

ŠAPOŠNJKOV

MOZAK
VOJSKE

u

БМ	ДОМА ЈНА -- БЕОГРАД
ОПШТИНА	III - 10 - 80 пр. б-1
Тур.	
Инд.	
Бр.	1460/060

u

VOJNA BIBLIOTEKA KLASICI

KNJIGA ČETRNAESTA

Uređivački odbor

Radomir BABIĆ, Rade BULAT, Savo DRLJEVIĆ, Milinko ĐUROVIĆ, Vekoslav KOLB, Anton KOLUNDŽIĆ, Božo LAZAREVIĆ, Petar TOMAC, Josip VRTAČNIK, Zdravko ĐUKOVIĆ (odgovorni urednik)

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD JNA
»VOJNO DELO«
BEOGRAD
1964.

БИБЛИОТЕКА ДОМА ЈНА -- БЕОГРАД	
Сиг.	III - 12 - 306. 1
Инв. Бр.	1460/060

ŠAPOŠNJKOV

MOZAK VOJSKE

ЦЕНТРАЛНА БИБЛИОТЕКА У Београду

БЕОГРАД

Сл. IV-1a-305/1

изв. бр. 21131

NASLOV DELA U ORIGINALU

Б. ШАПОШНИКОВ

МОЗГ АРМИИ

Preveli sa ruskog

DANILO CEROVIC
VLADIMIR TIMCENKO

S A D R Ź A J

Strana

PREDGOVOR NAŠEM IZDANJU — — — — —	13
-----------------------------------	----

K N J I G A I

GLAVA III. GENERALŠTAB AUSTROUGARSKE VOJSKE — — —	17
---	----

Osnivanje austrougarskog generalštaba. — Poraz 1866. godine i njegove posledice za generalštab. — Izdvojenost generalštaba počev od 1875. godine. — »Organizazione odredbe« od 1900. godine i opšte funkcije generalštaba. — Birokratske veze načelnika generalštaba. — Dvostruka potčinjenost načelnika generalštaba. — Konrad o svom delokrugu rada. — Konrad o tesnoj saradnji načelnika generalštaba sa ministrom spoljnih poslova. — Suština rada načelnika generalštaba na strategijskom razvoju. — Struktura austrougarskog generalštaba i funkcije njegovih odeljenja. — Formacijsko brojno stanje austrougarskog generalštaba. — Veze generalštaba s armijskim inspektorima, ministarstvima vojske i mornaricom. — Trupni generalštab. — Ukupno brojno stanje generalštabova 1905. i 1911. godine. — Popunjavanje generalštaba. — »Stalnost« načelnika generalštaba na dužnosti. — »Normalan« dan načelnika generalštaba. — Težina posla načelnika generalštaba. — Lik austrijskog generalštabnog oficira. — »Uzan krug« oko načelnika generalštaba. — Engels o izboru štabnog osoblja. — Karakter rada nemačkog generalštaba. — Brbljivost austrijskih generalštabnih oficira. — Preovlađujući značaj generalštaba u pripremi za rat. — »Državna strategija« i »nad-generalštab«. — Pozitivne i negativne strane rada austrijskog generalštaba. — Odgovornost i teškoće generalštabne službe. — — — —

GLAVA IV. — NAČELNIK GENERALŠTABA — KONRAD — — —	38
--	----

Konradovo gledište o ličnosti u istoriji. — Ličnost Konrada — načelnika austrougarskog generalštaba. — Vojno obrazovanje. — Borbeno iskustvo. — Nastavnik taktike u Ratnoj školi. — Dalje službovanje u trupi. — Naimenovanje za načelnika generalštaba u jesen 1906. godine. — Značaj komandovanja trupnim jedinicama za generalštab. — Konradov um. — Konradove karakterne osobine — inicijativa i samostalnost. — Strastvenost načelnika generalštaba. — Njegova zatvorenost. — Konradova ženidba i njene posledice. — Konradova vojnička gledišta. — Oduševljenost za izučavanje rata 1870. godine i nemačke

vojne literature. — Duboko poštovanje Moltkea starijeg. — Izučavanje savremene taktike i njeno proveravanje na istoriju ratova. — Konrad na bojištima poslednjih ratova. — Konradovi vojno-književni radovi. — Strategijska razmišljanja načelnika generalštaba. — Konradova gledišta na pripremu trupa. — »Borba kao osnovno ratno dejstvo« i kako je Konrad shvata. — Sposobnost vojske za velike napore. — Pogledi načelnika generalštaba na metod usvajanja vojnih znanja u vojsci. — Konrad kao političar. — Politička priprema načelnika generalštaba. — Konradovo učešće u politici. — Njegova prividna apolitičnost. — Konradovi pogledi na unutrašnju politiku monarhije. — Konrad i spoljna politika. — Franc Jozef i Konrad. — Odnos Franca Ferdinanda prema Konradu. — Lični kabineti i generalštab. — Načelnik generalštaba i mnoštvo ministara Austro-Ugarske. — Politički radnici monarhije i Konrad. — Konradove veze sa inostranstvom. — Konradov lični život.

GLAVA V. SENKE PROŠLOSTI — — — — —

57

Teškoće u ocenjivanju Konrada. — Obračanje klasicima i istoriji. — Šliften o vojskovođi. — »Otkriće načelnika generalštaba«. — Uzroci Šliftenovog »pesimizma«. — Engels o genijalnim vojskovođama. — »Kolektivni« vojskovođa. — Načelnik generalštaba — budući glavno-komandujući. — Napoleon o vojskovođi. — »Ravnoteža uma i karaktera«. — Smelost. — Moralna hrabrost. — Ratna sposobnost vojskovođe. — Klauzeviceve misli o vojskovođi. — »Legura duha i uma«. — Mesto glavnokomandujućeg u vladi. — Moltke o vojskovođi i načelniku štaba. — »Puna sloboda« vojskovođe, njegova »odgovornost pred bogom i svojom savešću«. — Vojska je žiža celokupnog života države. — »Vojskovođa« po francuskom shvatanju sedamdesetih godina XIX veka. — »Vojskovođa« po Šlifenu. — Bernhardi o vojskovođi. — Levalova škola. Ruski pogledi na vojskovođu. — Hindenburgova i Ludendorfova razmišljanja o sebi samima.

GLAVA VI. MISLI O NAČELNIKU GENERALŠTABA — — — — —

79

A. Svečin o »integralnom vojskovođi«. — Konradov um »jednostrano izučava«. — Konrad kao političar. — Konradova samostalna politika. — Nedostatak »političkog osećanja« kod Konrada. — Politika i strategija u savremenom svetlu. — Konradova vojna znanja. — Konrad »intelektualist«. — Značaj »borbenog iskustva«. — Srazmera između cilja i sredstava. — Konradova nesposobnost da upozna ljude. — Konradov čvrst karakter, vatrenost i tvrdoglavost. — Konradu nedostaje Napole-onov »kvadrat«. — Konradova radna sposobnost. — Konradova zatvorenost i njeni uzroci. — Rad u masama. — Konrad kao »običan čovek«, kao član »kolektiva« koji rukovodi ratom u celini.

GLAVA VII. LIČNOSTI KOJE SU SAČINJAVALE AUSTROUGARSKI GENERALŠTAB — — — — —

89

Konrad o uzajamnom odnosu načelnika štaba i komande. — Konradovi pogledi na važnost rada štaba. — Šta se zahteva od ličnog sastava štaba. — Konradov odnos prema potčinjenim mu komandnim organima. —

Kako načelnik generalštaba postiže da se njegova gledišta usvajaju. — Konradove brige o fizičkoj snazi potčinjenih. — Intimni krug načelnika generalštaba. — Ličnosti generalštaba. — Lični adutanti načelnika generalštaba — Puc i Kondman. Konradov zamenik—Hofer. — Načelnik operativnog odeljenja—Mecger — Osoblje operativnog odeljenja. — Obaveštajno odeljenje i njegovo osoblje. — Načelnik saobraćajnog odeljenja—Staub. — Načelnici pozadinskog i telegrafskog odeljenja. — Načelnik ratnog arhiva—Hoen. — Načelnik ratne škole — Kraus.

GLAVA VIII. GALERIJA PORTRETA GENERALŠTABA — — —

96

Francuski generalštab pre revolucije. — Napoleon i njegov štab. — Bertje. — Pojava »duumvirata«. — Ruski generalštab početkom XX veka. — Nemački generalštab za vreme Moltkea starijeg. — Borba za vlast. — Borba nemačkog generalštaba na političkom frontu. — Bizmark o Valderzeu. — Bizmark i Kaprivi. — »Politika nije bojno polje«. — »Carev špijun« — Verdi di Verno. — Borba generalštaba na vojnom frontu. — Moltkeovo pripremanje osoblja generalštaba. — Uticaj generalštaba na trupne komandante pri donošenju odluke za borbu. — Šlifen i njegovo nemešanje u politiku. — Šlifen kao vaspitač nemačkog generalštaba. — Moltke mladi i njegov rad oko pripreme generalštaba. — Moltkeov intimni krug. — Karakteristike osoblja Moltkeovog štaba. — Ludendorf i Stajn. — Valderze i Tappen. — »Veličina i zatvorenost operativnog odeljenja«. — Ludendorf o svom štabu. — Francuski generalštab posle Napoleona. — Guvion Sen Sir i njegov projekat o generalštabu. — Poraz 1870. godine. — Generalštab u početku XX veka. — »Mladoturci« generalštaba i njihov napad. — Grandmezon i pogibija Mišela. — Žofr — načelnik generalštaba i njegov »glavni štab«. — Kako Pjerfe predstavlja Žofra. — Osoblje operativnog odeljenja i njegov načelnik Gamlen. — Načelnik prvog odeljenja Bel. — Žofrovo »gostoprinstvo«.

GLAVA IX. »OD NJEGA POTIČE SVE« — — — — —

115

Kolektivno rukovođenje ratom u celini. — Savremeni »vojskovođa« u rukovođenju ratom. — Neophodnost i značaj aparata za rukovođenje ratom. — A. Svečin o generalštabu. — Glavne obaveze vojskovođe našeg vremena. — »Autoritet« načelnika generalštaba i »intimni« krugovi oko njega. — »Autorsko pravo« u generalštabu. — Razvijanje inicijative kod generalštabnih oficira. — »Tulon« u radu generalštaba. — Šta se zahteva od štabnog osoblja. — Odnos načelnika generalštaba prema potčinjenim. — Rad načelnika generalštaba na vaspitanju svojih potčinjenih. — Politički vidokrug generalštabnih oficira. — Razvijanje karakternih osobina generalštabnih oficira. — Njihova radna sposobnost. — »Čutljivost« i »skromnost« generalštabnih oficira. — Karakter usmenih referisanja. — Generalštab i trupa. — »Više biti nego izgledati«.

GLAVA XI. OSVRT NA ISTORIJU — — — — —

129

Karakter vojske velike francuske revolucije. — Povezanost vojske sa narodom. — Odvajanje vojske. — Bonapartina »vojnička« armija. —

Pruski landver. — Kadrovska vojska. — Ludendorfov prekor Klauzevicu. — Klauzevic o ratu i unutrašnjoj politici. — Moltke stariji o vojsci i njenom značaju u životu države, o miliciji, o značaju vaspitanja u vojsci. — Engels o ratu 1870—1871. godine i o pruskom vojnom sistemu. — Ludendorf o unutrašnjoj politici. — Ludendorfove misli iz »Memoara« i dela »Vođenje rata i politika«. Fersterovi zaključci u knjizi »Šlifen i svetski rat«. — Odlučnost starog Bernhardija. — Kraus o politici i ratu. — Ideje Dipijia.

GLAVA XII. UNUTRAŠNJA POLITIKA I GENERALŠTAB — — —

145

Ekonomika i politika. Generalštab uzima u obzir uticaj ekonomike na politiku. — Spoljna i unutrašnja politika, njihov međusobni odnos i odnos sa ekonomikom. — Rat je proizvod ekonomike. — Unutrašnja politika određuje karakter rata. — Lenjinove misli. — Rat je rezultat unutrašnje politike. — Vojska je odraz karaktera države. — Politički lik vojske i unutrašnja politika. — Konradove misli o političkoj pripremi vojnih obveznika do stupanja u vojsku. — Nacionalno pitanje i vojska. — Socijalni pokreti i vojska. — Štampa i generalštab. — Politički rad u vojsci. — Jedinstvena politika u vojsci i zemlji. — Specijalni politički organi u vojsci. — Uloga komandnog kadra u političkom radu u vojsci i zahtevi koji mu se postavljaju. — Disciplina. — Dislokacija jedinica. — Uloga generalštaba u unutrašnjoj politici države. — »Principijelno nemešanje« generalštaba u unutrašnju politiku i njegovo naličje. — »Nacionalni saveti odbrane« i njihova uloga u vođenju rata. — Generalštab dobija orijentaciju u unutrašnjoj politici od državnog organa koji priprema i vodi rat. — Uloga specijalnog političkog organa u vojsci. — Generalštab i štampa. — P. P. Lebedev i A. Svečin o značaju unutrašnje politike u pripremi za rat. — Proricanje Blioha o uzrocima prekida svetskog rata.

GLAVA XV. ISTORIJSKI PODACI — — — — —

162

Ekonomika i doba kabinetskih ratova. — Uticaj ekonomske moći na rat u doba francuske revolucije i Napoleona. — Strategija iznuravanja i strategija uništavanja. — Engels o ulozi vojskovođe. — Klauzevic o uticaju ekonomike na rat. — Značaj rata 1870—1871. godine. — Moltke stariji o karakteru i trajanju budućeg rata. — Pojava strategije iznuravanja. — Šlifen o karakteru i trajanju budućeg rata. — Šlifenove greške. — Gledišta nemačkog generalštaba i političara posle 1905. godine na trajanje rata. — Bliohova »proročanstva« o budućem ratu. — Sadašnji naponi zvaničnih nemačkih istoričara.

GLAVA XVI. EKONOMIKA I RAT — — — — —

175

»Primarno« u ratu. — Karakter rata. — Klauzeviceva postavka. — Greške u određivanju karaktera svetskog rata. — Ko određuje karakter rata i primenu strategije uništavanja ili strategije iznuravanja. — Karakter rata i ekonomika. — Karakter budućeg rata. — Priprema rata na ekonomskom frontu. — Ekonomski plan rata. — Rezerve sirovina. — Fi-

nansijska priprema. — Transport. — Mobilizacija civilne industrije. — Ekonomska mobilizacija. — Rukovođenje ekonomskim pripremama za rat. — »Ekonomski generalštab«. — »Integralni generalštab«. Organi države, a ne generalštaba, rukovode pripremama za rat na ekonomskom i političkom frontu. — Zadaci generalštaba u ekonomskoj pripremi države za rat. — Ratni plan snabdevanja vojske. — Učešće generalštaba u njemu. — Konradova delatnost na materijalnom opremanju austro-ugarske vojske. — »Realni« plan snabdevanja vojske. — Vojni budžet. — Njegovo određivanje pre svetskog rata i danas. — Vojni budžet i cena rata. — Odnos vojnog budžeta prema privredi zemlje. — Generalštab — »zelenaš«. »Budžetsko brojno stanje« oružanih snaga. — Vojni budžet i režim štednje. — Odnos osnovnih elemenata oružanih snaga i vojni budžet. — Podela ratnog plana po godinama. — Sastavljanje i odobravanje vojnog budžeta. — Uloga generalštaba u tome.

KNJIGA III

GLAVA VI. SPOLJNA POLITIKA I RAT — — — — —

193

Vrednost iskustava imperijalističkog rata. — Značaj teorije za kritiku. — Klauzevic »stručnjak«. — Klauzeviceva teorija o spoljnoj politici u ratu. — Odstupanje Moltkea starijeg. — Moltke stariji izopačava Klauzevica. — »Duh rata«. — Moltkeovi sledbenici. — Konrad o spoljnoj politici u ratu. — Politički stav Konrada. — Određivanje ciljeva politike i osnove za to. — Romantizam generalštabova i realna mišljenja diplomata o politici evropskih država. — Uloga generalštaba u određivanju političkih ciljeva. — Karakter politike i njen uticaj na rat. — Konradovo gledište na karakter politike. — Imperijalizam i karakter njegove politike. — Generalštab i diplomati uoči svetskog rata. — Odbrambena politika. — Diplomatski uspeh. — Lenjinova definicija imperijalizma; protiv teorije »ultraimperijalizma«. — Suština rata kao društvenopolitičke pojave. — Uspeh u ratu i njegov značaj. — Razmere rata. — Klasifikacija ratova (napadački i odbrambeni). — Mering i Lenjin o pravednom odbrambenom ratu. — Svetski rat sa gledišta pravednosti. — Revolucionarni rat. — Preventivni rat. — Zavojevački rat. — Ratne parole. — Trustifikacija rata. — Rat i međunarodno pravo. — Nastajanje rata.

GLAVA VII. RATNI PLAN I SPOLJNA POLITIKA — — — — —

224

»Diplomatski ratni plan« i njegovo postojanje u stvarnosti. — Politički cilj rata i promene koje prouzrokuje strategija. — Cilj rata i njegovo mesto u shvatanjima generalštabova. — Ratni plan pred svetski rat i danas. — Klauzevic o osnovnim linijama ratnog plana. — Klauzevic o obimu sredstava za rat. — Politički i vojni faktori koji se uzimaju u obzir prilikom izrade ratnog plana. — Odnos vojnih snaga i njihov značaj. — Politička delatnost Konrada i drugih načelnika generalštabova. — Prema Konradu, osnova politike je vojna moć. — Savez sa drugim zemljama. — Neutralne države. — Postepenost u postizanju

političkih ciljeva. — Izbor vremena za početak rata. — Iznenađenje prema Klauzevicu i danas. — Pri izradi ratnog plana generalštab treba da uzme u obzir uticaj revolucionarnog pokreta. — Lenjin o uticaju revolucionarnog pokreta na rat. — Savremeni karakter rata i potreba da ga politika uzme u obzir. — Tehnika rada na ratnom planu i njen uticaj na politiku. — Posebna linija generalštaba. — Nepoverenje strategije prema spoljnoj politici. — Elastičnost ratnog plana i potreba za njim. — Utvrđivanje ratnog plana. — Upoznavanje sa ratnim planom predstavnika organa državne uprave. — Savet ministara i njegova uloga u pripremi ratnog plana. — Poznavanje rata od strane političkih rukovodilaca. — Bilov i Klauzevic o nužnosti da rat proučavaju političari. — Triumvirat i njegova uloga u tom pitanju. — Poznavanje rata od strane diplomata na početku XX veka i saveti generalštaba. — Savremeno postavljanje pitanja. — Poznavanje rata od strane marksista. — Granični incidenti i njihov značaj u radu generalštaba i ministarstva inostranih poslova.

GLAVA VIII. MOBILIZACIJA — OPIJUM RATA — — — — —

249

Uloga mobilizacije u nastanku svetskog rata. — Mobilizacija kao ratna pojava. — Mobilizacija u doba Moltkea starijeg i pred svetski rat. — Karakter rata određuje i karakter mobilizacije. — Ratni plan i plan mobilizacije. — Nezavisnost mobilizacije od operativnog razvoja. — Vidovi mobilizacije. — Trajanje mirovanja mobilisane vojske na granicama. — Predmobilizacijski period. — Objava mobilizacije i njen prvi dan. — Mobilizacija kao politički akt. — Povećani politički značaj mobilizacije. — Ekonomska mobilizacija. — Mobilizacija i unutrašnji odnosi u zemlji. — Opšta i delimična mobilizacija prema shvatanju raznih evropskih država u julu 1914. — Mobilizacija — uvod u rat. — Zvanična objava rata. — Kako se objavljuje mobilizacija. — Vreme objavljivanja mobilizacije i izbor njenog vida. — Savremeni značaj mobilizacije.

GLAVA IX. OČI I UŠI GENERALŠTABA — — — — —

263

Potreba za obaveštajnom službom. — Delokrug rada obaveštajne službe u savremenim uslovima. — Ustanove koje rukovode obaveštajnom službom. — Zainteresovanost ministarstva inostranih poslova u obaveštajnoj službi. — Načini orijentacije. — Putovanja u inostranstvo načelnika generalštaba: politička i vojna strana putovanja. — Zvanična i privatna putovanja. — Cilj putovanja. — Kontrola diplomatije nad putovanjima načelnika generalštaba i njegovi izveštaji. — Sadržaj izveštaja načelnika generalštaba. — Upućivanje u inostranstvo misija sa specijalnim zadatkom, njihova uloga i značaj. — Vojni izaslanici i njihova služba: istorijski podaci. — Podela vojnih izaslanika po specijalnostima. — Vojni izaslanici sa specijalnim ovlašćenjima. — Vojni izaslanici i njihova priprema. — Uslovi određivanja. — Svedočanstva Urbanskog. — Osnovna dužnost vojnih izaslanika. — Politička delatnost vojnih izaslanika. — Potčinjenost vojnih izaslanika. — Konrad o političkoj delatnosti vojnih izaslanika. — Karakteristike rada vojnog izaslanika. — Odnos vojnih izaslanika prema diplomatskim predstavnicima svoje zemlje u inostran-

stvu. — Posete vojnih izaslanika načelnicima generalštabova stranih zemalja. — Cilj takvih poseta. — Uslovi za pregled jedinica i ustanova od strane vojnih izaslanika i njihovo prisustvovanje na manevrima. — Široki krug poznanstava vojnih izaslanika. — Žene i vojni izaslanici. — Druženje vojnih izaslanika različitih zemalja. — Učešće vojnih izaslanika u agenturnom izviđanju. — Svedočanstva Nikolaija i Urbanskog. — Pravo lice vojnih izaslanika i budnost prema njima. — Vojni izaslanici savezničkih zemalja i uloga njihove povezanosti. — Izveštaj i lični referati vojnih izaslanika. — Karakter razgovora načelnika generalštaba sa stranim vojnim izaslanicima. — Uloga ministarstva inostranih poslova u tim razgovorima i izveštaji o njima načelnika generalštaba. — Savremena gledišta na delatnost vojnih izaslanika. — Upućivanje komandnog sastava na službena putovanja i privatna odsustva u inostranstvo: cilj ovih putovanja. — Njihov poseban značaj za izučavanje stranih zemalja. — Prikupljanje poverljivih podataka sa službenog puta i odsustva. — Zabrana putovanja u inostranstvo komandnom sastavu od strane ministarstva inostranih poslova i razlozi za to. — Nikolai o svojim odlascima u inostranstvo. — Prikupljanje podataka od strane generalštaba iz drugih izvora: prepiska načelnika generalštabova i njen sadržaj. — Izmena podataka među savezničkim generalštabovima. — Šta o tome kaže Nikolai. — Orijentisanje generalštabova prema podacima drugih ustanova. — Agenturno izviđanje: Nikolai o agenturnom izviđanju Nemačke i drugih zemalja. — Nezadovoljstvo diplomatije agenturnim izviđanjem kojim rukovodi generalštab. — Konradov odgovor. — Uloga spoljne politike u agenturnom izviđanju. — Političko rukovođenje vojnom obaveštajnom službom. — Centralizacija obaveštajne službe. — Novčani izdaci za agenturno izviđanje. — Obim ovih izdataka u Austro-Ugarskoj, Nemačkoj i Rusiji. — Aktivna obaveštajna služba generalštaba. — Sarajevski atentat i njegovi stvarni inspiratori. — Uloga diplomatije u vojnoj obaveštajnoj službi. — Razmišljanje Nikolaia o savremenom značaju agenturnog izviđanja i njegovoj centralizaciji.

GLAVA X. BORBA ZA VLAST — — — — —

299

Klauzevic o spoljnoj politici i ratu. — Moltkeova teorija o »uspehu u ratu«. — Borba generalštaba i diplomatije za vlast i osnova te borbe. — Organi spoljne politike i njihova uloga u pripremanju i vođenju rata. — Diplomatijska pitanja početka rata. — Njeno učešće u rešavanju pitanja odbrane u celini. — Organi vojne uprave i njihov delokrug rada u pripremi i vođenju rata. — Poseban stav generalštaba i njegova snaga. — Uloga vrhovne vlasti u objedinjavanju pripreme za rat i vođenju rata. — Triumvirat. — Klauzevic o kolektivnom rukovođenju ratom. — Vlast generalštaba u rukovođenju ratom. — Otkrića nemačkih vojnih pisaca o borbi generalštaba za vlast u toku svetskog rata. — Načini održavanja veze između generalštaba i diplomatije. — Lični razgovori ministra inostranih poslova i načelnika generalštaba. — Sadržaj, ton i mesto razgovora. — Pisma, referati, izveštaji i traženja. — Sastavljanje diplomatskih nota od strane generalštaba. — Konradove greške u prepisci. — Informisanje preko odgovornih saradnika. — Održavanje veze preko ministra

vojske. — Organi generalštaba i ministarstva inostranih poslova koji su bili odgovorni za prepisku dve ustanove. — Intimni krugovi ministarstva inostranih poslova i generalštaba. — Specijalni predstavnici diplomatije kod vrhovne komande za vreme svetskog rata. — Konradovo mišljenje o njima. — Rukovođenje savremenim ratom. — Uloga diplomatije i generalštaba u tome. — Veza između diplomatije i generalštaba u naše dane. — »Versaj« je »Kana« za nemački i austrougarski generalštab.

GLAVA XI. KOALICIONI RAT

316

Lokalni karakter ratova sa sredine i kraja XIX veka i njegovi uzroci. — Imperijalizam i koalicioni rat. — Aktuelnost pitanja o vođenju koalicionog rata. — Mogućnost lokalnih ratova danas. — Učenje Klauzevica o koalicionom ratu. — Koalicioni rat za vreme Napoleona. — Koalicija i imperijalizam. — Proučavanje koalicionog rata uoči svetskog rata. — Osnovna načela koalicije: političko, vojno i ekonomsko jedinstvo. — Političko jedinstvo država Trojnog saveza i Trojnog sporazuma. — Neuskladenost njihovih političkih ciljeva. — Državni egoizam. — Struktura državne uprave i njen uticaj na vođenje koalicionog rata. — Specijalna linija generalštaba. — Federacija radničkih zemalja. — Političko rukovođenje ratom. — Jedinstvo koalicije u pitanjima zaključenja mira. — Vojno jedinstvo koalicije. — Korišćenje snaga i sredstava koalicije. — Opšti plan dejstva i uslovi za njegovo stvaranje. — Jedinstveno vojno rukovođenje u duhu Napoleona. — Pitanje jedinstvenog vojnog rukovođenja pred svetski rat. — Rešenje ovog pitanja u zemljama Trojnog saveza. — Konradova objašnjenja u tom smislu i njegovi posleratni predlozi. — Libman o rukovođenju koalicionim ratom. — Pitanje jedinstvenog rukovođenja u ratu u zemljama Antante i njegovo rešavanje u toku svetskog rata. — Samo političko jedinstvo omogućava jedinstveno rukovođenje u koalicionom ratu. — Ekonomsko jedinstvo i njegovi uslovi. — Oblik dogovora: a) politički akti; b) vojne konvencije; c) razmena pisama. — Politički akti i njihova čvrstina. — Razmena političkih pisama. — Ugovori o nenapadanju. — Rad diplomatije i generalštaba na sklapanju političkih saveza. — Vojne konvencije i njihova snaga. — Razmena pisama između generalštabova. — Sadržaj vojnih konvencija. — Specijalni akt o rukovođenju u ratu i o sklapanju mira. — Ekonomski ugovori. — Obim delatnosti generalštaba prilikom sklapanja vojnih konvencija. — Učešće diplomatije u tome i ratifikacija vojnih konvencija.

PREDGOVOR NAŠEM IZDANJU

Kada je krajem tridesetih godina napisao svoje delo o generalštabu pod nazivom *Mozak vojske*, Boris Mihajlovič Šapošnikov (1882—1945, maršal Sovjetskog Saveza od 1940) imao je solidno teoretsko znanje i praktično iskustvo o organizaciji i radu te složene vojne institucije. U staroj ruskoj vojsci završio je Generalštabnu akademiju 1910, a u prvom svetskom ratu, kao pukovnik, bio je načelnik štaba pešadijske divizije. Po stupanju u Crvenu armiju, u proleće 1918, obavljao je dužnost pomoćnika načelnika operativne uprave Višeg vojnog saveta, a zatim načelnika operativne uprave štaba Crvene armije. Posle građanskog rata, do 1935, bio je na dužnostima pomoćnika načelnika štaba Crvene armije, komandanta vojnog okruga i načelnika Vojne akademije »Frunze«. U tom periodu je napisao i svoja poznatija dela: *Konjica*, *Na Visli*, *Mozak vojske* i *Varšavska operacija*. Kasnije, više godina bio je načelnik generalštaba i zamenik komesara narodne odbrane, a zatim od juna 1943. načelnik Vojne akademije »Vorošilov«.

U Sovjetskom Savezu ubrajaju Šapošnikova u najuži krug istaknutih vojnih rukovodilaca i teoretičara koji su izvršili odlučujuću uticaj na razvoj vojne misli u Sovjetskoj armiji.

Mozak vojske, najznačajnije delo Šapošnikova, široko je zamišljena i opširno razrađena studija u tri knjige, u kojoj je obradio razna pitanja organizacije, nadležnosti i delatnosti generalštaba, kao organa koji u miru rukovodi oružanim snagama u okviru pripremanja zemlje za rat.

Zamašan zadatak koji je sebi postavio, smatrao je da će najbolje izvršiti ako delatnost generalštaba razmotri na jednom konkretnom istorijskom primeru, analizirajući pojedina pitanja na osnovu stvarnih činjenica i zbivanja i izvlačeći potrebne zaključke i pouke. Izabrao je austrougarski generalštab, jer je Austro-Ugarska

posle prvog svetskog rata nestala kao država, i to bez nade u uskr-snuće, pa su zato o radu njenog generalštaba bili objavljeni značajni dokumenti, koji se, inače, redovno čuvaju u strogoj tajnosti. Osim toga, generalštab iščezle dvojne monarhije bio je po ustrojstvu sličan generalštabovima drugih velikih evropskih država toga vremena, a kako je njegova delatnost u celini nosila pečat negativnog primera, autor je smatrao da se baš na njemu može mnogo naučiti.

Premda je u svom delu obuhvatio delatnost austrougarskog generalštaba samo u periodu od 1906. do njegovog premeštanja iz Beča u Pšemišl, polovinom avgusta 1914, Šapošnjikov je pitanja koja je smatrao interesantnim za shvatanje i razumevanje mesta, uloge, značaja i funkcionalne delatnosti generalštaba stavio u šire okvire. Pri tome se nije ograničavao samo na razmatranja o generalštabu, i ne samo austrougarskom. Naprotiv, on iznosi osnovne karakteristike rata i armije u društvenoistorijskoj evoluciji od francuske revolucije do prvog svetskog rata i neposredno posle njega, i kritički analizira razna shvatanja o suštini rata, poimanju strategije i vojskovođe, odnosima politike i strategije, zatim pitanja ekonomike i rata, spoljne politike i rata, koalicionog rata i mnoga druga. Uz to daje istorijski presek nastajanja, strukture, organizacije i rada generalštabova velikih evropskih država. Sve to čini nastojeći da pokaže šta generalštab, po njegovom mišljenju, treba da predstavlja u sistemu upravljanja državom i armijom i kakav treba da bude njegov rad. U tome i jeste prava vrednost dela, mnogo veća no što bi se, možda, u prvi mah moglo pomisliti. Delo je od značaja i za savremenog čitaoca, jer se u njemu tretiraju mnoga aktuelna pitanja rata i armije.

Da bi pokazao kakva je bila delatnost austrougarskog generalštaba u uslovima unutarnje i spoljne politike monarhije, pisac je celo drugo i prvih pet poglavlja treće knjige posvetio razmatranju spoljnopolitičkih odnosa koji su početkom XX veka vladali među evropskim državama i grupama država. Politička slika tadašnje Evrope, ili »diplomatski pregled«, kako to naziva autor, data je veoma opširno, pa se često ne uočava povezanost mnogih podataka iz spoljnopolitičke delatnosti država sa delatnošću generalštabova. U metodskoj obradi toga »diplomatskog pregleda« pisac nije uspeo da ukloni taj nedostatak, iako se na više mesta izvinjava za opširnost i ponavljanje. Ovakve teškoće samo pokazuju koliko je složen i zamršen problem obrada vojne komponente u pripremanju države za rat i da je nju teško posmatrati na primeru jedne države. No, poli-

tička slika Evrope data na ovakav način samo nekoliko godina posle prvog svetskog rata i posmatrana sama za sebe, svakako je tada imala određenu aktuelnu vrednost i mogla je biti od interesa za tadašnjeg čitaoca.

Koristeći kao osnovnu građu za svoj rad memoare Konrada fon Hecendorfa,¹⁾ načelnika austrougarskog generalštaba, autor nije uspeo da se oslobodi manje važnih stvari. Iznošenjem pojedinosti iz Hecendorfovog ličnog života i iz njegovih odnosa sa saradnicima i pojedinim ličnostima iz vrhova državne uprave, kao i drugih detalja iz života monarhije, povećan je obim dela i time je, donekle, smanjena njegova opšta vrednost.

Bez obzira na navedene nedostatke, delo po izboru pitanja i naučnom prilaženju njihovoj obradi prikazuje Šapošnjikova kao zrelog vojnog pisca visoke erudicije i solidnog iskustva. Složena materija izložena je slikovito, bogatim jezikom. Uporedo su izneta i mišljenja klasika marksizma i značajnijih buržoaskih vojnih teoretičara, koja su o raznim pitanjima rata i vojne teorije vladala u XIX i početkom XX veka.

Šteta je što Šapošnjikov nije mogao da ispuní svoje obećanje da će obraditi i rad generalštaba u ratu, jer bi tako njegova studija predstavljala celinu.

U našem izdanju izostavljeni su oni delovi originala koji su u većoj meri izgubili aktuelnost, ali smatramo da je ono ipak sačuvalo celovitost u pogledu osnovnih pitanja koja obuhvata, kao i logičnu povezanost izlaganja.

ANTUN KOLUNDŽIĆ
general-major u penziji

¹⁾ »Aus meiner Dienstzeit 1906—1918«, I—V, Vien — Berlin, 1921—25.

GENERALŠTAB AUSTROUGARSKE VOJSKE

Osnivanje austrougarskog generalštaba. — Poraz 1866. godine i njegove posledice za generalštab. — Izdvojenost generalštaba počev od 1875. godine. — »Organizazione odredbe« od 1900. godine i opšte funkcije generalštaba. — Birokratske veze načelnika generalštaba. — Dvostruka potčinjenost načelnika generalštaba. — Konrad o svom delokrugu rada. — Konrad o tesnoj saradnji načelnika generalštaba sa ministrom spoljnih poslova. Suština rada načelnika generalštaba na strategijskom razvoju. — Struktura austrougarskog generalštaba i funkcije njegovih odeljenja. — Formacijsko brojno stanje austrougarskog generalštaba. — Veze generalštaba s armijskim inspektorima, ministarstvima vojske i mornaricom. — Trupni generalštab. — Ukupno brojno stanje generalštaba 1905. i 1911. godine. — Popunjavanje generalštaba. — »Stalnost« načelnika generalštaba na dužnosti. — »Normalan« dan načelnika generalštaba. — Težina posla načelnika generalštaba. — Lik austrijskog generalštabnog oficira. — »Uzan krug« oko načelnika generalštaba. — Engels o izboru štabnog osoblja. — Karakter rada nemačkog generalštaba. — Brbljivost austrijskih generalštabnih oficira. — Preovlađujući značaj generalštaba u pripremi za rat. — »Državna strategija« i »nadgeneralštab«. — Pozitivne i negativne strane rada austrijskog generalštaba. — Odgovornost i teškoće generalštabne službe.

U prvim dvema glavama ocrtni su oblici države i njenog vojnog sistema. Iz njih se vidi sa kakvim je trvenjima radila državna mašina dualističke Austro-Ugarske. Sa ništa manjom škripom obrtali su se i točkovi njene vojne mašine. Taj dualizam, opterećen birokratizmom, komplikovao je vojno rukovođenje vojskom i mornaricom, stvarajući prepreke njihovom razvoju i usavršavanju u vojnoj delatnosti.

Izlažući suštinu ustrojstva austrougarske vojske, uzgred smo se dotakli njenog mozga — *generalštaba*, a sada postavljamo sebi zadatak da se udubimo u njegovo ispitivanje, jer je to osnovni cilj našeg dela.

Austrijski istoričari vezuju postanak generalštaba za početak XVIII veka, kada je veliki vojskovođa Evgenije Savojski osnovao »štab general-kvartirmajstora«^{*)} kao organ rukovođenja ratnim operacijama.

^{*)} Kvartirmajstor je lice koje je u početku imalo dužnost da se brine o razmeštaju trupa u bivacima i kantonmanima. Od početka 18. veka kvartirmajstorska služba je počela da dobija funkcije koje su kasnije prešle na generalštab. U ruskoj i drugim vojskama postojala je dužnost general-kvartirmajstora, koji se bavio operativnim poslovima. — Prim. prev.

Generalštab, kao takav, sačinjavali su: generalitet, careva svita i štab general-kvartirmajstora.

Dalji razvoj štaba general-kvartirmajstora doveo je do uvođenja štabnih dužnosti u trupama, do formiranja Vojne akademije u Viner-Nojštatu (1869. godine), koja je kasnije preimenovana u Ratnu školu. Do sedamdesetih godina XIX veka generalštab je po svom sastavu bio mali i sačinjavao je 5. odeljenje ministarstva vojske.

Porazi 1866. godine izazvali su kritiku ustrojstva i rada generalštaba, jer se smatralo da je on jedan od krivaca za vojne neuspehe koje je pretrpela država. Kritika je, uglavnom, bila uperena ne protiv postojanja generalštaba kao neophodnog organa komandovanja, već protiv posebnog načina njegovog popunjavanja i brzog napredovanja generalštabnih oficira u službi. Protiv kastinskog sastava generalštaba podnet je predlog da se on popunjava trupnim oficirima i da oni koji su na službi u njemu napreduju uporedo sa svojim vršnjacima iz trupe. »Osnovnim odredbama« od 1871. godine ta su pitanja rešena u korist trupe. Međutim, 1875. godine generalštab je ponovo izdvojen kao poseban organ, pri čemu je dobio izvesnu nezavisnost od ministarstva vojske.

Daljim zakonskim propisima sve više se učvršćivala izdvojenost generalštaba. Od 1900. godine generalštab je proširio svoj uticaj ne samo na zajedničku austrougarsku vojsku i mornaricu, kako je bilo do tada, već i na oba landvera*).

Upošte uzevši, pred početak XX veka austrougarski generalštab je dobio određen i postojan oblik. On je umnogome bio sličan nemačkom generalštabu, ali je imao i svoje specijalne karakteristike.

Opšte funkcije generalštaba, kao mozga vojske, iznete su u »Organizacionim odredbama« od 1900. godine, koje su u tom delu glasilе:

»Na čelu generalštaba nalazi se general, koji dobija zvanje *načelnika generalštaba svih oružanih snaga* i koji je potčinjen neposredno caru«.

»Načelnik generalštaba je istovremeno pomoćni organ ministra austrougarske vojske; kao takav upućuje mu svoje predloge; ali, ima pravo da preko ministra vojske dolazi na referisanje kod cara i da mu iznosi svoje predloge o pitanjima koja spadaju u nadležnost generalštaba«.

»Na njemu počivaju svi operativni i pripremni poslovi za slučaj rata; zbog toga je on obavezan da učestvuje u rešavanju svih vojno-političkih pitanja, u planiranju razmeštaja trupa, u rešavanju pitanja mobilizacije, odbrane tvrđava, rasporeda železničkih i drugih saobraćajnih sredstava, a isto tako i svih pitanja koja se tiču borbene gotovosti vojske, naročito njene organizacije, naoružanja i opremanja, zatim višeg vojnog zakonodavstva i davanja instrukcija i, najзад, u pripremanju velikih manevara«.

*) U Austro-Ugarskoj su postojala dva landvera — austrijski i mađarski, i svaki je bio potčinjen svome ministru vojske. — Prim. red.

Tako iz teksta navedene uredbe treba pre svega da zapazimo da je načelnik generalštaba imao obaveze: 1) u vojno-političkim i 2) u čisto vojnim pitanjima.

Njegovo učešće u rešavanju vojno-političkih pitanja dovelo je generalštab u neposredan dodir sa ministrom spoljnih poslova Austro-Ugarske, a pitanje unutrašnje politike — sa ministrima predsednicima oba dela monarhije.

Što se tiče obaveza iz delokruga čisto vojnih poslova, tu je načelnik generalštaba opštio sa ministrom austrougarske vojske, sa dva ministra landvera¹i, najzad, sa ministrom finansija o pitanjima Bosne i Hercegovine. Sem toga, s obzirom na nominalnu zavisnost mornarice od ministra austrougarske vojske, generalštab je o njoj morao da odlučuje neposredno sa načelnikom 5. odeljenja (pomorskog) ministarstva vojske i komandantom pomorskih snaga.

Nećemo se zasada upuštati u detalje svih tih komplikovanih birokratskih veza načelnika generalštaba — to ćemo učiniti kasnije.

Dakle, početni stav uredbe o *»načelniku generalštaba svih oružanih snaga«* govori o njegovoj neposrednoj potčinjenosti višoj vlasti u carevini. Takva potčinjenost davala je *»mozgu armije«* baš onaj značaj koji bi odgovarao pravilnom funkcionisanju ove materije u lubanji vojnog sistema. Drukčije rečeno, generalštab je od više vlasti u državi dobijao direktive za rad, a on je bio dužan da joj samoinicijativno referiše i daje predloge koji obezbeđuju spremnost države za rat. Pri takvom shvatanju *»neposredne«* potčinjenosti višoj vlasti u monarhiji, generalštab se postavljao u položaj državnog organa prvog reda, izlazeći iz okvira ministarstva vojske, tj. pretvorio bi se u *»nadgeneralštab«*, koji je sada toliko u modi u zapadnoj Evropi, a koji je i kod nas našao dosta pristalica. Za sada se nećemo upuštati u ocenu pravilnosti te teorije, jer ćemo se na nju vraćati više puta, tim pre što pretvaranje generalštaba u takav organ nije bilo u tradiciji ni Habsburga, ni same Valenštajnovе vojske, a još manje mađarskog dela države.

Drugi stav uredbe odmah je *»postavio«* generalštab na mesto koje mu je i dolikovalo po shvatanjima austrougarske monarhije u celini. Generalštab *»neposredno«* potčinjen caru pojavljivao se u isto vreme i kao *»pomoćni organ«* ministra austrougarske vojske, jer je preko njega podnosio svoje predloge, referate itd. Ako se tome doda da načelnik generalštaba nije bio odgovoran ni pred delegacijama, ni pred oba parlamenta, pred kojima su kao zastupnici vojnih interesa istupala sva tri ministra vojske, svaki u svojoj nadležnosti, i ako se uzme u obzir da je generalštab u rešavanju pitanja oba landvera, Bosne i Hercegovine i ratne mornarice u suštini takođe bio *»pomoćni organ«*, jer sva ta pitanja nisu ulazila u kompetenciju ministra austrougarske vojske, onda će njegov položaj *»pomoćnika«* svih gore navedenih lica, u koji je bio postavljen, biti dovoljno jasno opisan.

Od »neposredno« potčinjenog višoj vlasti države načelnik generalštaba se pretvarao u »pomoćnika« za nekoliko ustanova, istina sa širokim krugom obaveza, ali i sa mogućnošću da bude kritikovan od »gospodara« i da predloži koji dolaze iz generalštaba budu odbaceni.

Može se unapred reći da je takva *dvostruka* potčinjenost generalštaba nosila niz konflikata, do kojih je i dolazilo, i sa kojima ćemo se upoznati pri razmatranju rada generalštaba.

Načelnik generalštaba Konrad drukčije i ne razmatra svoju delatnost u mirno doba nego kao »*neprekidnu borbu*« koju je morao da vodi nekoliko godina, čas se braneći, čas napadajući čitav činovnički aparat, u kome se nije oskudevalo u dualističkoj državi na obalama Dunava. Pobjede, ali i teški porazi, pali su u deo ovom višem predstavniku generalštaba Valenštajnovе vojske. U momentima iskrenosti Franc Jozef je otvoreno rekao svome, na papiru neposredno potčinjenom, načelniku generalštaba »svih oružanih snaga« koliko se intrigā vodilo protiv njega sa svih strana. Nije ni čudo! Intrige su dolazile ne samo od »svih oružanih snaga« monarhije, kojih je bilo u najmanju ruku pet, nego i od civilnog činovničkog fronta, kome nije bilo broja.

Gore smo u trećem stavu uredbe o načelniku generalštaba opisali kako je delokrug rada generalštaba bio regulisan zakonom. Da bi se što jasnije opisalo samo ustrojstvo centralnog aparata generalštaba austrougarske vojske, dozvolićemo sebi da navedemo poglede samog načelnika generalštaba na delokrug njegovog rada.

Konrad ga ovako određuje: »Najvažniji poslovi generalštaba i najodgovornija dužnost načelnika generalštaba u mirno doba jesu takozvane *konkretne pripreme za rat*«.

»Strogo uzevši, *celokupan mirnodopski rad* svih oružanih snaga treba da se sastoji jedino u *pripremanju za rat*. Ali on se ipak deli na *opštu* pripremnu delatnost, tj. onu koja nema isključivo u vidu određeni rat na ovom ili onom frontu, već postavlja sebi za cilj opšti razvoj celokupnog vojnog organizma, i na *konkretnu* delatnost usmerenu na pripremu za određeni rat; ova poslednja i sačinjava *konkretne pripreme za rat*«.

»Glavni zadatak *opšte pripreme za rat* jeste stvaranje za borbu sposobne, dobro opremljene, po mogućstvu brojno jake i odlične vojske, dok *konkretna* priprema treba da tačno odredi koje se snage vojske — sve ili pojedine — uvode u borbu na određenom frontu, čime se unapred određuju i oni poslovi koji za to treba da budu izvršeni. Kod ovih poslednjih treba ići što je moguće dalje, kako bi se postigao automatizam u radu po izdavanju kratkog telegrafskog naređenja o mobilizaciji.«

»*Opšta priprema* obuhvata povećanje oružanih snaga, njihovo odevanje, snabdevanje i naoružanje, organizaciju uopšte, vaspitanje i obuku, duh i disciplinu, pripremu odličnih oficira i podoficira, razvoj tehnike, raznovrsnih borbenih sredstava, naročito ručnog oružja, topova i municije, sanitetska sredstva, komore, rezerve u ži-

votnim namirnicama i ostalom, rezerve u konjima, popunu ljudstvom i konjima i snabdevanje raznim vrstama rezervi, pravnu službu u vojsci, opšte mere za pripremu mobilizacije i ostalo».

»Konkretne pripreme za rat se sastoje uglavnom u tome da se za svaki mogući rat tačno utvrdi kakve su snage neophodne, kako treba da budu specijalno opremljene i gde i kako prikupljene (Aufmarsch)«.

Na taj način, prema terminologiji koja je kod nas usvojena, opšta priprema treba da sačinjava vojni deo ratnog plana u celini, a konkretna odgovara našem pojmu *strategijski razvoj*. Ova poslednja, po mišljenju Konrada, čini najvažniji i najodgovorniji deo rada generalštaba, čiji uticaj, ipak, treba da bude proširen i na opštu pripremu, tj. na ceo vojni deo ratnog plana.

Ali, dok je trebalo da generalštab neposredno vrši konkretne pripreme, dotle su na ratnom planu, na većem njegovom delu, radili ostali organi vojne uprave, a generalštab se pojavljivao samo kao centralni »mozak«, koji im daje impulse za život i rad.

Uzevši u obzir spoljašnji i unutrašnji položaj države i njen ekonomski razvoj, Konrad dolazi do ubeđenja da Austro-Ugarska nije mogla da se pripremi za rat za sve slučajeve, jer, prema njegovim rečima, »ni u jednoj državi nije bila tako osetljiva uzajamna veza između opštih, a naročito konkretnih priprema za rat, i spoljne i unutrašnje politike kao u Austro-Ugarskoj«.

»Načelnik generalštaba i ministar spoljnih poslova« — nastavlja Konrad — »morali su da održavaju tesnu vezu u radu. Načelnik generalštaba je bio dužan da informiše ministra spoljnih poslova o veličini vojnih snaga, a ovaj je, u skladu s tim, trebalo da vodi spoljnu politiku i da sa načelnikom generalštaba, s vremena na vreme, tačno utvrđuje za koje frontove treba da budu izvršene konkretne pripreme za rat«.

»Ministar spoljnih poslova trebalo je da uzme kao pravilo da ne vodi politiku onim pravcima koji bi mogli dovesti do oružanog sukoba sa jačom državom ili savezom država. On treba da shvati da je priprema za rat vezana za dugi rok i da ne može brzo da se menja. To je od političara zahtevalo dalekovidost, postavljanje jasnih i određenih ciljeva, i pravi državnik trebalo je po tome da se upravlja. Zbog položaja zemlje mogla je nastati takva situacija u kojoj bi se morao stvarati nov front kada se strategijski razvoj faktički već počeo da ostvaruje na drugim frontovima, ili kad su već otpočela neprijateljstva, što takođe treba predvideti konkretnom pripremom«.

Poslovi u vezi sa strategijskim razvojem sastojali su se u sledećem: »Čim bi iskrsla potreba da se razradi određeni front, načelnik generalštaba je lično izdavao direktivu sa naznačenjem broja snaga određenih za taj front, njihovog rasporeda (*ordre de bataille*), reiona koncentracije (*Aufmarschen*), načina njenog izvršenja i mera neophodnih za njenu zaštitu (Alarm), starešinskog sastava (*Hoheren Personalien*) i najzad, svih specijalnih mera, naročito onih u vezi sa snabdevanjem. Zatim su se te direktive razrađivale detaljno«.

Ovde ćemo prekinuti detaljizaciju rada generalštaba i preći na razmatranje *strukture* njegovog centralnog organa.

Kod načelnika generalštaba bili su na službi: njegov zamenik, viši generalštabni oficir i lični adutant. Ta su lica sačinjavala uzak krug oko njega i sa svim njegovim mišljenjima, planovima, radostima i žalostima. On im je sve iznosio, a viši generalštabni oficir je bio obavezan da konspektira sve razgovore kao i usmene načelnikove referate, makar i u njegovom odsustvu. Nije nam poznato da li je taj oficir vladao tajnama stenografije, ali se u arhivi načelnika generalštaba nagomilalo mnogo dokumenata, koji danas svojim brojem plaše pojedine recenzente. Možda je ovakav način notiranja svoga rada birokratski i sračunat na sakupljanje materijala za svaki slučaj, ali je nemoguće negirati da on ima izvesnu pozitivnu osnovu. Preporučuju se da se zapisuju naređenja koja se predaju telefonom, pa zašto se onda ne bi notirao važan službeni razgovor? Možda će budućim radnicima, ne samo vojnim, već i svima drugim, tehnika doći u pomoć, stavljajući im na raspolaganje aparate koji će automatski zapisivati sve razgovore; za sada to zahteva specijalne manipulacije.

Načelniku generalštaba su bili *potčinjeni*:

- a) Uprava generalštaba;
- b) Vojnogeografski institut;
- c) Ratni arhiv;
- d) Ratna škola;
- e) Železnički i telegrafski puk.

Uprava generalštaba se sastojala od:

1) *Administrativnog odeljenja*, koje je vodilo personalne poslove za čitav generalštab, poslove snabdevanja uprave i opšte delovodstvo.

2) *Operativnog odeljenja*, koje je vodilo sve operativne poslove u vezi sa ratnim planom. Ono je, prema direktivama načelnika generalštaba, sa obaveštajnim i saobraćajnim odeljenjem sastavljalo različite proračune za verovatne varijante koncentracije neprijatelja, radilo na sastavljanju borbenog rasporeda trupa, instrukcija za zaštitu koncentracije i, najzad, na najvažnijem delu ratnog plana — stratezijskom razvoju. Ono je takođe bilo dužno da razrađuje sva pitanja koja se odnose na odbranu zemlje u inženjerskom smislu, zbog čega je bilo pojačano specijalistima (artiljercima i inženjercima), koji su razrađivali specijalna artiljerijska i inženjerska pitanja, prvenstveno planove napada na stalna neprijateljska utvrđenja, koja su izviđali sa obaveštajnim odeljenjem. Jedna od dužnosti operativnog odeljenja bila je i rešavanje organizacija svih problema kao i razrada pravila i instrukcija o taktičkim i operativnim pitanjima. U delokrug poslova ovog odeljenja spadalo je i planiranje velikih manevra.

Sem toga, načelnik generalštaba je svu prepisku sa ministarstvom spoljnih poslova vodio preko operativnog odeljenja.

Opisani delokrug rada operativnog odeljenja dosta jasno pokazuje svu njegovu odgovornost, a u isto vreme i obimnost njegovih poslova. Ono je razrađivalo najvažniji deo ratnog plana i, saglasno tome, određivalo osnove za organizaciju jedinica i njihovu borbenu obuku, jer, naravno, nije moguće, ni za trenutak, zamisliti obrnut slučaj — da pitanja organizacije i obuke jedinica zavise od bilo čega drugog, a ne od ratnog plana, koji se, razume se, usklađuje sa dostignutim stepenom ekonomskog razvoja države.

3) *Odeljenja za operativnu nastavu*, u čiju su nadležnost spadali: komandantska putovanja, ratne igre, razni ispiti i službena putovanja generalštabnih oficira sa specijalnim zadacima.

4) *Vojnogeografskog odeljenja*, koje je imalo zadatak da razrađuje vojnogeografske podatke Austro-Ugarske i zemalja koje su se sa njom graničile.

5) *Obaveštajnog odeljenja*, koje je prikupljalo podatke o stranim vojskama, pomagalo operativnom odeljenju u radu na ratnom planu, a uz to vršilo opštu kontrolu nad borbom sa neprijateljskom obaveštajnom službom u svojoj zemlji.

6) *Odeljenja za saobraćaj*, koje je imalo zadatak da priprema železničke pruge za rad prema ratnom planu, uključujući tu i prevoze vodenim komunikacijama. Učestvujući sa operativnim i obaveštajnim odeljenjem u razradi mogućih varijanti prevoženja neprijatelja, prateći stanje i razvoj njegove putne mreže, ovo odeljenje je za vreme rada na sopstvenom planu razmatralo i plan izgradnje železničkih pruga, davalo zaključke o njemu, iznosilo svoje predloge za poboljšanje mreže, imajući u vidu potrebe odbrane zemlje, vodilo računa o pripremanju puteva za potrebe mobilizacije, na kojima je imalo svoj aparat — komandante linija, koji su upravljali vojnim prevoženjima u korpusnim zonama, i upravu za pomorska prevoženja u Trstu.

7) *Telegrafskog odeljenja*, koje je rukovalo službom veze.

8) *Pozadinskog odeljenja*, obrazovanog za vreme Konrada, koje je sa operativnim odeljenjem razrađivalo sva pitanja ratnog plana

Tablica 1

Godine	Generala	Viših oficira	Nižih oficira	Dodeljenih na rad	Prikomandovanih	Činovnika	Služitelja	Svega	Napomena
1905. ²⁾	2	17	32	1	28	2	8	90	1) Tri oficira štaba inženjerije; bez služitelja, čiji je broj nepoznat.
1911. ²⁾	2	26	36	3	50	6	—	126 ¹⁾	2) Nisu uračunate delovođe

u vezi sa pripremom pozadinskog rejonu, organizacijom dovoza, organizacijom upravljanja osvojenim neprijateljskim oblastima i njihovim iskorišćavanjem za snabdevanje.

U ovih osam odeljenja koja su sačinjavala upravu generalštaba koncentrisao se sav rad na ratnom planu u svom idejnom, osnovnom delu. Što se tiče detalja, oni su razrađivani u drugim mnogobrojnim organima ministarstva vojske i u ministarstvima oba landvera. Rezultati detaljne razrade uključivani su u opšti plan generalštaba, dopunjujući ga i stvarajući na taj način jednu monolitnu tvorevinu.

Kako je već gore navedeno, pored uprave generalštaba, načelniku generalštaba su bili potčinjeni:

1) *Vojnogeografski institut*, koji je izrađivao potrebne karte i njima snabdevao vojsku. Institut se delio na pet odseka: geodetski, za premeravanje, kartografski, tehnički i administrativni. Na čelu instituta nalazio se generalštabni general.

2) *Ratni arhiv* je obrađivao i čuvao vojnoistorijski materijal. Delio se na četiri odseka: vojnoistorijski, za rukopise, kartografski i biblioteku.

3) *Ratna škola* je imala zadatak da priprema oficire za službu u generalštabu.

4) *Železnički i telegrafski puk*, trupne jedinice, služili su kao kadar za razvijanje železničkih jedinica i jedinica veze i bili potčinjeni načelniku generalštaba, kao trupnom komandantu.

Smatramo za potrebno da navedemo *formacijski* sastav velikog generalštaba milionske vojske, da bi se dobila jasna predstava o njenom »mozgu«. U tom smislu bezuslovno je potrebno, s jedne strane, ne opterećivati formaciju nepotrebnim balastom, a s druge, ne činiti »mozak« nedovoljno sposobnim za rad, smanjujući broj osoblja u pojedinim njegovim centrima.

Zbog toga, proučavajući »Opis oružanih snaga Austro-Ugarske« u izdanju ruskog generalštaba od 1906. i 1912. godine, konstatujemo da je uprava generalštaba, ne računajući neposredno potčinjene načelniku generalštaba — Vojnogeografski institut, Ratni arhiv, Ratnu školu, železnički i telegrafski puk — imala brojno stanje izneto u tablici 1.

Na taj način, za šest godina povećao se formacijski sastav za 36 ljudi, tj. više nego za 33%. Takvo povećanje formacijskog sastava je potpuno jasno, jer je u vezi sa: 1) povećanjem brojnog stanja vojske, 2) razvojem vojne tehnike i 3) komplikovanijim uslovima priprema za rat. Kao što se vidi, formacijski sastav od 126 ljudi ne može se smatrati suviše velikim. Privlači pažnju velik broj prikomandovanih, što se objašnjava željom da se stekne iskustvo u radu, kao i da se proverí prema svršenih slušalaca Ratne škole koji se pripremaju za prevođenje u generalštab.

U navedeni formacijski sastav nisu ubrojani vojni agenti (atašei) u inostranim državama, čiji je broj, prema podacima od 1911. godine, bio 11 viših i 2 niža oficira i koje, s obzirom na vrstu njihove službe, strogo uzevši, treba uračunati u sastav uprave generalštaba.

Što se tiče ostalih ustanova potčinjenih načelniku generalštaba, njihova je formacija, prema podacima od 1911. godine, bila ovakva:

— *Vojnogeografski institut* je imao generala, 18 viših i 116 nižih oficira i 156 činovnika. Jedino je načelnik instituta bio generalštabni oficir.

— *Ratni arhiv* je imao jednog generala (načelnika arhiva), 1 višeg, 2 niža generalštabna oficira (u sastavu vojnoistorijskog odseka) i 27 viših i nižih oficira.

— *Ratna škola* je u svom formacijskom sastavu imala 15 generalštabnih oficira, dok ostali sastav nije bio iz generalštaba.

Kako je već ranije naglašavano, poslovi u vezi sa ratnim planom nisu se završavali jedino u upravi generalštaba, nego su se raspoređivali na mnogobrojne organe vojne uprave sa kojima je sarađivao generalštab.

U te organe spadaju:

1) *Armijски inspektori*, budući komandanti armija, koji su po naređenju načelnika generalštaba razrađivali konkretan zadatak u okviru ratnog plana za ovaj ili onaj front u granicama svojih armija. Oni su bili potčinjeni najvišoj vojnoj vlasti i samo su radi prorade postavljenih im zadataka održavali vezu sa načelnikom generalštaba, a u ostalome su bili potpuno samostalni.

Mi za sada dajemo opštu sliku rada generalštaba, a o detaljima ćemo govoriti kasnije.

2) *Ministarstvo vojske*. Kao što je poznato iz pomenute uredbe, generalštab je bio pomoćni organ ministra austrougarske vojske. Mi smo već skrenuli pažnju na njegovu dvostruku potčinjenost, koja se, naravno, odražavala i na rad. Načelnik generalštaba sa svojim aparatom bio je obavezan da svestrano utiče na ratne pripreme i zbog toga je, rešavajući načelna pitanja koja se pojavljuju u vezi sa opštom pripremom za rat, pokretao pred ministrom vojske niz pitanja, tražeći obaveštenja, proučavanje ovih ili onih predloga i odgovora na njih. Ministarstvo vojske nije uvek izlazilo u susret svome »pomoćnom« organu, a lični nesporazumi između ministra vojske i načelnika generalštaba odmah su se odražavali i na međusobni odnos potčinjenih organa. Konrad u svojim memoarima više puta izražava žaljenje i čak navodi razgovor sa načelnicima odeljenja ministarstva vojske, čija je tema bila kritika predloga generalštaba, česta među zidovima odeljenja ministarstva vojske.

Generalštab je najtešnje morao da sarađuje sa onim odeljenjima ministarstva vojske koja su se bavila pitanjima organizacije, mobilizacije i pripreme vojske u taktičkom smislu. Zbog važnosti posla tih odeljenja na čelu su im stajali generalštabni oficiri.

Ovde treba da uočimo podelu rada na organizacijskim i mobilizacijskim pitanjima između dva organa uprave, jer tako nije bilo u svim vojskama, pa i danas se to pitanje ne smatra rešenim.

Već se više puta naglašavalo da je generalštab samo suštinski rešavao ova pitanja, a sama tehnika rada, njihova detaljna razrada, spadala je u nadležnost ministarstva vojske. I organizacija vojske

i mobilizacija sem opšte zamisli obuhvataju mnogo sitnih poslova, kojima ne treba opterećivati »mozak vojske«. Čini nam se da nisu potrebni naročiti dokazi o tome kako zahtevanje da mozak obavlja sitne poslove samo dovodi do njegove premorenosti, a možda i do paralize. Konkretno, u okviru organizacijskih pitanja, razrada formacija, kasarnski razmeštaj trupa i druga sitna pitanja ne zahtevaju naročito kvalifikovane stručnjake, jer ih mogu rešavati lica bez više stručne spremne, čak i činovnici, kao što je to bilo u nemačkom ministarstvu vojske. Isto se može reći i o mobilizaciji vojske, koja zahteva tačnost u radu po već ustaljenim obrascima. A Svečin, raspravljajući to pitanje u svojoj »*Istoriji ratne veštine*«, opravdano piše: »Među različitim specijalnostima generalštaba pojavila se i nova — mobilizacijski poslovi. Ali treba imati na umu da ti veoma važni administrativni poslovi još ni izdaleka ne obuhvataju ratnu veštinu u celini. U slabo pismenoj ruskoj vojsci 1812. godine uživali su veliko poštovanje ljudi vešti u administrativnim, tehničkim poslovima, i Klauzevic se čudio kako su Rusi mogli pukovnika Muhina, koji se isticao među drugim oficirima kao najbolji administrator, da odrede na dužnost general-kvartirmajstora kod glavnokomandujućeg. Francuzi su posle 1870. godine pridavali mobilizacijskim pitanjima toliki značaj da su mobilizatori*) dobili poseban značaj u generalštabu. Prevodilac Klauzevica na francuski jezik postavljao je pitanje: ne predstavlja li mobilizacija na početku XX veka istu takvu opasnost za ratnu veštinu kakvu je za nju na početku XIX veka predstavljala administracija i neće li biti ista takva greška suprotstavljanje mobilizatora Šlifenu kakva je bila suprotstavljanje administratora Napoleonu«.

Na žalost, to pitanje nije rešeno u prvoj četvrti XX veka, te smo se u svome radu morali sukobljavati sa obema postavkama. Generalštabovi su pred svetski rat polazili s dva gledišta: nemački, a za njim i austrougarski, zadržavao je samo opšte rukovođenje mobilizacijom, predajući sve tehničke poslove ministarstvu vojske; nasuprot njima, francuski i ruski sasređivali su sve mobilizacijske poslove u svoje ruke — oba s ciljem da se usavrši mobilizacija. »Kad se opečeš mlekom, onda češ i na vodu duvati« — do takvog je zaključka došla francuska komanda, predajući bodljivu mobilizaciju u ruke generalštaba posle 1870. godine. A Rusi, naravno, nisu mogli zaostajati iza svojih »gospodara«.

Istina, treba naglasiti da mobilizacija nije ušla u delokrug rada nemačkog generalštaba u znatnoj meri zbog toga što se na čelu ministarstva vojske nalazio Ron, koji je uspešno pripremio mobilizaciju 1866. i 1870. godine, te je načelniku generalštaba bilo teško da iščupa mobilizaciju iz ruku ministra vojske, koji je poredama na bojištima pokazao svoj rad. Moltke, a zatim i njegovi sledbenici, opravdano nije ni pokušavao da to učini, već je mudro ostavljao mobilizaciju

*) Svečin naziva »mobilizatorima« oficire koji su se bavili mobilizacijskim poslovima. — Prim. red.

u nadležnost ministra vojske. Za nemačkim generalštabom sledio je i austrougarski, koga porazi od 1866. godine nisu naterali na lažan put, kao što se desilo Francuzima, koji sa njega nisu ni do danas odstupili.

3) *Ministarstva narodne odbrane* oba landvera takođe su saradivala sa generalštabom u rešavanju pitanja organizacije, mobilizacije i dislokacije jedinica landvera.

4) *Ratna mornarica*, kako je već ranije navedeno, defakto je bila samostalna, iako je potpadala pod ministarstvo austrougarske vojske. Zato se naimenovanje načelnika generalštaba »svih oružanih snaga« ograničavalo na slabiji kontakt sa ratnom mornaricom. Konrad u svojim memoarima navodi da je on postojao samo pri rešavanju pitanja obalske odbrane, jer je ona budžetom bila vezana za kopnene snage i ostvarivala se uz sudelovanje obalske artiljerije, koja je ulazila u sastav kopnene vojske. Sem toga, veza sa mornarićom se održavala prilikom razrade zajedničkih manevara kopnenih i pomorskih snaga.

Kao što ćemo kasnije videti, generalštab je morao da se suprotstavlja razvoju ratne mornarice na račun interesa kopnene vojske.

5) Najzad, pošto je rat po prirodi svojoj akt društvenih odnosa, bez daljih razjašnjenja je jasna stalna saradnja generalštaba sa ministrom spoljnih poslova, kao i neophodnost pažljivog upoznavanja unutrašnje politike i ekonomskog života zemlje.

Do sada se govorilo samo o radu uprave generalštaba na izradi ratnog plana, a nije ništa rečeno o *trupnom generalštabu*. Gore je naglašeno da je: 1) generalštab bio specijalno telo i 2) da je uporedo sa generalštabom u Beču postojao još i *trupni generalštab* — generalštabni oficiri koji su se nalazili na službi u trupi: u štabovima korpusa, divizija, brigada i drugih trupnih i teritorijalnih vojnih ustanova.

Trupni generalštab se pojavio još za vreme nadvojvode Karla, a docije je postojao ne samo u zajedničkoj austrougarskoj vojsci već i u oba landvera. U naš zadatak ne ulazi da se detaljno zadržavamo na funkcijama i radu trupnog generalštaba, pa ćemo se ovde ograničiti samo na opšte brojno stanje celog generalštaba.

On je brojao:

Tablica 2

Godine	Generala	Viših oficira	Nižih oficira	Na službi	Prikomandovanih	Svega
1905.	5	186	213	217	32	653
1911.	6	170	116	155	32	529

Prema tome, ako se uzme da se broj prikomandovanih nije povećao, sastav generalštaba je za šest godina smanjen.

Generalštab se popunjavao: 1) svršenim slušaocima Ratne škole i 2) iz specijalnih korpusnih škola.

Mi ovde nećemo podrobno opisivati kako je načelnik generalštaba rukovodio vojnim školama iz kojih se popunjavao generalštab, ni kako je tekla služba u generalštabu, jer ćemo to učiniti u odgovarajućim glavama.

Ranije smo navodili Konradovo mišljenje da njegova delatnost nije bila ništa drugo nego neprekidna borba, jer je bila suviše teška situacija za radnika koji je za cilj svoga rada postavljao pre svega kretanje napred. Naše dalje izlaganje o delatnosti austrijskog generalštaba pokazaće koliko je u svakodnevnim sukobima generalštab bio izazivač borbe, a takođe i u kojoj je meri bio prinuđen da je prihvata.

Bez obzira na te sukobe, položaj načelnika austrijskog generalštaba bio je dovoljno čvrst, i od vremena uvođenja te dužnosti vršila su je samo dva lica: Konradov prethodnik Bek nalazio se na dužnosti načelnika generalštaba 25 godina.

Teško je reći šta je bio uzrok tako retkom »smenjivanju« načelnika generalštaba: s jedne strane, u tome može da se vidi lični uticaj Franca Jozefa, čoveka konzervativnog u shvatanjima, navikama i odnosima sa ljudima, a s druge, možda je izvesnu ulogu igralo podražavanje svojim saveznicima — Nemcima. U svakom slučaju, to retko smenjivanje treba istaći kao pozitivan faktor u radu generalštaba. Austrijski načelnici generalštaba bili su kudikamo srećniji od svojih ruskih ili čak i francuskih kolega, koji su na svojim mestima sedeli tako malo da nisu uspevali ni upoznati posao, pa su brzo odlazili u »abšid« (penziju), kako bi se to reklo jezikom Petrove epohe. Da je od takvog smenjivanja bilo malo koristi, to je, naravno, bolje poznato čitaocu ovih redova nego nama.

Delokrug rada načelnika generalštaba bio je toliko obiman da je od njega zahtevao naporan rad ne samo u kabinetu nego i na zemljištu, što će se videti iz našeg daljeg izlaganja.

Ovde ćemo zadržati pažnju na jednom detalju: kako je tekao *normalan* dan načelnika austrijskog generalštaba. U svojim memoarima Konrad ga ovako opisuje: »Izjutra (jutrom se u inostranstvu smatra vreme počev od 7 ili 8 časova izjutra — B. Š.) projahivao sam svoga konja, a zatim išao u štab. Do 11 časova bio je prijem stranaka i službenika drugih ustanova i nadležstava, koji su se javljali po službenim poslovima. Posle 11 časova počinjala su referisanja načelnika odeljenja generalštaba. Od njih je poslednji dolazio na referisanje načelnik operativnog odeljenja, jer je rešavanje pitanja iz delokruga njegovog rada zahtevalo vrlo mnogo vremena«.

Mi ne znamo kada je Konrad završavao svoj radni dan, no, sudeći po njegovoj delatnosti uopšte, završavao ga je vrlo kasno. Tome redovnom rasporedu poslova treba dodati referisanja načelnika generalštaba Francu Jozefu, najmanje dva puta mesečno, a u

kritičnom vremenu skoro svakodnevno, ne vodeći, naravno računa o njihovom trajanju. Isti takvi referati su podnošeni i prestolonasledniku Francu Ferdinandu. Lični sastanci sa ministrom spoljnih poslova bili su takođe vrlo česti, katkad ih je bilo i nekoliko u toku dana. Razna komandantska putovanja, manevri, lična rekognosciranja, odlasci na strelišta gde su se ispitivala nova oruđa, itd. takođe su oduzimali dosta vremena.

Dan je bio i previše ispunjen, nedostajalo je vremena za ozbiljnu proradu izvesnih pitanja. U knjizi »Uzroci naših poraza« Kraus navodi svoj razgovor sa Konradom o posvećivanju veće pažnje poslovima pozadinske službe i pripremi generalštabnih oficira za nju. Na Krausov predlog da se uvedu ratne igre specijalno za razradu pitanja pozadine, što je po njegovom mišljenju spadalo u obavezu generalštaba, njegov načelnik je odgovorio: »Ja za to nemam vremena«. Na Krausovu primedbu da je Konrad, kao načelnik generalštaba, dužan da za to stvori vreme, Konrad je opet ponovio: »Ja nemam vremena«. Za ovu u savremenom ratu važnu granu generalštabne službe — Konrad nije imao vremena.

Nećemo poricati da je birokratizam, koji se čvrsto ugnezdio u Austro-Ugarskoj, oduzimao mnogo korisnog vremena, a isto tako nisu ostajale bez posledica ni intrige sa svih strana, kojima se moralo parirati osiguravajući se svemogućim dokumentima.

Jednom rečju, pred nama je stara i iz memoara bilo kog bivšeg visokog funkcionera dobro poznata slika uslova rada ne samo u Austro-Ugarskoj nego i u drugim buržoaskim zemljama. Izvestan deo snaga i vremena trošio se ne samo neproduktivno nego i na štetu posla, što je unosilo nesklad u odnose među ljudima, nervozu u rad, stvaralo izlišno trenje u mašini vojne uprave habsburške monarhije, koja je i bez toga škripala.

Najbolje je da čujemo od samog Konrada kako je on, kao načelnik generalštaba, procenjivao težinu svoje službe. Pošto je u decembru 1911, zbog neslaganja sa ministrom spoljnih poslova Erenalom, razrešen dužnosti načelnika generalštaba, na kojoj je proveo pet godina, i postavljen za armijskog inspektora, Konrad priča:

»Bio sam radostan što sam se, ostavljajući tako malo privlačnu dužnost načelnika generalštaba, ponovo vratio u trupu. Naravno, neću skrivati da sam se radovao i ličnoj slobodi. Ja sam od tada mogao raspoređivati svoju službenu delatnost po svojoj želji, mogao sam ići na službena putovanja po svom izboru, projahivati svoga konja ne vodeći računa o vremenu, mogao sam, takođe, posvetiti vreme majci, deci, drugovima i poznanicima. To je bio predah posle pet godina!« — uzvikuje načelnik austrijskog generalštaba.

Tačno posle godinu dana Konrad je ponovo postavljen na dužnost načelnika generalštaba. Znajući težak položaj u kome se nalazila Austro-Ugarska, on se nije obradovao svome postavljenju. Dobivši naredbu o tome, otvoreno je kazao: »Opet me je zadesila teška

sudbina!». »Nerado sam se rastao sa svojim stalnim radom« — završava Konrad, opisujući svoj prelazak na novu, tačnije rečeno staru dužnost u generalštabu.

Neki će možda reći da to nije ništa drugo nego pojava malodušnosti kod Konrada. Ali, posle upoznavanja sa tom ličnošću — smatramo za obavezu da to učinimo u sledećoj glavi — teško da ćemo ga moći okriviti zbog slabosti duha. Ono što je Konrad izneo mi baš smatramo poštenom ocenom dužnosti načelnika generalštaba u monarhiji Habsburga, koja za čoveka čvrstog, samostalnog u pogledima i inicijativnog, nije bila nimalo privlačna.

Ali, nije samo načelnik austrijskog generalštaba imao takav put, obeležen tegobama i radom. Plašimo se da ćemo proširiti okvire naše knjige ako se upustimo u opisivanje rada načelnika generalštabova drugih država, no, smatramo da će nam biti dozvoljeno da ukažemo bar na Nemačku, u kojoj je načelnik generalštaba, više nego ma gde, bio ograđen od intriga. Pa i taj je, kao i Šlifen, koji je već u 6 časova izjutra jahao konja, a zatim neprekidno radio celog dana, gasio lampu tek u 2 časa posle pola noći, odlazeći u carstvo Morfeja. Čak i takav načelnik generalštaba kao što je bio svakome poznati Suhomlinov, čovek s mnogo ljubavi prema životu i ženama, u svojim memoarima govori o težini dužnosti načelnika generalštaba. Istina, na slovenske i romanske naravi taj Sizifov posao je ipak imao manje uticaja, zbog svojstvene im veće ležernosti u radu, ali je zato bivao i bremenit posledicama.

Možda nije trebalo ići ispred događaja i govoriti tako podrobno o »normalnom« radu načelnika generalštaba, već to izneti kao zaključak iz svega što će se dalje napisati, jer se čitalac može pre vremena preplašiti, za šta nam kao primer može da posluži V. Novicki, koji je posumnjao u korisnost Konradovih memoara samo zbog njihovog četvrtog toma. Nemamo ništa protiv ako onaj koji se plaši da se sa nama zadubi u detalje rada načelnika generalštaba zatvori ovu knjigu. No onaj koji hoće da se upozna sa tim radom, ili čak mašta da će biti načelnik generalštaba, a maštati, naravno, nikome nije zabranjeno, treba da unapred zna trnovit put istrasiran za tu dužnost. Ako mu sudbina odredi da stupi na njega, onda neka se odrekne svakodnevnih radosti i, svestan ogromne odgovornosti, navali težak teret na svoja pleća.

Sada ćemo baciti *letimičan pogled* na rad generalštaba u Beču. Na žalost, svedoci čije smo iskaze mogli da iskoristimo, izuzev izlaganja Konrada, malobrojni su, a sem toga i kratki u svojim zaključcima. Oslanjamo se na Krausovo tvrđenje, koje smo više puta pomenuli, i na tvrđenja nemačkih predstavnika pri vrhovnoj komandi austrougarske vojske — Kramona (knjiga »Naš austrougarski saveznik«) i Frajtaga fon Loringhofena (delo »Okolnosti i ljudi — kako su mi izgledali«).

Ne upuštajući se u detaljnu karakteristiku austrougarskog generalštaba, ipak moramo navesti njegove osnovne crte. Ranije smo

izneli karakteristične crte oficira bivše Valenštajnovе vojske*) na početku XX veka, koje su naravno, bile svojstvene i predstavnicima njenog generalštaba. Ovi poslednji su bili nosioci ideja habsburške monarhije, oni isti oficiri Valenštajnovе vojske čiji su interesi prvenstveno bili sasređeni unutar te vojske.

Karijerizam, uopšte svojstven komandnom kadru austrijske vojske, uz saznanje o pripadnosti posebnoj kasti generalštaba, stvarao je jasno izražen tip preterano uobraženog generalštabnog oficira. Predstavnici generalštaba vojske dunavske carevine odlikovali su se »veselošću«, koja je uopšte svojstvena stanovnicima te zemlje. Ali se mora priznati da su oni, bez obzira na to, teoretski dobro poznavali vojnu nauku. Velika se pažnja obraćala teoriji, a to je bila osnovna greška, jer se nisu razvijale snaga volje i odgovornost u donošenju odluka. »Austrijski generalštab je uvek patio od preteranog teorisanja, dok mu je služba u trupi bila tuđa, i svaka težnja za samostanim radom je često gušena naređenjima odozgo« — piše Ludendorf u svojim *Memoarima*.

Zbog toga se generalštab odvajao od trupa, nije ih poznaо, a da i ne govorimo o društvenom životu. Njega je »mozak vojske« ugalvnom smatrao izvorom zadovoljstava, kojih je tako mnogo bilo u veselom Beču.

U sledećim glavama prikazaćemo neke od predstavnika generalštaba, a ovde smatramo za dužnost da podvučemo, prema tvrdnji Kramona, da su se austrougarski generalštabni oficiri odlikovali radnom sposobnošću, neumornošću u radu, da su se za dugi niz godina zajedničkog rada u upravi generalštaba sjedinili u jedan uzan krug, što se naročito zapažalo kod operativnog odeljenja. Takva Kramonova izjava kao da nije u skladu sa onim što je rečeno o karijerizmu, ali će iz sledećih redaka biti jasni uzroci i posledice.

Govoreći o razvoju protekcije u društvenom životu Austrije, Kraus ukazuje da je ona prodrila i u vojsku. Oko takvih visokih ličnosti kao što su ministar vojske i načelnik generalštaba formirale su se grupe koje su se isključivo brinule o svom prosperitetu.

Naravno, istaknute ličnosti ne samo da su bile van tih grupa, nego su ih ove namerno držale u senci, izolovale ih, da se ne bi nanela šteta nesposobnim ličnostima koje su se nalazile na visokim položajima. Kraus naročito ističe tu bolest kod generalštaba, gde je ona dobijala karakter epidemije.

Treba istaći da Kraus, kao bivši kandidat za načelnika generalštaba, može da bude i pristrasan u svojim rasuđivanjima, ali ni sam Konrad ne krije da je oko njega postojao *uzan krug ljudi* sa kojim je

* Valenštajn (Albrecht fon Wallenstein, 1583—1634) — poznati vojskovođa iz tridesetogodišnjeg rata. Organizovao je najamničku vojsku u Nemačkoj. Prema pišćevim rečima, ova se vojska odlikovala čvrstom disciplinom i potpunim pokoravanjem volji starešine. Pod njenom zastavom nalazili su se najraznovrsniji elementi raznih nacionalnosti, verskih i političkih ubeđenja, a spajao ih je samo zajednički vojnički život. Težnje njenih pripadnika, bez obzira na čin i položaj, nisu išle dalje od vojničke karijere, profesionalnog rada, kasarnskog života. — Prim. red.

delio dobro i zlo. Ako se uzme u obzir da se bivši načelnik austrijskog generalštaba nije odlikovao sposobnošću da dobro oceni ljude, onda nećemo biti daleko od Krausovih zaključaka. Naravno, ovde nije mesto da se naširoko piše o štetnosti štabova koji su birani prema porodičnim, prijateljskim i drugim vezama. Govoreći o tome da u vreme krimskog rata kod Engleza »nije bilo pravilno obučених штабних kadrova, već je svaki general formirao svoj štab od rođaka i privrženika iz redova pukovskih oficira, bez obzira na njihovu stručnu spremu«, Engels dolazi do potpuno neosporivog zaključka da je »gore imati takav štab, nego ga uopšte nemati«.

Prema tome, nema nikakve sumnje u to da se uprava generalštaba u Beču, drugim rečima veliki generalštab, popunjavao po protekciji. Istina, od toga je patila i slična ustanova u Petrogradu, pa i u drugim evropskim prestonicama. Beč nije bio jedini kreator te mode.

Nije nam poznato kako je bilo podeljeno normalno dnevno radno vreme običnih službenika austrijskog velikog generalštaba. Bez sumnje, u njemu su se obavljali veliki poslovi, ako ne u pogledu korisnosti, onda po trošenju snaga i vremena. U to možemo biti sigurni, imajući u vidu birokratizam, koji je uopšte bio svojstven habsburškoj monarhiji. Teško je sa strane donositi sud o radu velikog generalštaba, ali Konrad tvrdi da je on bio obiman i težak.

Da bi se stekao pojam o tom radu, daćemo sebi slobodu da se sa njim upoznamo u nemačkom Velikom generalštabu.

Kul u svom delu »Nemački generalštab« govori ovako: »O delatnosti Velikog generalštaba za vreme mira nije se mnogo znalo u javnosti. O njegovom radu širi krugovi su znali jedino na osnovu carskih manevara ili izdanja vojnoistorijskog odeljenja, koja su tretirala ratna iskustva i ono što je moglo biti korisno za trupe. Ali je ono što je sazrevalo u tajnosti rada velikog generalštaba bilo od ogromnog značaja za rat«. Potom podrobno nabrajajući poslove generalštaba u vezi sa ratnim planom i ostale poslove slične onima koje smo gore izneli za austrijski generalštab, Kul nastavlja: »Gledajući kako oficiri generalštaba oko 10 časova izjutra ulaze u zgradu na Kraljevskom trgu i izlaze otuda oko 3—4 časa posle podne, mnogi su mislili da se time završava njihova služba. U stvari ona je tek počinjala kod kuće, gde su pristizale debele fascikle, koje su posle ručka raznošene po stanovima«.

»Generalštabni oficiri su bili potpuno okupirani svojim poslom i ni za šta drugo im nije preostajalo vremena. Pored kratkih odsustava, odmor se u letnjem periodu sastojao u komandantskim putovanjima i manevrima.«

Mi nipošto nećemo da kažemo da je isto tako tekao život oficira austrijskog generalštaba i da mu »ni za šta drugo nije preostajalo vremena«. On je radio, i to mnogo radio, ali zbog svojstvene mu »veselosti« nije izbegavao zadovoljstvo da posle službe nekoliko časova provede u poznatom bečkim kafanama, da pročita novine, a zatim porazgovara i o službenim poslovima, sve do pretresanja ratnih

planova koji su razrađivani u velikoj tajnosti. Iz kafane su ti planovi iznošeni na ulicu i Krausa je, na primer, upoznao sa ratnim planom protiv Srbije, jedan poznati mu oficir, prilikom susreta na ulici, koji je čuo o tome razgovarajući u kafani. Izlišno je, naravno, govoriti o nedopuštenosti takvih razgovora na mestima koja za to nikako nisu predviđena. Uzdržanost u razgovorima i ćutanje treba da budu svojstveni predstavnicima generalštaba više nego ma kome drugom. Moltke stariji je za to davao vrlo dobar primer, dobivši čak i epitet »ćutljivi«. Te osobine, međutim, nisu krasile većinu predstavnika generalštaba sa obala Dunava.

U ovoj glavi bacili smo samo opšti pogled na austrougarski generalštab i zbog toga ćemo se za sada uzdržati od bilo kakvih određenih zaključaka. Smatramo da će oni biti izrazitiji kad nam uspe da detaljnije iznesemo rad toga »mozga vojske«.

Mi ćemo u daljem izlaganju postaviti samo putokaze za naše istraživanje. Nemoguće je smatrati za zdravu pojavu postojanje u državi jedne ustanove koja ne odgovara stepenu razvoja proizvodnih snaga na kojem se u datom momentu nalazi ta država. Ali, na takvu se pojavu stvarno mora računati. Vrlo često u buržoaskim državama, kakva je bila i Austro-Ugarska, takve ustanove produžavaju da žive pretvarajući se u »živi leš«. Proces raspadanja ide napred, laganim ali sigurnim koracima, i za smrt takve ustanove neophodni su ili vreme ili izvesna sila koja bi je likvidirala.

Ovih ustanova je bilo prilično u monarhiji Habsburga, pa ni ona sama nije bila ništa drugo nego »živi leš« na karti Evrope. Iz godine u godinu sve se više o njoj izgrađivalo takvo mišljenje, i to ne samo u revolucionarnim krugovima nego i među buržoaskim političarima drugih evropskih zemalja, pa čak i u samoj Austriji.

S jedne strane, porast birokratizma, a s druge centrifugalne sile pojedinih narodnosti te države utiskivali su svoj pečat na celokupno državno uređenje Austro-Ugarske, na upravni aparat cele zemlje, i njenih oružanih snaga posebno.

Prema tome Veliki generalštab u Beču predstavljao je obrazac ustanova monarhije koje odumiru. On je bio jedna od njih, u to nema sumnje. Njegov način života i rada nije mogao da ide daleko od opšteg stanja ostalih državnih ustanova i, ako se, kako ćemo kasnije videti, generalštab starao da ispliva na površinu i pokušavao da se bori, njegova borba, po priznanju samog načelnika generalštaba, često nije bila ništa drugo nego udari u prazno.

Videli smo da je on nominalno bio potčinjen višoj državnoj i vojnoj vlasti, dok je u suštini bio pomoćni organ »svih oružanih snaga«.

Kao pomoćni organ generalštab nije bio odgovoran pred predstavničkim telima, a u samoj vladi načelnik generalštaba je imao samo konsultativnu ulogu.

Međutim, na generalštabu su počivale pripreme za rat, što je i uredbom bilo predviđeno, i smatralo se da mu se to, s obzirom na ovakav njegov status, može postaviti kao najpreča i najvažnija dužnost. I sam je generalštab to smatrao kao potpuno normalno, pogotovu što su takva mišljenja postojala skoro u svim generalštabovima Evrope i nisu bila svojstvena samo njihovom predstavniku sa obala Dunava.

Iz istorije generalštaba je vrlo dobro poznato da rukovodeću ulogu u pripremi za rat, čak ni u Nemačkoj, generalštab nije izvojevao odjedanput, već je vodio prilično oštru borbu sa ministrom vojske, pa čak i sa kancelarom. Bizmark, svakako, nije bez razloga nazivao »polubogovima« predstavnike nemačkog generalštaba na čelu sa Moltkeom. Generalštab se sve više uzdizao, i to mu se dopalo. Da li je taj uspon bio opravdan ili ne, to je drugo pitanje. Imperijalistički rat je bio kulminaciona tačka u stremljenjima generalštaba za osvajanjem vlasti ne samo u vojnoj upravi nego čak i u državnom životu.

Ali »polubogovi« su i dalje ostali »polubogovi«, pošto se nisu preobrazili u prave bogove, i tako su živeli do vremena kada je počelo njihovo svrgavanje. Danas nam je poznato da su pripreme za rat i sam rat pre svega stvar države, a ne samo generalštaba kao njenog pomoćnog organa. U literaturi, pa i u životu, pojavile su se »nove strategije« — »državna« i druge, sa komplikovanim nazivima iz prilično drevnih vremena.

Mi priznajemo samo *jednu strategiju*, jer ako se upustimo u njenu klasifikaciju, to nas može dovesti do takvih apsurdna, do takve skolastike, koju će, po rečima Klauzevica »ismevati iskusni istaknuti vojnici«.

Posle svetskog potresa čak je i »polubogovima« postalo jasno da rat vodi država u celini, i da ona treba svim svojim organizmom da se priprema za njega, itd. Jednom rečju, došli su do istine koja je bila dobro poznata još u drevna vremena.

Sada, prema definiciji A. Svečina, »Strategija je veština kombinovanja pripreme za rat i određivanja redosleda operacija radi dostizanja cilja koji on postavlja oružanim snagama. Strategija rešava pitanja povezana sa iskorišćavanjem kako oružanih snaga, tako i svih izvora zemlje radi postizanja krajnjeg ratnog cilja«.

Ovde je logičan zaključak da priprema za rat treba da pređe iz ruku generalštaba u ruke ustanova u državi. Teoretski je to i priznato uvođenjem novog termina — *državna strategija*. Ali, praktično, generalštab ne želi da ispušta strategiju iz svojih ruku, pa makar bila »državna«.

U ratu, kao takvom, ponovo se gleda pre svega njegova vojnička strana — zbog toga se »nova strategija« i zove — »državna strategija«. A pošto je u pitanju strategija, generalštab ima glavnu reč.

Ne govoreći o tome jasno i otvoreno, generalštab je počeo da propoveda neophodnost osnivanja »nadgeneralštaba« u vidu raznih komisija za izučavanje itd. »Polubogovi« su predali svoje pozicije, ali ne sasvim. Prikrivši se ulaskom u te komisije predstavnika drugih nadležstava, čak ih stavivši pod višu državnu vlast, »polubogovi« su zadržali za sebe tehnički i operativni deo posla tih novostvorenih ustanova, tj. oživeli su »nadgeneralštab«, ostavivši generalštabu samo dužnost pomoćnog organa.

Pošto se plašimo da smo se zaneli pričanjem o borbi za prestiž savremenog generalštaba, a kako smo obećali da se još jednom vratimo na to pitanje, završićemo zaključkom: ko »u prazničnom raspoloženju« želi da u okviru pojma strategija uključi sve pojmove o ratu, podižući strategiju na viši rang državne strategije ili imperatorike, neka to učini; ali je nedopustivo, čak ni pri veselom »prazničnom raspoloženju«, prepuštati pripremu i vođenje rata jednom makar naročito za to stvorenom, »nadgeneralštabu«. Rat je jedan od vidova društvenih odnosa i kao takav je stvar države u celini, celog njenog aparata, a ne samo kvalifikovanih predstavnika njenih oružanih snaga.

Smatrali smo za neophodno da iznesemo svoje određene poglede o tom pitanju, da bi se dalje jasnije shvatila uloga generalštaba u pripremi zemlje za rat.

S pravom se od nas može tražiti objašnjenje o tome kako će se povezivati rad celog državnog aparata u pripremama za rat. Mi, istina, nismo dali odgovor na to pitanje, ali molimo da nam se dozvoli da ga iznesemo kasnije, prilikom razmatranja konkretnih slučajeva.

Sada ćemo se vratiti u Beč. Ovde veliki generalštab, s obzirom na svoj zvanični položaj i na samu strukturu državne i vojne uprave, nije obavljao dužnosti savremenog nadgeneralštaba. On je bio pomoćni organ ministarstva vojske u odbrani zemlje, a ulazio je u posao drugih ministarstava toliko koliko je to zahtevala delatnost po vojnoj liniji. Načelnik generalštaba je bio vojni konsultant vlade i specijalista za pripremanje operativnog dela rata.

Potrebno je naglasiti da je načelnik generalštaba u ratu prelazio na dužnost načelnika štaba vrhovne komande, a u miru nije smatran kao budući vrhovni komandant. Pravno je bilo tako, ali defakto u doba mira načelnik generalštaba je vodio sve poslove oko priprema za rat za budućeg vrhovnog komandanta, zastupajući njegove interese. Prema tome, ako se razmatra delokrug nadležnosti generalštaba sa teoretske tačke gledišta, onda to treba činiti u okviru obaveza vrhovne komande ili, govoreći savremeno, provodeći strategiju vrhovne komande i onaj deo *državne strategije* koji se odnosi na delatnost vrhovne komande.

Do izvesne mere »neposredna potčinjenost« načelnika generalštaba višoj državnoj vlasti davala mu je mogućnost da zastupa interese vrhovne komande, ali je njegov dvojak položaj u sistemu vojne

uprave bio i izvor konflikata. Čini nam se da ćemo prilikom razmatranja funkcionalne delatnosti generalštaba jasnije shvatiti značaj i ulogu generalštaba u savremenoj strukturi vojne uprave i života zemlje, pa smo zbog toga i molili za dozvolu da se odloži donošenje konačnog zaključka o višim organima koji rukovode pripremom za rat.

U ovoj glavi razvili smo šemu organizacije generalštaba, iz koje se vidi da su pojedini zadaci generalštaba prorađivani u njegovim specijalnim odeljenjima, pri čemu su sva pitanja više ili manje tesno povezana sa operativnom idejom — kao pitanje odbrane države u inženjerskom pogledu, organizacije armije, obučavanja trupa i rukovođenja velikim manevrima — bila objedinjena samo u operativnom odeljenju.

Dalje vidimo *neposrednu potčinjenost* načelnika odeljenja načelniku generalštaba, uz koga se nalazi samo njegov zamenik, koji ne rukovodi ovim ili onim odeljenjem. Takvu šemu potčinjenosti treba smatrati najpraktičnijom, jer što bude manje instanca, naročito u operativnom radu, kroz koje prolazi ideja na putu do izvršioca, biće bolje sačuvana njena suština. Stvarno, načelnik operativnog odeljenja je bio neuporedivo bliži načelniku generalštaba nego zamenik načelnika generalštaba. Kako ćemo kasnije videti, čak suština svih referata podnetih Francu Jozefu i donete odluke o njima, lične radosti načelnika generalštaba ili nanese mu uvrede bile su uvek poznate načelniku operativnog odeljenja, koji je na taj način bio u toku svih događaja, kao i namera načelnika generalštaba. U generalštabovima drugih evropskih vojski između načelnika generalštaba i izvršilaca, tj. načelnika odeljenja, postojale su međuinstante, kao što su general-kvartirmajstori, pomoćnici načelnika generalštaba itd. Skloni smo da strukturu austrijskog generalštaba smatramo savremenijom. Jedino što bi se moglo prigovoriti neposrednom potčinjavanju načelnika odeljenja načelniku generalštaba jeste veliki broj referenata kod ovog poslednjeg, ali mi nismo pristalice Napoleonovog četvornog sistema i smatramo da jednom licu može biti potčinjeno i više od četiri čoveka.

Mogu nam reći da smo sami ukazivali na to da je načelnik austrijskog generalštaba bio toliko preopterećen da nije mogao naći vremena za razradu važnih pitanja, kao što je, na primer, priprema pozadinske službe u vojsci. Mi podvlačimo da je ta preopterećenost umnogom postojala zbog borbi koje je on vodio na svemogućim činovničkim frontovima birokratske Austro-Ugarske. Izneli smo da ništa lakši nije bio rad ni načelnika generalštaba nemačke vojske, čak i za takvog čoveka kakav je bio Šlifen. Načelnik generalštaba može čitati romane, kao što je to radio Moltke, samo za vreme stvarne mobilizacije i koncentracije armija koje je on uzorno pripremio, dok za vreme njihove pripreme teško da će imati vremena za »laku« lektiru, a još manje za »lako« trošenje vremena. Ovo naročito važi u savremenim uslovima, kada je tempo političkog, a s njim i vojnog života, znatno brži nego na početku XX veka.

Mi smo ukratko napomenuli da je isto tako težak i odgovoran posao počivao i na ostalom osoblju velikog generalštaba. I njihov je put trnovit, samo ako časno njime idu, ne svraćajući u bučne kafane, kako su to činile neke ličnosti iz austrijskog generalštaba. Mi ćemo kasnije ukazati da predstavnik »mozga vojske« ne treba da se odvaja od života zemlje i samo sedi »u kasarni«; i oštro ćemo protestovati protiv toga. Ali, smatramo da se kontakt sa društvenim životom ne ostvaruje u zadovoljstvima, već u ozbiljnom radu u drugim oblastima društvenog života i u shvatanju njegovog toka kako u sadašnjosti tako, prema predviđanjima, i u budućnosti.

Velikim ljudima se mnogo daje, ali se od njih mnogo i traži...

GLAVA IV

NAČELNIK GENERALŠTABA — KONRAD

Konradovo gledište o ličnosti u istoriji. — Ličnost Konrada-načelnika austrougarskog generalštaba. — Vojno obrazovanje. — Borbeno iskustvo. — Nastavnik taktike u Ratnoj školi. — Dalje službovanje u trupi. — Naime-novanje za načelnika generalštaba u jesen 1906. godine. — Značaj komando-vanja trupnim jedinicama za generalštab. — Konradov um. — Konradove karakterne osobine — inicijativa i samostalnost. — Strastvenost načelnika generalštaba. — Njegova zatvorenost. — Konradova ženidba i njene posle-dice. — Konradova vojnička gledišta. — Oduševljenost za izučavanje rata 1870. godine i nemačke vojne literature. — Duboko poštovanje Moltkea sta-rijeg. — Izučavanje savremene taktike i njeno proveravanje na istoriji ra-tova. — Konrad na bojištima poslednjih ratova. — Konradovi vojno-knji-ževni radovi. — Strategijska razmišljanja načelnika generalštaba. — Konra-dova gledišta na pripremu trupa. — »Borba kao osnovno ratno dejstvo« i kako je Konrad shvata. — Sposobnost vojske za velike napore. — Pogledi načelnika generalštaba na metod usvajanja vojnih znanja u vojsci. — Konrad kao poli-tičar. — Politička priprema načelnika generalštaba. — Konradovo učešće u politici. — Njegova prividna apolitičnost. — Konradovi pogledi na unutrašnju politiku monarhije. — Konrad i spoljna politika. — Franc Jozef i Konrad. — Odnos Franca Ferdinanda prema Konradu. — Lični kabineti i generalštab. — Načelnik generalštaba i mnoštvo ministara Austro-Ugarske. — Politički rad-nici monarhije i Konrad. — Konradove veze sa inostranstvom. — Konradov lični život.

»Istoriju ne stvaraju pojedine ličnosti, već obratno — istorija stvara ljude«, tako sada skromno govori u svojim memoarima bivši načelnik austrougarskog generalštaba Konrad. Prošli svetski rat, koji se završio krahom habsburške monarhije, potresao je um njenog vernog sluga, i sada on gleda na svoj pređeni put i na sve svoje postupke kao na nezavisne od njegove volje.

Prema tome, razmatrajući delatnost generalštaba dunavske ca-revine, izgleda ne bi bilo potrebno zadržavati se na upoznavanju pojedinih njegovih predstavnika. Taj »mozak vojske« svakako je u sebi odražavao ne samo karakterne crte vojske, već i vladajućih klasa cele zemlje.

Poznato je da određeni ekonomski odnosi stvaraju i određenu psihologiju ljudi. Zbog toga mi ne možemo stati na gledište bivšeg načelnika generalštaba i odreći se upoznavanja sa pojedinim lično-stima austrougarskog generalštaba, u prvom redu sa samim Kon-

radom. Ako je, kako je ranije ukazano, okarakterisao svoju delatnost kao neprekidnu borbu, onda je on, izgleda, bio daleko od toga da se »ne protivi zlu«, već je nastojao da u svom radu pobedi psihologiju sredine visokih funkcionera, koja ga je okružavala, da sprovede svoje planove i preduzete mere onako kako je to po njegovom mišljenju bilo jedino celishodno i kako je odgovaralo tadašnjoj situaciji.

Zato ćemo dozvoliti sebi da predstavimo pojedine ličnosti austro-ugarskog generalštaba, ostavljajući za sada po strani njihovu delatnost. Moramo naglasiti da je pisanje pravednih karakteristika prilično teška stvar, te ne možemo tvrditi da će date karakteristike biti potpuno nepristrasne. Sem toga, kod nas se pojavljuje sumnja u umesnost da ih iznesemo sada, pre upoznavanja delatnosti tih ljudi, što ćemo detaljno učiniti kasnije. Možda bi bilo celishodnije da te karakteristike damo na kraju, kao zaključak o celokupnom radu načelnika generalštaba i njegovih najbližih saradnika. Ipak smatramo da je, radi jasnoće izlaganja rada generalštaba, korisnije da baš sada prikažemo te moždane centre, kako bi bile razumljivije osnovne linije njihovog rada. Nećemo osporavati ako dalje izlaganje unese ispravke u naše ocene i ako učinimo greške u svojim pretpostavkama. Naša težnja je da se od njih sačuvamo, ali se ne usuđujemo da kažemo da ćemo to sigurno ispuniti.

Dakle, pristupamo upoznavanju sa ličnostima »mozga« austro-ugarske vojske. Hteli bismo da se za to vreme pretvorimo u glumca koji rukuje lutkama, i nećemo kriti da bi njegovo neposredno pričanje bilo kudikamo korisnije nego dosadno opisivanje ličnosti koje su već sišle sa scene, no, na žalost, tu formu izlaganja nismo usvojili i, hteli ne hteli, prinuđeni smo da počnemo sa običnim pripovedanjem.

Pre svih predstavljamo samog načelnika generalštaba — Konrada. Neki ga smatraju Moltkeom starijim austro-ugarske vojske. Mi se uzdržavamo od takvog prebrzog zaključka, ali nećemo odricati ni to da Konrad ni izdaleka nije bio svakidašnja ličnost među vojnim rukovodiocima iz doba imperijalističkog rata.

Rodio se 11. novembra 1852. u aristokratskoj nemačkoj porodici. 1871. godine završio je vojno učilište u Beču (Terezijanum u Viner-Nojštatu) i počinje oficirsku službu u 11. lovačkom bataljonu.

Od 1874. do 1876. godine Konrad završava Ratnu školu, a 1878. godine kao poručnik učestvuje u borbenim akcijama za vreme okupacije Bosne i Hercegovine. Produžavajući da služi na južnoj granici, Konrad 1882. godine odlazi na tajno službeno putovanje po Srbiji, gde se detaljno upoznaje sa životom te zemlje.

U 1882. godini kao komandir čete učestvuje u ugušivanju ustaničkog pokreta u južnoj Dalmaciji.

Učešće u tim dvema borbenim akcijama: 1) omogućilo je Konradu da se bliže upozna sa južnom granicom države; 2) iscrplo je

sve njegovo borbeno iskustvo, ostavivši, kako ćemo dalje videti, tragove na njegovo vojničko mišljenje i 3) odrazilo se na njegovo shvatanje o političkim zadacima Austrije na jugu, koji su od tada za Konrada predstavljali stvar od prvostepene važnosti.

Od 1883. do 1887. godine Konrad je bio na dužnosti načelnika štaba 11. pešadijske divizije (u Lavovu), a u 1888. godini ponovo ga srećemo u Ratnoj školi kao nastavnika taktike, na kojoj je dužnosti ostao do 1892.

U 1892. godini vraća se u trupu na stažiranje u komandovanju bataljonom (u 93. pešadijskom puku), a potom je određen za komandanta pešadijskog puka. U jesen 1903. već se nalazi na dužnosti komandanta 8. pešadijske divizije (u Insbruku — u Tirolu), probijajući se postepeno ka dužnosti komandanta korpusa.

Ali, sudbina rešava drukčije, i u jesen 1906. godine Konrad je naimenovan za načelnika generalštaba.

Prema tome, tek posle 35 godina službe na oficirskim dužnostima, u 54. godini života, Konrada pozivaju na dužnost načelnika generalštaba. Za naše vreme, koje brzo protiče, takvo napredovanje u službi je vrlo, vrlo sporo, ali u ono doba, koje sada spada u istoriju, takvo napredovanje je bilo normalna pojava.

Od 35 godina službovanja Konrad je svega 12 proveo van trupe (2 u Ratnoj školi, 4 kao načelnik štaba divizije i 6 kao nastavnik taktike), sve ostalo vreme posvetio je isključivo službi u trupnim jedinicama. Tu okolnost Konrad je visoko cenio i često je sa ponosom govorio o svom trupnom iskustvu. Bez sumnje, dugogodišnja služba u trupi je bila od koristi načelniku generalštaba, ali ne u tolikoj meri, kako je on mislio. Glavna krivica koju kritičari prebacuju ovom najvišem predstavniku generalštaba sastoji se baš u tome što je on bio daleko od trupa, što nije poznavao niti shvatao njihov život. Izgleda da se Konrad, ne primećujući to, izjednačavao sa onom mazgom vojskovođe, Evgenija Savojskog koja je izvršila mnogo pohoda, ali nije zbog toga postala vojskovođa. Ne treba pomisliti da mi uopšte odričemo da je služba u trupi korisna za generalštabne oficire. Apсолutno ne. Naprotiv, mi smatramo da je potrebno, pa čak i nužno, da predstavnici generalštaba služe u trupnim jedinicama, ali da to ima određen smisao i da stvarno daje iskustvo za generalštabnu delatnost, a ne samo da dugi boravak u trupi služi za hvalisanje. Služba u trupi omogućuje predstavniku generalštaba ne samo da se upozna sa trupama već i da stekne iskustvo u njihovom vođenju, izgrađuje u njemu karakter starešine, samostalnost i odgovornost za donesene odluke — a to su osobine od velike vrednosti za generalštabnog oficira, i naročito njemu neophodne. Prema tome, izgledalo bi da će dugo bavljenje na dužnostima u trupi obezbediti predstavniku generalštaba najvažnije uslove za njegov rad, ali, s druge strane, ne treba zaboraviti da sama generalštabna služba takođe zahteva vreme za sticanje iskustva u njoj, te je zbog toga i njoj potrebno posvetiti potrebnu pažnju. Razmatranje ovog važnog pitanja odvelo

bi nas daleko i odvojilo od upoznavanja sa Konradom. Obećavamo da ćemo se na ovo pitanje ponovo vratiti kad to bude umesno, a sada se izvinjavamo načelniku generalštaba što smo ga zbog našeg razmatranja prinudili da čeka.

Pred nama je čovek izvanrednog uma. Većina savremenika koji su imali blizak dodir sa njim apsolutno priznaje da je imao široko razvijene umne sposobnosti. Ludendorf nam ga predstavlja kao »duhovnog vođu operacija austrijske vojske« i smatra ga za »pametnog, neobično elastičnog i umno obdarenog generala«. »On je bio vojskovođa sa retkim bogatstvom ideja i uvek je težio da u austrijskoj vojsci održi stremljenje ka pobedi, što će zauvek ostati njegova zasluga«, tako misli Ludendorf.

Predstavnik nemačke vojske pri austrougarskoj vrhovnoj komandi Kramon takođe smatra Konrada obrazovanim čovekom i sposobnim državljaninom. Ali, njegove umne sposobnosti su se uglavnom ispoljavale u kabinetskom poslu, u krupnim idejama, koje su se često razbijale o surovu stvarnost i njegovu nesposobnost da se udubi u njihovu praktično ostvarenje.

Čak i austrijski general Kraus, koji je u izvesnoj meri imao prema Konradu neprijateljski stav, priznaje da Konrad ima jasan i svetao um i bogatstvo zamisli, ali da nema želje niti dovoljno vremena za detaljno razrađivanje svojih planova i pretpostavki.

Poznati saradnik Ludendorfa, Bauer, smatra Konrada za pamećnog čoveka koji jasno ceni situaciju, čije operativne ideje nose u sebi nešto veličanstveno.

Jednom rečju, nemoguće je odricati da je bivši načelnik generalštaba bio neobičnih umnih sposobnosti. Druga je stvar u kojoj je meri njegov um bio u ravnoteži sa drugim osobinama neophodnim visokom vojnom rukovodiocu. To odsustvo ravnoteže, izgleda, podstaklo je Ritera da u svome članku *Strategijski pregled operacija austrougarske vojske u avgustu i septembru 1914. godine* (»Rat i mir«, br. 15) zaključi da »u njemu (Konradu) ne vidimo čoveka trezvenog, hladnog i razboritog uma; jasna procena situacije bila je kod njega zamagljena nacionalističkim osećanjima i stremljenjima«. Mi se ne slažemo sa ovakvim zaključkom nemačkog pisca i smatramo da se on isto tako nedovoljno udubio u Konradov karakter kao što se ovaj poslednji nije udubljivao u detalje.

Smatramo da se u Konradovoj ličnosti susrećemo sa čovekom visoko razvijenog uma, koji samostalno misli, ali poklanja malo pažnje »sitnicama« (detaljizaciji u radu) u svojoj delatnosti.

Mi smo naglašavali da je razvijanje umnih sposobnosti na štetu karakternih osobina bilo svojstveno celokupnom oficirskom kadru vojske Habsburga; zbog toga ni Konrad nije bio izuzetak od opšteg pravila, a birokratski način života u zemlji još više je pri-doneo da se od njega stvori kabinetski radnik, koji leti u visokim sferama mišljenja i ne spušta se do »sitnica«, do detaljne razrade

svojih pretpostavki. Pri takvom birokratskom načinu života visokog činovništva, punom intriga i unutrašnjih trzavica, kakav je bio u Austriji, načelnik generalštaba nije imao vremena da se udubi u svoj čisto vojni posao.

Ne može se reći da Konrad nije bio čovek jake volje. Naprotiv, pre svega, dužni smo da istaknemo njegovu široku *inicijativu*, koju je on smatrao neophodnom osobinom za rad na dužnosti načelnika generalštaba.

Zatim, težnja za *samostalnošću* u radu za otvorenim iznošenjem svoga mišljenja pred svakim, ne isključujući ni Franca Jozefa, pred kojim je drhtalo mnogo birokratskih duša — sve je to bilo Konradu urođeno, čak je u tome bio bolesno osetljiv. Tu »samostalnost« načelnik austrijskog generalštaba ispoljavao je svuda u svome radu, kako u oblasti spoljne i unutrašnje politike, tako i u čisto vojnoj delatnosti. Borba za »prestíž« u austro-nemačkom savezu, koju je vodio Konrad, bila je jedan od vidova njegovih stremljenja ka samostalnosti i više puta je dovela do gorkih časova pa čak i dana u međusobnim odnosima saveznika, što naglašava većina nemačkih pisaca. Borba za samostalnost u oblasti spoljne politike jednom je dovela čak do Konradovog odlaska sa dužnosti načelnika generalštaba, dok je u vojnim poslovima stvorila niz konflikata sa Francom Ferdinandom, ministrom vojske i drugim ministrima.

O Konradovom samostalnom karakteru svedoči više njemu bliških vojnih ličnosti, a Černin u svojim memoarima, govoreći o licima koja su pravila intrige, krijući se iza leđa Franca Ferdinanda, ne uključuje Konrada među njih. Černin opravdano govori da »među onima koji su se krili iza nadvojvode nikada nije bilo načelnika generalštaba Konrada. Taj se nije zaklanjao ni iza koga. Lično i otvoreno pred svima štitio je ono što je smatrao neophodnim«. Samostalnost u rasuđivanjima i radu, Konrad je smatrao dugom koji je odlučno i nepokolebljivo ispunjavao, kao svoju najveću obavezu.

Takvu »otvorenost« Konradovog karaktera treba objasniti njegovim jako izraženim karakternim osobinama, koje su ga jasno izdvajale od ostalih u austrijskom generalštabu. Tačnije rečeno, on je bio energičan, uporan i, možda, čak i tvrdoglav u ostvarivanju određenih ciljeva.

Konrad je umeo da voli i mrzi sa svim žarom svoje prirode; u ljudima je video ili pristalice svojih ideja ili, pak, smrtno neprijatelje — drugu klasifikaciju onih koji su ga okruživali nije priznavao. Kao što je ponekad svojstveno ljudima sa takvim karakternim osobinama, Konrad je bio kratkovid u upoznavanju karaktera i sposobnosti ljudi koji su se oko njega nalazili. Taj nedostatak oštro podvlači Kraus u svom delu »Uzroci naših poraza«.

Prema tome, ne samo što ne mislimo da poričemo ocenu koju je Riter dao o Konradu, već ćemo je dopuniti time da su Konradove karakterne osobine ponekad nadvladavale njegov um, koji mu se često zamračivao *strastvenošću*, što ju je načelnik generalštaba uno-

sio u ovo ili ono pitanje. Ne treba zaboravljati da je Konrad bio *južni* Nemač, osećajni i temperamentniji od Nemca sa obala Špreje. Mi ne nalazimo kod Konrada odsustvo trezvenog uma, već vrlo često vidimo narušenu ravnotežu između uma i osećanja koja su obuzimala načelnika generalštaba u njegovom radu, koji, prema njegovim rečima, nije bio ništa drugo nego neprekidna borba.

Konrad, koji je stupio u tu borbu, bio je čovek *zatvorena karaktera*. Ograničen krug poznanstva, retko posećivanje restorana i ručkova u drugarskom krugu, porodični život udovca i težak teret službe na leđima, kao i napadi kojima je načelnik generalštaba bio izložen u svojoj delatnosti, utisnuli su pečat na Konradov karakter.

Kramon ga opisuje kao čoveka povučenog u sebe, koji je volio dugo da šeta usamljen, koji je, na primer, za vreme obeda u štabu vrhovne komande vrlo malo govorio, uz to nije pušio, skoro uopšte nije pio, brzo je jeo i redovno zakašnjavao na ručak. Jednom rečju, Konrad je stvarao oko sebe napregnutu atmosferu i izgledalo je da se taj čovek pojavljuje na javnom mestu samo kad je neophodno. Istina, mi znamo iz usta samog Konrada da ni njemu nisu bila strana zemaljska uživanja, kojih ga je lišavala njegova dužnost načelnika generalštaba, i da je maštao da im se vrati posle davanja ostavke 1911. godine. Mi ne vidimo u tome protivrečnost, jer smatramo da ni tako zatvorene prirode kao što je bio Konrad nisu bez ljudskih slabosti. Naprotiv, na njih te slabosti čak imaju više uticaja nego na ljude koji koriste sve »*blagodeti*« života. Oni koji teže da te »*blagodeti*« dostignu, a uvukli su se u sebe, bolno maštaju o njima i, najzad, mahnuvši rukom, otiskuju se sa svom strašću u more života. Tako i Konrad, usredsređen u samog sebe, a dugo vremena udovac, nije izdržao, i 1916. godine ponovo se oženio, stvorivši time jedan od uzroka svoga penzionisanja. Mi ni najmanje ne mislimo da hvalimo neženje, već navodimo to samo kao karakterističnu činjenicu za samog Konrada. Bez obzira na svoju zauzetost službom, na svoj mračni i nedruštveni karakter, Konrad nije bio zaštićen od ženskih uticaja — suviše je bio dug svetski rat za isposnika generalštaba.

Opet ponavljamo da ne nalazimo ničeg neprirodnog u Konradovom postupku, jer je život, naravno, činio svoje, i, ako je načelnik generalštaba zbog ženidbe bio prekoren, to nije učinjeno zbog same ženidbe, već zbog izbora žene, koja mu po svom društvenom položaju nije odgovarala, tim pre što je bila razvedena. Poznato je da su Napoleon i njegovi maršali imali vrlo mnogo žena u svojim mnogobrojnim pohodima i, izgleda, da žene ne mogu negativno uticati na vojničke vrline — samo ako je u tome očuvana jedna razumna mera. Zbog toga mi nismo skloni da bacamo kamen osuđivanja na junaka našeg dela.

U sledećim glavama mi ćemo se detaljno upoznati sa Konradovim političkim i vojnim gledištima, a ovde ćemo se, radi što potpunijeg ocrtavanja te ličnosti, ograničiti samo na njegove osnovne misli o navedenim pitanjima.

Počecemo sa razmatranjem *Konradovih vojnih gledišta*, koja je, prirodno, najviše razvijao i sprovodio u vojnim književnim radovima i u celokupnoj 35-godišnjoj službenoj delatnosti.

Po završetku vojne akademije, 1. septembra 1871. mladi Konrad je sa ogromnim interesovanjem počeo da izučava tek završeni francusko-pruski rat. Izučavanje toga rata, uglavnom po nemačkim izvorima, poslužilo je kao kamen temeljac vojnih shvatanja budućeg načelnika generalštaba. Konrad je, uopšte, davao prednost pruskim vojnim autorima i, prema njegovim rečima, radovi Boguslavskog, Šerfa, Helmuta, Meja, Telenbaha, Verdi di Vérnoa, Kinea, a kasnije Heniga, Natcmerna i mnogih drugih otkrili su mu nove puteve za izučavanje vođenja borbe i pripremanja za nju pojedinih boraca i manjih jedinica.

Nema ničega čudnog u tome što je lik Moltkea starijeg privlačio celo Konradovo biće i služio mu kao primer za dalju delatnost na dužnosti načelnika generalštaba. Sa dubokim unutrašnjim preživljavanjima i pijetetom Konrad je u jesen 1913. godine, kada je bio pozvan na manevre nemačke vojske, položio venac na grob velikog pruskog feldmaršala. Sve njegove misli, kao što ćemo videti kasnije, Konrad je vrlo dobro usvojio i starao se da ih sprovede u austrougarskoj vojsci.

Već od početka svoje vojničke delatnosti Konrad je, pod uticajem nemačke vojne literature koja je propovedala napad manjim jedinicama sa dobrom vatrenom pripremom, uvideo da je austrijsko pešadijsko borbena pravilo, zasnovano na masovnom jurišu u dubokim kolonama, zastarelo. Konrad, tada mlad komandir voda, odbacuje to pravilo i, ubedivši se da nemački načini izvođenja napada nisu dostupni samo za prosvete i kulturne nemačke vojnike, prenosi te načine vođenja borbe i u svoj vod.

U Ratnoj školi (od 1874. do 1876. godine) Konrad produbljuje znanje iz savremene taktike, a osobito iz taktike pešadije. Po završetku Ratne škole, Konrad sa velikim interesovanjem produžava sa izučavanjem taktike, upoznajući se naširoko sa literaturom o francusko-pruskom ratu, a zatim o rusko-turskom 1876—1877. godine na osnovu nemačkih i ruskih izvora. Iz ruske literature koristio se uglavnom radovima Kuropatkina i Puzirevskog.

U pohodu 1882. godine protiv ustanika u južnoj Dalmaciji Konrad kroz borbenu praksu učvršćuje svoja teoretska znanja.

Sledećih godina Konrad produžava sa izučavanjem taktike i borbene obuke pešadije na osnovu iskustava iz najnovijih ratova (1870—1871, 1876—1877. i srpsko-bugarskog 1886. godine).

Pošto je 1888. godine određen za nastavnika taktike u Ratnoj školi, Konrad pred početak nastave obilazi bojišta iz rata 1870—1871. godine, a 1889. godine — bojišta rusko-turskog i srpsko-bugarskog rata.

»Izučavanje bojišta na zemljištu sa knjigom i kartom u rukama predstavljalo je za mene bogat izvor za proširenje moga tak-

tičkog vidika; prilikom razgledanja bojišta rusko-turskog rata (Plevna, Gorni Dubnjak, Telić) naročito sam jasno uočio ogroman značaj vatrenog udara pri napadu na utvrđenja« — piše Konrad u svojim memoarima.

Na taj način, vojna istorija, uz obilazak bojišta, bila je glavni izvor vojnih znanja mladog nastavnika taktike, a kasnije načelnika generalštaba.

Jednovremeno sa predavanjem taktike u Ratnoj školi, u Višoj školi i u Višoj pešadijskoj školi počinje Konradova literarna delatnost. Njegov prvi rad »Ka izučavanju taktike« štampan je 1891. godine; posle toga dolazi zbornik »Taktički zadaci« koji su izneti primenjenim metodom. Za vreme komandovanja pukom Konrad piše »Uvod u izučavanje pravila taktike«, a od 1900. do 1906. godine izdaje rad »Borbena obuka pešadije«, koji je dobio širok publicitet ne samo u Austriji nego i u Nemačkoj, a preveden je i na strane jezike. U 1903. godini Konrad uzgred piše »Pitanja pešadije i iskustvo burskog rata«.

Navedeni književni radovi omogućavaju orijentaciju u vojnim pogledima načelnika austrougarskog generalštaba kojima se, kako i sam tvrdi, rukovodi u svojoj delatnosti. Mada su ti radovi uglavnom iz oblasti taktike, Konrad na jednostavnim taktičkim principima gradi i svoje strategijsko mišljenje.

Vatreni pristalica nemačke vojne misli, Konrad, naravno, nije izostavio ni njen osnovni izvor — Klauzevicevo učenje o ratu, ali u tumačenju Moltkea starijeg. Može izgledati čudna ova naša postavka, no mi je dajemo zbog toga što je, na primer, u shvatanju povezanosti taktike i strategije nemački feldmaršal imao gledište sasvim različito od shvatanja Klauzevica.

Vođenje vojske, što se obično naziva *strategijom*, po mišljenju Konrada, nije nekakvo nedokučivo znanje, već su to obična dejstva zasnovana na najprostijem principu — *principu borbe*. U suštini strategijska dejstva se odvijaju na istim osnovama kao i običan dvoboj, samo što u njima ne učestvuju pojedini borci već milionske vojske.

»Rat nije ništa drugo nego proširen dvoboj«, učio je Klauzevic, i načelnik austrougarskog generalštaba samo parafrizira to mišljenje, prenosi ga na savremene masovne vojske.

Dokazujući da je nemoguće u odbrani naći rešenje, Konrad ga vidi jedino u napadu.

Upoređujući rat sa dvobojem, Konrad ukazuje na to da kao što učesnik dvoboja treba do savršenstva da poznaje svoju sablju tako je i savremeni vojskovođa dužan da do detalja izuči svoje oružje — masovnu vojsku koja se nalazi pod njegovom komandom. On je dužan da ume da rukuje tim oružjem, koje se primenjuje na osnovi opštih principa, kao i u običnoj borbi, on treba da zna ne samo principe već i tehniku rukovođenja.

Na drugom mestu Konrad navodi da je *savremeni rat toliko složena pojava* da jedino kolektivni usklađeni naponi u njegovom

vođenju mogu da obezbede uspeh. Svaki borac ima u ratu svoje određene dužnosti i mora da ih ispunjava. Dok u borbenim linijama na prvo mesto dolazi hrabrost, dotle u višim organima komandovanja treba da se ističu samostalnost i napregnut rad, pun odgovornosti.

Kraj rata zavisi od mnogih uzroka, među kojima prvo mesto ne zauzima genije vojskovođe. Na osnovu iskustva iz burskog rata Konrad je došao do ubeđenja da se uspeh ili neuspeh pre svega kriju u samom narodu koji vodi rat. Nikakvo genijalno rukovodstvo ni odlično pripremljena i naoružana vojska nisu u stanju da nadoknade slabost duha u narodu i odsustvo volje za pobedom. Narod jakog duha nadahnjuje svoju vojsku i vodi je u pobedu. Slabost države nije u tome što ona ne raspolaže jakom vojskom, već upravo u njenim unutrašnjim, a sledstveno tome i spoljašnjim odnosima. Moćni Rim je imao jake pobedonosne legije, a njegovim padom uvela je i njihova slava.

Na taj način, *rat je stvar države, i pobjeda zavisi od njenog unutrašnjeg stanja, a isto tako i od njene spoljne politike.* Konrad ne zaboravlja pouke Klauzevica, da je »rat produženje politike, samo drugim sredstvima«, ali tim poukama daje tumačenje u duhu Moltkea starijeg. »Politika je, na žalost, neodvojiva od strategije: politika koristi rat za dostizanje svojih ciljeva i ima presudan uticaj na njegov početak i kraj, pri čemu ostavlja sebi pravo da za sve vreme povećava svoje zahteve ili da se zadovolji manjim uspehom... Vojskovođa nikada ne treba da se rukovodi samo političkim pobudama, već u prvi plan treba da postavi postizanje uspeha u ratu«.

Ranije smo videli da je Konrad smatrao kao neophodno da mu spoljna politika daje smernice za sastavljanje ratnih planova i, kao što će više puta kasnije biti ukazano, za njega je uvek bio rat jedno od sredstava politike. Politika, po njegovom mišljenju, treba da pribegne ratu u pravilno izabranom momentu. Konrad ne može da zamisli bilo kakvu aktivnu politiku koja se ne bi naslanjala na oružanu silu i koja ne bi uvek imala na raspolaganju gotova sredstva za rat. Smatrajući da su ostala sredstva politike za dostizanje pozitivnih ciljeva manje efikasna, načelnik generalštaba daje prednost ratu u rešavanju krupnih problema državne spoljne politike. I za njega je politika »na žalost« neodeljiva od strategije, ali treba uvek da misli na rat i zbog toga sve političke i druge mere koje preduzima država moraju biti usmerene ka dostizanju vojnog uspeha. Iz tih razloga generalštab, koji je odgovoran za pripremu i vođenje rata, treba što više da ulazi i u spoljnu politiku države. Klauzevicева postavka da »ratna veština ni u kom slučaju nije osnov politike« nije nailazila na odziv ni kod Moltkea, ni kod Konrada — oba su se sa »žaljenjem« mirili sa tim da je strategija zavisna od politike, ograničavajući njen uticaj na početak i kraj rata. Konrad je išao dalje u svojim zaključcima, nalazeći da i početak rata treba da zavisi pre svega od vojnih interesa, o čemu ćemo kasnije govoriti.

U mnogobrojnim dokumentima Konrad striktno sprovodi svoje poglede na spoljnu politiku i ni najmanje ne misli, kako je to izjavljivao, da od nje dobija smernice, već ih pre sam propisuje. Na tom važnom pitanju mi ćemo se kasnije zaustaviti.

Jednom rečju, u pogledima na odnos politike i strategije mi ne vidimo originalne misli, niti klasično tumačenje tog pitanja po Klauzevicu, već opšti tok vojne misli pred svetski rat, pothranjivane filozofiranjem Moltkea starijeg, koji je zahvatio i našeg heroja. »Polubogovi« u Beču su težili da podražavaju takvim nezemaljskim bićima u Berlinu, kao što su im podražavali i u drugim prestonicama evropskih država.

Razvoj masovnih vojski na kraju XIX veka kao garancije za uspeh u ratu, tj. značaj »broja« u pobedi, bio je pokoleban burskim ratom u početku XX veka. Pažljivo izučavajući sve nove ratove, Konrad je smatrao za potrebno da odmah izvuče pouke iz rata u južnoj Africi.

Upozoravajući u svom delu »Pitanja pešadije i iskustvo burskog rata« na opasnost od donošenja prebrzih zaključaka, Konrad ne daje prednost miliciji, već smatra da mora postojati stalna vojska, kao kadar za formiranje ratnih armija.

Priznajući da su se sve bitke počev od 1870. godine dobijale nadmoćnošću u snagama i obuhvatom neprijatelja s oba boka, kao odlučujućom formom bitke, Konrad ipak u izvesnoj meri sumnja u ovakav značaj »broja« u pobedi kakav mu pridaju savremeni vojni stručnjaci. Jasno je da tehnika XX veka daje savremenim masovnim armijama isto takvu pokretljivost i vatrenu moć kakvu su imale i male Napoleonove armije, ali ne treba prelaziti granice u poteri za »brojem« na štetu »kvaliteta«. »Broj« ima značaj u ratu, ali relativan. U XX veku, kada su se u Evropi počele da stvaraju grupacije neprijateljskih država, razume se, nemoguće je biti nadmoćniji u snagama od neprijateljske koalicije.

Sušтина uspeha se ne sastoji u poteri za »brojem«, već u stvaranju masovne operativne vojske *spособne za borbu*, brojno jake, ali i dobro pripremljene. Ta vojska zaista treba da bude popunjena odličnim ljudstvom, koje bi bilo sposobno za borbena dejstva, a ne ljudima koji bi je samo demoralisali, povećavajući broj dezertera, pozadinskih ustanova itd., koji bi, drugim rečima, predstavljali teške okove na nogama te vojske bačene u rat radi postizanja pobeде.

Bez sumnje, svi vojni obveznici države treba da budu iskorišćeni u ratu, ali njihovu obuku treba podeliti na pripremanje »za operativnu vojsku« i »za pomoćnu službu«.

Vojni obveznici dele se na spособne i nesposобne za vojnu službu.

Prva kategorija vojnih obveznika treba da popuni: a) operativnu vojsku; b) pozadinske jedinice i ustanove; c) pomoćne službe (razni specijalisti, knjigovođe itd.).

Oni koji su određeni za službu u operativnoj vojsci obučavaju se u stalnim jedinicama, oni koji su određeni u pozadinsku službu obučavaju se u pozadinskim jedinicama i ustanovama, a oni koji su predviđeni za pomoćne službe prolaze kroz kratku vojnu obuku bez oružja.

Vojni obveznici nesposobni za vojnu službu plaćaju vojnicu ili se, zavisno od imovnog stanja, oslobađaju plaćanja.

Takvom podelom vojnih obveznika u državi Konrad je imao nameru da stvori masovnu i za borbu sposobnu vojsku.

Težnja za »kvalitetom« trupa, naročito pešadije, Konradovog omiljenog roda vojske, dovela ga je do priznanja da je neophodna odgovarajuća *obuka trupa za rat*, kojoj je posvećeno nekoliko njegovih radova od onih koje smo ranije nabrojali. Iz razumljivih razloga zadržaćemo se samo na opštim postavkama koje je Konrad isticao.

Ukazujući u svojoj »Borbenoj obuci pešadije« na to da uspeh u ratu zavisi od raznih faktora, Konrad u prvi plan ističe naoružanje savremenim oružjem i sposobnost vladanja njima, a zatim taktičku obuku trupa saobraznu savremenoj borbenoj situaciji.

Dokazujući neophodnost da se trupe u miru dobro pripreme za borbu, Konrad smatra da je to stvar časti svih starešina, koje treba da se ponose odlično uvežbanim jedinicama. »Borba ima prvostepenu važnost u ratu«, uči Klauzevic, i Konrad, sledeći njegovo učenje, zahteva pre svega *da se trupe pripreme za vođenje borbe*, za odlučujući akt u ratu. Ta se priprema karakteriše: osposobljavanjem trupa da brzo manevruju u borbi, da koriste zemljište i konkretnu situaciju, da otvaraju efikasnu vatru i da slabe dejstvo neprijateljeve vatre, stavljajući ga u nepovoljan taktički položaj i, najзад, da postižu uspeh sa što manje gubitaka.

Konrad smatra da je za savremene uslove vođenja borbe *neophodna solidna priprema samostalnog borca i manjih taktičkih jedinica*, na šta i treba obratiti naročitu pažnju. Kao osnova za to, kako je ranije navedeno, treba da služi borba sa njenom savremenom fizionomijom, a nipošto preterano paradiranje. Priprema za borbu, slobodna od formalizma, treba ipak da teži da se kod onih koji se obučavaju izgrade izvesne borbene navike, jer osećanje opasnosti, koje je povezano sa borbom, zahteva izvesnu *automatizaciju u radu*. Po Konradovom mišljenju, ona se svodi na sledeće: starešina treba da brzo proceni svaku situaciju u kojoj se nalazi, da donese odgovarajuću odluku, a zatim da je najenergičnije sprovodi u život; kad je cilj dostignut, on ponovo ceni situaciju, donosi novu odluku i energično je sprovodi. Na taj način borba se deli na niz posebnih zadataka, koji se moraju izvršavati brzo i bez zadržavanja, što zahteva ne samo umešnost već energiju i čvrstinu u pokretanju trupa napred, koje obično gube borbenu sposobnost, i dovodi do sticanja iskustva u vođenju borbe.

Samo sa takvim sistemom vođenja borbe, oslobođenim od formalizma, pešadija, po Konradovom mišljenju, može da dobije borbu, koja se razvija na zemljištu koje ni u kom slučaju ne predstavlja vežbalište. Savremena pešadija vodi borbu, a ne izvodi u njoj evolucioniranje po borbenim pravilima.

Konrad ističe kao izvanredno važan faktor savremenog rata *spособnost vojske za velike napore*, za kojim može da se ukaže potreba u ratu i za koje trupe treba da budu pripremljene. Ipak, Konrad, veran Moltkeovim savetima, postavlja uslov da komandno osoblje zna granice naporâ koji se mogu zahtevati od trupa u borbi. Ne smeju se prenaprezati snage ljudi; prema tome, postavljajući zadatak za vreme obuke trupa, treba tačno utvrditi da li se on može izvršiti, a zatim pri njegovom izvršavanju pratiti napore trupa. Ako su trupe posle podnetih napora bodre i vesele, onda granica nije bila pređena. Pripremanje trupa za naporan rad ima veliki vaspitni značaj, jer jača volju i samopožrtvovanje — jednom rečju, stvara trupe sposobne za borbu. Trupe koje u toku mirnodopske obuke podnose velike napore ulivaju uverenje da će i u ratu biti na potrebnoj visini.

Takvi su Konradovi osnovni pogledi na borbeni obuku trupa.

Što se tiče *metoda izvođenja nastave u vojsci*, načelnik austrijskog generalštaba je davao prednost *primenjenom* metodi, široko ga popularišući za vreme svoje dugogodišnje delatnosti na komandnim dužnostima. Još u mladim godinama, zanesen vojnim delima Verdi di Vernoa iz te oblasti, Konrad je uveo primenjeni metod u svoju nastavničku delatnost u Ratnoj školi, sastavio je zbirku taktičkih zadataka i u daljem svom službovanju, osobito na dužnosti načelnika generalštaba, široko se njime koristio u ratnim igrama, na komandantskim putovanjima i u drugim zanimanjima sa komandnim kadrom.

Ovo što smo gore izneli o Konradovim vojnim pogledima ni u kom slučaju ne znači da je to pitanje iscrpeno, te ćemo se kasnije detaljnije upoznati sa ovim vojskovođom naših dana.

Sada, pak, smatramo za potrebno da se zaustavimo na optužbama koje poznati nam Kraus baca na načelnika generalštaba. Taj načelnik Ratne škole vidi u Konradu samo *specijalistu za taktiku*, koji je dobro izučio samo tu granu ratne veštine, dok u strategiji možda nije bio slab, ali se u svakom slučaju njom nije oduševljavao i razmatrao je sa taktičke tačke gledišta. Konrad nije voleo, a nije imao ni vremena, da se bavi pripremanjem vojske u operativnom pogledu. Kraus kaže da je za vreme obilaska Ratne škole Konrad nerado slušao i analizirao pitanja operativnog karaktera, ali čim je u pitanju bio bataljon ili četa, načelnik generalštaba se sav preobražavao, oživljavao je i sam se primao da rukovodi zanimanjem — jednom rečju, bio je u svom elementu.

Svakako da je *taktika manjih jedinica*, kojom se Konrad bavio dugo vremena, kako u nastavničkoj tako i u praktičnoj delatnosti bila njegov omiljeni predmet, ali mu je i oblast strategije takođe

bila dostupna u ništa manjoj meri nego taktika, a to potvrđuju Ludentorf, Bauer, Kramon i drugi njegovi savremenici. Mi ne vidimo da je Konrad učinio neke naročite propuste zbog svoje ljubavi prema taktici; on je u njoj sprovodio ideje koje su za njegovo doba bile nove. Ako bi se stalo na Krausovo stanovište, onda bi viši komandanti trebalo da razmišljaju samo o strategiji. Nećemo dokazivati da takva razmišljanja često dovode do zidanja kula u vazduhu, do izgrađivanja čistih teoretičara, jer je to i bez naših dokaza poznato. Strategiju treba znati, ali se ni taktika ne sme zanemariti, tim pre što se sada taktika i strategija toliko prepliću u ratu, da bi u suštini bilo štetno povlačiti bilo kakvu granicu između njih. Preterivati u zahtevima za sticanjem sposobnosti samo za strategijska mišljenja, smatrajući da ona treba da prevladaju u glavi višeg komandanta, značilo bi onemogućiti mu da učestvuje u izgradnji novih taktičkih metoda i, ako bi se prihvatilo Krausovo gledište, taj posao prepustiti srednjem komandnom kadru. Da to nije tako pokazuje današnja stvarnost, kada o »novoju« četiri razmišljaju ne samo komandiri vodova, komandanti bataljona i pukova već i više starešine. Tako je danas u svim vojskama. Istina, neki od savremenika smatraju to »podoficirskim« poslom, ali mi ga više cenimo i smatramo da spada u obavezu svakog višeg starešine. Iz tih razloga smatramo da je Krausov prekor Konradu neopravdan, kao što je neopravdano i njegovo tvrđenje o Konradovoj pristrasnosti prema visovima, na štetu dolina, u ratovanju na planinskom zemljištu; Kraus to objašnjava time što je Konrad dugo služio na italijanskoj granici planinskog karaktera i dosta često kao turista išao u planine. Bez sumnje, određeni način života utiče i na pravac mišljenja, ali kod Konrada to nije bilo u tolikoj meri izraženo.

Treba reći da je pitanje o »čistim taktičarima« u pripremi komandnog kadra danas aktuelno. Kao što je poznato, komandant nemačke 2. armije Bilov u bici na Marni bio je izraziti predstavnik »komandanta-taktičara«. Pročuvši se naširoko u miru zbog izvanredne pripreme korpusa, na Juteberškom poligonu, za »čisto taktička« dejstva, Bilov je bio okružen oreolom budućeg vojskovođe i u nemačkoj vojsci smatran je ozbiljnim kandidatom za načelnika generalštaba. Prvo taktika, a potom strategija — to je bio njegov kredo, on nije mogao shvatiti da je taktika dužna da služi strategiji. Stvarnost savremenog rata je žestoko kaznila za takvo umanjivanje važnosti operativnog mišljenja ne samo Bilova, već i celu nemačku vojsku u bici na Marni. Bilov se pokazao kao dobar taktičar, ali kao slab rukovodilac operacije. Za njegovo ime vezan je prvi neuspeh nemačke vojske, i nemačka literatura osuđuje toga odličnog mirnodopskog komandanta korpusa.

Ranije smo naglasili da u savremenom ratu nema granice između taktike i strategije i da se danas između njih uvodi *operativna veština*, koja definitivno briše bilo kakvu granicu. U savremenoj operaciji taktika i strategija se tesno prepliću.

Na osnovu iznetog dolazimo do zaključka da savremeni komandant treba da bude dobro pripremljen kako u taktičkom tako i u operativnom pogledu. To je najmanje što treba od njega zahtevati. A. Svečin u svojoj »Strategiji« dolazi do zaključka: »No ma kako da su važni zahtevi koje taktika postavlja višim komandantima, treba da se čuvamo postavljanja specijalista taktičara na visoke položaje, jer osnovna delatnost viših komandanata ima sasvim drugi karakter.«*) Sa tom se postavkom, naravno, moramo složiti, jer, ukoliko je veći komandant, utoliko dublje treba da poznaje tajne te vojne discipline. Nama je svima poznat savremeni princip »demokratizacije strategije«. »Vojnik postaje vojskovođa« — kaže Ludendorf. »Za postizanje složenosti u radu ogromnih masa na frontovima koji se protežu na stotine kilometara neophodna je ozbiljna priprema trupnih komandanata u strategijskom smislu ... U manevarskom ratu komandanti korpusa će vrlo često morati da donose odgovorne odluke, koje daju operaciji ovaj ili onaj strategijski smisao ...«

»... Svuda se priznaje da je potrebno pojačati napore da se uzdigne nivo strategijske misli kod komandnog sastava ... Strategija ne sme da bude neka specijalna nauka s kojom su u vojsci upoznati samo pojedinci.«**) Do takvih pravih zaključaka dolazi A. Svečin u svojoj »Strategiji«.

Dok viši komandant mora obavezno da poznaje strategiju kao učenje o ratu u celini, dotle strategiju vojišta, tj. *operativnu* delatnost trupa, treba da poznaju i razumeju svi oficiri. Danas to treba da se smatra osnovnim zahtevima za komandni kadar.

Ovim završavamo upoznavanje sa Konradom »u vojnoj uniformi« i upoznaćemo se s njim kao sa *političarom*, pri čemu ponova upozoravamo da se nećemo upuštati u detalje, već ćemo samo postaviti putokaze.

Bivši načelnik austrijskog generalštaba više puta je priznao da nije bio školovan političar i da su se njegovi pogledi na politiku izgrađivali uglavnom čitanjem istorijske literature, upoznavanjem sa istorijom nacionalnosti u monarhiji i sa njihovim životom u raznim krajevima države, gde je bio na službi i, najzad, opštenjem sa političkim ličnostima dunavske carevine.

Treba uzeti u obzir da je sve to, naravno, činio »legalno«, kao što i priliči austrijskom činovniku, i zato su druga politička literatura i političke partije koje nisu bile priznate od državne vlasti za Konrada bile nedostupne. Uostalom, on nije ni težio da ih izučava, smatrajući ih »opasnim« po život države.

Potičući iz vladajuće buržoaske klase, Konrad je živio samo za njene interese i branio ih je na sve moguće načine i u svom životu i u delatnosti.

U svojim rasuđivanjima o državnoj politici Konrad je uglavnom polazio od opštedržavnih interesa, naravno, sa onim shvatanjem

*) Vidi: Svečin, *Strategija*, izdanje »Vojnog dela«, 1956, str. 411. — Prim. red.

**) Ibid. str. 25.

koje se stvaralo u njemu, mada je više puta izjavljivao da mu je politika tuđa, da je stupanjem na dužnost preko volje morao da se udubi u nju, da je u dubini svoje duše ostao »vojnik«, tj. apolitičan. Ipak se bivši načelnik generalštaba živo interesovao za politička pitanja, unoseći u diskusije strastvenost, zbog čega je dolazilo do prekorevanja, i na kraju gubitka mesta načelnika generalštaba i molbe da ne utiče na kolebljivog ministra spoljnih poslova Berh-tolda. Politika je široko obuzela Konrada.

Naravno, on je u svojim političkim pogledima bio daleko od toga da smatra ekonomiku za »primarno« ne samo u unutrašnjim odnosima među građanima nego i u spoljnoj politici, ali se ne može odricati da je vodio računa i o ekonomskim interesima.

Konrad opravdano tvrdi da se ne može jasno govoriti o državnoj spoljnoj politici ne uzimajući u obzir unutrašnju.

U unutrašnjoj politici načelnik generalštaba je bio pre svega tipični i ubeđeni nosilac ideje o monarhiji Habsburgovaca kao o celovitom i nedeljivom organizmu. U skrpljenoj monarhiji, po Konradovom mišljenju, svi njeni delovi treba da se nadahnjuju prvenstveno, i što je moguće više, idejom »države«, stavljajući u drugi plan svoje nacionalne interese. U pojmu »države«, kao u žizi, treba da se koncentrišu sve težnje sinova dunavske carevine. Sva centrifugalna stremljenja pojedinih nacionalnosti, razni koraci socijaldemokratije — sve to treba da bude uništeno kao štetno za jedinstvo države. Kao ideal za Austro-Ugarsku trebalo je da posluže Nemačka i Sjedinjene Američke Države, u kojima su se različite narodnosti saživele jedna s drugom, smatrajući se pre svega Nemcima, odnosno Amerikancima.

U težnji da od Habsburgovaca stvori »kralja-sunce«, Konrad je išao čak dalje i od samih Habsburgovaca. Predlažući čvrsto i odlučno upravljanje konstitucionom državom, isticao je diktaturu, videći u njoj skoro jedini put za spas monarhije. Čak su i Francu Jozefu, koji je posle 1867. godine ostao u okvirima konstitucionog dualizma, takve misli načelnika generalštaba izgledale suviše smelim i pogrešnim. Jednom rečju, Konrad je bio predstavnik krajnje desničarskih strujanja u unutrašnjoj politici zemlje na obalama Dunava. Ne treba, naravno, ni govoriti o tome da su razne nacionalnosti monarhije vodile o tome računa i da su na primer, Mađari gajili prema predstavniku generalštaba mržnju i nepoverenje.

Plaćimo se da naše kategoričko isticanje Konradovih ultracentralističkih pogleda na državu može dovesti do zaključka da je on odricao bilo kakvu autonomiju za razne nacionalnosti koje su ulazile u sastav monarhije. Žurimo da se ogradimo: pojam autonomno upravljanje nimalo nije bio stran načelniku generalštaba, ali samo ukoliko to ne bi išlo nauštrb celine i jedinstva habsburške carevine. Kraće rečeno, Konrad je priznavao autonomiju, ali pre kao neizbežno zlo, nego kao određenu političku liniju.

Treba napomenuti da Konrad, naravno, nije dopuštao bilo kakvo mešanje spolja u unutrašnje stvari monarhije, braneći svim snagama samostalnost državnog života Austro-Ugarske.

O Konradovim pogledima na spoljnu politiku detaljnije ćemo reći kasnije, a sada ćemo nabaciti samo njihovu koncepciju, dati zaključke kako ih je zamišljao sam načelnik generalštaba.

Posle izlaska Austrije iz Nemačkog saveza 1866. godine, po Konradovom mišljenju, njen »istorijski« zadatak je bio ujedinjavanje zapadnih i južnih Slovena i njihovo uključivanje u zapadnu kulturu. Pod pokroviteljstvom Habsburgovaca potomci Mongola i Tatara — Sloveni trebalo je da prime visoku kulturu, radi čega je neophodno ugušiti njihovu mržnju prema Nemcima i Mađarima, kako bi se omogućilo stvaranje snažne grupacije država. Dakle, kulturni i ekonomski razvitak Austro-Ugarske zahtevao je otvaranje puteva na Balkan i mogao se završiti jedino u Maloj Aziji.

Eto kakvo je bilo Konradovo mišljenje o spoljnoj politici i, ako se setimo onog što smo izneli u I glavi o razvoju te politike u Austro-Ugarskoj pred početak XX veka, nećemo pogrešiti ako načelnika generalštaba uvrstamo u tabor imperijalista dualističke monarhije.

Naravno, Austro-Ugarska nije bila dorusla da sama izvrši takve zadatke, bila joj je potrebna podrška, koju je Konrad pre svega zamišljao u licu Nemačke, a savez s njom je smatrao alфом i omegom ne samo za sebe, već i za ministarstvo spoljnih poslova. Od toga saveza, po njegovom mišljenju, dobile bi obe strane, i njegova čvrstina nikad i ničim ne bi mogla biti pokolebana.

Druga je stvar Italija. Maltene od rođenja obuzet mržnjom prema vekovnom neprijatelju Habsburgovaca, Konrad ju je stalno podgrevao i bio je spreman da tu državu zбриše s lica zemlje. Naravno, bio je svestan da je Italija stajala na putu širenja Austrije na Balkanu, ali su se tu nadovezivali još i lični odnosi. Služeći dugo na italijanskoj granici, načelnik generalštaba se neposredno sukobio sa takozvanom italijanskom Iredentom, koja je na njega ostavila dubok utisak. Već smo ranije navodili, da je on bio čovek kod koga razum nije bio u ravnoteži sa osećanjima da je mogao ili voleti ili mrzeti. To se pokazalo jasnije nego igde u odnosu prema Italiji. Ako je već jednom uvedena u spisak neprijatelja (treba naglasiti da to nije bilo bez razloga), Italija nikada više nije mogla da zasluži poverenje načelnika generalštaba, i razbijanje italijanske vojske bio je njegov najmiliji san.

Drugi saveznik — Rumunija uživao je njegove velike simpatije, jer je bio potreban u ratu protiv Rusije, i Konrad je nastojao na savezu sa Rumunijom sve dok ona nije prišla Antanti.

Jasno je da je na putu rešavanja »istorijskog« zadatka Austro-Ugarske pre svega stajala Rusija, koja je takođe bila u spisku neprijatelja, i to ne samo Austrije nego i Nemačke. Ranije ili kasnije predstojalo je s Rusijom odmeriti snage, i Konrad nije verovao ni u kakvu drugu pobedu nad njom sem oružjem.

S jedne strane sukob sa Rusijom, a s druge mogućnost vojnog konflikta između Nemačke i Francuske, u kom slučaju je Austrija bila obavezna da istupi na strani svoga saveznika, određivali su celu evropsku politiku Austro-Ugarske.

Sa ove tačke gledišta Konrad ceni politiku drugih evropskih država i određuje linije spoljne politike Austrije.

Iako načelnik generalštaba nije voleo da se bavi spoljnom politikom, ipak je neprekidno pratio spoljnopolitička pitanja u svim državama ne samo Evrope nego i Azije, ukoliko su ona na ovaj ili onaj način bila povezana sa opštim smernicama spoljnih odnosa Austro-Ugarske.

Obećali smo da se u ovoj glavi ne udubljujemo u to pitanje, te ga ostavljamo i prelazimo na druge strane Konradove ličnosti.

Načelnika generalštaba je dužnost primoravala da opšti s mnogim ljudima kako u dunavskoj carevini, tako i van njenih granica.

Neposredno potčinjen vrhovnoj državnoj vlasti u licu Franca Jozefa, Konrad je u odnosu prema njemu uvek ispoljavao osećanja vernog podanika, koja nisu bila neiskrena, već su poticala iz njegovog ubeđenja u pozitivne strane i prava monarhijskog sistema kao oblika vladavine. Načelnik generalštaba je uvek bio korektan, disciplinovan i strogo se pridržavao svih komplikovanih etikecija bečkog dvora, ali ipak se nije ustručavao da otvoreno iznosi svoja mišljenja, makar ona i ne bila po volji Habsburgu. Konrad sam priča kako bi se ponekad kada je on čitao svoje referate lice Franca Jozefa iskrivilo od gneva, kako se na njemu videlo jako uzbuđenje, ali je stari car umeo da vlada sobom, naviknut da često sluša gorku istinu, i referisanja su se završavala bez naročitih incidenata. Čak ni poslednji Konradov referat pred suspendovanje sa dužnosti 1911. godine zbog neslaganja sa ministrom spoljnih poslova, podnesen pod znakom »nemilosti«, kako to kaže Konrad, nije ostavio naročit trag na odnose ta dva čoveka. Za nas nije važna velika blagonaklonost Franca Jozefa prema Konradu, ali smatramo za svoj dug da iznesemo samostalnost ovog dvoranina u uslovima srednjovekovne etikecije mračnog bečkog dvora. Mali je broj Konradovih savremenika državnika koji su imali takvu građansku hrabrost.

Ova hrabrost načelnika generalštaba dolazila je u znatno veće iskušenje u odnosu prema prestolonasledniku Francu Ferdinandu, čiju smo karakteristiku ranije izneli. Imajući vlast armijskog inspektora, a u slučaju rata — verovatno vrhovnog komandanta, Franc Ferdinand je smatrao za svoju dužnost da ulazi u sve detalje pripremanja zemlje za odbranu.

Ceneći u početku Konrada kao istaknutog vojnika, pomažući da se naimenuje za načelnika generalštaba, Franc Ferdinand je uskoro počeo da se udaljuje od svoga budućeg načelnika štaba u ratu. Dva oštra incidenta između Franca Ferdinanda i Konrada — u jednom od njih se posumnjalo u Konradovo poštovanje prema visokoj ličnosti prestolonaslednika i u njegovu katoličku pobožnost,

a u drugom da ima nameru da pred Viljemom zaseni ličnost prestolonaslednika — još više su doprinela da ta dva čoveka ohlade jednog prema drugom.

Samostalni Konrad je morao da lavira između dva »samostalna« upravljača naroda dunavske carevine i, naravno, to laviranje nije uvek bilo bez bura i malo je trebalo pa da dođe do havarije. Nema sumnje da bi Konrad smrću Franca Jozefa pretrpeo brodolom, što se stvarno i desilo 1917. godine dolaskom Karla na vlast.

Uzdržljiv u dvorskoj etikeciji, Konrad je podnosio uvrede go-spodara, ali nije skretao sa svoga puta i ponekad je bio uporan u svojim predlozima Francu Jozefu, čak i u onim koji su se odnosili na samog prestolonaslednika.

Po običaju, koji nije vladao jedino na bečkom dvoru, iza tih dveju visokih ličnosti stajali su njihovi šefovi ličnih kabineta i jako uticali na poslove koji su preko njih išli. Tako je bilo i u Petrogradu.

Hteo ne hteo, Konrad je s tim posrednicima održavao dobre odnose, koristeći ih za prethodnu orijentaciju ne samo u poslovima već, možda, i da bi saznao o ovakvom ili onakvom raspoloženju visokih Habsburgovaca, ali je uviđao svu štetnost sličnih institucija i otvoreno je o tome referisao Francu Jozefu. Njemu je Konrad lično referisao o važnijim pitanjima ratnog plana, dok je kategorički odbio molbu Franca Ferdinanda da upozna sa ratnim planom šefa prestolonaslednikovog ličnog kabineta. Konrad je bio neumoljiv.

Dalje, načelnik generalštaba je najčešće dolazio u sukob sa ministrom austrougarske vojske, sa ministrom spoljnih poslova, a zatim i sa drugim ministrima državnog aparata Austro-Ugarske. Sa tim ljudima, koji su ponekad Konrada stavljali u ulogu običnog vojnog konsultanta, načelnik generalštaba je i vodio neprekidnu borbu o kojoj smo ranije govorili. Uporan u svojim zahtevima, težeći da po svaku cenu sprovede svoje poglede na ova ili ona pitanja, Konrad ne samo što se nije ustručavao da stupi u žestok »usmeni« dvoboj, kako tvrdi Kraus, već se čak nije ni sastajao sa ministrom vojske, kome je u izvesnom stepenu takođe bio potčinjen. Tu se u svoj veličini ispoljila Konradova ličnost. »Samostalnost«, to je bila deviza ovog »poluboga« sa obala Dunava, koji je više voleo da padne u borbi, nego da čini ustupke svojim neprijateljima. Nema sumnje u to da su, ma kako bili opravdani zahtevi načelnika generalštaba, takvi odnosi sa njemu ravnim ličnostima, ali koje su bile na vlasti, stvarali još veća trvenja u vojnoj mašini za čijim je kormilom stajao Konrad.

Neodgovoran pred predstavničkim telima države, načelnik generalštaba je opštio sa *političkim radnicima* zemlje toliko koliko su ovi smatrali za potrebno da se službeno ili u okviru drugarskih odnosa obraćaju Konradu. Naravno, u takvim uslovima načelnik generalštaba se udubljavao u politiku koja je odgovarala njegovim ličnim pogledima i bio je daleko od partija i grupacija koje su imale drukčije koncepcije, smatrajući ih za neprijatelje jedinstva monarhije, a pošto je bio vatrene prirode, ubrojao ih je u protivnički tabor.

Konradove vojne i političke veze nisu se ograničavale samo na Austro-Ugarsku, već su prelazile njene okvire. Pre svega treba navesti njegov čest lični kontakt i prepisku sa načelnikom nemačkog generalštaba, sastanke sa načelnicima italijanskog i rumunskog generalštaba. Najzad, lični kontakt sa Viljemom, rumunskim kraljem Karlom, kancelarom Bilovom i drugim političkim ličnostima Nemačke i Rumunije uveo je Konrada u širok krug tvoraca evropske politike početka XX veka. Sa svim navedenim licima načelnik austrijskog generalštaba bio je otvoren u svojim političkim i vojnim predlozima i predstavljao je za njih izvestan autoritet, a u isto vreme smatran je predstavnikom vojne partije dunavske carevine.

Napred smo istakli Konradove negativne osobine: njegovu neumešnost da odabere ljude i stvaranje oko sebe intimnog kruga. Konrad nam sam otkriva da je potčinjenima davao punu slobodu u radu, bodrio svako ispoljavanje inicijative i zahtevao od svojih pomoćnika marljiv, pedantan i energičan rad. Kasnije će naše upoznavanje sa njegovim najbližim pomoćnicima donekle potvrditi te navode načelnika generalštaba, ali je nepoznavanje ljudi bilo i ostaje njegov osnovni nedostatak.

Bilo je reči i o podeli Konradovog radnog dana i o njegovim mislima u vezi sa odlaskom sa dužnosti načelnika generalštaba, koje govore o tome da se njegov lični život odlikovao povučenošću, posećivanjem samo rođaka i uskog kruga poznanika. Za veseli Beč toga vremena takav način života načelnika generalštaba mogao se smatrati asketskim, tim pre što se na njega nisu ni najmanje ugledali ni ministar spoljnih poslova ni drugi predstavnici vojnog i državnog upravnog aparata, a da se i ne govori o običnim službenicima samog generalštaba. Takav Konradov asketizam treba objasniti, s jedne strane njegovim karakterom, a s druge, svakako u znatno većoj meri, i samom službom, koju je pored ostalog otežavao birokratizam svojstven habsburškoj carevini. Time ćemo i ograničiti zalaženje u lični život načelnika generalštaba, jer je to njegova privatna stvar.

Naš pokušaj da ocrtamo Konradov lik pokazao se opširan, a možda čak i suviše podroban. Mi žalimo zbog toga, ali smatramo da ne možemo prekinuti makar i površno upoznavanje sa tom ličnošću, nedavši konačan sud o njoj.

GLAVA V

SENKE PROŠLOSTI

Teškoće u ocenjivanju Konrada. — Obraćanje klasicima i istoriji. — Šliften o vojskovodi. — »Otkriće načelnika generalštaba«. — Uzroci Šliftenovog »pesimizma«. — Engels o genijalnim vojskovođama. — »Kolektivni« vojskovođa. — Načelnik generalštaba — budući glavnokomandujući. — Napoleon o vojskovodi. — »Ravnoteža uma i karaktera«. — Smelost. — Moralna hrabrost. — Radna sposobnost vojskovođe. — Klauzeviceve misli o vojskovodi. — »Legura duha i uma«. — Mesto glavnokomandujućeg u vladi. — Moltke o vojskovodi i načelniku štaba. — »Puna sloboda« vojskovođe, njegova »odgovornost pred bogom i svojom savešću«. Vojska je žiža celokupnog života države. — »Vojskovođa« po francuskom shvatanju sedamdesetih godina XIX veka. — »Vojskovođa« po Šlifenu. — Bernhardi o vojskovodi. — Levalova škola. — Ruski pogledi na vojskovođu. — Hindenburgova i Ludendorfova razmišljanja o sebi samima.

Pošto smo se u prethodnoj glavi upoznali sa načelnikom austro-ugarskog generalštaba Konradom, pristupamo sređivanju dobivenih utisaka i imamo nameru da ih izmenjamo s čitaocem, zloupotrebljavajući njegovo strpljenje.

Oceniti da li je Konrad odgovarao dužnosti načelnika generalštaba vrlo je teško. Mi nemamo smelosti da to učinimo, već ćemo pretresti ono što su klasici govorili o ljudima koji su zauzimali ili bi trebalo da zauzmu taj visok položaj. Naravno, mi ne nameravamo pretresti mišljenja svih klasika o pitanju koje smo dodirnuli, jer bi to zauzelo mnogo mesta, a i odvuklo bi nas u stranu.

Naša namera ne ide dalje od određivanja polaznih elemenata za donošenje suda o tako krupnoj ličnosti kao što je načelnik generalštaba. Unapred se izvinjavamo što ćemo izneti nekoliko istina koje su čitaocu i bez nas odlično poznate.

U svom članku »Vojskovođa«^{*)} Šliften kaže: »Rat je samo sredstvo politike. Da se to sredstvo učini efikasnim, potrebna je priprema od strane državnika... Vojskovođa, dakle, mora da bude i sjajan državnik i diplomata. Sem toga, on mora da pribavi i ogromne sume koje guta rat«.

^{*)} Vidi članak »Vojskovođa« u knjizi: Šliften, »Kana, izdanje »Vojnog dela«, 1953, str. 226—228. — Prim. red.

»Jedino kralj, koji raspolaže svim sredstvima države, može da odgovori svim ovim zahtevima. Prema tome« — dolazi do zaključka Šlifena — »vojskovođa mora da bude kralj«.

Ali, nastupila je kriza u vojskovođama — vladarima, koja se jako ispoljila »kada su oni koji se nalaze na prestolima naslednih monarhija počeli smatrati da nisu podesni ili pozvani da stanu na čelo vojske, a ipak su hteli ili morali da vode ratove. Oni su bili prinuđeni da najvažnije od svojih kraljevskih prerogativa povere nekom generalu. A to nije bilo bez opasnosti. General je trebalo da pobedi. Ali, ako je isuviše često pobeđivao i pokazao se kao vojskovođa, kraljevstvo je dolazilo u opasnost... To opasno suparništvo utisnulo je nekada Saulu koplje u ruku da bi svog takmaca pribio uza zid«.

Izlaz je pronađen 1813. godine kada se kod jednog od komandanta savezničkih vojski koje su deystvovala protiv Napoleona našao sposoban načelnik *štaba*. »*Ovaj duumvirat vojskovođa***) učinio je sebe samostalnim, povukao je ostale vođe armija za sobom i omogućio da se sruši nepobedivi osvajač sveta, koji je već počeo da stari«.

»Otkriće načelnika generalštaba« — po Šlifenovom mišljenju — »ponovo je dovelo do uspostavljanja pravila: 'kralj je rukovodilac u ratu'. Suveren više ne polazi u ratni pohod kao posmatrač, koji generala određenog za glavnog komandanta ometa u radu, već sam preuzima ulogu vojskovođe, *ali uz sebe ima načelnika generalštaba*, koji mu referiše o stanju stvari i o onome šta treba da se uradi.« Govoreći o rešenju problema vojskovođe u Pruskoj, Šlifen navodi: »1866. godine sam kralj stupa na čelo sopstvene vojske, koju je sam stvorio. Uz njega stoje državnik i načelnik generalštaba. Nijedan od trojice ne ispunjava sve uslove za vojskovođu, ali svaki poseduje u manjoj ili većoj meri osobine koje čine vojskovođu i međusobno se dopunjavaju«.

Tako sam Šlifen opisuje nastanak načelnika generalštaba kao jednog od sastavnih delova celine nazvane *vojskovođom*. Na pozornici svetske istorije pojavljuje se princip raščlanjavanja vlasti vojskovođe, sistem *triumvirata*, koji u naše vreme prelazi u sistem *kolektivnog* rukovođenja.

Ranije smo nabacili rečenicu da u miru na načelnika generalštaba treba gledati kao na budućeg glavnokomandujućeg. Smatramo da to treba objasniti.

Redakcija knjige »Strategija u delima vojnih klasika«, gde je objavljen citirani Šlifenov članak, savetuje: »Treba umeti čitati između redaka i shvatiti da Šlifen ismejava fatalizam, da vidi nemoć vladara da izvrše svoje zadatke, da se boji za taj komitet koji zamenjuje vojskovođu, a sastoji se od Viljema II, njegovog slabog političkog savetnika i Moltkea mlađeg, koji će ostvarivati ratni plan što su ga ovi sastavili. U kolektivu koji sačinjava vojskovođu ne

**) Bliher i Gnajzenau. — Prim. red.

gubi se značaj ličnosti, mada jedan od njegovih članova mora da bude označen pečatom genija. Šlifen ga ne vidi ni u jednom od svojih zamjenika, i ceo članak je prožet dubokim pesimizmom«.

Pridržavajući se saveta redakcije, udubili smo se u čitanje između redaka, pa smo nešto i uočili. Šlifen je svoj članak »Vojskovođa« napisao kad je već bio u penziji, u koju nije otišao po svojoj volji, pa je zbog toga jasno da izvestan deo autorovog pesimizma treba pripisati gorčini ovog velikaša koji je ostao van aktivne službe. On se nije uzdigao iznad toga, ispitujući uzroke pojave triumvirata, koji su se uglavnom sastojali u strahovanju Viljema II da mu, čitajući između redaka, Šlifenov genije ne pravi konkurenciju i da ga ne prisili da postupi kao Saul. Mi rado prihvatamo Šlifenovo strahovanje da ne bude proboden biblijskim kopljem, ali ipak ne vidimo u tome uzroke raščlanjivanja vlasti vojskovođe, već u samoj suštini rata, koji nije ništa drugo nego društvena istorijska pojava što dotiče sve strane života.

U savremenim uslovima ma koliko vojskovođa stajao »pred oltarom Bala«, posvećujući se za svoj poziv, ili krao »svetu vatru«, slično Napoleonu, »sinu revolucije, koji je, kao drugi Prometej, sam ukrao tu vatru s neba«, kako o tome piše Šlifen, ipak neće postati vojskovođa u starom smislu, sa nedeljivom vlašću kao neophodnim atributom.

Iz tih razloga mi ne bismo preporučili nijednom poštenom građaninu da ide putem koji preporučuje Šlifen. Govoreći da »naoružanje, sastav, organizacija, taktika i strategija zavise pre svega od postojećeg stepena proizvodnje i od komunikacija«, Engels dolazi do ubeđenja da »su tu revolucionarno delovali pronalazak boljeg oružja i promena živog vojničkog materijala, a ne, slobodne tvorevine uma genijalnih vojskovođa; uticaj genijalnih vojskovođa u najboljem slučaju ograničava se na prilagođavanje načina ratovanja novom oružju i novim borbama«.*) Eto čime se određuje uticaj pojedinca, vojskovođe, u čisto vojnim stvarima, ne govoreći o tome da se rat ne obuhvata samo strategijom ili taktikom.

Sa razvojem ekonomskog života zemlje takvo raščlanjivanje ličnosti vojskovođe, njegovo pretvaranje u kolektiv, moralo je neizbežno da nastupi. Ono je nastupilo već u prvim godinama svetskog rata kada se čak i triumvirat pokazao nesposobnim, a kamoli neki kradljivac »svete vatre«. Takve ličnosti su pokušavale da potpuno zauzmu mesto »savremenog vojskovođe«, kao, na primer, Ludendorff, i bili su zbačeni odatle ničim drugim nego baš tom istom ekonomskom snagom.

Na taj način, nismo namerni da tretiramo glavnokomandujućeg kao vojskovođu iz biblijskog vremena, već ga u savremenim uslovima smatramo jednim od članova kolektiva koji rukovodi ratom.

Mislimo da je jasno, i bez dokaza, da se taj kolektiv ni u kom slučaju ne stvara da skriva genijalnost glavnokomandujućeg, već da

*) Engels: *Izabrana vojna dela I*, izdanje »Vojnog dela«, 1953, str. 14.

uspešno rukovodi ratom, i ma koliko Šlifen sa ironijom govorio o komitetu, kome je bio savremenik, on je bio neophodnost. Kad je to tako, onda smatramo da genijalnost može biti svojstvena svakom članu kolektiva, a ne samo njegovom vojnom predstavniku. Ako priznamo da je genije ušao u Moltkea starijeg, onda s pravom možemo da kažemo da je i Bizmark bio umešan u krađu vatre s neba, ali ne ratničke već diplomatske, zbog čega je i bio u stanju da se nosi sa takvim »polubogom«, kakav je bio načelnik nemačkog generalštaba.

U triumviratu, koji je pred rat bio priznat kao pravilan sistem rukovođenja, ipak je, prema vladajućem shvatanju, uloga vojskovođe, glavnokomandujućeg, pripadala vladaru ili onom licu, prvenstveno nekom predstavniku dinastije, kome će biti povereno komandovanje oružanim snagama u ratu. Na taj način, u ratu načelnik generalštaba opet nije bio ništa drugo nego načelnik štaba, a ne i glavnokomandujući; on je to bio samo u Francuskoj i Italiji. Ali, ako je glavnokomandujući bio vladar, koji je ujedno predstavljao i najvišu civilnu vlast, uloga načelnika štaba se znatno menjala: od davanja saveta on je prelazio ka stvarnom rukovođenju operacijama. U miru kada je građanski život još više odvlačio budućeg vrhovnog komandanta od vojnih poslova, jedini stvarni nosilac odgovornosti za njih bio je načelnik generalštaba, kao službeno lice koje rukovodi i odgovara za pripremu zemlje za odbranu.

Pošto je tako bio drugi glavnokomandujući, a u Francuskoj u ratu i stvarni, načelnik generalštaba je morao da ima sve osobine neophodne za vojskovođu, jer pripreme za rat zahtevaju iste umne i moralne snage kao i vođenje ratnih operacija. Na osnovu toga smo načelnika generalštaba izjednačili sa budućim glavnokomandujućim, i naša dalja teoretska razmatranja o ovom poslednjem u istoj meri će se odnositi i na načelnika generalštaba.

U naše vreme postoje vojni istraživači koji svoja izučavanja počinju od vojne istorije najstarijeg doba i dolaze do »racionalne« strategije. Mi se plašimo da pođemo za njihovim primerom, jer »na žalost, u sva vremena bila je velika naklonost u pisaca da stalno potežu događaje iz starog veka«, kako to kaže Klauzevic. »Na stranu to koliko tu može imati udela sujeta i šarlatanstvo, ali mi vidimo da u većini slučajeva nedostaje poštena namera i živa težnja za poukom i ubeđivanjem. Zato takve aluzije možemo smatrati samo kao ukrase, kojima se pokrivaju praznine i pogreške«^{*)} uči nas filozof rata. Zbog toga ćemo ostaviti na miru Hanibale, Aleksandre Makedonske i druge proslavljene vojskovođe starog doba i obratiti se ovoj vrsti ljudi iz bližih vremena.

Počnimo sa »sinom revolucije« — Napoleonom, koga je Šlifen okrivio za takav prestup kao što je krađa »svete vatre«. Mi, naravno, ne nameravamo da navodimo sve misli malog kaplara o vojskovođi, jer bismo suviše otišli u stranu, pa se ograničavamo samo na osnovne.

*) Klauzevic: *O ratu*, izdanje »Vojnog dela«, 1951, str. 136—137. — Prim. red.

Napoleon nije priznavao da je samo srećno posvećen za vojskovođu, kako je isticao Šlifen, već je govorio: »Rat je stvar ozbiljna; u njemu se može umanjiti vlastita reputacija i značaj svoje zemlje. Ako se hoće biti smišljen, treba razmisliti i proceniti: da li sam stvoren za rat ili ne«. Vrlo dobar savet ne samo za generale Napoleonove već i naše epohe.

»Ukravši vatru«, Napoleon nije mislio da negira značaj »genija« u veštini vođenja vojske, ali je i iskustvu davao isto toliki značaj.

Put da se postane vojskovođa, po Napoleonovom mišljenju, otvoren je ne samo za genije već i za ljude koji izučavajući vojnu istoriju upoznaju suštinu rata. »Poznavanje suštine rata postiže se samo iskustvom i izučavanjem istorije ratova koje su vodile velike vojskovođe«, poučava mali kaplar. Ali, istorija daje samo osnovne elemente za upoznavanje rata, a nipošto gotove recepte. »U knjigama piše da su Fridrih ili Napoleon još odmalena izučavali pohode Cezara i Evgenija i tako se pripremili za svoj veliki poziv vojskovođe«. »Sa naučne tačke gledišta« — kaže Šlihting u svom delu »Osnove savremene taktike i strategije« — »slična basna ne može da izdrži nikakvu kritiku. Naravno, velika dela tih vojnika mogla su da zapale ratoborno nastrojenu fantaziju takvih čitalaca, ali teško da su mogla poslužiti kao pogodna osnova za njihove lične podvige«.

Kako bilo da bilo, Napoleon je smatrao da je izvesna vežba uma bezuslovno neophodna i predlagao da se takve vojne discipline kao što su »taktika, prestrojavanja, inženjerske i artiljerijske nauke« izučavaju po udžbenicima »kao što se izučava geometrija«, to jest egzaktna nauka. On je smatrao *ravnotežu uma i karaktera* osnovnom odlikom vojskovođe. »Prva odlika koja uzdiže generale nad prosečnima jeste *ravnoteža uma i karaktera, ili hrabrosti*. Što se tiče karaktera i uma, oni treba da čine *kvadrat*. Ako preovladava hrabrost, vojskovođa će u ispunjavanju svojih zamisli poći pogrešno, dalje nego što je nameravao, i obratno — nedostajće mu preduzimljivost i smelost za sprovođenje svojih planova ako mu um gospodari nad karakterom ili hrabrošću«. Na drugom mestu Napoleon kaže: »Glavna odlika glavnokomandujućeg jeste hladan razum, sposoban da pravilno prima utiske, a ne da se raspali ili pomrači, da se zanese zbog dobrih ili loših vesti«.

Onome što smo već rekli o ravnoteži uma i karaktera dodaćemo i ove Napoleonove reči: »Da se postane dobar general, ubeden sam, treba imati ne samo veliki talenat, već i velika znanja. Ocenjivanje odoka i brzina u odlučivanju kod velikih vojskovođa dokazuje da su oni neobično dobro usvojili neophodna znanja«.

Po mišljenju Napoleona vojskovođa treba da zna više nego obični komandant. U tom smislu Napoleon piše svome bratu: »Vaše je pismo suviše mudro, što nije potrebno u ratu, gde su neophodni tačnost, snaga karaktera i jednostavnost«. Ne zaboravimo da se to odnosi na generala Napoleonovog doba, ali u naše vreme i potčinjeni starešina, sem navedenih osobina, u ratu mora da ima i znanja jer, po rečima Ludendorfa, danas »vojnik postaje vojskovođa«.

Napoleon je smatrao da je *smelost* neophodna odlika vojskovođe i ukazivao da je ona u svim ratovima koje su vodile velike vojskovođe zapažena kod njih, ali da je smelost vojskovođe, naravno, drukčija nego smelost običnog komandanta. »Hrabrost glavnokomandujućeg« — govorio je on — »razlikuje se od hrabrosti komandanta divizije ili kapetana grenadirske čete«. Napoleon je od vojskovođe zahtevao hrabrost »koja u iznenadnim slučajevima ne sputava slobodu uma, razmišljanja i odlučivanja«. Poznato je kakvom se hrabrošću odlikovao Mira. »On je ceo život proveo u ratovima, on je heroj, mada i ograničen čovek«, govorio je o njemu Napoleon, i u pismu njegovoj ženi isticao: »Vaš je muž vrlo hrabar na bojištu, ali je slabiji od žene ili kaluđera kada ne vidi neprijatelja. On nema nimalo moralne hrabrosti«. A baš ta *moralna hrabrost* treba da krasi pravog vojskovođu.

Smatramo da nema potrebe napominjati kakvu je radnu sposobnost imao Napoleon, kako je bio zauzet gotovo isključivo službenim poslovima. U tom pogledu mali kaplar nam je dao primer dostojan podražavanja, izjavljujući: »Ako se čini da ja za sve imam gotov odgovor i da me ništa ne može iznenaditi, to je zbog toga što pre nego bilo šta preduzmem dugo razmišljam i predviđam sve šta može da se desi. Nije to genije što mi onog momenta u poverenju došaptava šta treba da kažem u situacijama koje za druge predstavljaju iznenađenje; ne, to je rezultat moga obrazovanja i mojih razmišljanja. Ja uvek radim«.

Pošto smo se ukratko upoznali sa pogledima vojskovođe koji je prokrstario Evropu, obratićemo se njegovom savremeniku, protivniku po oružju, a sem toga i filozofu rata — *Klauzevicu*.

Teško je sažeto dati lik vojskovođe prema onom kako ga opisuje Klauzevic; potrebno je duboko ući u suštinu pogleda toga čoveka na vojnu delatnost uopšte da bi se tačno shvatile njegove misli o vojskovođi; zbog toga mi ne garantujemo da tumačimo bez greške postavke filozofa rata.

»Za izvanredna postignuća u ratu, počev od najnižih položaja, potreban je naročiti genije. Ali, istorija i sud potomstva obično daju ime naročitog genija samo onim umovima koji su blistali na prvim, tj. na položajima vojskovođe«, kaže Klauzevic i objašnjava »Razlog je u tome što su, svakako, i postavljeni zahtevi u pogledu uma i duha vrlo visoki«.*)

Po Klauzevicevom mišljenju genijalnost treba da bude svojstvena svakom vojniku, i ne samo njemu, jer »svaki posao, ako treba da se obavlja sa izvesnom virtuožnošću, zahteva naročite duhovne i duševne osobine. Onaj duh kome pripadaju takve sposobnosti u visokom stepenu, a izražavaju se u vanrednim delima, nazivamo genijem«.**)

*) Klauzevic: *O ratu*, izdanje »Vojnog dela«, 1951, str. 79. — Prim. red.

**) Ibid., str. 66, 67.

Na taj način, pod genijalnošću Klauzevic podrazumeva »vrlo jaku duhovnu sposobnost za izvesne poslove«, te »da bi se shvatila njena suština potrebno je uzeti u obzir svako harmonično usmeravanje duševnih snaga u pravcu ratnog delanja uopšte; tu harmoničnu snagu možemo smatrati *suštinom ratnog genija*. Kažemo 'harmoničnu' jer to baš i jeste obeležje ratnog genija, pošto on naime ne predstavlja jednu jedinu podobnost... nego je harmoničan *zbir duševnih sila* u kom jedna ili druga može preovlađivati, ali nijedna ne sme biti suprotna drugoj«.*)

Ukazujući da su »za višeg ratnog genija potrebne velike umne snage«, da njegov »um, tako reći, mora da stoji pod oružjem bez roka i odmora«, da »rat zahteva izvanredne umne sposobnosti«, filozof rata odmah napominje: »Rat je oblast samih opasnosti; zato je *hrabrost* pre svega prva osobina ratnika«.*)

»Ako sad bacimo ukupan pogled na sva četiri dela iz kojih je sastavljena atmosfera u kojoj se rat kreće: *na opasnost, telesni napor, neizvesnost i slučajnost*, lako je pojmiti da je potrebna velika duševna i umna snaga da bi se u ovom teškom elementu pouzdano i uspešno napredovalo — snaga, koju na osnovu njenih različitih modifikacija... nazivaju *energija, čvrstina, stalnost, jačina duše i karaktera*«.**)

Sve su ove odlike neophodne svakom vojniku uopšte, a naročito vojskovođi, jer su ovde »zahtevi u pogledu uma i duha zaista vrlo visoki«.

»Da bi se ceo rat, njegove najveće akcije, koje zovemo pohodima, doveo do sjajnog završetka, potrebno je veliko razumevanje viših državnih odnosa. Strategija i politika ovde se stapaju i vojskovođa postaje u isto vreme i državnik« — zaključuje filozof rata i tvrdi: »Vojskovođa postaje državnik, ali on ne sme prestati da bude ono prvo. Svojim pogledom on obuhvata na jednoj strani sve državne odnose, a na drugoj tačno zna šta može izvršiti sredstvima kojima raspolaže«.***)

»Pošto ovde raznolike i neodređene granice svih odnosa unose u razmatranje mnoštvo veličina, i pošto se većina ovih može proceniti samo po zakonima verovatnoće, to bi — ako vojskovođa ne bi sve ovo obuhvatio pogledom koji svuda nazire stvarnu istinu — nastala zbrka misli i obzira, iz kojih se sud ne bi mogao više nikako izvesti«.*)

»Ono što se ovde traži od viših duhovnih moći, to je jedinstvena celina, moć prosuđivanja, potencirana u čudesan duhovni pogled, koji u svome letu dodiruje i otklanja hiljade polutamnih predstava, što bi običan razum tek s mukom, polagano rasvetlio i na kojima bi se iscrpeo. Ali ovaj viši duhovni rad, ovaj genijalni pogled ipak ne bi

*) *Ibid.*, str. 67.

**) *Ibid.*, str. 71.

***) *Ibid.*, str. 79.

*) *Ibid.*, str. 79.

postao istorijskom pojavom kad mu ne bi bile u pomoć duševne i karakterne osobine, o kojima smo govorili.«

»Sam motiv istine je u čoveku vrlo slab i zato uvek postoji velika razlika između saznanja i moći. Najjači podstrek za rad čovek dobija od obećanja, a najjaču podršku, ako nam se dopusti da tako kažemo, od onih legura srca i uma koje smo upoznali u odlučnosti, čvrstini, stalnosti i jaćini karaktera.«^{**)}

»Ako se, najzad, zapitamo« — kaže Klauzevic — »koja vrsta razuma najviše odgovara ratnom geniju, to će nam reći pogled i na sam predmet i na iskustvo: da bismo u ratu poverili spas svoje braće i dece, čast i bezbednost otadžbine pre onima koji sve savesno ispitaju, nego onima koji samo traže delo, pre svestranim nego jednostranim, i pre hladnim no usijanim glavama.«^{**)}

Ocrtavši umne i duševne osobine koje se traže od vojskovođe, Klauzevic ipak zahteva proširivanje poznavanja rata: »Nijedan ljudski umni rad nije moguć bez izvesnog bogatstva predstava, a ove, bar najvećim delom, nisu čoveku urođene, već stećene i čine njegovo znanje«.

»... Znanje mora biti različito prema položaju koji zauzima starešina; ono će se odnositi na manje i ogranićenije sadržine ako on zauzima niži položaj, a na veće i obimnije ako je na višem. Ima vojskovođa koji se ne bi proslavili na čelu jednog konjićkog puka, i obrnuto.«^{*)}

»Isključujemo ovde one teškoće koje se mogu savladati samo hrabrošću i tvrdimo da je baš umni rad lak i prost samo na nižim položajima, ali sa položajem rastu i teškoće, a na najvišem položaju, tj. položaju vojskovođe nailazimo na najteže zadatke koji postoje za čovečiji duh.«

Dalje Klauzevic određuje stepen znanja za vojskovođu. Po njegovom mišljenju »vojskovođa ne treba da bude ni učen istoričar ni publicista, ali mora biti upoznat sa višim državnim životom, mora da poznaje i pravilno ocenjuje konkretne politićke pravce, nabujale interese, aktuelna pitanja i rukovedeće lićnosti. On ne treba da bude tanan posmatrač ljudi, niti oštar tumač ljudskog karaktera, ali mora da poznaje karaktere, način mišljenja i ponašanja, osobene mane i odlike onih ljudi kojima treba da zapoveda. On ne treba ništa da razume o uređenju kod kola, o zaprezi konja kod topa, ali mora umeti da pravilno oceni marš neke kolone i njegovo trajanje pod različitim okolnostima. Sve ovo znanje ne može se postići silom, pomoću aparata naućnih formula, već se stiće samo onda ako se u posmatranje stvari i u život unosi pravilan sud, ako se ima talenat za ove probleme.«^{**)}

»Znanje, potrebno za rad u ratu na visokom položaju, odlikuje se, dakle, time, što se razmatranjem, dakle, studijama i razmišlja-

^{**) Ibid., str. 80.}

^{*) Ibid., str. 109.}

^{**) Ibid., str. 110.}

njem, može steći samo ako postoji takav naročit talenat koji, kao po nekom duhovnom instinktu, ume, kao pčela med iz sveća, da izvuče samo duh iz pojava života, što se, sem razmišljanja i studijama, može steći i kroz sam život.«

»Nije, dakle, nužno« — zaključuje filozof rata — »pribegavati neistini i glupom sitničarenju da bi se spaslo duhovno dostojanstvo ratne delatnosti. Nikada nije postojao velik i odličan vojskovođa sa ograničenim duhom, ali je bilo vrlo mnogo slučajeva da su ljudi na nižim položajima služili sa najvećim priznanjem, a na najvišim su bili ispod osrednjeg, jer njihove duhovne sposobnosti nisu bile dovoljne.«*)

»Onaj ko treba da rukovodi ratom dužan je da izučava samo ono što je u vezi sa ratom. Ovakav zaključak je neizbežan, a svaki drugi ne zaslužuje pažnju« — kaže Klauzevic, i dalje razjašnjava da pri analiziranju sredstava teorija rata ide toliko daleko koliko je potrebno da se razjasni njihov uticaj prilikom upotrebe u praksi.

»Domet i dejstvo raznog oružja za taktiku su veoma važni, a konstrukcija oružja, iako takva dejstva od nje potiču, taktike se nimalo ne tiču, jer za ratnu delatnost nisu dati ugalj i šalitra, bakar i kalaj da iz njih pravi barut i topove, već joj je dato gotovo oružje sa svojim dejstvom. Strategija upotrebljava karte ne brinući se za trigonometrijska merenja; ona ne ispituje kako valja zemlju urediti, narod vaspitati i njime vladati, da bi u ratu dao najbolje uspehe, već ove stvari prima onakve kakve se nalaze u evropskoj državnoj zajednici i obraća na to pažnju samo tamo gde vrlo različite prilike osetno utiču na rat.«**)

Ukazavši da se na taj način uprošćuje oblast vojnih znanja, Klauzevic produžava: »Vrlo veliko mnoštvo znanja i sposobnosti za ratno delovanje uopšte, neophodnih još pre no što opremljena vojska može krenuti u rat, zbija se u nekoliko velikih rezultata pre no što dođe dotle da u ratu postigne krajnji cilj svoga dejstvovanja, isto tako kao što se vode neke zemlje slivaju u velike reke pre no što stignu u more.«*)

Uprostitvši upoznavanje rata, njegov nas filozof ubeđuje: »Samo tako se može objasniti što su se tako često u ratu sa velikim uspehom, i to na višim položajima, čak i kao vojskovođe, pojavili ljudi koji su ranije imali sasvim drugo polje delatnosti. Uopšte, izvanredne vojskovođe nisu nikada potekle iz redova velikih mnogoznalaca, ili, šta više, učenih oficira, već mahom po svome celokupnom stanju nisu mogli raspolagati kakvom velikom količinom znanja. Zato su uvek i ismevali kao smešne pedante one koji su smatrali da je za vaspitanje budućeg vojskovođe neophodno ili bar korisno da počne sa upoznavanjem svih sitnica.«*)

Smatrali smo svojom dužnošću da čitaoce upoznamo sa ovim Klauzevicevim mišljenjima, jer će teorije drugih autora, koje ćemo

*) *Ibid.*, str. 110.

**) *Ibid.*, str. 108.

*) *Ibid.*, str. 108.

u daljem izlaganju navesti, biti nešto drugojačije, pa i savremena predstava o vojskovođi unekoliko će se razlikovati od one koju je Klauzevic izneo. Sada se ne mogu odbacivati kao nepotrebna današnjem vojskovođi ona znanja iz oblasti društvenog života i tehnike koja Klauzevic nije uključivao u strategiju. Filozof rata je težio da ne opterećuje mozak vojskovođe znanjima koja nemaju neposredne veze sa ratom. Sa time se čovek može složiti i sada, ali pošto se, baš prema njegovim rečima, »rat širi na sve strane, ne nalazeći za sebe određene granice« i pošto vojskovođa mora biti upoznat sa »državnim životom«, poznavati »politički pravac«, »nabujale interese« itd., to bi danas i njegova znanja morala da se »šire na sve strane«, ali »nalazeći sebi određene granice«, ne udubljujući se u sitnice, a naročito ne u pedanterije učenosti. Pretpostavljamo da se u tome ne razilazimo sa uvaženim starcem, jer on sam tvrdi da svakoj istorijskoj epohi treba da odgovara njena ratna veština, a istorijsku epohu mi ne određujemo ničim drugim nego izvesnim stepenom razvoja proizvodnih snaga. Bez shvatanja toga razvoja i promena koje iz njega proizilaze u životu društva uopšte, a posebno u vojnoj delatnosti, vojskovođa se u naše vreme ni najmanje ne može smatrati vojskovođom i teško da bi se »proslavio na čelu jednog konjičkog puka«.

Da bi završili sa gledištem Klauzevica na ulogu vojskovođe, moramo zaustaviti pažnju na sledećem.

Govoreći da »ratna veština na svom najvišem stanovištu postaje politika, ali, naravno, politika koja, umesto da piše note, bije bitke«, Klauzevic ukazuje: »Prema ovom gledištu je nedopušteno, pa čak i štetno, smatrati da neki veliki ratni događaj ili plan za njega treba prepustiti *čisto vojničkom prosuđivanju*; štaviše besmisleno je da se pri planiranju ratova pozivaju na savetovanje vojnici zato da bi prosuđivali sa *čisto vojničke tačke gledišta* o tome šta treba da rade kabineti; ali je još besmisleniji zahtev teoretičara da postojeća ratna sredstva treba predati vojskovođi, da on na osnovu ovih stvori čisto vojnički plan za rat ili pohod. Pa i opšte iskustvo pokazuje da, uprkos velikoj mnogostručnosti i razvijenosti današnjeg ratovodstva, glavne linije rata, ipak, uvek *određuju kabineti*, tj. ako hoćemo da se izrazimo stručno, samo *politička, a ne vojnička vlast*«.*)

Smatrajući »da bez izvesnog poznavanja ratne veštine ne bi trebalo da bude nijedno političko vođstvo«, Klauzevic kaže: »Daleko smo od toga da verujemo da bi neki vojni ministar, zadubljen u akta, ili neki inženjer-naučnik, ili čak i vojnik, odličan na bojnopolju, bio zato i najbolji ministar predsednik, gde to nije sam vladalac; ili, drugim rečima; nikako ne mislimo da je ovo poznavanje ratne veštine njegova glavna osobina: *sjajna, izvanredna glava, jak karakter*, to moraju biti njegove glavne osobine; poznavanje ratne veštine lako je dopuniti na ovaj ili onaj način«.*)

Jedno od takvih sredstava Klauzevic i preporučuje: »Tamo gde državnik i vojnik nisu sjedinjeni u jednom licu preostaje samo jedno

*) Ibid., str. 524.

*) Ibid., str. 524.

dobro sredstvo, naime, da vrhovni komandant *bude član vlade*, kako bi on uzimao učešća u najvažnijim momentima njenih sednica, kad se donose odluke. Ali ovo je opet moguće samo ako se kabinet, tj. vlada, nalazi u blizini vojišta, da bi se sve svršavalo bez znatnog gubljenja vremena.***) Ali Klauzevic upozorava: »Veoma je opasan uticaj nekog drugog vojnog lica pored vrhovnog komandanta u kabinetu; retko će to dovesti do zdravog pravilnog rada«.**)

Sa ovim završavam o ličnosti vojskovođe kako ju je prikazao priznati vojskovođa-praktičar Napoleon i njegov savremenik — filozof rata Klauzevic. Oba razmatraju određenu epohu ratne veštine na čijem se kraju lik vojskovođe, kao što smo videli, počeo pretvarati u duumvirat, koji sačinjavaju vojskovođa i njegov načelnik štaba, a zatim, sa pojavom Moltkea i Bizmarka, na istorijskoj pozornici u triumvirat, koji je dosegnuo i do naših dana.

Za ime Moltkea starijeg kod nas je vezana predstava o prelasku od *jedinstvenog komandovanja ka triumviratu*. Ali, ako se udubimo u postavke nemačkog feldmaršala, videćemo da je on »kolektivno« rukovođenje priznavao jedino kao surovu neophodnost. Po Moltkeovom mišljenju vojskovođa treba da ima potpunu slobodu samostalnog odlučivanja, a pošto »na žalost u ratnu veštinu zalazi politika, to pravi vojskovođa može da bude jedino vladar. Eto to je Moltkeova koncepcija o »kolektivnom« rukovođenju i ulozi vojskovođe u njemu.

Da naša tvrđenja ne budu neosnovana, obratićemo se samom Moltkeu.

»Ima vojskovođa kojima nisu potrebni saveti, koji sve procenjuju i rešavaju samostalno; oni koji ih okružuju dužni su samo da izvršavaju njihova uputstva. Ali to su zvezde prve veličine. koje teško da se pojavljuju svakog stoleća« — kaže feldmaršal i produžava ovako: »U većini slučajeva vojskovođa neće da bude bez saveta onih lica koja su, blagodareći svome obrazovanju i iskustvu, sposobna da pravilno cene situaciju. Ali od svih mišljenja samo *jedno* treba da dobije odlučujući značaj.«

»Vojskovođi treba da bude predloženo *samo to* mišljenje i to od strane *samo jednog* za to opunomoćenog lica. Neka ga vojskovođa ne bira po spisku starešinstva, već rukovodeći se potpunim ličnim poverenjem prema njemu.«

Ustajući odlučno protiv raznih saveta vojskovođi, Moltke kaže: »Ipak je najnesrećniji onaj vojskovođa koji nad sobom ima kontrolu, koji na prvi zahtev mora da polaže račune o svojim pretpostavkama, planovima i namerama: ta kontrola je predstavnik najviše vlasti u glavnom štabu ili telegrafska žica u pozadini«.

»Kod takvog sistema mora da se slomi svaka samostalnost, svaka brza odluka, svaki smeli rizik, bez kojega je nemoguće voditi ni jedan rat. Samo vojskovođa koji ima potpunu vlast može da donese smelu odluku.«

**) Ibid., str. 525.

»Opasno je izdaleka izdavati i dobra naređenja. Ako u armiji nema više vojne vlasti, vojskovođa treba da ima punu slobodu dejstva. *Nemoguće je voditi rat sedeći za pisaćim stolom*; pitanja koja zahtevaju hitno rešavanje mogu se, zavisno od situacije, rešiti samo na licu mesta.«

»Prema tome, ako je rat objavljen, glavnokomandujućem treba dati *punu slobodu* da dejstvuje po sopstvenom nahođenju. *Izbor glavnokomandujućeg je izvanredno važno pitanje*, koje se, na žalost, u mnogim slučajevima ne rešava po zaslugama, već na osnovu ličnih shvatanja. *Teška odgovornost leži na njemu* — pred bogom i sopstvenom savešću; u upoređenju sa tim, odgovornost pred vladom iščezava. Komandant armije u svojim dejstvima, čiji uspeh nije nikada zagarantovan, isto kao i državnik koji rukovodi politikom, ne treba da se boji sudske odgovornosti. On snosi sasvim drugu odgovornost pred bogom i sopstvenom savešću za život mnogih hiljada ljudi i za dobro države. On gubi nešto što je veće od slobode i imovine.«

»Zbog toga se vladar svuda pojavljuje kao istinski glavnokomandujući, koji, mada je teoretski neodgovoran, u stvari snosi najveću odgovornost, jer — ko može reskirati više od njega kad je u pitanju kruna i skiptar.«

Prema tome, feldmaršal dosta jasno opisuje *lične* pobude koje obuzimaju vojskovođu pri rukovođenju. One su daleko od prave odgovornosti za obaveze koje je na sebe primio; sve se sastoji u tome da se ne izgubi »kruna i skiptar«. Ali feldmaršal malo veruje u vojskovođu »prvog reda«, i, pored glavnokomandujućeg na sceni se pojavljuje *jedno lice*, koje se, naravno, ovaploćava u načelniku generalštaba.

Da bismo prikazali uzajamne odnose tih dveju ličnosti, navešćemo kako Moltke opisuje jedan ratni dan 1870. godine u nemačkoj vrhovnoj komandi.

»Godine 1870. dani su prolazili ovako: ako nije bilo borbi ili pokreta, onda je redovno u 10 časova izjutra načelnik generalštaba, u pratnji general-kvartirmajstora (lice koje upravlja pozadinom, B. Š.), referisao kralju o svim dobijenim obaveštenjima i izveštajima i na osnovu njih izlagao nove predloge. Referisanju su prisustvovali predsednik ratnog saveta, ministar vojske, a kada se glavni štab 3. armije nalazio u Versaju, i prestolonaslednik, ali su svi oni samo slušali referat. Tom prilikom je kralj od njih zahtevao obaveštenja o ovom ili onom pitanju, *ali nikada nije tražio savete u pogledu operacija ili predloga načelnika generalštaba*.«

»Načelnik generalštaba je prvo pretresao svoje predloge sa oficirima štaba; zatim ih je kralj podvrgavao veoma podrobnom razmatranju. Sa vojničkom pronicljivošću, uvek tačno ceneći strategijsku situaciju, on je ukazivao na sve opasnosti koje se mogu pojaviti, ali pošto je u ratu svaki korak vezan sa opasnošću, svi su ti predlozi ostajali neizmenjeni.«

Ukazujući da je »kralj Viljem bio pravi vojskovođa«, Moltke dolazi do sledećeg zaključka: »Vladar, pod čijom se vlašću nalazi

cela država sa svojim pomoćnim sredstvima, s pravom staje na čelo vojske samo onda ako je u stanju da vodi svoje trupe i da na sebe primi tešku odgovornost za sve što se u ratu bude desilo. Ako se ovi uslovi ne ispune; njegovo prisustvo će uvek paralizujuće delovati na vojsku... Operacijama može rukovoditi samo *jedna jedina volja*».

Mislimo da je i bez naših objašnjenja dovoljno jasna kako uloga »pravog« vojskovođe-vladara tako i »jednog lica« — načelnika generalštaba, čiji su se predlozi, makar i uz ograđivanje, uvek prihvatili, dok je odgovornost ležala na kralju. Nije bio loš položaj načelnika nemačkog generalštaba: ne samo da »u operacijama« njegove postavke nisu podvrgavane kritici, već je i oko vođenja rata u celini vodio sporove sa Bizmarkom. To je sasvim razumljivo, jer je po mišljenju Moltkea »politika, na žalost, neodeljiva od strategije« i »za tok rata rukovodeći su pretežno vojni razlozi, a politički samo utoliko ukoliko ne zahtevaju ništa nedopustivo sa vojne tačke gledišta. Vojskovođa nikada ne treba da se rukovodi samo političkim pobudama, već da u prvi plan stavlja uspeh u ratu. Kako će politika iskoristiti pobeđe ili poraze, to se vojskovođe ne tiče — to je isključivo njena stvar«.

Za sada se nećemo upuštati u analiziranje Moltkeovih misli o politici i strategiji, jer ćemo to učiniti kad bude trebalo. Sada je za nas važno da ustanovimo samo njegovo gledište o vojskovođi.

Kao što vidimo, vojskovođa je dužan da gotovo potčini politiku, i ne samo politiku već i ceo ostali život države. Ukazujući da je Nemačka garancija mira, Moltke otvoreno izjavljuje da stremljenje ka politici mira »može da bude sprovedeno oslanjajući se na vojsku, koja je uvek spremna za rat. Ako bi nedostajao taj ogromni — zamac, onda bi se državna mašina zaustavila, a diplomatske note našeg ministarstva spoljnih poslova ne bi imale potrebni efekat«. »Armija je najvažnija institucija u zemlji, jer samo blagodareći njoj mogu da postoje sve ostale ustanove; svaka sloboda, politička i građanska, sve što je stvorila kultura, finansije i država — sve to cveta i nestaje zajedno sa vojskom.«

Feldmaršal nas uči: »Za razliku od prošlosti, sada su za vođenje rata potrebna nova pomoćna sredstva. Sada je nemoguće biti bez pomoći nauke i tehnike u svim njihovim vidovima. Svi treba da rade zajedno, kako bi izašli kao pobednici u velikoj borbi naroda. Ali to još nije dovoljno da bi se sve te snage sjedinile... Svako je sklon da unekoliko preuveličava značaj svoje delatnosti, i mnogi zaboravljaju da je njihova delatnost samo sredstvo, a ne cilj. U miru je lakše suzbiti slična pogrešna gledišta i ona neće imati veliki značaj, ali u ratu, koji brzo teče, a najmanja naša greška može da izazove neuspeh. Zbog toga za uspešno vođenje rata *tehnika i nauka ne treba da budu saveznici već vazali vojnog rukovodstva*«.

Na taj način, u vojsci mora kao u žiži da se skupi život cele države, a pošto na čelu vojske stoji vojskovođa, a za njim načelnik

generalštaba, koji je faktički vojskovođa, onda ovaj poslednji i mora da reguliše ceo život države. Tako mi shvatamo Moltkea, samo ako se ne varamo. Do triumvirata je prilično daleko!

U svojim »Ratnim poukama«, na koje smo se do sada pozivali, nemački feldmaršal nam ne daje tako jasno ocrtan lik vojskovođe, kao što je to učinio Klauzevic.

Ali mi znamo da vojskovođa ne treba da se boji sudske odgovornosti, jer je znatno veća njegova odgovornost pred »bogom i sopstvenom savešću«, da on može da izgubi »krunu ili skiptar«, koji su po Motkeovom mišljenju suštastveni atributi. Vojskovođa mora da donosi smeće odluke, ali »pogrešno je misliti da se ranije pripremljeni ratni plan može sprovesti od početka do kraja. Prvi sudar sa neprijateljskim oružanim snagama uvek stvara novu situaciju, koja zavisi od njegovog ishoda; mnogo od onoga na što je ranije bilo nemoguće računati postaje moguće. Vojskovođa je dužan da pravilno oceni izmenjenu situaciju, da izda neophodna naređenja za kraći vremenski period i da ih energično dovede do izvršenja«.

Na drugom mestu Moltke piše: »Vojskovođa nikada ne ispušta iz vida svoj glavni cilj i ne zbunjuje se zbog pojedinih neizbežnih odstupanja od njega, ali on ne može unapred tačno odrediti put kojim se nada da će dostići taj cilj«. Ukazujući da je situacija u ratu »pokrivena mrakom neizvesnosti«, Moltke produžava: »Ipak vođenje trupa nije delo slepe slučajnosti. Sve te slučajnosti, na kraju krajeva, jednako donose korist ili štetu kako jednoj tako i drugoj strani; zato vojskovođa čija dejstva nisu najuspešnija, ali su ipak celishodna, ima još izgleda da dostigne svoj cilj. Jasno je da za to nisu dovoljna samo teoretska znanja; rat pruža mogućnosti da se razvija um i čeliči karakter do dostizanja potpunog savršenstva u tom smislu; kao važna potpora može da služi prethodno vojno obrazovanje, kao i vojno-istorijsko i životno iskustvo«.

Smatramo da će vojskovođi poslednje tri odlike biti mnogo potrebnije nego njegov strah »pred bogom i sopstvenom savešću«.

Bilo bi izlišno govoriti da je sam Moltke, kao vojskovođa, imao veliku radnu sposobnost, da je bio pametan, imao široko znanje, kako vojno tako i opšte, da je bio povučen i čutljiv, a donekle sklon intriganstvu. Budući feldmaršal je već u zrelih godinama stupio na put određen za vojskovođu, podilazeći mu polako obilaznim putevima »životnog iskustva«. Kao što i dolikuje poštenom Nemcu, on nije ukrado »svetu vatra« s neba, slično Napoleonu, već je svojim, po shvaćanju aristokrata, finim manirima i veštinom u igri, postigao da postane poznat. Na žalost, filozof rata Klauzevic, iz određenih razloga, nije predvideo za budućeg vojskovođu ovaj put, koji je mnogo pristojniji od krađe. I sam je Šlifen, kako izgleda, iz poštovanja prema svom prethodniku na dužnosti načelnika generalštaba, prečutao taj put. Možda za Moltkea i nije bilo drugog puta, jer on i po prirodi nije bio »sin revolucije«, kao Napoleon. Ali, ako je potrebno birati put kojim treba ići da se postane vojskovođa, mi bismo radije

krenuli Napoleonovim putem, iako je drzak i dostojan osude, nego što bismo veštinom u igri pomoću nogu sticali slavu.

Drukčijim putem je išlo isticanje vojskovođa u Francuskoj, gde je cvetao kult »vojnika«, izražen u ličnoj hrabrosti i izvesnoj grubosti maršala Trećeg carstva.*) Francuska je i dalje ostala na gleđištu da vojskovođa mora imati potpunu vlast, ističući kod njega uglavnom karakterne osobine i ratno iskustvo, koje se bogato sticalo u raznim kolonijalnim ratovima.

»Kolektivno« komandovanje — pronalazak nemačkih mozgova — francuska vojna misao nije priznavala sve do druge godine svet-skog rata, ali je ono kasnije prokrčilo sebi put, utvrveniji nego u centralnim državama.

Kako bilo da bilo, u Nemačkoj je načelnik generalštaba, zakla-njajući se iza vladara, istupao u ulozi vojskovođe i morao je da ima sve osobine potrebne za tu visoku dužnost.

Nemačka vojna misao je do Šlifena živela po uputstvima Molt-kea starijeg i nije isticala nove postavke. Zbog toga ćemo se obratiti već poznatom Šlifenovom članku »Vojskovođa« i videti čime treba da se odlikuje pravi vojskovođa.

»Ako se mladi vojskovođa« — piše Šlifen — »oslanja samo na svoju božansku misiju, svoj genije, na potporu i zaštitu neke više sile, njegova pobjeda biće sumnjiva. Napornim radom on mora da se pripremi za svoj visoki poziv i da svoje duhovne snage i snage razuma prožme jasnoćom.«*)

»Ali, koliko se znanja zahteva od jednog vojskovođe!« — uzvi-kuje Šlifen i produžava: »On ne treba da zna samo kako se vojska vodi u pobjedu; on mora i da je stvori, naoruža, snabde, obuč, odene i hrani. Možda se mogu naći i drugi koji će te zadatke preuzeti od njega. A oni ga nikad neće moći zadovoljiti. Vojskovođa ne može da se stavi na čelo proizvoljnih trupa. On mora da ima svoju sopstvenu vojsku.«*)

»Ali, sama vojska, pa bila ona i najbolja, nije dovoljna za vođenje rata. Rat je samo sredstvo politike. Da se ono učini efika-snim, potrebna je priprema od strane državnika. Vojskovođa mora, dakle, da bude i sjajan državnik i diplomata. Sem toga, on mora da pribavi i ogromne sume koje guta rat.«*)

Uzevši zatim rad vojskovođe u vođenju rata, Šlifen dolazi do zaključka: »Međutim, za uspeh je, u sadašnjim kao i ranijim uslo-vima, naravno, potreban pravi vojskovođa«, i napominje: »1866. i 1870. pošlo je za rukom da se vojskovođa zameni triumviratom, ali to ne mora uvek da uspe.«**)

Šlifenov savremenik, propovednik nemačkog militarizma, Bern-hardi u svom delu »Savremeni rat«, koje je objavljeno pre svetskog rata, daje ovakav lik vojskovođe.

*) Misli se na carstvo Napoleona III. — Prim. red.

*) Vidi članak »Vojskovođa« u knjizi: Šlifen, Kana, izdanje »Vojnog dela«, 1953, str. 226—227.

**) Ibid., str. 231.

»Ratna veština ne može da postoji bez slobode« — kaže Bernhardi — »i zbog toga neophodnost svesne slobode dejstva u određenim granicama postavlja vojskovođi takve zahteve kojima retko ko može da udovolji, a međutim, od njihovog ispunjenja zavisi sudbina vojske i države. Opšti sadržaj tih zahteva proširuje se na najraznovrsnije oblasti i mobiliše sve sposobnosti i snage čoveka za rad.«

Uzmimo prvo oblast praktičnog rukovođenja trupama« — produžava Bernhardi — »pa ćemo uvideti da će samo potpuno poznavanje sredstava kojima se vodi rat dozvoliti vojskovođi da ostvari svoju strategijsku slobodu. Ako se nije prilagodio materijalnim uslovima vođenja rata, onda on rizikuje da postane zavistan od njih i, prema tome, izgubi izvestan deo svoje slobode.«

»Međutim, u tim pitanjima praktičnog znanja reč je o najprostijim zahtevima koji se postavljaju vojskovođi, o znanjima i sposobnostima koje se stiču neprekidnim radom, razmišljanjem i praktičnim vežbama. Zahtevi koji se postavljaju njegovim umnim i moralnim osobinama su sasvim druge vrste.«

»Vojskovođa treba da pristupi svome zadatku oslobođen predrasuda i predubeđenja, bojazni od ljudi, okova egoizma, potčinjenosti sopstvenim strastima i slabostima, straha od odgovornosti i rizika; on treba požrtvovano da služi samo stvari za koju radi i da bude u stanju da podnese fizičke i moralne napore. Njegov zadatak dobija dve forme: pretpostavke i dejstva; te forme jedna drugu uslovljavaju i međusobno se dopunjuju, ali one pretpostavljaju dva potpuno različita vida radne sposobnosti. Kod razrade planova važniju ulogu igraju umne sposobnosti vojskovođe, a kod dejstva — moralna snaga; ali, umna sposobnost i moralna snaga treba stalno jedna drugu da podržavaju i dopunjuju. Za vojskovođu je toliko važno da očuva duševnu ravnotežu i jasno rasuđivanje da to treba priznati za najneophodniju osnovu ratne veštine. Međutim, krajnje je teško zadovoljiti te zahteve među hiljadama teškoća koje svakog časa iskrsavaju pred vojskovođu.«

Pre svega, neophodno je shvatiti opštu političku situaciju, pravilno oceniti svoja i neprijateljska borbena sredstva i sa rukovodiocima državne politike odrediti ratni cilj neophodan za dostizanje političkog cilja. Zatim treba razraditi ratni plan, pravilno oceniti lica određena da rukovode operacijama, kao i neprijateljske komandante, njihove namere i osobine. Sav je taj rad pretežno umni, ali i on zahteva veliku čvrstinu karaktera, da bi se mogli odbaciti raznovrsni zahtevi koji su sa vojne tačke gledišta neprihvatljivi.«

»Ti se zahtevi ispoljavaju još u miru u toku pripreme za rat, koja u izvesnom smislu spada u oblast strategije. Finansijske teškoće, javno mnjenje, nepravilna ocena političke situacije, filistarstvo, shvatanje života sa materijalne tačke gledišta, najzad partije u samom narodu neprijateljski raspložene prema državi — sve to sa svih strana pritiskuje organizatora rata i teži da odvuče njegovu pažnju od strogih zahteva ratne neophodnosti. S druge strane, mirne parade sa ozbiljnim oruđem rata, pogrešni pogledi na odbranu dr-

žave u inženjerskom smislu i na vođenje rata, popustljivost i ustupci interesima suprotnim ratu vrlo često su dovodili do zanemarivanja vojne delatnosti, slabljenja borbene gotovosti vojske i uvlačenje države u najtežu katastrofu.«

Govoreći o teškoćama koje iskrsavaju pred vojskovođu za vreme strategijskog razvoja, Bernhardi ih nabraja: »Ovde se traži pomoć provincijama, koje bi u vojnom pogledu bilo korisnije za izvesno vreme predati neprijatelju, onda treba iskoristiti železničku mrežu, pri čemu se prividna korisnost, u stvari u strategijskom i taktičkom pogledu pretvara u štetu; pojavljuju se politički i dinastički uticaji, lično častoljublje i zavist starijih komandanata i sve ostale slabosti svojstvene čoveku — što je često guralo vojskovođu na put potpuno nespojiv sa njegovom vojničkom savešću.«

»Vojskovođa je izvanredno teško da se reši svih tih uticaja sa strane, tim više što se oni vrlo često zasnivaju na spoljnjem autoritetu zvaničnih lica i izgledaju opravdani. *Samo čvrst karakter i vedar um mogu u borbi gledišta, želja i zahteva da sprovedu čisto vojne ideje koje donose uspeh*, koji će jedino i moći da odstrani sve prepreke i udovolji svim željama.«

»Zahtevi i prepreke koje se moraju otklanjati pri sastavljanju ratnog plana« — kaže Bernhardi — »često se pojavljuju i u toku vođenja rata.«

»Ne podati se tim uticajima, ni ubistvenom pesimizmu, ni prekomernom optimizmu, sačuvati u svim situacijama duševnu ravnotežu, koja jedino i omogućava jasnoću rasuđivanja i odlučnost dejstava, i u isto vreme snagu volje i mišljenja, koja omogućava postizanje najvećih rezultata, ispoljiti najveću smelost i očuvati inicijativu u poredama i porazima — sve to postavlja najveće zahteve duševnoj i moralnoj snazi i slobodi uma vojskovođe.«

»Samo ta sloboda može mu omogućiti da ostane na potrebnoj visini i da u sreći i nesreći sačuva sposobnost donošenja raznovrsnih novih odluka, koja omogućava da se ne dejstvuje prema unapred stvorenim gledištima, već da se u svakom posebnom slučaju primenjuju ona sredstva koja u datim uslovima osiguravaju pobedu.«

»Mi se nalazimo na granici oblasti koja se ne može podvrgnuti naučnom istraživanju i uvrstiti u teoriju ratne veštine i koja, bez obzira na to, ima bitan uticaj na vođenje rata. To je oblast visoke celishodnosti, koju ne uslovljavaju ratni uspesi, već narodno-psihološki, moralni i svetskoistorijski momenti.«

»Mi priznajemo« — završava Bernhardi oblikovanje lika vojskovođe — »da se u ratu, koji rešava sudbinu naroda i država, u svim dejstvima *treba rukovoditi višim razlozima* i da vojskovođa može potpuno slobodno obavljati svoje dužnosti samo u slučaju ako se uzdigne visoko iznad mase i nauči da kao i državnik, dostojan toga imena, gleda na stvari i da ih ceni u nacionalnom i svetskoistorijskom svetlu. Samo pod tim uslovom on može upoznati pravu suštinu rata i voditi ga celishodno u najvišem smislu te reči.«

Tako je tekla vojna misao na obalama Špreje. S druge pak strane Rajne ona skreće, i to ka intelektualizmu.

»Slobodna ratna veština!« — uzvikuje Leval. — »Pa to je strategija umovanja, veština kombinovanja, a mehanizam to je elemenat pozitivan, naučan.

»Rat se vodi ne samo mozgom, kao što misle neki ljudi. Mozak je pre organ koji razgrađuje nego stvara. Mozgu treba pribaviti raznovrsne podatke, a ti su podaci pozitivni.«

»Razum, rasuđivanje i indukcija prerađuju te podatke pa se kao rezultat dobija kombinacija, projekat operacije (tj. produkt umovanja). Zatim, da bi se shvatilo koliko je ta ideja ostvarljiva u praksi, neophodno je da se tu umeša računica (pozitivan deo).«

»Zavisno od faze menjaju se suština i utvrđeni zadaci. U oblasti teorije gospodare razum i volja: ovde delatnost ima prvenstveno umni karakter. To je veština koju prate iznenađenja, proizvoljnost, emocije i neograničenost«.

»Zatim treba napustiti te visine, gde gospodari puna sloboda, i spustiti se na zemlju, gde su same prepreke, preći sa maštanja na stvarnost, staviti u pokret pojedine elemente, dati impuls masama, savladati otpor, udovoljiti svim zahtevima, predvideti, proračunati. Ovde veština bleđi, a na scenu stupa nauka sa svom svojom tačnošću i pozitivizmom«.

»Poetska strana rata postepeno iščezava« — zaključuje Leval. »Njen blistavi čar ustupa mesto mehanizmu. Veština vrši zaokret od idealnog i sve se više približava realnom; to je posledica tehnike«.

Po mišljenju Levala »mnogo se govori o geniju... Genijalnost je nesumnjivo dar prirode, jer su preduslovi za to široka intelektualna sposobnost i veoma svestran um...« Otuda je zaključak: »Nije dovoljna samo prirodna obdarenost da se postane vojskovođa. Pristalice urođenih ideja uzaludno nastoje da ponovo u prvi plan postave nadahnuće. Nadahnuće više ne postoji, ako je uopšte ikada i postojalo... Sada je znanje korisnije nego ikada. Široka rasprostranjenost novih izuma sve više teži da izravna moralne razlike među nacijama: preimućstvo će biti na strani veštijih, iskusnijih, obučenijih; ali će terazije sudbine, naravno, uvek osetno reagovati ako se na jedan od tasova stavi genije vojskovođe«.

Moltkeove uspehe Leval baš i objašnjava time što je on imao više znanja nego veštine. »Feldmaršal Moltke pokazao je mnogo više znanja, nego veštine, kod njega je mehanicizam preovladao nad zamisli«.

»Organizacija i komandovanje su važniji od svega« — pisao je Bonal. »Same vojničke vrline su nedovoljne. Sem njih, potrebne su velike intelektualne snage, koje bi dugo mogle da rade po jednom dobrom metodu i u povoljnoj sredini.«

Ideja »vojnog mandarinata«*) ovladala je umovima Gala, koji su svoje neuspehe sedamdesete godine objašnjavali time što njihovi

*) Mandarin — evropski naziv za visoke državne činovnike u staroj feudalnoj Kini. — Prim. red.

maršali Trećeg carstva nisu poznavali vojnu nauku i težili su da svoju delatnost zasnuju na karakternim osobinama vojskovođe.

Nismo se dotakli ruskih gledišta o vojskovođi; ona su, počev od srećne ruke Lera, davala prednost intelektualizmu, a takvi mislioci kao što je bio Dragomirov bili su proroci u pustinji. Istina, treba reći da intelektualizam, naročito kod Rusa, nije bio prihvaćen i ruske vojskovođe rado su na prvo mesto isticale »nadahnuće«, jer ono nije opterećivalo mozgove prethodnim radom, a to preimućstvo je za ruske generale bilo veoma važno. Tačnije rečeno, ruska vojna misao nije imala strogo određene poglede na ulogu i značaj vojskovođe u savremenim uslovima, pa je sa ljubavlju gajila ideju Suvorova: »Sva vlast izabranom vojskovođi«, tim više što je ona vrlo dobro štitila »vojne mandarine«, kakvi su bili ruske vojskovođe pred svetski rat, pa i za vreme samog rata.

U toku tog rata videli smo mnogo raznih »vojnih mandarina« — intelektualista i voluntarista — a danas većina od njih, izgubivši svoje mandarinske brojanice, ponekad razmišlja o tome šta se zahteva od vojskovođe naših dana; i upozna nas sa svojim mislima.

Slobodni smo da čitaocima našeg dela iznesemo neke od tih misli, osobito onih mandarina koji su pretrpeli brodolom. Međutim, smatramo da bi iz određenih razloga bilo neugodno sada tražiti istinu u izjavama vojskovođa koji su još slavni.

Dakle, obratimo se čuvenom »*paru*« mandarina, koji je naročito pretendovao na ulogu velikih ljudi — Hindenburgu i Ludendorfu.

Ti »državnici« našeg doba otvoreno izjavljuju da se nisu naročito interesovali za politiku.

»Za političare i partije nikad se nisam interesovao« — kaže nam Ludendorf, ali u isto vreme pokazuje da se to odnosi upravo na one partije koje su govorile »o sporazumu, umesto podizanju borbene sposobnosti nacije«. Vlada i partije većine sporazumele su se i odbacile me sa mojim vojničkim mišljenjem.«

»Jasno je da sam našao više pristalica u onim partijama koje su, kao i ja, smatrale da je sporazum, zbog rušilačkih stremljenja neprijatelja, nemoguć i zato se izjašnjavale za maksimalno ispoljavanje energije u vođenju rata. Ja se nikada njima nisam obraćao, ali su one imale poverenja u mene. To je bila manjina desničarski orijentisana. Zato su me one druge žigosale imenom 'reakcionara', mada sam mislio samo o vođenju rata.«

»Ja nisam ni 'reakcionar' ni 'demokrata'« — produžava poznati načelnik štaba. »Moj je cilj za vreme rata bio ovakav: najenergičnije vođenje rata i jačanje vojnih i isto toliko važnih poljoprivrednih, životnih mogućnosti za buduću Nemačku.«

Ispostavlja se da su protivnici i pristalice Ludendorfa uvlačili u »partijske nesuglasice«, a njegovi su protesti bili uzaludni, jer je »vladi odgovaralo da nađe odvod groma« u čoveku koji se u suštini rukovodio »otvorenim vojničkim mišljenjem«.

Mi odlično znamo da to ni izdaleka nije bilo tako kako nam prikazuje Ludendorff, koji je pokušavao da u svoje ruke uzme upravljanje celom zemljom. Šta je njemu za to nedostajalo — takođe je poznato; on nije bio »državnik«, i tek posle rata je počeo da izučava pitanja koja utiču na rat ništa manje nego čisto vojni faktori.

Ludendorff, »koji se rukovodio otvorenim vojničkim mišljenjem«, iznosi da su »rukovođenje frontom i briga o vojsci i održavanju sposobnosti otadžbine za rat stajali na prvom mestu među svim ostalim poslovima. Vojno-politička pitanja koja su se ticala budućnosti dolazila su tek u drugu liniju. Danas mi znamo šta je donela prva linija, a druga, koja je bila nepoznata prvom general-kvartirmajstoru, više joj nije mogla ukazati podršku. Međutim, nemački mozak Klauzevica misli o toj stvari ovako: »Niko ne počinje rat (ili bar radeći razumno, ne bi trebalo da ga počne) a da se ne zapita šta želi da dostigne ratom, a šta u samom ratu«. »Prvo je cilj rata« — uči Klauzevic — »a drugo je cilj koji je postavljen ratu«.

Ludendorfov patron Hindenburg u svojim memoarima, koji su u književnom pogledu slabiji, ponavlja misli svoga načelnika štaba.

»I za vreme moje delatnosti na višim komandnim dužnostima na Istoku, i posle moga naimenovanja za načelnika generalštaba vojske, nisam imao potrebe da se bavim pitanjima savremene politike više nego što je bilo potrebno. Istina, smatrao sam da se vojno rukovodstvo u uslovima pozicijskog rata ne može sasvim ograditi od politike.«

»Složit ćete se sa mnom da nema oštre granice između politike i vojnog rukovodstva« — izjavljuje Hindenburg. »Oni moraju još u miru da usklade svoj rad. Za vreme rata, koji angažuje sve njihove snage, dužni su da se uzajamno dopunjuju.«

Takve poglede na politiku i strategiju imale su u suštini sve vojskovođe svetskog rata, i kada su vlada i političke stranke većine htele da od ove ili one vojske preuzmu upravljanje zemljom, nailazile su na oštar otpor svojih »vojnih mandarina«.

Nije naš zadatak da dajemo ocenu gore navedenih nemačkih mandarina, kad je to u Nemačkoj u odnosu na Ludendorfa bolje od nas učinio Delbrik. Dokazujući političku nespremnost toga ljutog Teutonca, profesor istorije dolazi do zaključka, da su »najveći stratezi većinom bili i državnici«. Šta je u stvari predstavljao Ludendorff u onom što je »osnovno« u društvenim odnosima, u ekonomici. Delbrik nam daje odgovor kroz usta drugog javnog radnika, ekonomiste: »Kod nas vlada ljudi kadet' rekao mi je negde na prelomu 1917—1918. godine sa tupim očajanjem jedan od onih koji su se nalazili na izvoru rešavanja tih (ekonomskih) pitanja«. Kako izgleda, taj javni radnik nije bio od onih »desničara« kojima je bio i ostaje blizak »ludi kadet«.

Ma kako da je sablažnjivo poći putem kritike delatnosti i misli Ludendorfa, mi nemamo pravo da njim krenemo, jer će nas

to odvući od zadatka koji smo sebi postavili. Samo ćemo se letimično osvrnuti na njegovo mišljenje o vojničkim kvalitetima vojskovođe.

Priznavši da je »rat grub zanat« prvi general-kvartirmajstor je, posle surovih pouka, shvatio suštinu te pojave u životu čovečanstva, ne menjajući, istina, svoje zanatsko gledište o njemu.

»Po mom dubokom ubeđenju vojska i narod sada treba da čine jednu celinu«, kaže on danas.

»Vođenje rata zahteva ne samo volju i dalekovidost« — kaže Ludendorf — »već i ovladavanje čitavom moćnom ratnom mašinom što se postiže i održava samo gvozdenom energijom. Ovde treba dodati još nešto: shvatanje psihe trupa i osobina neprijatelja. To se ne stiče već postoji, kao i mnogo šta drugo, u samom čoveku. Pri rešavanju komplikovanih borbenih zadataka neophodno je voditi računa i o iznenađenjima. Ali su glavni uzajamno poverenje i vera u pobedu, koji sjedinjuju trupe i vojskovođe.«

Rat zahteva velike količine raznog materijala. Čak i takav voluntarist kao što je bio Ludendorf priznaje da »ugalj za vođenje rata ima isti značaj kao i nafta«, da »ugalj i gvožđe čine osnovu svake vojne industrije«, da je »poljoprivreda za vođenje rata isto tako važna kao i vojna industrija«.

Zato je »par vojskovođa«, prema izjavi Ludendorfa, »težio da izbegne sve bezgranične planove« i »u svim preduzetim merama polazio isključivo od zahteva rata«.

Rat je svojom grandioznošću gazio one ljude koji su se »rukovodili otvorenim vojničkim mišljenjem«, što je i sam Ludendorf više puta priznavao.

Mnogim iskušenjima je izložena sudbina vojskovođe« — izjavljuje on. »Laici prosto gledaju na rat kao na aritmetički zadatak sa određenim veličinama, ali u stvari, on je sve što hoćeš, samo ne to. To je borba velikih neispitanih fizičkih i duševnih snaga, naročito teška za onu stranu koja je u manjini. Mora se voditi računa o različitim karakteristikama i subjektivnim osobinama ljudi i u tom haosu jedino se volja rukovodioca pojavljuje kao činilac koji sve to reguliše.«

»Samo šef države ili državnik koji se čista srca odlučuje za rat preživljava isto toliko ili još više nego vojskovođa. Ali, ipak, od njega se zahteva jedna krupna odluka, dok se od vojskovođe te odluke traže svakog dana i svakog časa. Od njega stalno zavisi sudbina stotina hiljada ljudi, pa čak i celih nacija. Za vojnika ništa ne može biti veće ni teže nego stajati na čelu armije ili čitave narodne vojske.«

»Svaki je komandant obavezan da misli na budućnost. On nema pravo da živi današnjim danom, jer bi zbog toga trpela i borbena dejstva i trupe u ratu. Surova stvarnost sama se brine o tome da se planovi, kod kojih jačina trupa ne odgovara jačini neprijateljskog otpora, ne ostvare«.

»Rat je tako grandiozan« — zaključuje Ludendorff — »i daje tako širok prostor blistavom stvaralaštvu da jedan čovek ne može ispuniti sve zahteve koje on postavlja.«

Na taj način, vojskovođa se raščlanjava čak i u slučaju kad vojno rukovodstvo rukovodi ratom.

»Usled strahovite preopterećenosti poslom i velike odgovornosti ja sam oko sebe mogao trpeti jedino samostalne i iskrene ljude, od kojih sam zahtevao da otvoreno iznose svoje mišljenje, što su oni ponekad temeljito i činili. Sa dubokom verom u sopstvene snage, čvrsto i nepokolebljivo su stajali oko mene moji saradnici. Oni su bili požrtvovani i u isto vreme samostalni pomoćnici, duboko svesni svoje dužnosti. Pravo odlučivanja, razume se, pripadalo je meni, jer odgovornost koju sam ja imao nije dopuštala kolebanja. Rat je zahtevao brza dejstva. Ali u mojim odlukama nije bilo samovolje, pa i kada nisam usvajao predloge svojih saradnika, ja ih nikada nisam vređao. U tim slučajevima, kao i u razmeni mišljenja, starao sam se, da otvoreno prihvatim gledišta koja se nisu podudarala sa mojim.«

Istina, prema tvrđenju Hofmana, najbližeg Ludendorffovog pomoćnika na Istoku, Ludendorff nije iskren u svojim izjavama — Hofman je 1918. godine, kao načelnik štaba glavnokomandujućeg na Istoku, razilazeći se s Ludendorffom u pogledu uslova Brestlitovskog mira, pretrpeo mnogo neprijatnosti od vrhovne komande i došao do zaključka »da i veliki ljudi mogu biti sitničari«.

Mi se nećemo upuštati u razmatranje ličnog života Ludendorfa. On je bio služben u odnosima. »Uopšte uzev, držao sam se strogo rezervisano, jer sam suviše dobro poznavao ljude« — otvoreno kaže on.

Na tome završavamo naš ekskurs za upoznavanje teoretskog lika vojskovođe.

Iz tog letimičnog poznanstva vidi se, i bez suvišnih dokazivanja, koliko je bio Napoleon u pravu kad je savetovao da treba »razmisliti i proceniti: da li sam stvoren za rat ili ne«. To je veoma dobar savet i za naše vreme, i mi bismo toplo preporučili da ga slede ne samo kandidati za vojskovođe već i uopšte svi vojni rukovodioci. Istina, neko može preceniti svoje snage, ali i za njega će takva unutrašnja analiza biti korisna, jer će ga primorati da razmisli o svome radu i o tome koje mu još osobine i znanja nedostaju.

GLAVA VI

MISLI O NAČELNIKU GENERALŠTABA

A. Svečin o »integralnom vojskovođi«. — Konradov um »jednostrano izučava«. — Konrad kao političar. — Konradova samostalna politika. — Nedostatak »političkog osećanja« kod Konrada. — Politika i strategija u savremenom svetlu. — Konradova vojna znanja. — Konrad »intelektualist«. — Značaj »borbenog iskustva«. — Srazmera između cilja i sredstava. — Konradova nesposobnost da upozna ljude. Konradov čvrst karakter, vatrenost i tvrdoglavost. — Konradu nedostaje Napoleonov »kvadrat«. — Konradova radna sposobnost. — Konradova zatvorenost i njeni uzroci. — Rad u masama. — Konrad kao »običan čovek«, kao član »kolektiva« koji rukovodi ratom u celini.

U prethodnoj glavi smo se više ili manje detaljno bavili teorijom o »vojskovođi«, jer će nam njene postavke biti neophodne ne samo da bi se shvatila Konradova ličnost već i radi daljeg proučavanja generalštabne službe uopšte.

Mi nećemo da zamaramo čitaoca izlaganjem *svoje* teorije o vojskovođi, jer smatramo da su klasici sve rekli, i to znatno autoritativnije nego kad bismo mi stali izlagati, tačnije, prepričavati njihove misli. Mi ćemo samo da pomenemo neke savremene misli.

Vratimo se bivšem načelniku austrijskog generalštaba. Naše prvo poznanstvo s njim, naravno, ne može da bude iscrpno, ali dobiveni utisak dozvoljava da se o Konradu da neka ocena.

Mi razmatramo načelnika generalštaba kao »vojskovođu«, ali ne po starom shvatanju, već samo kao »državnika«, kao člana »kolektiva« koji rukovodi ratom. Ono što smo napred nabacali upućuje da smo daleko od mišljenja da se vojskovođi da »puna sloboda« u rukovođenju ratom.

Treba reći da u našoj vojnoj literaturi o tom pitanju već postoje potpuno zdrava mišljenja. A. Svečin, govoreći u »Strategiji« o »integralnom vojskovođi«, dolazi do zaključka da »rat vodi vrhovna državna vlast; isuviše su važne i odgovorne odluke koje mora da donosi ratno rukovodstvo da bi se ta dužnost mogla poveriti bilo kome organu izvršne vlasti«.

»Primena termina, 'vrhovni komandant' izopačava naše pojmove o rukovodstvu« — produžava on — »mi ga smatramo licem

kome su potčinjene operativne armije i mornarica i koje objedinjuje svu vlast na ratištu. U stvari, takav komandant nije vrhovni, jer mu nisu potčinjeni rukovodioci spoljne i unutrašnje politike ni pozadina operativnih armija, ukoliko nema svu vlast u čitavoj državi. Strateg — vrhovni komandant je samo jedan deo ratnog rukovodstva... „Sva vlast izabranom vojskovođi“ — to je zastarela formula, koja uostalom, nikad nije odražavala stvarnost.«*)

Priznavajući neophodnost objedinjavanja rukovođenja ratom na frontovima »političke, ekonomske i oružane borbe«, A. Svečin zaključuje da su »ovakvom zadatku dorasli jedino vodeći vrhovi vladajuće klase, koji oličavaju najvišu političku kompetenciju u državi, ostvaruju vrhovnu vlast... Kolektiv toga vrha jeste integralni vojskovođa«.

Čuli smo da je i Klauzevic u vrhovnom komandantu video vojskovođu bez epiteta »vrhovni«, te zbog toga mi i razmatramo načelnika generalštaba kao »stratega — komandanta, koji predstavlja samo deo ratnog rukovodstva«.

Teorija bez osporavanja govori da je kod vojskovođe neophodna *ravnoteža uma i karaktera*, koji treba da budu vrlo razvijeni, izdvojajući ga iz sredine ostalih vojnih rukovodilaca.

Što se tiče Konradovih umnih sposobnosti, one su ga neosporno izdvajale ne samo od generala austrougarske vojske nego i od načelnika generalštabova drugih evropskih vojski. Um vojskovođe, po mišljenju Klauzevica, treba da bude više istraživački i sveobuhvatan, nego stvaralački, ali jednostran. Prvo svojstvo uma, tj. sposobnost istraživanja, mi Konradu ne možemo poreći, ali što se tiče svestranosti, konstatujemo da se načelnik austrijskog generalštaba, shvatajući manje ili više tačno ratna zbivanja, u političkoj prognozi nije uzdigao iznad ostalih birokrata dunavske carevine. U tom pogledu Konradov um bio je upravo »jednostran«, i malo je odgovarao visokom položaju koji je zauzimao heroj našeg dela.

Konrad se još u mlađim godinama intenzivno bavio izučavanjem ratne veštine. Široko upoznavanje sa istorijom poslednjih ratova, obilazak njihovih bojišta, iskustva iz tih ratova, neprekidno razmišljanje o ratu — sve je to doprinelo razvoju umnih sposobnosti načelnika austrijskog generalštaba. Ne može se reći da je Konrad shvatio i predvideo karakter budućeg svetskog rata, to ne, tu nije pokazao veličinu vojskovođe, ali nema nikakve sumnje u to da ni ovde nije bio niži od načelnika generalštabova drugih vojski, a možda ih je i prevazilazio.

Konrad priznaje da je nerado ulazio u politički život, za koji nije bio prethodno pripremljen. U tome mi, naravno, vidimo prirodnu posledicu vaspitanja vojnih rukovodilaca s kraja XIX veka, koji su uz to prihvatili Moltkeova gledišta. Ali, kad je već jednom stupio u politiku, Konrad je smelo išao napred, izražavajući u svojim

*) Vidi Svečin: *Strategija*, izdanje »Vojnog dela«, Beograd, 1956. str. 62.

rasuđivanjima misli znamenitog nemačkog feldmaršala. Za Konrada je politika »na žalost« bila neodeljiva od strategije, zato su sva stremljenja načelnika generalštaba bila usmerena na to da je učini bezopasnom. Dobijajući naređenja odozgo da radi u skladu sa politikom, Konrad je, često ističući to, u stvari težio da vodi *samostalnu* politiku, koja, po njegovom mišljenju, najbolje odgovara vojnom položaju države.

Mi ne možemo posvedočiti da su bili ispravni politički pogledi načelnika austrijskog generalštaba kako na »život države, konkretne političke pravce, nabujale interese i aktuelna pitanja« Austro-Ugarske tako i na njene »državne odnose« sa ostalim zemljama. Ti pogledi se nisu uzdizali iznad shvatanja ubeđenog monarhiste, koji je krajnostima u unutrašnjoj politici plašio čak i Franca Jozefa a svojim ratobornim raspoloženjem zbunjivao sve političare ne samo u Austriji već i u inostranstvu. Kao kod Moltkea i kod Konrada se ceo život usredsređivao samo na rat i vojsku. Klauzevicevo shvatanje rata bilo je strano ovoj dvojici militarista. Mi ne možemo za to naći opravdanje čak ni u poznatoj političkoj nepripremljenosti načelnika austrijskog generalštaba, koju je on i sam priznavao, jer filozof rata nije od vojskovođe zahtevao da bude učen nego da ima dobro političko osećanje. Konrad ga nije imao, zbog čega je u političkim diskusijama bio aminaš desničarskih partija, a ne pravi državnik, kakav treba da bude vojskovođa.

Mogu nam reći da to nije ni trebalo zahtevati od Konrada, pošto, prema sistemu triumvirata, politički život ne treba da predstavlja vojskovođu, već kancelar, ili ministar spoljnih poslova ili, pak, sam vladar. Kao pristalica Moltkea, Konrad je verno sledio njegovo učenje o triumviratu i tumačio ga u istom duhu kao i nemački feldmaršal. Smatrao je triumvirat paravanom iza kojeg se prikrivala široka vojna vlast nad politikom. Mi smo videli kako svi teoretičari nemačkog kova, počevši od Moltkea, tumače vlast vojskovođe i kako ih je jedino Klauzevic pretekao, priznajući kolektivno rukovođenje ratom i ističući vladara kao neophodan atribut za njegovo uspešno vođenje. Od vladara Klauzevic zahteva samo: »Svežu i vedru glavu i jak karakter«.

Ne mora se govoriti da je u imperijalističkom ratu*) triumvirat konačno propao kao sistem rukovođenja ratom. Već u njegovom toku na sceni se pojavio »kolektiv« za rukovođenje ratom.

Filozof rata je odredio i funkcije glavnokomandujućeg u tom »kolektivu«. Priznajući da vojskovođa treba da bude »državnik«, Klauzevic je zahtevao da on ipak pre svega ostane »vojskovođa«, tj. vojni rukovodilac. Njegov rad treba da bude usmeren ka upoznavanju vojne suštine rata, ne ispuštajući iz vida i ostale njegove strane. Tumačeći ove Klauzeviceve postavke, njegovi potomci po krvi, Nemci sa obala Špreje, a za njima i Konrad, došli su do tumačenja vojne diktature u vođenju rata, koja je propala u naše vreme,

*) Misli se na prvi svetski rat. — Prim. prev.

dajući nam pouku. »Mandarini generalštaba« bili su daleko od pravog poznavanja najvažnije strane rata i za to su platili svojim glavama.

A. Svečin u »Strategiji« ovo objašnjava time što »prevlast politike nad strategijom... uvek izaziva sumnju kad je reč o svim onim državama koje predstavljaju organizovanu vladavinu klase koja već odumire, koja se nalazi u položaju istorijske odbrane, čiji je režim naturao i koja je prinuđena da vodi nezdravu politiku, da žrtvuje interese celine radi očuvanja svoje vlasti... Strategija prirodno nastoji da se oslobodi slabe politike; ali, strategija ne može da postoji bez politike, u nekom bezvazдушnom prostoru, i osuđena je da plati sve njene grehove«.*)

Po mišljenju autora »prevlast politike nad strategijom ne podleže nikakvoj sumnji ako je tvorac politike mlada klasa koja ima veliku budućnost i čija se istorijska snaga odražava i u formi njene zdrave politike«.

Nema sumnje da »zdrava politika« povlači za sobom i »zdravu strategiju«, ali su njenu »emancipaciju« izazivali drugi uzroci. Razmatrajući rat 1870. godine, ne možemo odricati da je Bizmark vodio »zdravu politiku«, da je rat išao naruku razvoju proizvodnih snaga Nemačke, da su Nemci u svojoj težnji ka ujedinjenju bili do izvesnog stepena »mlada klasa«. Ali, nama je dobro poznato kako je Moltke težio da se »emancipuje« od te politike, koju je, kako izgleda, smatrao »nezdravom«, i kako je veoma »žalio« što strateg mora da vodi računa o politici. Nećemo biti daleko od istine ako kažemo da je generalštab smatrao kao »zdravu politiku« jedino »svoju« politiku, da je u pitanju bilo potčinjavanje politike strategiji i da je uopšte »politika opijum za strategiju«, kako je to rekao Leval.

Ako se danas buržoaske države nalaze u stanju »istorijske odbrane«, onda one, ograničivši slobodu rada generalštaba uopšte ne misle predati politiku strategu, i, ako ovaj pod vidom »nadgeneralštaba« teži da održi ranije pozicije, onda su to njegovi poslednji napori.

Na taj način, na žalost, nemamo pravo da ubrajamo Konrada u obožavaoce Moltkeove teorije, u redove »državnika«, među kojima bi trebalo da se nalazi vojskovođa.

Predimo sada na vojnu spremu bivšeg načelnika generalštaba. Napred je izneto da je on dugogodišnjim izučavanjem vojne istorije, svojim skromnim borbenim iskustvom i dugim službovanjem u trupi nastojao da shvati suštinu savremenog rata.

Ovde vidimo kako on svojim istraživačkim umom teži da shvati karakter budućeg rata u celini i pokušava da nađe novi put za vođenje rata i borbe.

Proveravajući u praksi stečena znanja iz knjiga, izводеći neophodne zaključke, istupajući sa perom u ruci u zaštitu svojih po-

*) Vidi: Svečin: *Strategija*, izdanje »Vojnog dela«, 1956, str. 39, 40.

stavki, propovedajući ih sa katedre u Ratnoj školi, Konrad se starao ne samo da proširi svoja znanja, ne samo da razvije svoj um, nego i da ta znanja prenese u vojsku. Drugim rečima, on je pripremao »svoju sopstvenu vojsku«.

Da li je to odgovaralo mogućnostima načelnika generalštaba, to je drugo pitanje.

Bilo kako bilo, ali ranije navedeni Konradovi pogledi na rat, na njegovo vođenje od strane države, na savremenu borbenu obuku trupa, na neophodnost poznavanja vojske radi pravilnog rukovođenja njom, karakterišu ga kao *vojnog stručnjaka sa širokom teoretskom spremom*, koji je imao pravilno mišljenje. Neki od njegovih pogleda nisu izgubili svežinu ni do današnjih dana.

Prema tome, mi ćemo se pre pridružiti mišljenju Ludendorfa i drugih očevidaca-savremenika koji smatraju da je bivši načelnik austrijskog generalštaba imao širok vojnički um, nego što ćemo se saglasiti sa Krausom, koji ga smatra uskim taktičarom.

Ne može se reći da katedra taktike a zatim i služba u trupi nisu ostavile traga na Konradu, koji se stvarno više bavio taktičkom stranom borbe, ali se ne može tvrditi ni to da nije imao zdravo strategijsko mišljenje. Taktika treba takođe da bude nasušna potreba vojskovođe kao što su i visoke strategijske zamisli. Čuli smo vatreno propovedanje Levala o pozitivnoj strategiji i mislimo da poznavanje »geometrije« ratne veštine, tj. taktike, ni najmanje nije nekorisno za vojskovođu.

Braneći i široko propagirajući praktičan metod izučavanja vojne delatnosti, Konrad je ipak više bio za to da se kod vojnog rukovodioca razvija *znanje* nego *karakter*. Načelnik austrijskog generalštaba nije se pokazao kadrim da savlada stremljenje, koje je vladalo u vojsci, da se široko razvijaju vojna znanja na štetu izgrađivanje jake volje i karaktera, već je pre to stremljenje produbio. On je teoretski priznavao neophodnost jake volje i karaktera, pa je čak i praksa trebalo da posluži njihovom učvršćivanju, ali je bilo teško savladati već stvoreno mišljenje u vojsci. Konrad se pokorio vladajućim gledištima...

To što načelnik generalštaba austrougarske vojske daje prednost znanju, bez obzira na njegovo klanjanje pred nemačkom vojnom mišlju, pred njenim istaknutim autoritetima, pruža nam povod da ga uvrstimo u redove »intelektualista«, koji su suvereno gospodarili zapadno od Rajne.

Ovom Konradovom prelasku u red učenih »glavonja«, kako se slikovito izrazio A. Svečin, doprinelo je skromno borbeno iskustvo koje je uspeo da stekne i to na nižim komandnim dužnostima. Dve manje vojne akcije predstavljale su ceo borbeni staž koji je Konrad mogao koristiti gurajući napred po službenoj lestvici u vojskovođe. Ostao je samo jedan put upoznavanja više strane rata — njegovo izučavanje na istorijskim primerima, kojima je i krenuo načelnik generalštaba, ne izbegavajući pri tome da se oduševljava naučnošću. Istina, borbena iskustva još ne čini sve. Dragomirov je ovako oka-

rakterisao Moltkea 1867. godine: »General Moltke spada u one čvrste i retke ljude kojima je duboko teoretsko izučavanje ratne veštine gotovo zamenilo praksu«. Moguće je i bez prakse pravilno shvatiti suštinu rata, umeti ga voditi i dovesti do pobedonosnog završetka. Mnogi od Konradovih vršnjaka bili su u još težem položaju, na primer, Ludendorf, pa ipak su postizali pobeđe. Zbog toga mi nipošto nemamo nameru da postavljamo obavezan uslov za budućeg vojskovođu — ratno iskustvo, ali smatramo da je ono korisno i da reguliše knjiško izučavanje takve pojave kao što je rat. Onome ko to iskustvo nema mnogo je teže da se održi na pravilnom putu pri upoznavanju više strane rata, ali mu ipak taj put nije nedostupan.

Kako iz teoretskih postavki, tako i iz Konradovih razmišljanja vidimo da savremeni vojskovođa treba da »poznaje«, pa čak i »da stvara vojsku«. Takvo poznavanje se ne zasniva, naravno, samo na bliskom poznanstvu sa trupama, već se postiže: 1) službom u trupnim jedinicama i 2) ličnim obilaskom, inspekcijom i rukovođenjem trupama na manevrima. Mi smo naglašavali da je služenje u trupi obavezan stepenik na službenoj lestvici kandidata za načelnika generalštaba. Konrad sa ponosom ističe svoje dugogodišnje službovanje u trupnim jedinicama, koje mu je pružilo mogućnost da izuči vojsku Habsburga. Ali, kako tvrdi Kraus i drugi Konradovi savremenici, njemu je baš nedostajalo poznavanje tog instrumenta rata, jer su se sve njegove operativne zamisli, izvanredne po ideji, razbijale, pre svega, o sopstvenu vojsku. Sam je načelnik generalštaba teoretski zahtevao srazmeru između zamisli i jačine trupa a niko drugi nego je lično on to narušavao, zanoseći se romantičnom stranom vođenja rata. Ako je vojskovođa obavezan da dovede u srazmeru cilj sa sredstvima, onda ne možemo kod Konrada zapaziti odlike koje bi ga u tom smislu približavale velikim ljudima.

Klauzevic je ukazivao da vojskovođa »ne treba da bude tanan posmatrač ljudi, niti dobar tumač ljudskog karaktera, ali da mora poznavati karaktere, način mišljenja i ponašanja, mane i odlike onih kojima treba da zapoveda«. Drugi teoretičari to ponavljaju, dodajući da je neophodno umeti upoznati i karakter neprijateljskih vojskovođa. Bivši načelnik austrijskog generalštaba, po mišljenju savremenika, nije bio poznavalac ljudi, usled čega se gorko razočaravao u komandante koje je isticao, a koji su se slabo pokazali na bojištu. Mi smo naglašavali da lične simpatije, rodbinske veze i naklonost nisu igrale malu ulogu kod Konrada pri oceni ljudi, što se, s jedne strane, objašnjava posebnim crtama njegovog karaktera, a, s druge, i nezdravom atmosferom u vladajućoj klasi i vrhovima vojske u zemlji kakva je bila dunavska carevina. Dok filozof rata nije zahtevao od vojskovođe da do sitnica poznaje karakter potčinjenih, već samo da oceni njihove osnovne osobine, koje određuju njihovu pogodnost za vojnu delatnost, dotle je kod Konrada primetna težnja da svoje sudove zasniva pre na sitnim svojstvima ljudi, a ne da uzima u obzir osnovne pozitivne crte, mireći se sa ljudskim slabostima.

Proučili smo umni razvoj bivšeg načelnika generalštaba, koji još nije dovoljan da se postane vojskovođa, jer vojskovođa treba da ima i »čvrst karakter«. Teorija postavlja pred vojskovođu velike zahteve, ističući neophodnost energije, čvrstine, samopouzdanja, smelosti i snage.

Pri upoznavanju sa bivšim načelnikom austrijskog generalštaba istaknuta je njegova samostalnost u rasuđivanjima i akcijama. On je sam govorio o neophodnosti energije i inicijative u radu, koje su njemu i bile svojstvene. Uporan u svojim referatima i u zahtevima potčinjenim, Konrad je imao potrebnu smelost i snagu karaktera, ali je ta smelost pokatkad sputavala slobodu uma, razmišljanja i odluka. Vodeći »neprekidnu borbu« na svojoj dužnosti, Konrad se toliko oduševljavao samim njenim procesom da je bio spreman da se bori radi nje same a ne radi njene celishodnosti. Bolesno osećanje »prestiža« prožimalo je celo biće načelnika generalštaba i samo je pred Habsburzima, ovaj odani im sluga, bio ponizan, podnoseći strpljivo rane nanošene njegovom samoljublju. Jedino su ti vlastodršci primoravali Konrada da u sebi ugušuje bolesno samoljublje, koje se u odnosu na ostale toliko oštro isticalo da su, kako smo već naveli, postojala dva lagera na koje je načelnik generalštaba delio one koji su ga okruživali — prijatelji i neprijatelji.

Sve izneto govori o tome da je pred nama energična, istrajna priroda sa dovoljno jakim karakterom, ali u isto vreme vatrena i tvrdoglava. Ove poslednje osobine bile su toliko jako izražene da su ponekad zamračivale Konradov um, čineći ga robom vlastitih osećanja. Jednom rečju, to je bila »usijana glava«, kojoj je Klauzevic, kod pravog vojskovođe, suprotstavljao »hladnu glavu«.

Veran Moltkeovom učenju, bivši načelnik generalštaba se nije plašio nikakve sudske odgovornosti, jer je, izgleda, kao i nemački feldmaršal, smatrao da je odgovoran samo »pred bogom i sopstvenom savešću«. Mi nećemo nametati savremenim vojskovođama bojazan od odgovornosti za svoja dela. Naprotiv, mi tvrdimo da oni uvek treba da ispoljavaju smelost i spremnost da polažu račune za svoja dela, da odgovornost treba da izaziva u njima samo osećanje zadovoljstva, ali mi odlučno odbacujemo one kumire pred kojima, po mišljenju Moltkea, treba da polažu račune. Oni su odgovorni jedino pred vladom koja ih je postavila.

Dakle, ravnotežu uma i karaktera, kojom treba da se odlikuje vojskovođa, mi ne primećujemo kod bivšeg načelnika austrijskog generalštaba u onoj meri koja je bila neophodna za njegovu visoku dužnost.

Ako pođemo po teoriji Bernhardija, koju smo ranije ocrtali, uvidećemo da je u zamislama, u kojima treba da gospodari um, Konrad bio jak, ali je i tu ponekad u njegove proračune prodirala njegova vatrenost. Što se pak tiče sprovođenja zamisli u život, tu je »usijana« glava načelnika generalštaba često preterivala. Habzburškom

vojskovođi je nedostajala potrebna uzdržljivost, i on je bio daleko od one uravnoteženosti onog »kvadrata«, koju je mali kaplar preporučivao za velike generale.

»Ja uvek radim«, govorio je Napoleon; to s punim pravom može da kaže za sebe i Konrad, koji se sav predao svojim teškim dužnostima.

Počeli bismo da probijamo »otvorena vrata« ako bismo stali dokazivati da načelnik generalštaba treba da ima veliku radnu sposobnost. Savremena vojna nauka se toliko komplikovala, toliko brzo korača napred da neophodnost da se sa njom ide ukorak primorava na uporan rad. Dan savremenog načelnika generalštaba nema suvišnih časova, naprotiv, nema ih dovoljno, jer je opterećenost poslom velika. Ne treba ni govoriti da od takve opterećenosti nije daleko do preopterećenosti, a zatim do premora i neurastenije. Zbog toga je za načelnika generalštaba veoma važno da normalizuje svoj rad, možda primenjujući i sistem naučne organizacije rada, da održava svoje telo i duh, ne dovodeći ih do iscrpenosti. Mi nećemo da dajemo recepte za normalne dane načelnika generalštaba, jer kod takvih »velikih« ljudi treba da postoji svoj »žanr« ne samo za vođenje rata već i za rad.

Mi ne bismo hteli da ulazimo u lični život načelnika generalštaba, te ćemo se zadržati samo na jednom — na njegovoj zatvorenosti prema onima koji su ga okružavali. Kako smo ranije videli, ta zatvorenost nije bila svojstvena samo njemu; ona je bila i Ludendorfova osobina, što je i sam priznavao. Žofr, Falkenhajm i druge vojskovođe, savremenici Konradovi, a da se i ne govori o Moltkeu starijem i Šlifenu, takođe su bili ljudi uvučeni u sebe.

Ta zatvorenost karaktera savremenih vojskovođa možda bi se mogla smatrati neophodnom odlikom »vojnih mandarina« tek preživljene epohe kad ne bi za nju postojalo prirodno objašnjenje. Ludendorfu je otvoreno izjavljivao da su ga na zatvorenost prinuđivali baš oni ljudi koji su ga okružavali i čiju je »vrednost znao«. Spletke, večite svađe — to je bila atmosfera u kojoj su živеле vojskovođe iz nedavne prošlosti. Nije potrebno podsećati na intrige Moltkea i Bizmarka i opisivati one koje su gospodarile u raznim vojskama pred svetski rat i za vreme rata, jer su one i bez toga poznate. »Vojni mandarin« je, sem obavljanja svojih neposrednih dužnosti, morao da čuva svoj visok položaj, da na vreme predupredi intrigu, da vodi računa o zdravlju kandidata za svoje mesto, da bi ih na vreme uklonio sa svoga puta, što je to radio Žorf, pa i druge vojskovođe njegovog doba iz oba lagers. Jednom rečju, najprozaičnija stvarnost stavljala je pečat ćutanja na usta velikih mandarina našeg vremena.

Mi apsolutno nećemo da kažemo da savremeni vojskovođa treba da bude prisan, što se kaže »otvorena duša«. Ne, on mora biti uzdržljiv u svojim sudovima i ophođenju s onima koji ga okružuju, ali u isto vreme ne sme da se otuđuje od njih, ne sme svojom nepriступačnošću da stvara napregnutu atmosferu zatrovanu nepoverenjem prema neposrednim saradnicima, kakvu smo svuda videli u

imperijalističkom ratu. Autoritet vojskovođe ne treba da se zasniva na zatvorenosti, već na osobinama koje ga izdvajaju iz sredine što ga okružava. U davna vremena vladari istočnih zemalja smatrali su kao neophodno da se što je moguće ređe pojavljuju pred narodom da bi, stvarajući i održavajući legendu o svome »božanskom« po-reklu, još više učvrstili svoju vlast. Danas se autoritet ne stiče otu-đivanjem od masa, već, naprotiv, radom u njima. Prema tome, zatvo-renost je ne samo nekorisna, već i štetna za savremenog vojskovođu. Vek »vojnih mandarina« je već prošao ...

Izvinjavamo se zbog suviše detaljnog upoznavanja sa Konradom, koje nas je primoralo da spomenemo i teoriju. Molimo čitaoca da ne bude strog prema našem pokušaju da razjasnimo šta je savremeni vojskovođa, pokušaju koji, možda nije sasvim uspeo i pati od suviše razvučenosti i ponavljanja. Mi još jedanput ponavljamo da naš rad ne pretenduje da bude »pravilo« za vojskovođu — načelnika generalštaba i da smo naša razmatranja izveli radi pravilnog ocrtavanja Konradove ličnosti.

Naveli smo toliko negativnih crta »vojnog mandarina« habsburške monarhije, koja već spada u istoriju, da se tom čoveku, koji je nekada išao ka borbenoj slavi a nedavno završio život sa perom u ruci, može izreći surova presuda.

Nema govora, kad bi se od Konrada tražile sve osobine koje po Napoleonovim shvatanjima treba da ima vojskovođa, onda bi naši zaključci bezuslovno bili negativni. Ali, mi smo se starali da pokažemo da se integralni vojskovođa, kao individua, u naše vreme ne može naći, da se njegova suština ovaplotila u »kolektivu«, da se čak i proslavljeni triumvirat pokazao nemoćan u savremenom ratu.

Mi nismo skloni da u »genijima« tražimo spas i starali smo se da pokažemo da su i »geniju« potrebni obrazovanje i čvrst karakter kao i svakom običnom smrtniku. Prema tome, najpravilnije je posmatrati Konrada kao vojnog člana »kolektiva« koji rukovodi ratom u celini, kao vojnog stručnjaka visoke vrednosti. Ne mislimo da skrivamo da su takvom stručnjaku potrebne mnoge od onih osobina koje teorija pripisuje vojskovođi.

Neke od njih su nedostajale bivšem načelniku generalštaba, i ako zbog toga ne može biti uvršćen u »najveće zvezde«, on je ipak imao i dragocene osobine vojnika, jer je bio u stanju da »blista« na višim komandnim dužnostima, a ne samo »na čelu konjičkog puka«.

Mi nemamo nameru da tražimo »heroje«, pa zbog toga ne mislimo da ponovo iznosimo sve Konradove vrline i nedostatke i da ga uzdižemo na visok stepen »savremenog vojskovođe«.

Pa i sam je Konrad posle svetskog rata uvideo svu uzaludnost svojih, može biti, skrivenih misli da bude uvršćen u red vojskovođa našeg vremena. Posle rata bivši načelnik generalštaba je skromno izjavio: *»U osnovi taj (svetski) rat ... bio je više rat masa i materijalnih sredstava, nego rat vojskovođa, i treba ga razmatrati uglavnom sa te tačke gledišta«.*

»Mase« i »materijalna sredstva«, koji su proizvodni činioци savremenog stanja ekonomike, pritisnuli su Konrada, te je priznao da u današnje vreme vojskovođa nije u stanju da sam okrene kolo sreće u svoju korist. Čvrst u svojim monarhističkim pogledima, dalek od socijalističkog učenja, pa čak prema njemu i neprijateljski raspoložen, načelnik austrijskog generalštaba, po cenu teških žrtava i neuspeha, dolazi do zaključaka koje je već davno objavio Engels. »Primarno« u životu stalno krči sebi put, čak i u učmalim mozgovima birokrata bivše Austro-Ugarske.

»Vojni mandarinat« definitivno silazi sa scene, zamenjujući se »kolektivnim« radom u rukovođenju savremenim ratom i danas čovek koji zdravo misli ne peva pesme i ne priča priče o ranijim »svevlasnim vojskovođama«.

Nismo ni mi mislili da pevamo slavopojke bivšem načelniku austrijskog generalštaba, ali ne zato što se on našao u taboru pobedjenih, već što je po našem dubokom uverenju to besciljno u naše vreme.

Pred nama je »običan« čovek, sa kojim smo se vrlo rado upoznali, i ne mislimo da to poznanstvo prekidamo ni u sledećim stranicama našeg dela, čiji je cilj ocena vojnog sistema dunavske carevine, a nikako lirika o njenim vojskovođama.

Oni su sišli sa životne arene, i, moramo priznati, mi se tome radujemo!...

GLAVA VII

LIČNOSTI KOJE SU SAČINJAVALE AUSTROUGARSKI GENERALŠTAB

Konrad o uzajamnom odnosu načelnika štaba i komande. — Konradovi pogledi na važnost rada štaba. — Šta se zahteva od ličnog sastava štaba. — Konradov odnos prema potčinjenim mu komandnim organima. — Kako načelnik generalštaba postiže da se njegova gledišta usvajaju. — Konradove brige o fizičkoj snazi potčinjenih. — Intimni krug načelnika generalštaba. — Ličnosti generalštaba. Lični adutanti načelnika generalštaba — Puc i Kundman. — Konradov zamenik — Hofer. — Načelnik operativnog odeljenja — Mecger. — Osoblje operativnog odeljenja. — Obaveštajno odeljenje i njegovo osoblje. — Načelnik saobraćajnog odeljenja — Štraub. — Načelnici pozadinskog i telegrafskog odeljenja. — Načelnik Ratnog arhiva — Noen. — Načelnik Ratne škole — Kraus.

Naše izlaganje jasno govori o tome da savremeni rat, čak i u okvirima njegove vojne strane, pritiskuje vojskovođu svojom težinom čineći apsolutno neophodnom saradnju dobro organizovanog vojnog rukovodstva, a prvenstveno štaba.

Sada imamo nameru da upoznamo čitaoca sa ličnim sastavom austrougarskog generalštaba, prikazujući pojedine njegove predstavnike, i da na taj način razjasnimo kakav treba da bude štab.

Pre svega, smatramo za neophodno da čujemo mišljenje samog načelnika generalštaba o tome šta je on stavljao u zadatak svome štabu, kako ga je izabirao i kako je njime rukovodio.

Upoznajući nas sa konačnim tekstom uredbe o načelniku generalštaba, Konrad ukazuje da je *načelnik štaba najvažniji organ više komande*, da on priprema, predlaže i sprovodi u život sve njene odluke i odgovara za izvođenje operacija. Nenarušiva harmonija između komande i načelnika štaba jeste zaloga za uspešno komandovanje trupama. Ako komanda *ne usvoji* predloge načelnika štaba, on je ipak *dužan da sprovodi* njena naređenja ulažući svu energiju i znanje.

Sve je to Konrad smatrao svojom ličnom obavezom za sve vreme svoga rada na dužnosti načelnika generalštaba. On je uvek bio svestan svoje odgovornosti za pripremu za rat i za njegovo vo-

đenje. U uspehu je video i rezultat svoga učešća i time se ponosio, a u slučaju neuspeha primao je na sebe svu odgovornost pred zemljom.

Ali, kao što znamo, vojskovođa nije u stanju da sam rukovodi operacijama. Sva njegova dejstva su vezana sa dobrim razrađivanjem i sprovođenjem tehničke strane operacije. Rukovođenje velikim ratom na frontu pripada mnogobrojnom, dobro organizovanom aparatu, a usklađivanje i održavanje odgovarajućeg tempa njegovog rada je jedna od glavnih obaveza načelnika štaba.

Prema tome, treba da se obrati *osobita pažnja na rad štaba*. Ako se za vođenje rata od boraca u prvim redovima zahtevaju *hrabrost i druge visoke moralne osobine, onda organi rukovođenja treba da se odlikuju samopožrtvovanjem, svesnim radom, kojim je tuđ karijerizam*. Što se više ima poverenja u rukovodeće organe, tim je bolje osigurano rukovođenje celim vojnim aparatom. U savremenom ratu, u kojem se primenjuje tehnika, taj zahtev dobija još veći značaj nego ranije.

Načelnik štaba i ostali načelnici organa upravljanja treba strogo da paze da se radna sposobnost tih organa ne smanjuje. *Si-tničarstvo i nervoza štete radu. Gde je god moguće, načelnik treba da sačuva spokojstvo da bi i svojim potčinjenim obezbedio takav mir za vreme napornog rada.*

»Pre svega, ja nikad nisam unosio nervozu«, kaže za sebe Konrad.

Pridajući takav značaj radu potčinjenih organa, bivši načelnik austrougarskog generalštaba je pri izboru osoblja za njih davao *prednost radnim i pametnim glavama sa čvrstim karakterom, koje uz to dobro vladaju sobom*. Radna sposobnost tih organa, koji nipošto ne treba da budu samo obični pomoćnici, mora da odgovara obimu njihovih delatnosti.

Rad više komande, po Konradovom mišljenju, ne sastoji se u detaljnom rukovođenju pojedinim organima upravljanja, već u određivanju opšteg pravca njihovog rada. Tako se pred tim organima otvara široko polje samostalne delatnosti. Viša komanda treba da iskoristi svoje snage za opšte rukovođenje radom celokupnog aparata i da se time zadovolji.

Govoreći o *uzajamnim odnosima* sa svojim potčinjenim organima, načelnik generalštaba smatra za neophodno da navede da su oni radili baš u duhu osnovnih uputstava koja je on izdavao. Dobi-vene zadatke ovi organi su detaljno prorađivali, usled čega su se ponekad morali menjati i sami osnovi zadatka. To nije ljutilo Konrada, jer je smatrao za svoju obavezu da sasluša sve predloge potčinjenih organa. *»Nikad mi nije palo na pamet da odbacim mišljenja mojih potčinjenih samo zbog toga što su dolazila od njih«* govorio je Konrad. *Necelishodne predloge on je na zgodan način otklanjao i, obratno, one koji su zasluživali pažnju potvrđivao je, pa su posle dalje razrade sprovedeni u život.*

Bivši načelnik generalštaba ne zaboravlja da naglasi da nikada nije dozvoljavao sebi da se obraća nižim potčinjenim mimo načelnika odeljenja, kojima su bili neposredno potčinjeni.

Stalne Konradove diskusije sa potčinjenim, na ratnim igrama, komandantskim putovanjima i manevrima, kako o principijelnim pitanjima ratne veštine, tako i o tehnici rukovođenja, pomogle su da potčinjeni usvoje poglede načelnika generalštaba i da se utvrde određeni metodi rada. Sve je to, prema Konradovim rečima, izvanredno opravdalo u ratu, čineći vojni aparat sposobnim za rad.

Konrad je pridavao veliki značaj fizičkoj snazi i izdržljivosti potčinjenih, što se postizalo uvlačenjem oficira u različite sportove, osobito u jahanje i izlete u planine.

Svake godine Konrad je izvodio veliko terensko jahanje, koje je trajalo po nekoliko dana, sa minimalnim svakodnevnim maršom od oko 60 km. U toku cele godine, obično izjutra, oficiri odeljenja su obavezno određeno vreme provodili u jahanju, i to do početka rada, koji je zbog toga počinjao tek u 10 časova izjutra. Nedeljom, pri normalnom radu, oficiri su učestvovali u raznim sportskim vežbama, a sem toga svake godine formirale su se grupe za izlete u planine.

Jačanje duha i tela svojih potčinjenih Konrad je smatrao jednom od svojih obaveza.

Mi smo već ranije naveli Krausovo tvrđenje da se oko načelnika generalštaba formirao naročiti uzani krug njegovih saradnika, koji su često koristili svoj položaj za lične interese.

Postojanje takvog intimnog kruga ni Konrad ne odriče. U njega su ulazili: načelnik operativnog odeljenja, Konradov pomoćnik i viši oficir, lični adutant. Tom krugu ličnosti Konrad je poveravao svoje tajne, one su bile posvećene u sve njegove operativne zamisli i pretpostavke, sa njima su se pretresale sve ideje koje su se rađale u glavi načelnika generalštaba, sa njima je Konrad menjao svoje misli o osobinama ovih ili onih načelnika i potčinjenih.

Jednom rečju, u navedeni trio Konrad je imao potpuno poverenje i sa njima je preživljavao radosti i nedaće kojima je put načelnika generalštaba obilovao.

Sada ćemo sebi dozvoliti da se upoznamo sa pojedinim ličnostima iz austrijskog generalštaba, i to pre svega sa onima koje su sačinjavale uzan krug oko Konrada.

Najbliži je načelniku generalštaba bio njegov lični adutant.

Do 1910. godine na toj dužnosti se nalazio *Franz Puc*, koga Konrad prikazuje kao čoveka jakog uma i duha, velike radne sposobnosti i odličnog zdravlja. Još kao mlad oficir u Trstu, Puc je privukao pažnju Konrada, koji je tada bio komandant brigade u kojoj je Puc bio štabni oficir. Puc je bio odan i skroman Konradov saradnik u koga je ovaj imao puno poverenje.

Kada je Puc otišao na dužnost vojnog izaslanika, smenio ga je Rudolf Kundman, bivši adutant puka kojim je Konrad komandovao. Konrad ga karakteriše kao čoveka vedra i bistra uma, odlične radne

sposobnosti i taktičnog u ophođenju s onima koji su ga okružavali, zbog čega je uživao simpatije. Od 1910. do 1917. godine Kundman je kao senka pratio svoga načelnika notirajući sva naređenja koja je izdavao i sve razgovore koje je vodio, održavajući diplomatske veze sa stranim vojnim predstavnicima. Kundman je bio najpoverljiviji Konradov čovek.

Nama već poznati Nemač Kramon takođe opisuje Kundmana kao umnog, pa čak i oštroumnog čoveka, odlučnog i prijatnog u zajedničkom radu.

Sem Kundmana, načelnik generalštaba je imao ličnog sekretara za ispunjavanje drugostepenih zadataka, ali on nije uživao takvo poverenje u službi kao Kundman.

Na taj način i Puca, i Kundmana Konrad je izabrao znajući njihov rad iz ranijeg službovanja i, u svakom slučaju, Kundman je po svome radu na službenoj dužnosti zasluživao da bude na mestu koje je zauzimao, a, kako izgleda, i poverenje koje je u njega imao Konrad nije bilo bez osnova.

Na dužnosti zamenika načelnika generalštaba bio je u početku Langer, a od 1911. godine Hofer. U suštini zamenik načelnika generalštaba nije imao određenu funkciju. Pošto je bio potpuno upoznat sa tokom svih poslova, radio je na pojedinim zadacima koje je dobijao od načelnika generalštaba, predstavljajući ga u raznim komisijama. Jedino kada je Konrad odlazio na odsustvo ili službeni put, obavljao je dužnosti načelnika generalštaba, ali je i tada nastojao da dobije, ako je to bilo moguće, odgovarajuće instrukcije po važnim pitanjima. Do dolaska na dužnost zamenika načelnika generalštaba, Hofer je bio načelnik 5. odeljenja ministarstva vojske. Savremenici ga opisuju kao prosečnog radnika, koji je godinu dana posle početka rata smenjen sa dužnosti, pa se vratio na službu u ministarstvo vojske.

Pravi zamenik načelnika generalštaba je bio *načelnik operativnog odeljenja* — drugi član intimnog kruga. Kada je Konrad 1906. godine stupio na dužnost načelnika generalštaba, načelnik operativnog odeljenja je bio pukovnik *Kraus-Elisiaga*, odličan i sposoban radnik, koji se kasnije vrlo dobro pokazao u ratu. Godine 1910. Kraus je otišao za komandanta brigade, a na njegovo mesto, po Konradovom predlogu bio je određen Mecger, koji je 1915. godine došao na dužnost zamenika načelnika generalštaba, a 1917. sa Konradom otišao iz vrhovne komande.

Konrad se do kraja života ponosio tim što je srećno izabrao načelnika operativnog odeljenja u licu Mecgera. S njim je načelnik generalštaba pretresao ne samo sva važnija operativna i organizacijska već i sva politička pitanja, a isto tako se savetovao pri izboru višeg komandnog sastava.

Među tom dvojicom ljudi vladala je potpuna saglasnost kako u principijelnim, tako i u drugim pitanjima, i retko su njihova mišljenja dolazila u protivrečnost. Dajući uputstva načelniku operativnog odeljenja, Konrad ih nije smatrao neoborivim pre nego što bi ih Mecger podvrgao analizi. Konrad je uvek rado primao njegove

predloge, ne videći u tome bilo kakvo krnjenje svog autoriteta. Zajednički rad načelnika generalštaba sa najbližim mu potčinjenim, po njegovom tvrđenju, tekao je bez trzavica. Obadvojica su skupa preživljavali radosti i nedaće, nade i kolebanja.

Konrad nam prikazuje Mecgera kao čoveka izvanrednog uma, ogromne radne sposobnosti, strogog na službi i prema sebi i prema drugima, a ponekad čak i oštrog prema potčinjenima. Ali je Mecger u isto vreme bio taktičan, umeo je uvek da organizuje zajednički rad. Bila mu je tuđa dvorska etikecija, naročito potrebna u Beču, i Mecger je uvek išao svojim putem, ceneći u službi rad, a ne ličnosti. Društven, veseo i pun života, pridobijao je one koji su ga okruživali i budio u njima simpatije.

Savremenici — Nemci sa obala Špreje takođe odaju dužno priznanje toj ličnosti. I Kramon i Frajtag fon Loringhofen govore o načelniku operativnog odeljenja kao o čoveku jake volje, visoke vojne sprema i vrlo sposobnom za rad. U svim granama generalštabne službe Mecger se pokazivao kao vrlo iskusan, marljiv, staložen, poverljiv radnik, koji bez roptanja nosi teško breme svoje dužnosti. »To je bila Konradova desna ruka«, zaključuje Kramon.

Sav ostali lični sastav operativnog odeljenja, po tvrđenju ne samo Konrada već i Kramona, odlikovao se velikom radnom sposobnošću i znanjem, i dugi niz godina je složno radio. Kramon ukazuje da među tim ljudima nije bilo kritizerstva, što se donekle može objasniti tim da ih je na poznati način odabrao sam Konrad.

Od ličnosti toga odeljenja pomenućemo samo Mecgerovog pomoćnika — *Slamečku*, koji se isticao sposobnošću na peru, a u austro-ugarskoj vojsci pisanje je moralo da ima specijalne odlike: spoljnu ugladenost, finoću i lepotu stila. Svim tim je bio obdaren *Slamečka*, i tu obdarenost je Konrad iskoristio u onoj oblasti koja je najviše to zahtevala — u politici. Shvatajući brzo suštinu dobijenih naređenja i vešto ih razrađujući, uz dodavanje izvesne doze otrova u odgovarajuće dokumente, *Slamečka* je kao nekadašnji »pisar zaporoških kozaka« u ime Konrada pisao pisma »turskom sultanu«, koji se ovde oličavao u ministru inostranih poslova, ili pak u nemačkoj vrhovnoj komandi. Za »neprekidne« Konradove borbe na papiru *Slamečka* je bio nezamenjiv, zbog čega ga on i ističe kao sposobnog i neumornog radnika, kao desnu Mecgerovu ruku. Zbog takvih odlika *Slamečka* je bio primljen u Konradov intimni krug.

»Mecger, *Slamečka* i Kundman stvarali su oko mene uzan krug« — kaže nam načelnik generalštaba, naglašavajući da je takav jedan njegov »izvrstan« član kao što je *Slamečka* često bio tendenciozno napadan u parlamentu, štampi i društvenim krugovima.

Ocenjujući ljude iz operativnog odeljenja kao visoko obrazovane i neumorne na poslu, koji odlično izlaze na kraj sa operativnim pitanjima, Konrad nije izostavio ni *Fluga*, artiljerijskog oficira, koji je u rad generalštaba unosio svoje veliko tehničko znanje i svojom inicijativom doprineo usavršavanju austrijske artiljerije, naročito teške, lakog naoružanja, kao i stvaranju odgovarajućih ratnih rezervi.

Josif Šnajder, odgovoran za organizaciona pitanja, a za vreme rata i popunu vojske, znalački je vršio svoju dužnost toliko važnu kako u miru, tako i u ratu.

Obaveštajnim odeljenjem, od Konradovog stupanja na dužnost, rukovodio je Urbanski, bez smenjivanja, do maja 1914. godine, kada ga je zamenio Garnilović, bivši vojni izaslanik u Rumuniji. Načelnik generalštaba nam ne daje karakteristike Urbanskog, a ni očevici iz rata nisu ostavili podatke o toj ličnosti. Urbanski je bio smenjen po naređenju Franca Ferdinanda u vezi sa poznatom špijunskom aferom bivšeg načelnika štaba 8. korpusa, Redla, koja je ostavila gorčinu u Konradovoj duši, čime se, kako izgleda, i može objasniti njegovo prećutkivanje ličnosti načelnika obaveštajnog odeljenja. Ipak treba naglasiti da je Urbanski uživao veliko poverenje načelnika generalštaba, koji ga je više puta po poverljivim zadacima u vezi s ratnim planom slao u Berlin načelniku nemačkog generalštaba.

Od drugih oficira tog odeljenja Konrad ističe Rongea, načelnika kontraobaveštajne službe, koji se pokazao kao vrlo aktivan radnik, a isto tako i Pokornog, koji je rukovodio službom za hvatanje radio-emisija, svojim samoinicijativnim radom u ratu omogućio dešifrovanje svih ruskih radiograma i tako pružio komandi dragocene podatke.

Treba naglasiti da su, uporedo sa obaveštajnim odeljenjem, proračun snaga i otkrivanje namera neprijatelja prema ratnom planu vršili i odgovarajući odseci operativnog odeljenja, o čemu ćemo kasnije podrobnije govoriti.

Saobraćajnim odeljenjem rukovodio je Štraub, vrlo radan čovek, koji je brzo savladivao teškoće i znao svoj posao.

Sva komplikovana priprema austrougarskih komunikacija za rat, koje nisu bile u zavidnom stanju, razrada raznih planova prevoženja po ratnom planu i mera za poboljšanje saobraćaja u državi — sve je to ležalo na Štraubu, koji je sve te poslove, po tvrđenju Konrada, uspešno obavljao. Pri opisivanju rada ovog odeljenja na izvršenju strategijskog razvoja mi ćemo više puta govoriti o toj ličnosti, a sada treba da potvrdimo da ocena koju je o njoj dao Konrad nije daleko od istine.

Pozadinsko odeljenje, koje je stvorio Konrad, bilo je povereno Mecensefiju, takođe odličnom radniku velikog znanja, koji je pripremao za rat pozadinsku službu, a kasnije, po završetku svetskog rata, poginuo na dužnosti komandanta 6. divizije mađarske Crvene armije.

Rudolf Šamšula bio je načelnik telegrafskog odeljenja i Konrad navodi da je njegov rad u ratu bio inicijativan i besprekoran u pogledu održavanja veza čak i sa udaljenim armijama, a naročito organizacije radio-službe.

Načelnik Ratnog arhiva bio je Hoen, pisac dragocenih istorijskih radova, koji se danas, posle svetskog rata, ponovo nalazi u suštini na istoj dužnosti, ali kao načelnik državnog arhiva, jer je Ratni arhiv došao pod udar Antante.

Načelnik Ratne škole bio je *Kraus*, autor dela »Uzroci naših poraza«, koga smo više puta citirali, a i kasnije ćemo citirati. Odlično obrazovan, praktičan u svojoj naučnoj delatnosti, dalek od dvorskih intriga, »Prus«, kako su o njemu mislili u vojsci, *Kraus* se za vreme rata pokazao kao odličan praktičar kako u štabnoj službi, tako i u komandovanju trupama.

Ovim ćemo završiti upoznavanje sa ličnostima centralnog aparata austrijskog generalštaba. Ovde se nećemo upuštati u izlaganje pripreme i vaspitanja oficira generalštaba dunavske carevine u celini, jer ćemo to kasnije učiniti. Zaustavićemo pažnju jedino na sledećoj sitnici. Mi smo svuda prikazivali ličnosti, ne navodeći njihove činove i godine službe. Zbog toga smo, radi objašnjenja, dužni ukazati da su sva navedena lica priličan broj godina provela u vojnoj službi i bila na dužnostima viših oficira.

GLAVA VIII

GALERIJA PORTRETA GENERALŠTABA

Francuski generalštab pre revolucije. — Napoleon i njegov štab. — Bertje. — Pojava »duumvirata«. — Ruski generalštab početkom XX veka. — Nemački generalštab za vreme Moltkea starijeg. — Borba za vlast. — Borba nemačkog generalštaba na političkom frontu. — Bizmark o Valderzeu. — Bizmark i Kaprivi. — »Politika nije bojno polje«. — »Carev špijun« — Verdi di Vernoa. — Borba generalštaba na vojnom frontu. — Moltkeovo pripremanje osoblja generalštaba. — Uticaj generalštaba na trupne komandante pri donošenju odluke za borbu. — Šlifen i njegovo nemešanje u politiku. — Šlifen kao vaspitač nemačkog generalštaba. — Moltke mladi i njegov rad oko pripreme generalštaba. — Moltkeov intimni krug. — Karakteristike osoblja Moltkeovog štaba. — Ludendorf i Štajn. — Valderze i Tapen. — »Veličina i zatvorenost operativnog odeljenja«. — Ludendorf o svome štabu. — Francuski generalštab posle Napoleona. — Guvion Sen Sir i njegov projekat o generalštabu. — Poraz 1870. godine. — Generalštab u početku XX veka. — »Mladoturci« generalštaba i njihov napad. — Grandmezon i pogibija Mišela. — Žofr — načelnik generalštaba i njegov »glavni štab«. — Kako Pjerfe predstavlja Žofra. — Osoblje operativnog odeljenja i njegov načelnik Gamlen. — Načelnik prvog odeljenja Bel. — Žofrovo »gostoprimstvo«.

Da bi se dala ocena osoblju Konradovog generalštaba, smatramo za potrebno da malo skrenemo u stranu i zavirimo u istoriju, a i u druge generalštabove koji su pred svetski rat postojali uporedo sa austrijskim.

Štabovi su, naravno, postojali kod svakog vojskovođe čim su vojske počele brojno rasti i, naročito, kada je tehnika zapovednički prodrila u ratnu veštinu. Poznato je da je još Makijaveli određivao funkcije štaba koje i sada spominju oni koji razmatraju pitanje generalštaba.

Ne upuštajući se u vojnu istoriju drevnih vremena, govorićemo samo kratko o Napoleonu, koji je, kao što smo ranije napomenuli, bio i vojskovođa i načelnik štaba. Začeci generalštaba u francuskoj vojsci su postojali još pre revolucije. Stvoren prvenstveno od »raznočinaca«, tj. od ljudi koji nisu bili plemićkog ili buržoaskog porekla, generalštab je vrlo aktivno radio na pitanjima bliskim i savremenom generalštabu. Ali, taj su rad u dorevolucionarnom francuskom generalštabu obavljali tehničari — specijalisti, koji, naravno, nisu shvatili prirodu revolucije koja je buknila.

Prema tome, i bez objašnjenja je jasno da generalštab u toku revolucije, iako ga ona na početku nije likvidirala, ne samo da nije bio mozak vojske nego je postepeno odumirao i konačno je ukinut za vreme Napoleona. Pojedini predstavnici starog generalštaba, nalazeći se bilo na štabnim, bilo na komandnim dužnostima, upisali su svoja imena u istoriju revolucionarne armije, ali, kao institucija, generalštab je prestao da postoji.

Napoleon se nije naročito prijateljski odnosio prema generalštabu, mada je voleo svoga načelnika štaba *Bertjea*, jednog od predstavnika starog generalštaba. Ako zaustavimo našu pažnju na Bertjeu, mi ćemo shvatiti šta je Napoleon zahtevao od generalštaba. Bertje, u suštini, nije bio ništa drugo nego dobar načelnik veze kod Napoleona, a nikako načelnik štaba, pa čak ni načelnik operativnog odeljenja. Održavajući neprekidnu vezu sa potčinjenim komandantima, prenoseći u celini Napoleonova naređenja, bilo da ih je on lično diktirao ili da su sastavljana po njegovom uputstvu, Bertje se pokazao kao neumorni radnik, ali bez ideja, te je predstavljao samo jednu dobru mašinu. Kada je u svom radu, morao da donosi samostalne odluke onda se, kao što je poznato, pokazivao kao slab pomoćnik. Napoleon je morao da popravlja stvorenu situaciju, preturajući i snalazeći se u gomili izveštaja, koji su pristizali od maršalâ i obaveštajne službe. Ne bismo bili pravedni kad ne bismo naglasili da je Napoleon cenio pojedine poslove generalštabne službe, ali kao aparat za rukovođenje generalštab je u njegovo vreme prestao da postoji, i nije bilo znakova da će se obnoviti.

Međutim, sa porastom vojske, rastao je i značaj štabne službe, ali ni do smrti malog kaplara ona se nije iskristalisala u generalštabnu službu.

Uzroke ukidanja generalštaba u francuskoj revolucionarnoj armiji vidimo u sledećem. Pokazavši se, u celini uzeto, politički nedovoljno zreo, vaspitan u staroj vojnoj školi, francuski generalštab je mogao od revolucije biti iskorišćen samo za rad po uskoj svojoj specijalnosti — tehnici štabne službe, koja je, naravno, i u to vreme bila potrebna. Od osoblja te službe se zahtevala tačnost, marljivost, radna sposobnost i zdravo telo koje je u stanju da izdrži naporan rad. Druge osobine štabnih radnika, po našem shvatanju nisu ni bile potrebne, naročito do 1810. godine političarima-revolucionarima i takvim majstorima ratne veštine kakav je bio Napoleon.

Rekli smo »do 1810. godine«, pošto već narednih godina u neprijateljskim vojskama generalštab dobija veći značaj i načelnik štaba ulazi kao neophodna karika u oblast idejnog rada*) vojskovođe, koja je u to vreme imala blizak dodir sa politikom. Kao što je ranije naglašeno, od tog vremena za rukovođenje ratom nadležan je »*duumvirat*«.

*) Pod oblašću idejnog rada pisac podrazumeva stvaranje zamisli, donošenje odluka i sl., a njihovu dalju razradu naziva administratorskim, tehničkim delom rada. — Prim. red.

Ruski generalštab toga doba u osnovi se nije izdizao iznad opšteg nivoa i, na primer, »general-kvartirmajstor« 1812. godine je bio neki Muhin, koji se isticao svojim administratorskim sposobnostima. Još tada je Klauzevic bio iznenađen takvim izborom najvažnijeg saradnika po operativnoj liniji. Ako se setimo da je »ideja« bila isključena iz rada generalštaba i da je smatrana nadležnošću komandanata, onda su objašnjenja takve pojave jednostavna.

Ponikavši u Nemačkoj, sa sadašnjim funkcijama, generalštab počinje da cveta tek u doba Moltkea. Osvajajući svake godine sve veću vlast, u početku u vojsci, a zatim pokušavajući to i u politici, Moltke nailazi na uporno protivljenje ministra vojske Rona i na odlučan otpor Bizmarka.

U prethodnoj glavi smo naveli kako Moltke kao načelnik generalštaba gleda na značaj *svoje* dužnosti. Moltke je hteo da za nju obezbedi sve prerogative i da ne umanjí njen autoritet težeći ne samo da je izjednači sa ostalim državníckim dužnostima već i da te prerogative spusti i niže, u sami generalštab.

Mi znamo da vojskovođi, po mišljenju Moltkea, treba da bude predloženo samo »jedno mišljenje« i to samo od *jednog* za to opunomoćenog lica, tj. od načelnika štaba. Nikakvo mešanje u to »jedno mišljenje« Moltke nije mogao da zamisli, tim pre ako je dolazilo odozdo. »Načelnik generalštaba je prvo pretresao svoje predloge s oficirima štaba, zatim ih je kralj veoma podrobno razmatrao«, priča Moltke. Na taj način, posle prethodne diskusije u okviru štaba, kod načelnika generalštaba se stvaralo »jedno mišljenje«, o kojem je i referisao najvišoj vojnoj vlasti.

Takva je bila struktura »autorskog prava« koje se ukorenílo u nemačkom generalštabu za vreme Moltkea.

Stupajući u borbu da osvoji vlast za generalštab, njegov načelnik Moltke, naravno, nije bio u mogućnosti da sam vodi neprekidne borbe kojih nije bilo manje nego kod heroja našeg dela — Konrada. Bili su potrebni pomoćnici, potpuno prožeti idejama svoga načelnika. I, stvarno, oko Moltkea se 1857. godine obrazuje krug od 18 ljudi — Veliki generalštab, koji se za deset godina povećao na 48 ljudi. Sa tim krugom Moltke i vrši svoje pohode, koji su ovenčali slavam prusko oružje.

Nema sumnje da je za ulazak u taj zatvoreni krug bilo neophodno imati osobine koje bi odgovarale onoj delatnosti generalštaba koju je hteo da razvije njegov načelnik.

Gore smo napomenuli da se generalštab borio za osvajanje pozicija kako u čisto vojnoj oblasti, tako i u političkoj. Borba se vodila na dva fronta i u nju su pozivani pre svega radni i energični ljudi.

Zaustavićemo se prvo na *političkom* frontu. Stupajući u borbu s Bizmarkom prvo da bi dobio potrebnu orijentaciju u spoljnoj politici, a zatim i da bi sam stvarao tu politiku, Moltke je u svom štabu nalazio odgovarajuće snage za to. Nama je poznato da mnogi iz uskog Moltkeovog kruga nisu dostavljali Bizmarku potrebne podatke i da je on vodio borbu ne samo sa samim Moltkeom, već i sa »polubogo-

vima« koji su ovog okruživali, od kojih je bio najopasniji klasik primenjene strategije Verdi di Vernoa, budući nemački ministar vojske.

Neki od savremenih istoričara nemačkog generalštaba (Ginter Voler) prijateljski navode da je Bizmark cenio političke sposobnosti Moltkeovih pomoćnika i da je Bizmarkov naslednik na mesto kancelara bio niko drugi nego Kaprivi, bivši Moltkeov generalštabni oficir. Dužni smo da ukažemo da su mnogi od Moltkeovih saradnika težili da zauzmu i zauzimali su rukovodeća mesta u političkom životu Nemačke. Generalštabni mundir u Berlinu bio je u velikoj modi, šta je iz toga proizašlo pokazao je svetski rat.

Što se tiče političkih sposobnosti tih »polubogova«, Bizmark u svojim »Memoarima« ovako karakteriše neke od njih. Govoreći o poznatom »verskom« bratstvu nekog Štekera, u čije su se propagiranje zagnjurili glavom sam Viljem i general-kvartirmajstor, a kasnije i načelnik generalštaba, Valderze, Bizmark piše: »Okolnost da sam osudio inscenaciju (jedan od organizacionih zborova Štekerovog bratstva) u kući grofa Valderzea, okrenula je protiv mene toga uticajnog čoveka u krugu princa (Viljema), još više nego do tada. Mi smo bili dugogodišnji drugovi, dobro sam ga upoznao za vreme francuskog rata i kao vojnika i kao političkog jednomišljenika; kasnije mi je čak palo na pamet da ga preporučim caru na vojnu dužnost političkog karaktera. Došavši u tešnje službene odnose sa grofom, počeo sam da sumnjam u njegovu pogodnost za političku delatnost, i kada je grofu Moltkeu, koji je stajao na čelu generalštaba, bio potreban pomoćnik, smatrao sam za dužnost da konsultujem vojne krugove pre nego što sam izneo caru svoje mišljenje o Valderzeu«.

»Na kraju sam pažnju njegovog veličanstva skrenuo na Kapriju, iako on, kako sam već znao, nije o meni imao tako dobro mišljenje kao ja o njemu. Moja zamisao da Kaprivi bude Moltkeov naslednik na kraju je pretrpela neuspeh, po mom mišljenju, zbog teškoće da se pri dualističkom rukovodstvu generalštabom uspostavi neophodni *modus vivendi* između dve tako samostalne figure. Višim krugovima je izgledalo da će se taj zadatak lako rešiti, ako na dužnost Moltkeovog pomoćnika bude određen Valderze: na taj se način ovaj poslednji približio caru i njegovom nasledniku.«

Valderze, naravno, nije oprostio Bizmarku taj incident i stalno je protiv njega snovao intrige, osobito u kancelarovoj spoljnoj politici, i najzad je 1890. godine referisao Viljemu o nekim dokumentima koje je generalštab primio, a koje je Bizmark, tobože, sakrio od Viljema, naime — o pripremama Rusije za rat. Bizmark opisuje kako je 18. marta 1890. godine Viljem skupio sve generale komandante armija i obavestio ih o penzionisanju Bizmarka, jer su »načelniku generalštaba Valderzeu tobože prispele tužbe zbog mojih (Bizmarkovih B. Š.) samostalnih i tajnih odnosa sa Rusijom. Valderze je po službenoj dužnosti referisao njegovom veličanstvu o značaju izveštaja kijevskog konzula«. »Niko od generala« — nastavlja Bizmark

— »nije odgovorio na careve reči, prećutao je i grof Moltke stariji. Ali, silazeći niz stepenice, rekao je: 'Žalosna pojava, mladi gospodin će nas dosta puta pozivati na ovakva savetovanja'«.

Mi ćemo se kasnije vratiti na ovo pitanje, a sad ćemo samo da naglasimo šta piše Bizmark govoreći o utajivanju dokumenata: »Ako bih hteo da sakrijem nešto od cara, ja, verovatno, ne bih poverio nečasno utajivanje dokumenata generalštabu, jer nisu svi njegovi rukovodioci bili moji prijatelji, a pogotovu ne ministri vojske Verdiju«.

Što se tiče Kaprivija, njegove sposobnosti kao političkog i vojnog radnika, Bizmark ovako opisuje: »Kako su se duboko i dugo ispoljavala razna nezadovoljstva vojnih rukovodilaca, izazvana još u ratu 1866. godine kastinskim samoljubljem i kako su ona podsticala sve veće neprijateljstvo prema meni mojih drugova po službi i bivših partijskih drugova, mogao sam, između ostalog, zaključiti iz izjave feldmaršala fon Manštajna. Njemu se sasvim neočekivano javio general Kaprivi i počeo uporno ukazivati na opasnost koju ja, kao odgovorni ministar, navlačim svojim neprijateljstvom prema armiji, i molio maršala da utiče na kralja. Taj i za maršala neočekivani neprijateljski ispad protiv mene od strane Kaprivija i njegovo stalno opštenje s licima koja su... protiv mene vodila prikrivenu borbu, nisu mi smetali da o njegovim vojničkim sposobnostima iznosim visoko mišljenje stvoreno na osnovu autoritativnih ocena«.

»Pošto je, uprkos mojim savetima, Kaprivi 1883. godine postavljen za komandanta mornarice, ja sam« — produžava kancelar — »preporučivao caru Viljemu I da, zbog sumnjivih perspektiva za mir u to vreme, ne lišava vojsku generala koji je u trupama imao takvo poverenje, da ne remeti jedinstvo među njima stvoreno, jer bi u slučaju rata ponovo morao da stvara tu vezu. Predlagao sam da se Kaprivi pozove da učestvuje u rukovođenju generalštabom čim grofu Moltkeu bude potreban pomoćnik. Moltke, ipak, nije bio sklon da koristi Kaprivijeve usluge i više je voleo da bude penzionisan, što car nije hteo da dopusti ni u kom slučaju.« Bizmark je po drugi put isticao kandidaturu Kaprivija na dužnost Moltkeovog pomoćnika, pošto je Valderze poljuljao svoju reputaciju propagiranjem Šteke-rovih ideja, ali je to ponovo naišlo na odlučan otpor Moltkea starijeg. Godine 1890. Bizmark ističe Kaprivija kao kandidata na položaj ministra pravde, jer »samo vojni rukovodilac može u potrebnom momentu da nadoknadi slabost civilne uprave. Ja sam ukazao na Kaprivija kao na podesnog generala, koji je, istina, bio tuđ politici, ali je zato bio pouzdan carev vojnik; kao ministar-predsednik bez portfelja on bi u miru u znatnoj meri mogao da se uzdržava od politike. O tome da Kaprivi postane moj naslednik u ministarstvu inostranih poslova u to vreme nije bilo govora«.

Bizmark navodi da je Kaprivi sumnjao u svoje snage na političkom poprištu, ali pošto ga je Viljem II umirio da »odgovornost za poslove« prima na sebe, saglasio se da preuzme dužnost kancelara.

»Kako se Kaprivi oslobodio sumnji i primio dužnost carevog kancelara, o tome mi je sam pričao, uzgred budi rečeno, u jednom razgovoru, vođenom u mojem zdanju, na pragu mog kabineta koji je kasnije zauzeo. »Kad bih ja, nalazeći se na čelu svoga 10. korpusa u toku borbe dobio naređenje koje bi pretilo korpusu pogibijom, a meni porazom i smrću, i ako moji razumni protivrazlozi ne bi imali nikakvog uspeha, ne bi mi ništa drugo ostalo nego da izvršim to naređenje i poginem. A šta dalje? Čovek u moru!« »U ovom gledištu« — kaže Bizmark — »sva je suština oficirskog morala, koji je u ovom i u prošlom stoleću činio vojnu snagu Pruske i živeće u njoj i nadalje. No, ako se to gledište prenese na oblast zakonodavstva, spoljne i unutrašnje politike, onda ono, bez obzira na svu svoju izvanrednu snagu, preti opasnostima. Savremenu politiku u nemačkoj carevini, sa njenom slobodnom štampom, parlamentarnom orijentacijom, koju uz to pritiskuju komplikovani evropski odnosi, nemoguće je voditi samo na osnovu carevih naređenja koja generali poslušno izvršavaju, čak i kada bi sposobnosti nemačkog cara i pruskog kralja koji danas vlada prevazilazile talente Fridriha II.«

»Da sam na mestu gospodina Kaprivija, ja ne bih primio dužnost kancelara« — produžava Bizmark. — »Za dužnost sekretara ministarstva ili adutanta na nepoznatom poprištu rada poštovani pruski general, koji je više od drugih uživao poverenje našeg oficirskog kadra, suviše je visoka ličnost; a politika nije bojno polje: ona zahteva specijalna znanja za rešavanje pitanja da li je rat baš neophodan i kada i kako se može časno izbeći. Ratnu teoriju Kaprivija mogao bih prihvatiti jedino u onim slučajevima kada je sudbina carevine i otadžbine stavljena na kocku, kada, saglasno istorijskim presedanima, stupa na snagu diktatura.«

»Moje političko iskustvo se nakupilo u toku 40 godina« — kaže Bizmark — »a moj naslednik, stupajući na novu dužnost, bio je upoznat sa političkim položajem države isto toliko koliko i za vreme komandovanja 10. korpusom.«

Mi smo već ranije naveli kakvo je mišljenje kancelar imao o Verdiju. »Verdi je bio naimenovan bez moga znanja« — piše Bizmark — »Između nas je 1870. godine bilo neslaganja, i ja sam se prema njemu odnosio kao prema carevom *muchardu* (špijunu) u ministarskom savetu. Njegovo naimenovanje je već bilo šahovski potez protiv mene.«

Molimo čitaoce za izvinjenje što smo ih primorali da slušaju iskaze »gvozdenog kancelara«, ali smo smatrali za neophodno da to učinimo, da bi se: 1) saznalo mišljenje suprotne strane o »polubogovima«; 2) upoznata taktika generalštaba u politici; 3) saznalo koliko je nemački generalštab težio da prigrabi vlast u životu zemlje.

Potpuno je jasno da su samog Moltkea starijeg u tome prevazišli njegovi pomoćnici.

Mi nipošto nećemo da kažemo da su odgovorni članovi generalštaba dužni da ostanu po strani od politike, naprotiv, oni uvek treba da budu u kursu politike, da je u punom obimu uzimaju u obzir u

svim vojnim planovima, ali to je daleko od stvaranja *sopstvene* politike, čemu su, otvoreno govoreći, i težili Moltkeovi »polubogovi«.

Dok pripremanje svog osoblja za borbu na političkom polju od načelnika generalštaba nije zahtevalo naročit trud, dotle su za pobjedu na *vojnom* frontu Moltkeov generalštab i sam Moltke morali da izdrže upornu borbu.

Uopšte uzevši, nemoguće je poricati energiju i odlučnost nemačkih trupnih komandanata, ali njima je nedostajalo znanje »savremene« ratne vještine i sagledanje njenih perspektiva. To je bilo neophodno nadopuniti.

Tu je misiju na sebe uzeo Moltke sa svojim generalštabom, pripremivši ga prethodno za taj posao. Načelnik generalštaba se aktivno prihvata toga posla. Uvlačenjem svojih najbližih saradnika u izučavanje savremenih ratova i pisanje njihove istorije uz neophodne zaključke za buduće, komandantskim putovanjima, individualnim rešavanjem taktičkih zadataka koje im je davao i njihovom analizom, Moltke je pripremao i vaspitavao svoj generalštab za obiman rad na vojnom polju i izgrađivao jedinstvo misli o vojnim pitanjima između sebe i svojih potčinjenih.

U praktičnoj delatnosti Moltke je obično davao samo opšta uputstva i direktive, a potom su ih potčinjeni mu načelnici odeljenja detaljno razrađivali. On je naređivao i specijalno prorađivanje ovih ili onih pitanja.

Dakle, načelnik Velikog nemačkog generalštaba zahtevao je od svojih saradnika široko vojno obrazovanje, logičnost mišljenja, sposobnost da ga kratko, jasno i bez šablona izražavaju, da umeju donositi celishodne odluke, i iznad svega da odlično i tačno izvršavaju poslove. Uporedo s tim, Moltkeovi pomoćnici su morali imati odgovarajuću energiju i karakterne osobine da bi postali »polubogovi«, a za tu ulogu ih je pripremao načelnik generalštaba.

Po njegovim shvatanjima, pored svega navedenog, »polubog« mora da se odlikuje skromnošću, ćutljivošću, da ne teži da se na službi i van nje ističe, ali mora biti čvrst i odlučan u svakoj situaciji. Sam Moltke je u tome bio primer, zasluživiš epitet »ćutljivac«. Ipak, nisu se svi pomoćnici odlikovali navedenim vrlinama i ponekad su vodili prilično oštre sporove sa svojim protivnicima, licima iz komandnog sastava ili političkim radnicima. Borba je ove predstavnike nemačkog Olimpa izvodila iz ravnoteže. Svima je poznat slučaj iz rata 1870. godine, kada je budući nemački kancelar, tada načelnik štaba 10. korpusa, Kaprivi, korbačem obezbedio istorijsku slavu komandantu konjičke brigade Bredovu, poteravši ga u napad tim efikasnim sredstvom. Istina, naši savremenici ističu Kaprivijevu skromnost, jer nije reklamirao svoj postupak nego je sve lovorike ustupio Bredovu (A. Svečin: »Istorija ratne vještine«, deo III, str. 129), ali je za nas taj slučaj dosta karakterističan jer pokazuje šta su sve primenjivali »ćutljivci« nemačkog generalštaba da bi uticali na komandante.

Po drugim izvorima, Kaprivi je korbačem poterao u napad komandanta 2. konjičke brigade Rederna, a ne Bredova. Sa Bredovim je u tom smislu vodio »krupan razgovor« Fojht-Rec, načelnik štaba Alvenslebenovog 3. korpusa. To navodimo samo zato da se konstatuje činjenica, ali njena se suština time ne menja.

Godine 1870. generalštab je već osećao tlo pod nogama i mogao je da upotrebi korbač radi »skromnog« i »čutljivog« komandovanja trupama, ispoljavajući tendencije koje je u njega usadio čuveni Moltke. Mi smatramo da su Bredov i Redern, iskusivši ovakav način generalštabnog rukovođenja, sa simpatijom stiskali ruku Bizmarku, za koga korbači »polubogova« nisu bili strašni. Dok je Moltke imao i fine manire i lepo igrao, što je bilo neophodno za salone, dotle njegovi saradnici, u svakom slučaju, te osobine nisu pokazivali na bojnem polju, i ne samo na njemu.

Mi ni najmanje nemamo nameru da okrivljujemo »polubogove« zbog nedostatka »lepog ponašanja«, naprotiv, ističemo njihov čvrst karakter i energiju, ali se ne možemo saglasiti sa takvim načinom sticanja poštovanja i potčinjavanja svojoj volji.

Kako bilo da bilo, moramo naglasiti da Moltkeovi saradnici: 1) nisu izbegavali politiku; 2) da su se odlikovali širokim vojnim obrazovanjem; 3) da su bili ljudi čvrstog karaktera i 4) da su u svojoj delatnosti pokazivali veliku radnu sposobnost i veštinu.

Posle smrti načelnika generalštaba njegovi najbliži pomoćnici našli su se za kormilom ne samo vojne već i civilne vlasti. Sledeći zavete svoga učitelja, oni su održavali na odgovarajućem nivou vojnu spremu svojih pomoćnika, ali su u samostalnim političkim istupanjima pretrpeli krah (Valderze, Kaprivi).

Politički krah nije prošao bez posledica za sledeću generaciju nemačkog generalštaba, koja je počela svoju delatnost sa stupanjem Šlifena na dužnost načelnika generalštaba.

»Naš učitelj i vaspitač za ,veliki savremeni rat' bio je feldmaršal fon Šlifen« — tvrdi naš savremenik Kul u svom delu »Nemački generalštab«.

Mi smo se u prethodnoj glavi delimično upoznali sa Šlifenovim pogledima o ulozi vojskovođe. U naše zadatke ne spada da damo sliku samog Šlifena, ali ćemo se na njegova gledišta još dosta puta vraćati. U danom momentu za nas su interesantni zahtevi koje je on postavljao svojim najbližim saradnicima. Mnogi od njih, nalazeći se još za vreme Šlifena na visokim dužnostima, a drugi tek počevši službu u njegovo vreme, pokazali su se u svetskom ratu na ovaj ili onaj način.

Pre svega, treba da naglasimo da je Šlifen, ne uspostavljajući čvrstu vezu sa politikom, vodio svoju sopstvenu politiku, ali, tako reći, u sebi, otkrivajući je ponekad svojim saradnicima. Shvativši na sudbini svojih prethodnika da je aktivno mešanje u politiku bremenito posledicama, načelnik generalštaba se starao da ne pokazuje svoje lice, a još manje da u politiku uvlači svoje najbliže saradnike.

Prema tome, potpuno je razumljivo ranije navedena Ludendorfova izjava da se on nije interesovao za političke partije.

Kao što je poznato, posle svetskog rata nemački generalštab su ne samo Antanta nego i mnogi politički radnici u Nemačkoj optužili za svetsku katastrofu, i on je, kao priznati krivac za rat, zbrisan sa lica zemlje. Na taj način, naša izjava da je generalštabu u Berlinu bila tuđa politika, kao da nije sasvim tačna. Žurimo da ispravimo svoju grešku. Treba reći da je nemački generalštab vodio svoju, vojničku, politiku, zasnovanu na militarizmu, ne uzimajući u proračun ono što je u njoj »osnovno«, i bio je potpuno nepismen u svojim političkim pretpostavkama. Politika generalštaba je bila politika »kasarnskog« tipa, politika majstora svoga posla, ali ne i državnika. Mišljenje ovih poslednjih nije bilo svojstveno predstavnicima nemačkog generalštaba, jer ga nije ni podsticao njihov načelnik Šliften.

Osnovna Šliftenova stremljenja bila su usmerena na potrebnu pripremu instrumenta rata vojske i njenog mozga, generalštaba.

Šlifenu nisu bili potrebni savetnici i pomoćnici u idejnom delu rada, jer je tu čuvao svoj autoritet, ali je u isto vreme težio da svojim saradnicima otvori širok vojni horizont, dajući im zadatke čije su operativne zamisli daleko prevazilazile okvire njihove delatnosti.

Zahtevajući da donose samostalne odluke i jasno shvataju opštu situaciju, drugim rečima, proširujući vojnički vidokrug svojih saradnika, Šliften im je postavljao stroge zahteve i u pogledu tehničke, detaljne obrade rada.

Kul tvrdi da je Šliften »od svojih potčinjenih zahtevao veoma mnogo, saobrazno svojoj sopstvenoj neobičnoj radnoj sposobnosti«.

»Tokom nekoliko godina uoči Božića u mojoj sobi se razlegalo zvonice« — produžava Kul. — »Specijalni kurir mi je donosio božićni dar grofa Šliftena — u grubim crtama nabačenu situaciju, sa zadatkom da sastavim plan operacije. On bi bio veoma iznenađen ako mu završeni rad ne bi bio uručen uveče prvog dana praznika. Drugi dan praznika je slat novi deo zadatka. Nedelje i praznici, po njegovom mišljenju, bili su predodređeni za one poslove koji se moraju izvršiti a ne spadaju u tekuće poslove.«

»Njegovo pamćenje je bilo neobično. Koliko je sam bio u kursu svih poslova toliko je zahtevao da i načelnici odeljenja uvek budu tačno upoznati sa njihovim tokom. Protivrečnosti između prethodnih i novih referata nisu mu nikad mogle promaći. U takvim slučajevima je čak i posle godinu dana prigovarao: „Pa vi ste mi tada i tada govorili to i to“.«

»Na taj način, svaki od nas je navikao da bude vrlo, vrlo oprezan. Njemu je bilo veoma teško ugoditi: malo koga je smatrao marljivim. O mnogima se izražavao oštro i sarkastično. Vešt posmatrač i poznavalac ljudi, bio je sklon da se prema masi odnosi negativno, ali, ko je zaslužio njegovo poverenje, toga je stvarno i cenio.«

Govoreći o Šliftenovoj ćutljivosti, Kul kaže da je »on namerno nastojao da što manje pada u oči«. To isto je zahtevao i od oficira generalštaba: »Više biti nego izgledati«.

Ranije smo već napomenuli da su čak i za vreme praznika Šlifenovi najbliži saradnici bili obavezni da se usavršavaju u ratnoj veštini, rešavajući zadatke. Načelnik generalštaba je uvek intenzivno pripremao svoje pomoćnike. Rešavanje zadataka, ratne igre, komandantska putovanja, stroga i sarkastična analiza — sve je to vodilo tome da pomoćnici usvoje njegove ideje i da se u njima razvije volja za pobedom, za savremenim načinima komandovanja i rada.

»Nismo bili nepogrešivi, ali smo bili marljivi. Osramoćeni militarizam je u suštini bio samo uporni rad generalštaba«, kaže danas jedan od bivših Šlifenovih pomoćnika — Kul.

Šlifenov naslednik na dužnosti načelnika generalštaba — *Moltke mlađi*, po tvrđenju svojih savremenika, bio je daleko od svoga pret-hodnika, ali je ipak, odlikujući se osobinama koje su zahtevane od članova Velikog generalštaba, vodio u tom pravcu i svoje pomoćnike, od kojih se jedan — poznati Ludendorf — nalazio na dužnosti načelnika operativnog odeljenja.

Kul, koga smo napred citirali, navodi da je Moltke »uzorno usavršavao obrazovanje generalštabnih oficira«. Mada su u spremi generalštaba i postojali neki nedostaci, koji su se mogli jasno sagledati, ipak je »Moltke uzorno rukovodio velikim komandantskim putovanjima generalštabnih oficira i strategijskim ratnim igrama«. Jednom rečju, »u svim oblastima savremenog rata osetio se Moltkeov dalekosežan i blagotvoran uticaj«.

Ipak, svi savremenici jednoglasno govore da Moltke nije imao čvrstu ruku u komandovanju svojim pomoćnicima. Autoritet kakav su imali njegov stric i Šlifen sinovac Moltke nije postigao. Kraće rečeno, pred svetski rat načelnik generalštaba je oskudevao u odgovarajućim »intimnim« savetnicima.

Opisujući karakter Moltkea, bivši prestolonaslednik u svojim memoarima kaže: »U njegovom karakteru je bila neka sramežljivost, on ponekad kao da nije imao dovoljno poverenja u svoje snage. Tako se brzo našao u potpunoj zavisnosti od svojih saradnika. Mekoća i iskrena čovečanska dobronaklonost smetale su mu da stekne apsolutan autoritet, koji treba da ima načelnik generalštaba. Za vreme moga službovanja u generalštabu« — produžava prestolonaslednik — pričali su mi da čak ni ober-kvartirmajstori nisu bez izvesnog straha dolazili na referisanje starom Šlifenu, tom genijalnom, oštrom i nepoštednom načelniku, dok je generalu Moltkeu svako rado i često išao na referisanje.«

Uzak »intimni« krug formirao se u nemačkom generalštabu još pre svetskog rata, a zatim je neposredno prešao i na njegova vojšta.

General-kvartirmajstor Štajn, a zatim, po njegovom odlasku u trupu, Valderze, načelnici operativnog odeljenja Ludendorf i Tappen, koji ga je smenio — bili su najbliži načelniku generalštaba; sa njima je pretresao kako političku situaciju, tako i sve planove za jačanje, poboljšanje i upotrebu vojske u budućem ratu. Kakav je bio njihov uticaj i autorstvo u raznim planovima može se videti

iz referata koje je podnosio načelnik generalštaba, ali za koje su stvarno bili odgovorni njihovi sastavljači — načelnici odeljenja. Kada je poznati referat o povećanju armije za tri korpusa, koji je sastavio Ludendorff 1912. godine, pretrpeo krah u Rajhstagu, svi su gromovi zbog njega pali ne na glavu Moltkea, već na autora — Ludendorfa, koji je premešten iz generalštaba u trupu, mada sa odlikovanjem. Ovo je vrlo interesantan fakat jer pokazuje s jedne strane, da je sinovac Moltke bio daleko od svoga strica da bi preuzeo punu odgovornost za referat, te je izdao svoga pomoćnika, a, s druge strane, kako je visoko stajalo »autorstvo« potčinjenih načelnika generalštaba ako je bilo potrebno primeniti represalije ne prema poslednjem, već, preko njega, prema načelniku operativnog odeljenja.

Sada se nećemo zaustavljati da bi okarakterisali samog načelnika generalštaba Moltkea mlađeg, jer ćemo to učiniti kasnije. Ipak, dozvolićemo sebi da i dalje odvučemo pažnju čitaoca i da ga ukratko upoznamo sa *intimnim* krugom oko Moltkea.

Potpune karakteristike svih ličnosti toga kruga, iz poznatih razloga, ovde takođe ne možemo davati; uostalom, one su i bez nas dovoljno podrobno iznete u literaturi i sigurno su svima poznate. Jedan od najbližih Moltkeovih saradnika bio je Ludendorff, figura toliko svima poznata da je, naravno, ne treba podrobno opisivati.

Opšta crta svih Moltkeovih saradnika bila je njihova jednostrana politička sprema, koja nije bila osnovana na bilo kakvoj prethodnoj pripremi iz te oblasti, već se sticala kretanjem u određenom krugu nemačkih junkera.

U svom delu »Vođenje rata i politika« Ludendorff ukazuje da su vojska i mornarica, kao i njihov komandni sastav, pripremajući se za rat, bile na visini svoga zadatka i ni u kom slučaju se ne može smatrati da je njihovo vaspitanje bilo nepravilno, u šta se on ubedio za vreme svoga službovanja. Nabacuju se prekori da su se oficiri u ostalim oblastima, naime u politici, štampi i ekonomici, pokazali kao neznalice. Međutim, po mišljenju Ludendorfa, politika i štampa su stvar građanskih činovnika, a ne oficira, i ako je politika pretrpela krah, onda je to njihova krivica, a nikako dokaz pogrešnog vaspitanja oficira. Istina, u ranija vremena komandni sastav se više snalazio u političkom kursu zemlje nego danas, što treba objasniti opštim usponom društvenog života. U ekonomskim pitanjima komandni kadar se dobro snalazio.

Mi smo ranije navodili reči tog istog Ludendorfa da se nije interesovao ni za kakve partije, a kasnije, kada je osetio da ga politika nešto vuče, nekako se našao u desničarskim krugovima. Istim putem išli su i ostali Moltkeovi pomoćnici — Štajn, Valderze, Nikolai i drugi. Jednom rečju, sinovčevi »polubogovi«, pušteni na političku arenu, sa ništa manjim oduševljenjem nego oni stričevi (Moltkea starijeg) bacili su se u političku borbu, našavši se pod zastavom reakcije. I da bi ironija bila veća, oni su imali još manje uspeha nego njihovi prethodnici. Dok su ovi uspevali da dostignu položaj kancelara, dotle su heroji našeg vremena zbrisani revolucijom, te su se definitivno

oprostili ne samo sa kancelarskim položajem nego i sa svojom vojničkom karijerom. Istina, u takvim ljudima kakav je Ludendorff još se nisu ugasili zračci nade za povratak na položaj kancelara, ali teško da će život otvoriti put tome okorelom pristalici mračne reakcije.

Što se tiče vojničkih kvaliteta kako Ludendorffa tako i Štajna, koji je u početku rata bio general-kvartirmajstor vrhovne komande, a zatim, sredinom rata, ministar vojske, njih je nemoguće odricati. To nisu bili geniji, ali su bili obrazovani štabni oficiri snažnog karaktera, koji su čvrstom rukom umeli da vode pripreme za rat, a zatim i sam rat.

Ma koliko bila primamljiva Ludendorffova ličnost, mi je ne možemo podrobnije opisati, i prinuđeni smo da se oprostimo s njim kao sa Moltkeovim pomoćnikom, da bismo ga ponovo susreli u ulozi samostalnog rukovodioca u nemačkom generalštabu i upoznali se sa njegovim mišljenjem.

Po odlasku Štajna i Ludendorffa iz generalštaba, pre svetskog rata, zamenili su ih Valderze i Tapen. Sa njima ćemo se više puta sresti u našem delu stoga ćemo sad malo govoriti o njima.

Poznati Hofman, bivši načelnik štaba istočnog fronta, karakteriše nam Valderzea kao visokoobrazovanog i odličnog generalštabnog oficira, ali koji se nije odlikovao čvrstim karakterom, a bio je i bolestan. Pošto je na početku rata određen za načelnika štaba 8. armije u Istočnoj Pruskoj, Valderze je brzo završio svoju karijeru, jer ga je posle bitke kod Gumbinena smenio Ludendorff.

Načelnik operativnog odeljenja Tapen, koji je na toj dužnosti ostao do jeseni 1916. godine, a koga je tek sa dolaskom Ludendorffa zamenio Vetcel, jeste dobro rasvetljena ličnost u savremenoj nemačkoj literaturi. Njegov najbliži saradnik Bauer u svom delu »Svetski rat na bojištu i na tlu otadžbine« daje o njemu uglavnom dosta vernu karakteristiku, koju potvrđuju i drugi savremenici.

Bauer nam predstavlja Tapena kao čoveka neobično jake volje, dobrih živaca i sposobnog za brza odlučivanja. Neverovatno marljiv i strog prema sebi, Tapen bi mogao biti odličan načelnik da su njegova znanja, umne sposobnosti i duševne osobine bili na odgovarajućoj visini. Mada se drugarski odnosio prema potčinjenima, Tapen je ipak bio nemoguć prema onima koji mu ma u čemu nisu ugodili. Sve što je novo, što je van delokruga njegove svetinje — službe generalštaba, koju je poznavao, on nije priznavao.

U ratnoj tehnici gledao je samo pomoćno i prilično drugostepeno sredstvo, takvo je gledište, istina, odgovaralo shvatanjima većine oficira nemačkog generalštaba. Tapenova je zloba izazivala neželjenu i pokatkad neopravdanu kritiku sa njegove strane. On je svuda unosio hladnoću i delovao kao kočnica.

Ostali savremenici potvrđuju Bauerovo mišljenje i svi jedno-glasno izjavljuju da Tapen nije mogao biti desna ruka takvog načelnika generalštaba kakav je bio Moltke. Stvarno, pored blagog Moltkea Tapen je bio bezuslovno negativna pojava, da i ne govorimo o tome kako Moltke u njemu nije mogao imati idejnog pomoćnika. Ali,

druge Tapenove osobine, naime snaga njegove volje, jaki nervi i neverovatna marljivost, primorale su, kako izgleda, Falkenhajma da zadrži Tapena na dužnosti načelnika operativnog odeljenja, sve do svoga odlaska u jesen 1916. godine. Falkenhajmu nisu bili potrebni pomoćnici, ali on nije odricao ni značaj rada najbližih saradnika. U svome delu »Vrhovna komanda« on kaže: »Odgovornost za rad vrhovne komande padala je isključivo na načelnika generalštaba. On je bio u stanju da nosi to neobično breme, naravno, jedino zato što je sa njim sarađivala grupa istaknutih ljudi, koje takođe treba smatrati pripadnicima vrhovne komande«. Kako izgleda, ovaj načelnik nemačkog generalštaba je imao svoje sopstveno mišljenje o svakom pitanju koje bi se pojavilo u toku komandovanja, i zato je u njemu Tapen mogao biti koristan. Za »one kojima je mogao da poverava« svoje zamisli operacija Falkenhajm je odabrao Frajtaga fon Lorinhofena, general-kvartirmajstora, i Vilda fon Hohenbarna, ministra vojske.

Ali, Tapen, zatim zloglasni Henč, koji je i bez nas svima poznat, kao i načelnik opšteg odeljenja, koji je bio nadležan za postavljenja u generalštabu, činili su za vreme Moltkea intiman krug načelnika generalštaba. Govoreći o tom krugu, Bauer se vrlo oštro izražava o načelniku opšteg odeljenja, koji je ranije bio ađutant i lični sekretar Moltkea pa je, koristeći njegovo neograničeno poverenje, često bio pristrasan u postavljenjima, mada je dosta slabo poznao ljude.

Bauer se sa gorčinom seća toga tajnog, nezvaničnog, ali sve-moćnog vojnog saveta načelnika nemačkog generalštaba.

Mi se nećemo zadržavati na detaljnoj karakteristici nemačkog generalštaba, ma kako ona bila interesantna, nego ćemo samo navesti zajedničku crtu svih generalštabova do svetskog rata — uobraženost i zatvorenost operativnog odeljenja. Dok je Šlifen od svojih potčinjenih zahtevao »više biti nego izgledati«, dotle je operativno odeljenje njegovog naslednika, a isto tako, još jednom ponavljamo, i drugih generalštabova (austrijskog, ruskog, francuskog) usvojilo taj princip od drugog kraja: »više izgledati nego biti«. Operativno odeljenje je bilo »svetište« generalštaba, a njegovi članovi žreći višeg ranga, nedostupni običnim smrtnicima. Zatvoreni u sebe, hteli su da izgledaju kao ljudi udubljeni u naročito važan posao i težili su da što je moguće manje opšte sa ostalim osobljem generalštaba, a da se i ne govori o trupi; oficiri operativnog odeljenja obično su i jeli za odvojenim stolom, što bliže visokim ličnostima. Istina, takva izveštačena uobraženost izazvala je kritiku drugova, čak i iz generalštaba i, prema ličnom sećanju autora ovoga dela, u ruskom štabu komandanta Severozapadnog fronta operativcima je dat ne baš mnogo laskav nadimak »senatori«.

Da bismo završili sa nemačkim generalštabom, treba ponovo da se vratimo našem starom znancu Ludendorfu i da saslušamo njegovu mišljenje o njegovim štabnim oficirima.

»Zbog strašne opterećenosti poslom i velike odgovornosti« — govori bivši »senator« iz vremena Moltkea mlađeg — »ja sam mogao

da oko sebe trpim jedino samostalne i iskrene ljude, od kojih sam zahtevao da mi otvoreno iznose svoja mišljenja, što su oni katkad vrlo temeljno i činili. Sa dubokom verom u sopstvene snage, nepokolebljivo i čvrsto, stajali su oko mene moji saradnici. Oni su bili požrtvovani i u isto vreme samoinicijativni pomoćnici, prožeti dubokom svešću o dužnosti. Pravo odlučivanja, razume se, pripadalo je meni, jer odgovornost koju sam ja snosio, nije dopuštala kolebanja. Rat je zahtevao brza dejstva. Ali, u mojim odlukama nije bilo samovolje, i kada sam odbijao predloge svojih saradnika, ja ih nikad nisam vređao. U tim slučajevima, a isto tako i u diskusijama, ja sam se starao da otvoreno prihvatim gledišta koja se nisu podudarala sa mojim. Ja se radujem kad moji saradnici steknu glas i dobru reputaciju. Uvek sam se pridržavao i sada se pridržavam gledišta da je rat tako grandiozan i da pruža tako široko polje za sjajan stvaralački rad da čovek ne može sam ispuniti sve zahteve koje on postavlja. Prvi moj saradnik na Istoku bio je tadašnji potpukovnik, a sada general-major Hofman, pametan oficir, najboljih stremljenja».

Ocenjujući pojedine ličnosti svog štaba, Ludendorf kaže: »U vrhovnom štabu odredio sam potpukovnika Vetcela za razradu operacija... To je bio izvanredan vojnik, odan i jakog karaktera. Preduzimljiv i bodar, tačan u radu, on mi je bio odličan i drag pomoćnik».

Dajući karakteristike pojedinih ličnosti, Ludendorf iznosi kao pozitivne osobine njihovu ogromnu radnu sposobnost, veliku marljivost, dalekovidost, talenat, mirnu i jasnu misao, organizatorske sposobnosti itd.

Dolaskom Ludendorfa u nemačkoj vrhovnoj komandi su zavladali i drugi običaji: »Naročito je u drugarskoj atmosferi prolazilo naše obedovanje za zajedničkim stolom, gde je general-feldmaršal vodio veseo i živahan razgovor. Ja sam u njemu rado učestvovao; ponekad smo govorili i o službenim stvarima. Mi smo, razume se, strogo vodili računa da se za zajedničkim stolom ne diskutuje o operativnim merama (*vrlo dobar i koristan običaj* — B. Š.). Oficiri koji su službeno dolazili u štab često su pozivani za naš zajednički sto, ili samo u kancelariju».

»Od oficira svih rodova oružja, koji su dolazili iz svih divizija fronta, mi smo doznawali o tome šta se radi u armiji, katkad bolje nego preko opširnih zvaničnih izveštaja.»

»Ja sam pridavao ogroman značaj tesnoj vezi sa frontom i dobivao sam mnogo podataka, koje sam uvek umeo da iskoristim, te su te posete bile naročito poželjne i korisne.»

Prema ovome, kao da je sve bilo u najboljem redu u nemačkoj vrhovnoj komandi. Međutim, moramo donekle da razočaramo «fiktivnog» načelnika generalštaba. Njegov prvi saradnik na Istoku, Hofman, tvrdi da je Ludendorf čak i u operativnim pitanjima, osim neposrednih svojih pomoćnika, voleo da sasluša mišljenja i nezvaničnih savetnika iz operativnog odeljenja, sa kojima ga je vezalo ranije drugarstvo. Bivši prestolonaslednik u svojim memoarima piše: »Kako meni izgleda, Ludendorf nije uvek umeo da izabere svoje najbliže

saradnike i nije dovoljno ukazivao na njihove greške i nedostatke. Takođe je vrlo često ignorisao izveštaje koji se nisu slagali sa njihovim referatima ili su ih opovrgavali. Krivica je ipak u njegovom plemenitom poverenju prema svojim pomoćnicima, koji, međutim, po svojim sposobnostima nisu uvek bili na visini, mada su nesumnjivo težili da što bolje izvrše svoje zadatke. Time se i objašnjava činjenica da je on mnoge ličnosti trpeo na mestima koja nisu odgovarala njihovim sposobnostima duže nego što je to bilo poželjno u interesu rada«.

Ovde spuštamo zavesu pred nemačkim generalštabom, pošto smo ga letimice razmotrili od Moltkea mlađeg do Ludendorfa. Ipak smo o njemu duže govorili zbog toga što je davao ton ostalim generalštabovima evropskih vojski i služio im kao primer.

Izgledalo bi da se ovim možemo ograničiti i ponovo se vratiti našim starim poznanicima sa obala Dunava, ali ćemo sebi ipak dozvoliti da zavirimo u još jedan od generalštabova, i to suprotne strane. Mi smo se još u uvodnom delu ogradili od analiziranja ruskog generalštaba, pa zbog toga ni ovde nećemo govoriti o njemu, već ćemo razmotriti francuski generalštab.

Pošto je do nogu razbio svoga protivnika — nemački generalštab, francuski generalštab ide danas njegovim tragom i postao je primer za vojske svojih vazala.

Ranije je bilo naglašeno da je revolucija odbacila generalštab, kao kastu, i tek sa reakcijom, sa obnavljanjem vladavine Burbona, 1818. godine, Napoleonov maršal Guvian Sen Sir ističe ponovo ideju — treba u vojsci imati dobro pripremljene štabne oficire. Isključivši protekciju pri njihovom izboru, Sen Sir je položio temelj generalštaba, koji se popunjavao iz praktične generalštabne škole. Umesto uobičajene protekcije, na scenu se pojavila protekcija nauke i znanja. Odvojenost od trupe, esnafski karakter ove ponovo stvorene ustanove, priprema i rad u samom generalštabu, nisu mu stvorili autoritet ni u trupama ni kod viših komandanata. Porazi 1870. godine naneli su konačan udar prestižu ove ustanove.

Uništivši zatvoreni karakter generalštaba, vlada Treće Republike, po uzoru na pobednike, stvorila je pri ministarstvu vojske nešto nalik na nemački Veliki generalštab sa načelnikom na čelu.

Nesiguran položaj ovog poslednjeg na dužnosti, strah od povratka na kastinsku ustanovu, napoleonovski principi autoritativnosti viših trupnih komandanata — stvorili su isto takvu nesigurnost u francuskom generalštabu, tačnije rečeno u »generalštabnoj službi«, jer generalštab kao specijalno telo nije bio ustanovljen. »Generalštabna služba« se popunjavala oficirima koji su dobijali više vojno obrazovanje, zvanim »brevta«.

Mi nemamo mogućnosti da podrobno razmotrimo francuski generalštab, kako ćemo ga radi jasnoće nazivati. Naše poznanstvo sa njim počće od početka XX veka.

Stavljeni u položaj tehničkih radnika, slično svojim prethodnicima iz Napoleonove epohe, francuski generalštabni oficiri su se

aktivno udubili u izučavanje tehnike štabne službe, prestižući u tome svoje neprijatelje — Nemce. Ponižen u idejnom i naredbodavnom pogledu, taj generalštab je prikupljao snage da bi stupio u borbu za proširenje svojih prava.

Pre svega bilo je neophodno svrgnuti svoje bogove u okviru generalštaba i otvoriti put mladim snagama i idejama. Kao što je poznato, posle poraza 1870. godine francuska vojna misao se izgradila na odbrambenim tendencijama za budući rat sa susedom na Rajni. Videći u odbrani mogućnost zaustavljanja nemačkog nadiranja, vrhovi vojske i generalštaba usmeravali su u tom pravcu kako razradu ratnog plana, tako i obuku vojske.

Ali, već u početku XX veka u francuskoj vojnoj misli pojavili su se znaci kritike usvojenih gledišta o karakteru budućeg rata na Rajni, i mlade snage generalštaba su istupile sa propovedanjem napada.

Diskusija započeta u literaturi uskoro je prenesena i u generalštab. Član generalštaba poznati *Grandmезon* objavio je rat pomoćniku predsednika Vojnog saveta generalu *Mišelu*, okrivivši ga za pristrasnost prema »odbrani«. »Mladoturski« pokret generalštabaca u Parizu završio se ostavkom *Mišela* i dolaskom na dužnost načelnika generalštaba *Žofra* sa njegovom partijom »polubogova« sa »patentima« višeg vojnog obrazovanja.

»Mladoturci« su odneli pobeđu i od tada je generalštab počeo da učvršćuje svoja prava ne samo u vojsci, već da ih proširuje i na život zemlje.

Mi smo se zaustavili na ovoj kratkoj istoriji francuskog generalštaba da bismo dalje izlaganje učinili razumljivim.

U svom zanimljivom delu »Vrhovna komanda« *Žan de Pjerfe* daje sjajnu karakteristiku francuskog generalštaba i odnosa u njemu.

Ukazavši da su »brevte« (po našem mišljenju — generalštabni oficir — B. Š.), tj. lica koja imaju »patent« višeg vojnog obrazovanja, bila izrazito izolovana od ostalog komandnog kadra vojske, *Žan de Pjerfe* podvlači da su gotovo svi generalštabni oficiri bili reaktivari sa instinktivnom težnjom da se drže podalje od progressa i sa dubokim nepoverenjem u napredna mišljenja.

Generalštabni oficir se strogo pridržavao običaja, bio je krajnje pošten, štedljiv, čuvao je tradicije, nije se interesovao ničim što bi prelazilo okvire njegove dužnosti, bio je potpuna neznalica u oblasti stranih ideologija, i, uglavnom, bez intelektualne širine.

On je prezirao sve što nije spadalo u njegovu sredinu, pa bilo to ono društvo, pa čak i ona vojska, čije je čedo i sam bio.

Takav je bio opšti tip »mozga vojske« s one strane Rajne. Pošto smo ga ocrtali, žurimo da se vratimo pitanju koje nas interesuje.

Pre svega dužni smo da se malo bliže upoznamo sa samim *Žofrom*. *Pjerfe* ga opisuje kao čoveka čudljivog i tvrdoglavog, koji je na despotski način čuvao svoj autoritet. On je u svom štabu bio apsolutni gospodar i veoma su retki bili ljudi koji ga se nisu plašili.

Tačan na službi, Žorf nije podnosio zakašnjavanje svojih potčinjenih. Stekavši prve utiske, on ih više nije menjao. Pošto je volio da oko sebe vidi skromne ljude, ali ne bojažljive i sramežljive, Žorf nije podnosio saradnike koji mnogo govore, osobito povišenim tonom i smelo, a isto tako i referente koji su pokušavali da ga u ma što ubede. U takvim slučajevima preterano bolešljivi autoritet bi odmah reagovao i prekidaao referenta.

Ističući kandidaturu Žorfa za načelnika generalštaba »mladoturci« su se malo prevarili u računu, misleći da će u njemu naći poslušnog manekena na počasnom mestu. Ali, i pored takvog šefa za njih se ipak otkrivalo široko polje za ispoljavanje kvaliteta koji su gore navedeni.

Pjerfe iznosi da su se između generalštabnih oficira, i pored toga što su svi zauzimali privilegovan položaj u vojsci, još izdvajali »naročito privilegovani«, koji su sačinjavali *treće* odeljenje generalštaba (operativno).

Smatramo je za naročitu otmenost služiti u tom odeljenju, koje je u toku prvih tri godine rata imalo sva obeležja zatvorenog kaluderskog kruga. Samouvereni i zaneseni sopstvenom vrednošću, obuhvaćeni jednim te istim osećanjem neprijateljstva prema tuđim licima i mišljenjima, jednakih shvatanja, žreci toga odeljenja su neumoljivo čuvali svoj autoritet i autoritet svoga načelnika, starajući se da ga izoluju od uticaja sa strane.

Surovi i čak okrutni pri ocenjivanju delatnosti višeg komandnog kadra vojske, »brevte« operativnog odeljenja, svojim zaključcima i ličnim obilascima jedinica, dosta su doprineli čestom smenjivanju viših starešina, koje je zapaženo u prvom periodu rata. Pjerfe ukazuje da su, i pored najboljih namera koje su imali prilikom obilaska jedinica oficiri 3. odeljenja ipak donosili dosta štete, jer su: 1) bili slepe pristalice zvaničke doktrine, 2) malo poznavali stvarnost i 3) obično obilazili samo štabove, a ne i jedinice.

Taj isti Pjerfe daje jasnu sliku odnosa oficira operativnog odeljenja ne samo prema vojsci nego i prema francuskoj *vlasti*. Govoreći da je Žorf posle pobede na Marni postao maltene gospodar cele zemlje, autor opisuje prvi dolazak pukovnika Penelona, koji je bio na službi kod predsednika republike, u Žofrovu Vrhovnu komandu. Penelon se obratio operativnom odeljenju, gde je imao i lične veze, ali je hladno primljen. Kada je operativcima razjasnio cilj svoga dolaska i počeo dokazivati da je potrebno orijentisati šefa države, žestoko je napadnut od »žreca«, koji su negirali svaku vlast u Francuskoj, sem Žofrove i ... možda samog operativnog odeljenja.

»Pa, onda, šta hoćete da učinite sa vladom?« — sa gorčinom je upitao Penelon.

»Sa vladom ... neka se gubi u kolonije!« — usledio je sasvim određen i odlučan odgovor kaludera Žofrove vrhovne komande.

Tako je počela »parlamentska kontrola« u Francuskoj!

Pjerfe nam predstavlja i načelnika operativnog odeljenja pukovnika Gamlena, koji je na tu dužnost stupio posle bitke na Marni,

kome pripisuju vidnu zaslugu u izradi njenog plana, pošto je bio na službi kod Žofra. Kao što je poznato, Gamlen sada komanduje trupama koje se u Siriji bore protiv Druza.

Mladolik, mada mu je bilo već preko 45 godina, kicoški odeven i dobrog zdravlja, Gamlen je bio jednostavan u ophođenju i nikada nije zloupotrebljavao poverenje koje je Žofr imao prema njemu. Čutljiv, prijatnog glasa, dobar govornik, Gamlen je umeo vatreno da brani svoja mišljenja i da ubeđuje one koji ga slušaju.

Završivši među prvima višu vojnu školu, Gamlen je imao reputaciju dobrog stratega i, ako se uzme u obzir njegov način referisanja Žofru, koji je odgovarao ovom poslednjem, postaje sasvim jasan njegov veliki uticaj na komandanta koji je voleo svoga načelnika operativnog odeljenja.

Gamlen je bio jedan od članova Žofrovog intimnog kruga, koji se obično okupljao oko stola za ručavanje svoga mandarina.

Mračnijim bojama Pjerfe ocrtava lik načelnika prvog odeljenja, potpukovnika *Bela*, koji je bio nadležan za personalna pitanja u vojsci.

Malen, crn, grubog lica, hladnog pogleda treptavih očiju, sa cvikerom, ulagivačkog i neujednačenog hoda, Bel je sejavao strah prolazeći hodnicima generalštaba i ličio je na tužioca koji se vraća sa pogubljenja prestupnika. Imao je odlično pamćenje i poznavao gotovo ceo sastav francuske vojske. Za vreme kratkih odmora u toku dvanaestčasovnog rada bio je grub i neprirodno veseo u ophođenju sa vojnim rukovodiocima koji su mu se obraćali po službenim poslovima. On je bio kriv za udaljenje sa dužnosti 147 generala, koje nije mogao spasiti ni sam Žofr, jer je Bel bio neumoljiv u svojim referatima i karakteristikama. Ni načelnik štaba, ni njegovi pomoćnici nisu smeli da protivreče Belu.

Bel, koga je Žofr poznavao od pre rata, uživao je njegovo neograničeno poverenje i pripadao intimnom krugu maršala Francuske.

Dok smo u štabu Hindenburga zapazili izvesno gostoprimstvo, dotle je kod njegovog protivnika predstavnike trupe čekao hladan prijem. Niko, naravno, nije mislio ne samo da ih upita o stanju na frontu nego čak ni da ih pozove u trpezariju, i viši komandanti su morali da idu u restorane da ne bi skapali od gladi.

Ma koliko da bi bilo interesantno dalje udubljivanje u život francuskog generalštaba, mi smo prinuđeni da ga se odrekemo, moleći za izvinjenje što smo sebi dozvolili da manje ili više podrobno ocrtamo Žofrovu vrhovnu komandu. To smo učinili s jedne strane, što smo želeli da se ne ograničimo na tumačenje pitanja u čisto nemačkim okvirima, jer su nemački i autsrijski generalštab u izvesnom stepenu ipak bili srodni, a s druge, što smo težili da se podigne zavesa nad »blistavim« francuskim generalštabom, koji je danas zauzeo prvo mesto među »mozgovima vojski« raznih zemalja.

Pobednici obično služe kao primer na koji se ostali ugledaju, u najboljem slučaju ga izučavaju, a često i slepo kopiraju. Pojedine

vojske čine to danas uzevši kao obrazac francuski generalštab. Sem toga, francuski generalštab, po naređenju »slobodne republike«, u vazalnim joj državama Evrope zavodi vojnu hegemoniju i teži da prenese svoj način života i rada na njihovo tlo, ne misleći koliko će se ono pokazati pogodnim za uspešno izrastanje sličnih ustanova.

Zbog toga pretpostavljamo da nam se neće zameriti što smo se udaljili od opisivanja naših junaka sa obala Dunava, tim pre što ćemo ih lakše shvatiti posle upoznavanja sa sličnim junacima na obalama Špreje i Sene.

Smatramo da nas upoređivanje osoblja tri savremena generalštaba (austrijskog, nemačkog i francuskog) oslobađa od ocenjivanja Konradovih pomoćnika, jer će čitalac ovog poglavlja sam doneti određeni sud o osoblju austrougarskog generalštaba.

GLAVA IX

»OD NJEGA POTIČE SVE«

Kolektivno rukovođenje ratom u celini. — Savremeni »vojskovođa« u rukovođenju ratom. — Neophodnost i značaj aparata za rukovođenje ratom. — A. Svečin o generalštabu. — Glavne obaveze vojskovođe našeg vremena. — »Autoritet« načelnika generalštaba i »intimni« krugovi oko njega. — »Autor-sko pravo« u generalštabu. — Razvijanje inicijative kod generalštabnih oficira. — »Tulon« u radu generalštaba. — Šta se zahteva od štabnog osoblja. — Odnos načelnika generalštaba prema potčinjenim. — Rad načelnika generalštaba na vaspitavanju svojih potčinjenih. — Politički vidokrug generalštabnih oficira. — Razvijanje karakternih osobina generalštabnih oficira. — Njihova radna sposobnost. — »Čutljivost« i »skromnost« generalštabnih oficira. — Društenost. — Taktičnost generalštabnih oficira. — Karakter usmenih referisanja. — Generalštab i trupa. — »Više biti nego izgledati«.

Čitalac našeg dela posetio je više sala sa portretima generalštabnih oficira raznih vojski i epoha. Pred njim su prodefilovali »stari heroji« — »polubogovi«, a zadržali smo njegovu pažnju i na slikama »nove« škole, nama bliske po vremenu. Sa zidova su gledali likovi odvažni, energični, tvrdoglavi, s misaonim borama na čelu i žigom karaktera na licu.

Mi nećemo razjašnjavati čitaocu individualne osobine svih ličnosti čije smo potrebe videli u galeriji, već ćemo njegovu pažnju zadržati na opštem sudu o osoblju generalštaba, njegovom značaju, pripremi, vaspitanju i načinu života.

Mislimo da se bez naročitih objašnjenja mogu uočiti zajedničke crte osoblja prikazanih generalštabova, koji su se izgrađivali u raznim državama, nimalo sličnim jedna drugoj. Ova će nam pojava biti sasvim razumljiva ako se setimo da se generalštab vojski raznih evropskih država popunjavao jedino pripadnicima buržoaske klase, koja ima zajedničke crte ma gde živela — na Dunavu, Špreji ili Seni. Dok su vojske tih država ipak uključivale predstavnike radničke klase i seljaštva, dotle se generalštab od njih izolovao. »Mozak« kapitalističke vojske morao je biti samo buržoaski, nikakav drugi. Zbog toga ma u koji generalštab da smo zavirili, svuda smo nailazili na jedne te iste izrazite predstavnike buržoazije, koji su ljubomorno čuvali njene interese.

Na taj način, s jedne strane, kopiranje najkonzervativnijeg generalštaba — nemačkog, a s druge, klasni interesi, što je i najvažnije, utisnuli su onaj zajednički žig na generalštab ove ili one od nabrojanih država.

U ranijim glavama naglašeno je da je u naše vreme rukovođenje ratom u celini iz ruku vojskovođe odlučno i nepovratno prešlo na *kolektiv*. Vojskovođa se u tom kolektivu pojavljuje kao jedan od državnika, odgovoran za vojnu stranu rata, a u ostalim oblastima njegovog vođenja postavlja samo svoje zahteve, ali nikako ne rukovodi zemljom u celini. Ukazali smo da je nemački generalštab u Moltkeovo doba i za vreme svetskog rata pogrešno shvatio ovaj princip i zato smatramo da nisu potrebni naročiti dokazi za načela koja je sam život istakao.

Ostaje, dakle, *»vojna strana«* rata kojom bi trebalo da rukovodi sam vojskovođa, slično Napoleonu. Ali, ako se setimo, Napoleon je to, po Šlifenovom shvatanju, mogao ostvariti jedino *»ukravši svetu vatru s neba«*. U naše vreme više se ne veruje u slične priče, zato ćemo sebi dozvoliti da se potpuno složimo sa Konradovim gledištem da je rukovođenje ratom čak i u vojnom smislu moguće jedino uz dobro organizovan rukovodeći vojni aparat, koji pravilno, tačno i bez zastoja funkcioniše, a čiji je deo generalštab. Danas poslednji stvarni načelnik generalštaba, Ludendorf, tvrdi da vojskovođa nije u stanju da samostalno vodi rat a, sledstveno tome, ni pripremu za njega.

U svojoj *»Strategiji«* A. Svečin kaže: *»Preimućstva nemačkog sistema (vojnog rukovođenja — B. Š.) sastojala su se u tome što je on prividno zadržao feudalni način nasleđivanja dužnosti, omogućavajući da se odgovoran rad poverava talentovanim stručnjacima ne vodeći računa ni o njihovoj starosti, ni o položaju u službi. Armija se poverava mladom generalu, pa čak i pukovniku, koji se zvanično vodio samo kao »šef« (načelnik štaba), a koji je pored sebe imao pristojnog predstavnika ideje feudalne hijerarhije«*.

Dalje A. Svečin dolazi do potpuno pravilnog zaključka: *»Razume se, koristi toga sistema otpadaju u vojsci koja se potpuno oslobodila feudalnih predrasuda i rado prihvata komandovanje mladih vođa, ne vodeći računa o njihovom starešinstvu«**) (kurziv naš — B. Š.).

»Međutim, to još ne znači da je generalštab zaostatak feudalizma... U savremenom ratu komandant mora da se oslanja na čitav kolektiv odabranih pomoćnika, koji su sposobni za svaki odgovoran rad i zaslužuju puno poverenje.«

»Takav je kolektiv potreban i za samo unapređenje ogromnog rada oko pripreme za rat. Koordinirati, uskladiti ratne pripreme... može samo generalštab — skup lica koja su izgradila i proverila svoja vojna gledišta pod jednakim uslovima i pod jednakim rukovodstvom,

*) Vidi: Svečin, *Strategija*, izdanje *»Vojnog dela«*, 1956, str. 390, 391.

koja su najbrižljivije izabrana, koja primaju na sebe punu odgovornost i složnim istupanjima ostvaruju preokrete u vojnoj organizaciji.«*)

»Savremeni oblici operacije, u koju je prerasla bitka, ne dozvoljavaju da njome rukovodi samo jedan čovek: da bi se mogli primenjivati savremeni oblici operacije, potrebne su desetine i stotine poverljivih službenika i svaki od njih treba da bude ne birokrata, već svestan predstavnik višeg vojnog rukovodstva. Ako ne postoji generalštab, ni najveći broj telegrafskih linija neće obezbediti vezu, jer će onaj koji predaje depeše davati im jedan, a primalac sasvim drugi smisao.«*)

»Uvežban generalštab, pored ostalih preimućstava, omogućava da se služimo kratkim naređenjima« — govori dalje A. Svečin. »Kao što tehničar mora prethodno da naštimuje Hjuzeve aparate, koji se nalaze na suprotnim krajevima žice, da bi brzo i tačno prenosili depeše, tako isto i iskusan majstor za strategijska i operativna pitanja mora prethodno da naštimuje štabove obe instance koje se dogovaraju.«**)

»Ceo generalštab« — završava A. Svečin — »treba da govori jednim jezikom, da određenim izrazima obuhvata iste misli.«**)

Smatrali smo za neophodno da osvetlimo savremena gledišta naše literature na generalštab, kako bismo potom prešli na razmatranje utisaka iz muzeja generalštaba.

Mi bez kolebanja prihvatamo misli bivšeg načelnika austrijskog generalštaba, koje se svode na to da vojskovođa u naše vreme mora da se zadovolji samo idejnom stranom i opštim usmeravanjem čitave delatnosti komandnog aparata i da nalazi zadovoljenje u njegovom dobrom radu. Drukčije rečeno, vlast savremenog vojskovođe podleže daljem raščlanjavanju, jer se sve više uočava potreba za dobrim kolektivnim radom, tj. povećava se značaj pojedinih komandnih organa čak i u idejnom rukovođenju, a ne samo u tehničkom radu. Vojskovođa našeg vremena ne bi bio u stanju da radi sa takvim štabom kakav je imao Napoleon, čak i kad bi postojao Bertije.

Misli bivšeg načelnika austrijskog generalštaba, koje smo maplopre ponovili, izražene su posle svetskog rata. Ne znamo koliko je bio sklon da se njim rukovodi u radu generalštaba pre rata. Sudeći po njegovoj visokoj oceni uloge načelnika generalštaba i onim neprekidnim borbama koje je zbog toga vodio, moglo bi se doći do zaključka da je Konrad težio da sprovede u život gledišta Moltkea starijeg, sa njegovim »jednim« mišljenjem samo »jednog« lica. Ali, činjenica da je Konrad imao »intiman« krug generalštabnih oficira govori o drugom.

Takvi krugovi specijalno izabranih lica postojali su u sva tri generalštaba do svetskog rata i na njegovom početku; kasnije takav je krug imao Falkenhajn, pa i Ludendorf se nije libio saveta potči-

*) Ibid., str. 391.

**) Ibid., str. 393.

njenih, kako nam je o tome pričao Hofman. U isto vreme mi smo videli kako je svaki vojskovođa spolja štitio svoj autoritet »jedinog« izvršioca ratnih dejstava...

Prema izloženom, neophodno je malo pažljivije razmotriti pitanje »autoriteta« savremenog vojskovođe i potrebu postojanja oko njega »uzanog kruga« savetnika.

Nema govora da prestiž vojskovođe našeg vremena treba shvatiti kao tradiciju nedeljive vlasti vojnih vođa. Kao što je malopre ukazano, raščlanjivanje vlasti vojskovođe u naše vreme je prirodna pojava i zbog toga ne treba ni govoriti o njegovom »autoritetu« u ranijem smislu. Ovde jedino treba ustanoviti: da li je vojskovođa u stanju da u ratu, a načelnik generalštaba u miru, uspešno rukovodi čitavim vojnim komandnim aparatom, ili mu je za to potreban pomoćni organ. Kažemo »pomoćni«, jer su to jedino i mogli biti intimni krugovi oko načelnika generalštaba.

Opšte rukovođenje ratom, čak i u vojnim okvirima, danas je toliko komplikovano da bi, ako bi se poverilo jednom licu, predstavljalo teret koji mogu podneti samo istaknuti ljudi, a i njima bi, možda, bilo korisno da pre toga »ukradu svetu vatru«. A pošto vojskovođe pred svetski rat ipak nisu smatrale mogućnim da tako šta učine, jasno je da su tražile podršku od bliskih ljudi, starajući se da u njima, u boljem slučaju, provere pravilnosti svojih sudova, a u gorem — nađu nezvaničan vojni savet, o kojem je sa gorčinom govorio Nemač Bauer. Takvi intimni krugovi, koji su uz to odbačeni po krvnim, rodbinskim ili ranijim službenim vezama, ipak nisu predstavljali siguran kriterijum za određivanje koliko su pravilne zamisli i koraci vojskovođe, odnosno načelnika generalštaba. Njih treba oceniti kao bolesne narasline, kao ustupak tradiciji, kao pojavu svojstvenu buržoaskoj klasi, i na njih se opravdano može primeniti Engelsovo mišljenje da je bolje uopšte nemati štab, nego umesto njega imati uzan krug rođaka, prijatelja, poznanika i bivših kolega.

Ma kako da su komplikovani pripreme za savremeni rat i njegovo vođenje na ratištu, mi ipak ne možemo zamisliti vojskovođu, odnosno načelnika generalštaba, ograničenog u idejnom, stvaralačkom radu bilo kakvim »šefovima« koji »složnim istupanjem ostvaruju preokrete u vojnoj organizaciji«, kako kaže A. Svečin. Mi nećemo stupati u polemiku, niti protivrečiti autoru odličnog dela »Strategija«, ali ćemo dozvoliti sebi da podsetimo našeg čitaoca na »mladoturke« francuskog generalštaba, koji su »složnim istupanjem ostvarili preokret u doktrini« i koji su doživeli prve neuspehe u početku rata 1914. godine. Ako okrenemo nekoliko stranica unazad i pročitamo o francuskom generalštabu pred svetski rat, nećemo uočiti razliku od ovoga što je izneo A. Svečin. Mi ne ističemo »brevte« onih vremena kao primer za savremeni generalštab, jer ljudi koji »složnim istupanjima ostvaruju preokrete u vojnoj organizaciji« i »koji su vezali sebe solidarnom odgovornošću« ne mogu uvek davati

pravilne i tačne prognoze vojne izgradnje i samog rata. U takvom generalštabu mi vidimo ranije »polubogove« i »intimne« krugove, ali sa povećanim brojem članova.

»Vojski koja se definitivno oslobodila feudalnih predrasuda i rado prihvata komandovanje mladih vojskovođa, ne vodeći računa o njihovom starešinstvu« uopšte nije potreban takav generalštab, a, uostalom, vrlo je verovatno da će načelnik generalštaba takođe biti jedan od »mladih vojskovođa«, kome neće biti potrebni ni ljudi »koji su vezali sebe solidarnom odgovornošću«, ni preokreti. Savremenom vojskovođi je potreban sposoban aparat za rukovođenje, i ništa više.

Odbacivši, na taj način, neophodnost intimnih krugova i saveznika oko vojskovođe, odnosno oko načelnika generalštaba, prilazimo drugom pitanju — »autorstvu« u radu. Pošto je porastao značaj delatnosti vojnog rukovođenja, pitanje o autorstvu u radu postaje aktuelno. Videli smo da je stric Moltke priznavao samo »jedno« mišljenje, koje se oformljavalo posle prethodnog razmatranja sa potčinjenima, i da je »samo on« iznosio to mišljenje caru, preuzimajući svu odgovornost. Pred našim očima sinovac Moltke je priznao »autorstvo« Ludendorfu za plan o pojačanju vojske, zbog koga je sve posledice snosio ne načelnik generalštaba, već »autor«. Konrad kaže da je u takvom slučaju, sledeći Moltkea starijeg, on pre uzimao svu odgovornost na sebe, ali je zato »autor« ostajao u senci. Drukčije rečeno, da li svaki generalštabni oficir mora da ima svoj »Tulon«*) ili sve lovorike i gorčine treba da prepusti svome načelniku.

»Autorsko pravo« se već davno pojavilo u generalštabnoj službi kao tema za diskusiju i praktično rešavanje. Može se reći da se pojavilo sa priznavanjem duumvirata kao sistema rukovođenja, tj. u početku XIX veka. Reč je o međusobnim odnosima generalštaba i njegovih trupnih komandanata. Ne upuštajući se u rešenje toga pitanja u nemačkoj vojsci, koje je dugo vreme bilo sporno, mi ćemo se ograničiti napomenom da je »autorsko pravo« pripadalo komandnom kadru. Kaprivi, kako izgleda, nije pretendovao na »autorstvo« napada koji je izvršio Bredov, unekoliko, po svoj prilici, zato što »polubogu« nije naročito laskalo da se razglase metodi kojima je on rešavao pitanje »autorstva«. Ali, nemoguće je prećutati da se »autorstvo« skrivalo samo spolja, dok su u generalštabu znali »autore« i unosili ih u odgovarajuće spiskove. U drugim generalštabovima, po uzoru na prusku ili zbog čvrstog usvajanja principa jedno-starešinstva, pitanje autorskog prava je rešeno na isti način. Ali, potrebno je reći da se posle svetskog rata predstavnici generalštaba sa obala Špreje, kako izgleda, drže drugog gledišta i naporedo

*) Za vreme francuske buržoaske revolucije u Tulonu je 1793. godine izbila kontrarevolucionarna pobuna protiv diktature jakobinaca. Zahvaljujući uspešnom dejstvu artiljerije, kojom je komandovao i koju je po svome planu rasporedio Napoleon, preuzimajući za to svu odgovornost, Tulon su 19. decembra 1793. godine zauzele trupe Konventa, a Napoleon je bio unapređen u čin general-majora. — Prim. red.

sa imenima trupnih komandanata uvek spominju njihove načelnike štabova, što se može unekoliko objasniti težnjom da se ovekoveči uspomena na pripadnike generalštaba koji je sada rukom Antante izbrisan iz spiska živih.

U bivšoj ruskoj vojsci se »autorsko pravo« generalštabnog osoblja priznavalo, pa čak i nagrađivalo, ali samo u slučaju ako komandant potvrdi da je uspeh postignut blagodareći planu koji je razradio njegov načelnik štaba.

Takav je bio zakon, ali je u praksi u svim vojskama uporedo sa komandnom linijom uvedena takozvana *generalštabna linija*. »Polubogovi« su imali svoju »božansku« potčinjenost i često su to isticali pred svojim neposrednim trupnim komandantima, pa su čak i pomagali njihovom smenjivanju. »Generalštabnu liniju od njenog vrha do dna druidi*) su čuvali kao svetinju. Sumnjam da je neophodno dokazivati svu štetnost takve »linije«, jer je to jasno i bez dokaza, naročito za »vojsku koja se definitivno oslobodila feudalnih predrasuda i rado prihvata komandovanje mladih vođa«. Ipak, na naše duboko žaljenje, isto se preporučuje i za nju.

Mi smo čuli mišljenje A. Svečina da *savremeni* generalštab čine »poverljivi službenici«, »svesni predstavnici višeg vojnog rukovodstva«, da taj »skup lica« mora »prethodno da naštimuje iskusan majstor za strategijska i operativna pitanja«, da »generalštab treba da govori jednim jezikom«.

Najzad A. Svečin podvlači: »Uloga generalštaba je naročito važna u pogledu suzbijanja prava zastupanja lokalnih uskih interesa«. Ukazujući da su ti uski interesi svojstveni višim komandantima jer »viši komandni kadar neuporedivo teže usvaja disciplinu nego crvenoarmejci«, A. Svečin dolazi do određenog zaključka: »Generalštab — to su službenici jedne celine vezani ne za lokalne interese date jedinice, ne za date tradicije, već za ideju na vojnom frontu u celini. Njegova je dužnost da ističe te zajedničke ciljeve i da se bori protiv skretanja u pravcu lokalnih interesa«.**)

Onda, po čemu nije »božanstvena« ta ranija, nezvanična generalštabna linija, o kojoj smo malopre govorili? A šta ako je viši komandni kadar izašao iz nedara generalštaba? Kako izgleda, i on, pored komandne linije, treba da bude »opunomoćeni službenik celine«, jer ga je »prethodno naštimovao iskusan majstor za strategijska i operativna pitanja«. Pored svega našeg poštovanja prema autoru »Strategije«, mi odlučno odričemo da se saglasimo sa njegovim gledištima i pre ćemo prihvatiti Napoleonovu ocenu generalštaba. Od »božanstvene linije« generalštaba nije daleko ni do »generalštabne uobraženosti«, i smemo da tvrdimo da čvrst trupni komandant neće trpeti slično »šefovstvo« nad sobom, već će odlučno ograničiti vlast »opunomoćenog službenika« ili ga prosto udaljiti od sebe.

*) Starokeltski sveštenici. — Prim. red.

**) Vidi: Svečin, *Strategija*, Izdanje »Vojnog dela«, 1956, str. 395. — Prim. red.

Generalštabni oficir ne može biti tumač naređenja koja njegov komandant dobija od više instance, »naštimovan Hjužov aparat«, jer, pre svega, viši komandanti moraju podjednako da shvataju ratne pojave, a naređenja treba da budu napisana tako da misao izražena u njima bude jasna ne samo generalštabnim oficirima već i trupnim komandantima. Ne treba zaboravljati da je ipak komandant odgovoran za uspeh ili neuspeh, a ne njegov »šef«; biće slab onaj trupni komandant koji, slično Moltkeu, krivca bude tražio među svojim potčinjenim, a ne u samom sebi.

Odbacivši mešanje »svesnih predstavnika višeg vojnog rukovodstva« u nadležnost trupnih komandanata, zadržaćemo se na »autorskom pravu« u samom generalštabu, pošto postoje predsedani u njegovom priznanju. Napred je naglašeno da je bivši načelnik austrijskog generalštaba uvek uzimao u obzir mišljenja i referate svojih saradnika, prihvatao ono što je celishodno u njima, zahtevao inicijativu u radu, pa čak i menjao svoje osnovne postavke, ali to ga ipak nije vodilo ozakonjenju »autorskog prava« svojih saradnika, na koje bi svaljivao krivicu u slučaju neuspeha, kao što je to učinio Moltke mlađi. Nema govora, svakome laska da ima svoj »Tulon«, ali se ne sme zaboraviti da slava treba da pripada onome ko snosi odgovornost. Da vidimo Ludendorfov »Tulon«. Izgledalo bi da je pre svega načelnik generalštaba odgovoran za blagovremeno pojavljivanje vojske i da od njega treba da potiču odgovarajući projekti, jer je njemu, više nego ma kome od njegovih potčinjenih, mogla biti poznata politička i ekonomska situacija i perspektive njenog razvoja. Ako je načelnik operativnog odeljenja prvi pokrenuo to pitanje i razradio projekat, znači da načelnik generalštaba nije na vreme procenio situaciju, već je samo sledio za svojim potčinjenim. Ali, ako bi to i bilo tako, usvajanje projekta i njegovo podnošenje višoj instanci trebalo bi da potekne od pretpostavljenog starešine, a, prema tome, sva odgovornost da padne na načelnika generalštaba. Ko zna, možda bi Nemačku zadesila bolja sudbina na bojnim poljima da je blagovremeno iz generalštaba udaljen Moltke, a ne Ludendorf, koji bi se, verovatno, pokazao korisnijim na dužnosti načelnika operativnog odeljenja nego na samostalnoj dužnosti prvog general-kvartir-majstora. Moltke je, kao što je poznato, po drugi put pretrpeo neuspeh, ali ne pred Rajhstagom, nego... pred Francuzima. Kobna ironija sudbine — »autor« toga neuspeha opet nije bio Moltke, već po zlu poznati Henč, samo, ovoga puta ni načelnik generalštaba nije tako lako prošao kao u slučaju s Ludendorфом.

Mi ne priznajemo generalštabu »autorstvo« uopšte, a u okviru njega potčinjenima posebno, ali smo daleko od toga da sputavamo njihovu *inicijativu* u radu ili da ponižavamo njihovo *samoljublje*. Ove osobine kod svojih potčinjenih treba poštovati, ceniti i razvijati, ističući njihov rad prema zaslugama, kad je to potrebno, ali ne treba prebacivati svu odgovornost za taj rad isključivo na njih. Konradovo mišljenje o tome nama se sviđa. »Tulon«?! A šta ćemo sa »Tulonom«? Njega svaki nosi u svom rancu! To je opravdano, ali u štabnom poslu

neprimenljivo, jer je ovde potrebno »više biti nego izgledati«. Slava, pak, o odličnoj delatnosti »čutljivca« i na tom poprištu će neprimetno, ali sigurno, prodrati u vojsku. Sudbina Mecgera jeste potvrda onome koji u to sumnja. Konrad, cela vojska, domovina, čak i saveznici Nemci znali su i cenili toga čoveka, nazivajući ga Konradovom »desnom rukom«, ali sam Mecger do kraja života nije tražio »autorsko pravo«, što se očigledno vidi po njegovom radu opisanom u V tomu Švarteovog dela »Svetski rat«, napisanom posle njegovog završetka. Njemu »Tulon« nije izmakao.

Bilo bi pogrešno zaključiti da se u Napoleonovoj epohi pred štabno osoblje nisu postavljali *veliki zahtevi*. Oni su u to vreme uglavnom obuhvatali tehniku štabne službe.

Počevši od Moltkeove epohe od štabnog osoblja se zahteva da učestvuje u idejnoj strani pripreme rata i njegovog vođenja. Taj zahtev se svake godine sve više ističe, te se danas bez dobro organizovanog, u idejnom smislu, komandnog aparata nemoguće ni pripremiti za rat, niti ga izvesti.

Zbog toga je jasno da za rukovođenje pojedinim komandnim organima treba izabrati ljude dobro obrazovane, energične i inicijativne, sposobne za rad, samostalne u rasuđivanjima i dejstvima, ali u isto vreme taktične i skromne u svakodnevnom životu.

Videli smo kakve su zahteve u tom pogledu postavljali Konrad i drugi načelnici generalštabova, te ih ovde nećemo ponavljati. O kvalitetima generalštabnog osoblja reći ćemo nešto kasnije, a sada ćemo ponovo naglasiti da treba obratiti naročitu pažnju na njihov izbor, što je, naravno, jedna od najvažnijih briga načelnika generalštaba. Mi bismo samo upozorili na to da se treba čuvati od sastavljanja štaba na osnovu rodbinskih i prijateljskih veza, jer je u takvom slučaju bolje nemati nikakav štab.

Sada ćemo govoriti o *međusobnim odnosima* načelnika generalštaba i njegovih potčinjenih. Na primerima je ranije pokazano da načelnik generalštaba treba da daje opšte smernice za rad svojih potčinjenih organa, ne ulazeći u detalje. Ali, to nikako ne znači da načelnik generalštaba ne mora da zna detalje rada, naprotiv, on povremeno treba da ih razmotri prepuštajući njihovo ostvarivanje, svojim potčinjenim. Šlifenovo sitničarenje — podsećanje na ranije referate ako se oni ne podudaraju sa kasnijim — objašnjava se baš time i mi ne razmatramo »sitničarenje« kao neumesnu zamerku načelnika, već kao izvesnu kontrolu. Sem toga, ne treba zaboravljati da detaljna prorada ovog ili onog pitanja može da povuče za sobom izmenu čak i njegove ideje, zamisli.

Na taj način, dajući opšti smer radu potčinjenih organa, načelnik štaba izdate direktive ne može smatrati kao nešto stalno, što se ne može izmeniti. Videli smo da su ih Moltke stariji i Konrad obično podvrgavali prethodnoj analizi. Načelnik austrijskog generalštaba, pa čak i strogi Ludendorf, smatrao je da se samo njegova *konačna odluka* ne sme menjati, dok prethodna uputstva uvek mogu biti izmenjena. Dozvolićemo sebi samo da opet ponovimo da savre-

meno rukovođenje zahteva detaljno razmatranje donete odluke, a pošto načelnik generalštaba, nije u stanju da to sam učini, onda se bez prethodne detaljne prorade projekta odluke od strane potčinjenih organa ne može jemčiti za njenu celishodnost. Konrad ukazuje da je posle takve prorade ponekad morao iz osnova menjati ranije donete odluke.

Ne mora se mnogo govoriti da načelnik štaba treba ne samo da pozdravi *inicijativu* u radu *potčinjenih* organa nego i da je zahteva. U tom slučaju je neophodno pokazati umešnost i taktičnost da bi se, s jedne strane, uveo inicijativan rad kao normalan rad, a s druge, da se ostrim odbacivanjem neumesnih predloga potčinjenih ne bi prekinulo njihovo stremljenje ka plodotvornom radu. Bivši načelnik austrijskog generalštaba je s pravom smatrao za nužno da to napomene u svojim memoarima, ističući istovremeno da on nikada nije unosio nervozu u rad svojih potčinjenih. Možda su Šliflenovi »sarkazmi« i pokazali njegov um, ali, s druge strane, mogli su štetno da se odraze na rad potčinjenih, zbog čega ih mi ne bismo uveli u svakodnevnu praksu.

Govoreći o odnosima sa svojim potčinjenim, Konrad kaže da on nikada nije opštio sa njima mimo njihovih neposrednih starešina. Smatramo da se takvom načinu rada ne može ništa prigovoriti, njega treba samo pozdraviti, ali, bez sumnje, biće i izuzetaka, kada potčinjeni starešina bude referisao u prisustvu svoga najbližeg pomoćnika, koji neposredno vodi ovu ili onu granu posla. Pri tačnom i detaljnom radu, kakav treba da bude danas u generalštabnoj službi, ovaj izuzetak može da se pretvori u pravilo. Ponovo ponavljamo da »Tulon« u generalštabnoj službi nema mesta.

Izbor osoblja za generalštab, pa bio on i najbrižljivije izvršen, ne pruža još garanciju za odličan rad. Za takav rad se zahteva: 1) idejna povezanost čitavog osoblja izražena u jednakom shvatanju raznih pojava vojne delatnosti; 2) usavršavanje u vojnoj nauci, koja se brzo razvija; 3) vaspitanje karaktera; 4) usavršavanje u tehnici štabne službe; 5) jačanje fizičke kondicije, jer štabna služba zahteva odlično zdravlje i izdržljivost.

Iz ranijeg izlaganja se vidi da su ovome svi načelnici generalštabova koje smo pominjali obraćali osobitu pažnju. Individualno rešavanje taktičkih zadataka, ratne igre, komandantska putovanja uz razmenu mišljenja načelnika generalštaba sa svojim potčinjenim i istorijski radovi služili su kao sredstva. Navedenom ciklusu zanimanja sa osobljem generalštaba danas treba obavezno da dodamo političku pripremu i odgovarajuće političko izgrađivanje. Radi jačanja fizičke kondicije generalštabni oficiri su stupali u sportska društva, za njih su se organizovala specijalna jahanja, ekskurzije itd. Sada se nećemo upuštati u detalje pripreme generalštabnih oficira, jer ćemo to učiniti u glavi koja govori o pripremanju generalštaba u celini.

Gore smo podvukli da u službenim odnosima stariji treba da budu taktični i trpeljivi prema tuđim mišljenjima i gledištima, da ne stvaraju trzavice u radu i... da su što manje »sarkastični«. Nas ne

privlači Žofrovo ponašanje prema potčinjenima. Naravno, načelnik generalštaba nikad ne treba da gubi svoj autoritet, ali, kako je naznačeno ranije, autoritet se ne stvara strogošću i nepristupačnošću, već duhovnim i moralnim kvalitetima. »Mandarinat« je odživeo svoj vek čak i u Kini! Ukoliko obe strane pokazuju više jednostranosti i srdačnosti i uspostavi se potpuna harmonija između načelnika i potčinjenih, utoliko će biti više izgleda da će se raditi bez trvenja. I pored sklonosti »sarkazmu«, Šlifen je, po tvrdjenju onih koji su ga okruživali, bio srdačan prema potčinjenima, mada je to ponekad izražavao na dosta originalan način. Konrad se trudi da ta svojstva pripiše i sebi, mada savremenici tvrde da je on svuda stvarao zategnutu atmosferu. Ludendorff takođe nalazi za neophodno da podvuče svoju i Hindenburgovu otvorenost u odnosu sa štabom. Čak i tako zatvoren u sebe načelnik generalštaba kakav je Falkenhajn, bio je jednostavan u ophođenju sa potčinjenima, istina samo u uskom krugu. Jednom rečju, ma kako to bilo čudno, jedino je u »slobodnoj« Francuskoj i dalje živeo i cvetao mandarinat, a da se i ne govori o ruskom generalštabu, gde su loptice na glavi »mandarina« uvek cenjene mnogo više nego sadržina njihove lobanje. »Više biti nego izgledati« — obavezno je i za pretpostavljenog kao i za potčinjenog.

Sada ćemo govoriti neposredno o potčinjenima. Nešto ranije smo delimično ukazali kakve kvalitete treba da poseduje osoblje generalštaba.

Daleko smo od toga da pišemo deset zapovesti za štabno osoblje i nabrajamo po tačkama sve vrline koje ono treba da ima, jer smo uopšte protivnici »tačaka« u svojim zaključcima. Već ocrtane karakteristike štabnog osoblja dovoljno jasno pokazuju da njegove umne i karakterne osobine ne treba izgrađivati na osnovu nekih suvih, u tačke sabijenih pravila.

Zato ćemo se zadržati samo na pojedinim pitanjima, koja će biti od interesa i za naše doba.

Gore je bilo naznačeno da odgovornim rukovodiocima štaba *ne treba da bude tuđa politika*, tj.: 1) moraju da imaju odgovarajuću političku pripremu i da uvek budu u kursu političkog života ne samo svoje zemlje već i susednih država i 2) ne mogu stvarati svoju, čisto vojnu politiku, jer u stvarnosti takva posebna politika uopšte ne postoji. U prethodnom izlaganju je pokazano da generalštabni oficiri uopšte nisu dobijali političku pripremu i vaspitanje i da su svoje političke poglede izgrađivali krećući se u određenoj buržoaskoj sredini. Nemoguće je, naravno, priznati da je, recimo, Slamečka imao i političku erudiciju, iako je bio jak na peru i mogao sa uspehom prenositi na papir misli svoga patrona — načelnika generalštaba. Svi savremenici (Nemci, Francuzi itd.) danas jednoglasno potvrđuju političku nespremnost svojih generalštabova, te smo mi zbog toga u obaveze načelnika generalštaba uveli jednu novu — brigu o političkoj pripremi i vaspitanju svoga osoblja.

O »autorstvu« generalštaba u politici ćemo kasnije detaljnije govoriti, a sada smatramo za neophodno da naglasimo da je takvo

autorstvo nemoguće zato što je politika stvar i obaveza drugih državnih organa a ne generalštaba. Generalštab je dužan da uzima u obzir politički život, da na osnovu toga stvara zaključke, podnosi ove ili one zahteve neophodne za odbranu zemlje, ali koji neće imati prevagu nad drugim granama od životnog interesa za državu. Ne treba nikada zaboraviti Klauzevicevu pouku da »u svakom slučaju, ratna veština ne može biti osnov za politiku«.

Posle prvog svetskog potresa ponavlja se istina koju je filozof rata izrekao pre sto godina.

U petoj glavi navedeno je Napoleonovo mišljenje da je za vojskovođu neophodna ravnoteža uma i karaktera, koju je mali kaplar očigledno objasnio uz pomoć geometrije. Pošto danas, prema pravilnom Ludendorfovom zapažanju, svaki vojnik postaje vojskovođa, takva ista ravnoteža uma i karaktera treba da bude svojstvena i predstavnicima generalštaba. Austrijski generalštab je skrenuo u pravcu razvoja umnih sposobnosti na račun karaktera, usled čega je i bio prekoren od svojih nemačkih saveznika. Istina, pojedine ličnosti nemačkog generalštaba, kao na primer Henč, u kritičnim momentima takođe nisu pokazale karakterne osobine svojstvene vojskovođi. Uopšte, treba naglasiti da je sam način rada generalštabnog osoblja, koji se odlikuje stalnim naprežanjem uma i manjim praktičnim izražajem moralnih osobina, sklon da naruši tu ravnotežu baš na račun moralnih snaga. Iz tih razloga smo naročito ukazivali na to da je načelnik generalštaba dužan da kod potčinjenih razvija osećanje odgovornosti i inicijativu, kao i samostalnost u radu. I predstavnici generalštaba, sa svoje strane, treba stalno da imaju na umu da se pored znanja od njih zahteva i jaka volja, te zbog toga moraju da ulažu sve snage radi razvijanja svojih karakternih osobina.

Smatramo za neophodno da ovde istaknemo *radnu sposobnost* kojom treba da se odlikuju generalštabni oficiri. Savremena vojna delatnost zahteva brižljivu razradu i temeljno proučavanje svih pitanja. Ako samo jedno jedino pitanje zahteva dug i brižljiv rad, šta da se kaže kad se uzmu u obzir sva pitanja koja spadaju u dužnost ovog ili onog organa rukovođenja. Bez sumnje, ona će zahtevati ogromno naprežanje odgovornih lica. Put generalštabnog oficira je veliki podvig i svako ko tim putem krene treba da bude svestan toga. Ne treba zaboravljati da se često službenoj delatnosti obavezno dodaje svakodnevno lično usavršavanje u vojnim znanjima, odnosno čitanje ili pisanje određene literature. Od generalštabnih oficira se zahteva veliki umni rad, te su zato razumljive i težnje da se ojača njihovo telo, što su svi načelnici generalštabova smatrali neophodnim.

Ranije smo naveli Šlifenovo mišljenje o »*ćutljivosti*« i »*skromnosti*« koje treba da budu odlike osoblja generalštaba. Treba reći da su se te osobine teško razvijale čak i u nemačkom generalštabu, ne pominjući druge, za koje nasleđe nemačkog generalštaba apsolutno nije bilo obavezno. Stvarno, u svim vojskama generalštab se zvanično

ili nezvanično (francuski) pretvorio u specijalnu kastu, čak i u vojničkoj sredini, a da i ne govorimo o zemlji u celini. Pred našim očima je prošlo nekoliko predstavnika »monaštva«, koji su pod monaškom mantijom skrivali svoju nadmenost prema onima koji su ih okruživali, »božansku« pravednost svojih pogleda i dela, surovost u izricanju raznih sudova, koji pokatkad ni izdaleka nisu odgovarali stvarnosti. Mislimo da ovom što smo rekli nisu potrebne ilustracije. Posebno, kod austrijskog generalštaba pada u oči njegova odvojenost od vojske. Kastinsko uređenje generalštaba, njegove navike i običaji izazvali su 1913. godine osude, kako u građanskoj, tako i u vojnoj štampi, koja je savetovala »monahe« da češće zavire u knjigu »lepo ponašanja«.

Daleko smo od toga da preporučujemo »lepo ponašanje« u običnom smislu, ali smatramo za neophodno da naglasimo da generalštabno osoblje mora uspostaviti normalne odnose i sa građanima i sa trupom i, najzad, unutar samog generalštaba. Pred nama su prošli »brevete« operativnog odeljenja francuskog generalštaba, prikazali smo tipove tog istog odeljenja u nemačkom generalštabu, a opisali smo njihove predstavnike i u austrijskom. Svuda smo našli samo »senatore«, koji su sumnjali u autoritet ne samo glavnokomandujućeg, nego čak ... i vlade. Da je to bila nakaradna pojava u generalštabu, da je morala biti iskorenjena, da je bila svojstvena samo trulom buržoaskom uređenju — o tome se ne mora mnogo govoriti. Mi mislimo da će se onaj koji bude prelistavao ove stranice, pre od nas okrenuti od sličnih ličnosti i da one za njega neće predstavljati heroje.

Čutljivost i skromnost još ne znače i ponižavanje ličnosti. Mi ne odričemo častoljublje kao osobinu vojnog rukovodioca, ali ga i ne ističemo na prvo mesto među stimulusima koji pobuđuju na rad: dužnost je iznad svega.

Nema sumnje u to da ljudi koji su pozvani da čuvaju u tajnosti pripremu i izvođenje operacija treba da se odlikuju čutljivošću, šta više oni moraju da budu »čutljivci«, i tu osobinu mi naročito preporučujemo svakom generalštabnom oficiru. Ali, »čutljivost« ne treba da vodi otuđivanju od sredine u kojoj se nalazimo, izolaciji od nje, što bi učinilo da se lišimo skupocenog izvora za sticanje iskustva. Odvajanje od života vezano je sa izopačenjem shvatanja i naravi, s nakaznim »senatorstvom« i »mandarinštvom«, o kojima smo ranije govorili, sa preziranjem i mržnjom, koje su opravdano zaslužili generalštabovi raznih vojski Evrope.

Napred smo ukazali koliko je korisna *taktičnost* načelnika štaba prema svojim potčinjenim. Smatramo da će i taktičnost potčinjenih takođe doprineti uspehu u radu. Može se pomisliti da mi u ophođenju preporučujemo neku »kinesku ceremoniju«. Svakako, ne. Mi kažemo da su potčinjeni dužni da ispoljavaju samostalnost u pogledima, da daje predloge, da ih brane, ali sve to ne treba da ima karakter tvrdoglavosti, upornosti i nametanja svojih mišljenja i sudova. Ne treba

zaboravljati da konačnu odluku ipak donosi načelnik koga mi zamišljamo kao »mozak« koji dobro poznaje ratnu veštinu i ima svoje određene poglede na stvari. Mi se slažemo sa Žofrom, koji je ispoljavao prezir prema referentima govorljivim i sklonim advokatisanju, jer, pored svega našeg skepticizma prema heroju sa Marne, moramo priznati da je imao pravilno vojničko mišljenje i, ako hoćete, dobro mišljenje. Zajednički rad uspostavlja uzajamno razumevanje, te nisu potrebni mnogorečivi referati o ovom ili onom pitanju. Mi ne odobravamo Belovu preteranu upornost prilikom referisanja Žofru, a nismo skloni da prihvatimo ni Gamlenov način da laskanjem i uslužnošću sprovodi svoja mišljenja kod maršala Francuske. Mirno, kratko i jasno izlaganje suštine stvari, sa puno ličnog dostojanstva, smatramo najcelishodnijim načinom referisanja. Treba podvući razloge »za« i »protiv«, izneti svoje mišljenje, a načelnik će već da donese odluku. Nama je razumljiv Mecgerov način ponašanja prema Konradu, o kome Konrad danas tvrdi da je bio »korektan«, ali karakter bivšeg načelnika operativnog odeljenja nije bio ni malo »slugeranski«. Međutim, retko se susreću takve uravnotežene prirode, i zato smo skloni da svesno opraštamo neke neuglađenosti u karakteru potčinjenih. Svakom čoveku treba prilaziti i ophoditi se s njim na odgovarajući način.

Smatramo za neophodno da govorimo o odnosu generalštaba prema *trupī*. Malo pre smo razjasnili kako mi shvatamo pitanje »autorskog prava« generalštaba. Portreti iz naše galerije, koji predstavljaju generalštab i trupu, govore o tome da svi generalštabovi nisu mogli da uspostave zdrave odnose sa instrumentom rata — sa vojskom, koja je znojem i krvlju dobijala pobeđe za svog komandanta ili iskupljivala njegove greške. Oholo, a u većini slučajeva i surovo mišljenje o borbenoj delatnosti jedinica i njihovih komandanata, prinuđivanje jedinica na rad »korbačem«, slabo poznavanje pravog lica rata i čak odsustvo želje za udubljivanjem u situaciju na frontu, negostoprinstvo — sve je to karakterisalo vrhove generalštaba, stvarajući odvojenost od trupa o kojoj smo više puta govorili. Počeli bismo da izričemo stare istine ako bismo razvili svoju misao o neophodnosti tešnjeg kontakta sa »ćutljivim frontom«, o pažljivijem i taktičnijem odnosu prema njemu, njegovim potrebama i životu. Ovde samo smatramo za dužnost da na to još jedanput skrenemo pažnju i posavetujemo da se nikada ne zaboravlja na »potrošače« taktike i strategije.

Još jednom ponavljamo da nismo imali nameru da propišemo deset zapovesti za generalštabne oficire i da naše delo ne pretenduje na to da bude Mojsijev zakon. Mi smo sebi postavili zadatak da u ovoj glavi samo prikažemo život generalštaba, odnose koji su se u njemu stvorili i likove te visoke ustanove. Svako ko pročita ovu glavu doneće pre svega svoj sopstveni sud i stвориće određeno mišljenje o odlikama koje treba da budu svojstvene oficirima centralnog organa

rukovođenja — generalštaba, toga »mozga vojske«, u kome se ne tako davno kao u žiži sasređivao sav život instrumenta rata i koji je name-ravao da privuče k sebi upravne niti i nekih državnih organa.

Šlifenov zavet nemačkom generalštabu »*Više biti nego izgle-dati*« treba da bude ne samo ispisan na ulazu u svaki generalštab nego i usvojen u njegovoj sredini. Ali, jedno je ispisati parolu, a drugo ostvariti je. Generalštabovi prikazani u galeriji portreta, koji su oličavali buržoasko društvo, bili su daleko od toga. »Polubogovi« našeg vremena nisu želeli da napušte Olimp, sve dok nisu zba-čeni sa njega novim snagama, koje pokreću čovečanstvo napred. Tako će se desiti sa svakim generalštabom koji bude hteo »više izgle-dati nego biti!«

GLAVA XI

OSVRT NA ISTORIJU

Karakter vojske velike francuske revolucije. — Povezanost vojske sa narodom. — Odvajanje vojske. — Bonapartina »vojnička« armija. — Pruski landver. — Kadrovska vojska. — Ludendorfov prekor Klauzevicu. — Klauzevic o ratu i unutrašnjoj politici. — Moltke stariji o vojsci i njenom značaju u životu države, o miliciji, o značaju vaspitanja u vojsci. — Engels o ratu 1870—1871. godine i o pruskom vojnom sistemu. — Ludendorf o unutrašnjoj politici. — Ludendorfove misli iz »Memoara« i dela »Vođenje rata i politika«. Fersterovi zaključci u knjizi »Šliften i svetski rat«. — Odlučnost starog Bernhardija. — Kraus o politici i ratu. — Ideje Dipijia.

Sada ćemo napustiti austrougarski generalštab i osvrnuti se na naučnu oblast koja se naziva *istorijom*. Istina, takav put ne smatraju svi pravilnim i sigurnim. Neki mislioci daju prednost vlastitim rasuđivanjima, a mi smo više skloni crpljenju znanja iz »ogledala života« nego iz ličnih preživljavanja.

Raniji naši osvrti na istoriju nisu išli dalje od Napoleonove epohe. Ovoga puta ćemo koraknuti dalje — u epohu velike francuske revolucije, jer »već od početka francuske revolucije pitanja unutrašnje politike igraju važnu ulogu u pripremi zemlje za rat«, kako to tačno kaže A. Svečin u svojoj »Strategiji«. Naravno, ne mislimo da podrobno razmatramo tu epohu ratne veštine, već ćemo je dotaći samo toliko koliko nas interesuje postavljeno pitanje.

S padom starog režima postepeno je nestajala i njegova »vojnička« armija, a na sceni su se pojavile prvo dobrovoljačke jedinice i nacionalna garda, a potom i revolucionarna vojska Konventa. Ovaj je učinio kraj odvajanju vojske od naroda i težio da je vaspita u republičko-demokratskom duhu, razvivši u njoj širok politički rad zasnovan na *upoznavanju* sa važnim dekretima, rasturanju proklamacija, novina, učešću vojske u društvenim i vojničkim klubovima itd. Na taj način je »vojska, demokratska po svome sastavu i organizaciji i vaspitana u duhu odanosti revoluciji, postala jedan od najvažnijih oslonaca jakobinske vlade. Konvent je izašao iz građanskog rata kao pobedilac baš zato što je *vojska bila za njega* — piše u »Novoj istoriji Zapadne Evrope« N. Lukin, ukazujući dalje da je »politički rad

u vojsci stavljen u dužnost specijalnim komesarima, koje je iz redova poslanika određivao Konvent, po tri na armiju.«

Upoređujući vojsku Konventa sa vojskom saveznika, N. Lukin kaže: »Francuska vojska se popunjavala pretežno seljacima koji su, blagodareći revoluciji, postali vlasnici zemlje i povećali svoje zemljišne posede na račun nacionalnih imanja; zatim radnicima i sitnim zanatlijama i delimično buržoazijom, koja je ništa manje od seljaka bila zainteresovana za očuvanje tekovina revolucije. Revolucionarni duh i spremnost vojske da podnese sve žrtve za spas republike podržavani su društveno-ekonomskom politikom jakobinaca, koja se sprovođila u interesu gradskih i seoskih demokratskih slojeva. Francuski vojnik je živio i borio se rame uz rame sa oficirom, koga je sam izabrao na komandnu dužnost, podjednako dostupnu svakom pismenom i sposobnom vojniku.«

»Najzad«, — zaključuje N. Lukin — »samo revolucionarna vlada koja se oslanjala na narodne mase mogla je da mobiliše ogromne materijalne izvore zemlje za vođenje rata i organizuje pozadinu radi pobeđe na frontu.«

Ali, vojska se, vodeći operacije, postepeno odvajala od naroda: u samoj Francuskoj je pred kraj Konventa postala nestabilna ravnoteža društvenih snaga, i generali koji su se nalazili na čelu vojske počeli su da igraju veliku političku ulogu. »U njihovim se rukama nalazila sila koja je sve više postajala nezavisna od civilne vlasti. Ta sila — bila je vojska« — kaže N. Lukin.

»Od propasti Jakobinske republike« — produžava on — »naglo se izmenilo raspoloženje vojnika. Sa pobedom kontrarevolucije u zemlji prekinula se veza između vojske i demokratskih organizacija, prestala je i revolucionarno-demokratska propaganda i agitacija u trupama. Dok su komesari i generali Konventa produžili borbu protiv pljačke i nasilja, dotle je Bonaparta na sve načine podsticao u vojnicima najgrublje instinkte, vaspitavajući vojsku u duhu žudnje za slavom i lakim plenom... Ujedno su se i vojnici navikavali da sebe smatraju kao nešto odvojeno od nacije, sa posebnim interesima, i sa prezrenjem su se odnosili prema civilima. Svoje lično blagostanje počeli su da vezuju ne za pobeđu i učvršćenje slobode i ravnopravnosti u republici, već za ličnost i sudbinu ovog ili onog pobeđničkog generala.«

Takav je bio prelaz od revolucionarne ka Bonapartinoj vojsci, ka armiji »vojničkog« tipa. »Napoleon ni najmanje nije težio idealu naoružanog naroda« — piše A. Svečin u svojoj »Istoriji ratne veštine«. »On je čak imao želju da odvoji vojsku od naroda, da od vojske stvori državu u državi« — produžava A. Svečin. »Seljak, nasilno otrgnut od zemlje i neprijateljski raspoložen prema vojnoj obavezi, bio je potpuno prevaspitan. Logor i kasarna postali su njegov zavičaj, pojam otadžbine počeo je da se oličava u Bonaparti, patriotizam se pretvorio u šovinizam, težnja ka slavi i odlikovanjima ugušila je ideju slobode.«

»Vojničkoj« armiji je bila potrebna »vojnička sreća«, i Napoleon je svim merama težio da je stvori u armiji odvojenoj od naroda. To odvajanje se svake godine sve više povećavalo, ali se i približavao kraj »vojničke sreće«.

Moral armije počeo je da opada. Na spoljnim frontovima počeli su neuspesi, a »u samoj Francuskoj« — piše N. Lukin — »zapažala se iscrpljenost u ljudstvu i materijalnim resursima i porast nezadovoljstva buržoazije, koja se posle propasti kontinentalne blokade razočarala u cara, i seljaštva, ozlojeđenog zbog regrutovanja kojima nije bilo kraja ... Posle neprekidnog 22-godišnjeg rata stanovništvo oslabljene i iskrvavljene Francuske žudelo je za mirom. Više klase, nezadovoljne zbog potpunog zastoja u industriji i trgovini, zbog pada državne rente sa 87 na 50,5% i visoke eskontne stope, otkazale su vladi svoju podršku. Iscrpljeni su i materijalni resursi: bez obzira na dvostruko povećanje poreza, godine 1813. prihodi državne blagajne iznosili su svega 50% od normalnih«.

Čini nam se da je i bez naročitih objašnjenja jasno da sama »vojnička sreća« još u vreme Napoleona, i pored sve njegove genialnosti, nije mogla da zagarantuje pobjedu. Odvajanje vojske od unutrašnjeg života zemlje, njeno pretvaranje u samostalan organizam u državi, čak i pre sto godina nije nagoveštavalo ničeg dobrog.

Sama ideja »vojničke« armije zahtevala je da se ona izoluje od života zemlje i u tom pravcu je, naravno, Napoleon preduzimao sve mere. Inače surov u unutrašnjoj politici i u odnosu prema štampi, mali kaplar je sam težio, a zahtevao je to i od svih komandanata, da stvori kult vojnika koga bi činili srećnim kasarna i slava ratnih podviga, ali do koga ne bi dopirale tužne vesti iz otadžbine.

Ideju o »vojničkoj« armiji usvojili su i protivnici Korzikanca, mada odmah treba napomenuti da se na ruševinama armije francuskog cara počela da rađa nova kadrovska vojska kod njegovih protivnika i nazire ideja o naoružanom narodu. Reč je o *pruskom landveru*, koji je bio pozvan u rat protiv Napoleona.

Iz razumljivih razloga mi se ne možemo upuštati u istoriju landvera i zbog toga upućujemo čitaoca na delo A. Svečina »Istorija ratne veštine«, III deo. Za nas je sad važno da istaknemo da pruski landver, pozvan pod oružje u momentu preke potrebe, nije u potpunosti ovaploćivao ideju o naoružanom narodu. Imajući komandni kadar iz redova vladajuće klase, koji je bio »citadela buržoazije«, landver je bio vrsta milicije XIX veka. Ali, čak i pri tako sigurnoj strukturi za vladajuću klasu, on je kao sistem oružanih snaga bio sumnjiv u smislu političke lojalnosti. »Pruski ministar policije Vitgenštajn« — piše A. Svečin — »smatrao je da naoružati narod znači organizovati otpor autoritetu vlasti, upropastiti finansije, pa čak i naneti udar hrišćanskim principima Svete alijanse«. Takav odnos prema landveru mogao se zapaziti skoro kod svih, te je tokom dalje reorganizacije ovaj dobio takve okvire da nikako nije predstavljao »narod«.

Borba protiv revolucionarnih pojava u raznim mestima Evrope sredinom XIX veka pomogla je uspostavljanju *stalne vojske*, iako se smatralo da ona treba da ima kadrovski sistem. Svakako da su bile preduzete sve mere da se vojska ogradi od uticaja »naroda«. Napoleonovske tradicije i slava njegovih pobeda još su bile sveže u sećanjima državnika Evrope.

Na taj način, veza naroda sa vojskom, uspostavljena za vreme Konventa, u Napoleonovo doba se prekinula, ne dobivši podršku ni u pruskom landveru. Reč »politika« još je imala smisla za većinu vojnika samo kad se ticala spoljnih odnosa, ali je unutrašnji život zemlje bio pitanje za koje se vojnički um malo interesovao. Po njemu, u zemlji treba da vlada mir, vlast da bude čvrsta, a država mora sve da daje za vojsku.

Niko drugi, nego »poludeli kadet«, Ludendorff, u svome delu »Vođenje rata i politika«, prekoreva danas vojnog poetu Napoleonove epohe Klauzevica što »u svojoj knjizi, O ratu« govori o politici i vođenju rata. Ali, on ima u vidu samo spoljnu politiku. Njegove su misli daleko od uzajamne veze rata i unutrašnje politike ili ekonomike zemlje, mada su se već u njegova, stara vremena, takva pitanja postavljala i sama govorila o sebi«.

Mi uopšte nemamo nameru da u usta Klauzevica stavljamo savremene ideje o unutrašnjoj politici i vođenju rata, jer je on sin svoga vremena. Ali, ako su opravdane Ludendorffove primedbe da je i u Napoleonovo doba postojala veza između unutrašnjeg života zemlje i rata, moramo ukazati da filozof rata nije mimoišao tu činjenicu.

Naime, u svom delu »O ratu« Klauzevic kaže: »Pretpostavimo da politika u sebi sjedinjuje i izjednačuje interese *unutar zemlje* (kurziv naš — B. Š.), jer politika po sebi nije ništa drugo već samo upravljač svih ovih interesa prema drugim državama. Da ona može imati pogrešan pravac, da može da služi prvenstveno častoljublju, privatnim interesima, sujeti ličnosti na vlasti, to ne spada ovamo. »Jer« — zaključuje Klauzevic — »ni u kom slučaju ne može se smatrati da bi je ratna veština trebalo da podučava, i politiku ovde možemo posmatrati samo kao predstavnicu interesa celokupnog stanovništva države«.

Prema tome, ako Klauzevic zahteva »izjednačavanje« svih unutrašnjih interesa građana u državi, smatrajući da je to neophodno za vođenje rata, onda s pravom možemo tvrditi da mozgovu savremenih nemačkih »polubogova« nisu shvatili ili neće da shvate svoga filozofa rata. Istina, kao što je poznato, Ludendorff marljivim izučavanjem sada saznaje tajne politike, a time i suštinu ratne veštine. Umesto prekora Klauzevicu što nije uzeo u obzir socijalne uslove u vođenju rata, mi bismo savetovali baksuznom vojskovođi nekadašnje nemačke carevine da se udubi u reči filozofa rata: »Da ona (politika) može imati pogrešan pravac, da može da služi prvenstveno

častoljublju..., sujeti..., to ne spada ovamo...» Umesto da Ludendorff u njima nađe osudu svoje delatnosti, izrečenu pre 90 godina, mi danas slušamo i čitamo o krupnom propustu bivšeg prvog general-kvartirmajstora. Da li je ikada Ludendorff u svojoj politici bio »predstavnik svih interesa celog društva«, da li mu je to ikada palo na pamet. Mi to kategorički odričemo, pa i sam se Ludendorff, sada svestan toga, ograđuje od učešća u unutrašnjem životu zemlje, kojim su, po njegovom mišljenju, rukovodili Viljem i kancelar, o čemu ćemo govoriti nešto kasnije.

Mi ne ulazimo u Klauzevicev lični život, koji se odlikovao aktivnošću u unutrašnjoj politici ondašnje Nemačke i u obnavljanju pruske vojske na osnovi te politike. Ne treba zaboraviti da se za vreme Klauzevica tek počela rađati ideja o naoružanom narodu i da se on sam nalazio pod uticajem iskustva Napoleonovih ratova.

Iz njih je crpao osnove za svoje učenje i drugi kumir pruskog generalštaba — *Moltke* stariji. »Još niko nije uspeo da stvori novu strategiju« — piše Šlihting u svom delu »Osnove savremene taktike i strategije« — »isključivo za pisaćim stolom; zato i Moltkeova teorija potiče iz iskustva nedavne prošlosti (rat za oslobođenje)«, tj. iz onog rata na čijoj je areni nastupao pruski landver. Smatramo da neće biti neinteresantno upoznati se sa gledištima na unutrašnju politiku i rat ovoga proslavljenog načelnika pruskog generalštaba, koga visoko ceni i junak našeg dela Konrad.

Veliki »ćutalica« pruskog generalštaba u svojim »Ratnim poukama« ovako je učio generalštab:

»Savremeni ratovi pozivaju čitave narode na oružje; teško bi se mogla naći ijedna porodica na koju rat ne bi svalio teret«.

»Prema tome, u naše doba sami kabineti ne rešavaju pitanje mira i rata, niti rukovode narodnim poslovima, već, naprotiv, u mnogim zemljama sami narodi rukovode kabinetima. Dakle, u politiku je uveden elemenat koji se ne da izračunati. Danas i berza ima uticaj i može da pozove oružanu silu radi zaštite svojih interesa.«

Duboko prožet pacifističkim idejama, načelnik generalštaba svečano izjavljuje: »Jaka država, uporedo sa rešavanjem socijalnih pitanja, učvršćuje svoju unutrašnju moć, autoritet i prevagu van svojih granica ne zato da bi vršila pritisak na susede, već da bi osigurala mir i pomogla da se on očuva među susedima«.

»Ali se takva politika« — po mišljenju Moltkea — »može sprovesti oslanjajući se na jaku vojsku, uvek spremnu za rat. Ako bi nedostajao taj ogromni točak zamajac, onda bi se državna mašina zaustavila i diplomatske note našeg ministarstva inostranih poslova ne bi imale željeni efekat«.

»Naša vojska (nemačka), bila je temelj na kojem je bilo moguće sagraditi takvu politiku... Naravno, žalosno je što surova neophodnost prisiljava narod na sve veće žrtve radi izdržavanja vojske«.

Dokazujući dalje da su svi troškovi i žrtve za vojsku neophodni, Moltke dolazi do zaključka da je »spremnost za rat — najbolje osi-

guranje mira. Taj se cilj ne može postići slabim snagama i najamničkom vojskom; sudbina svake nacije zasniva se samo na njenoj vlastitoj snazi.

Prema tome, ako je »vojska najvažnija ustanova u zemlji, jer blagodareći njoj mogu da postoje sve ostale ustanove, svaka sloboda — politička i građanska, sve što je stvorila kultura, onda finansije i država cvetaju, odnosno propadaju zajedno sa njom«, onda takva vojska ipak ima »uticaj, i služi kao oslonac samo dok je zaista spremna i sposobna da stupi u borbu kada se cilj ne može dostići na drugi način«.

Govoreći o *kadrovskoj* vojsci, Moltke produžava: »Mi ne smemo da dopustimo *slabljenje* unutrašnjih kvaliteta vojske, da je ne bismo pretvorili u *miliciju*«.

Dokazujući na primerima bankrotstvo milicije kao sistema oružanih snaga u ratu 1870. godine, načelnik generalštaba je ukazao i na iskustvo francuske revolucije, o kome smo ranije govorili. »Posle revolucije« — piše Moltke — »otpočeli su, razume se, odmah da raspuštaju mrsku vojsku: narod je sam morao da brani slobodu, trebalo je da patriotizam zameni disciplinu, a elan i brojnost — vojno obrazovanje«. Ukazujući na svu neosnovanost sličnih nada, Moltke dolazi do zaključka da su Francuzi »tek posle 30-godišnjeg gorkog iskustva došli do saznanja da ne treba vojsku uključivati u miliciju, već dobrovoljce u vojsku«.

Prelazeći na rat 1870—1871. godine, Moltke takođe vidi nadmoćnost »obučenog i hrabrog odreda vojske« (nemačke nad francuskom milicijom) i zaključuje: »*Naoružana gomila još ne sačinjava vojsku, a uvoditi je u borbu jeste varvarstvo... Naoružavajući narod, mi u isto vreme sa pouzdanim elementima naoružavamo i nepouzdanе; u svakoj naciji postoje i jedni i drugi*«. »Lako je podeliti puške, ali ih nije tako lako dobiti natrag« — rezimira načelnik generalštaba.

Plašeći Pariskom komunom, Moltke kaže: »*Verovatno će se i kod nas naći elementi slični onima koji su posle rata osvojili vlast u Parizu... Sačuvaj bože, da im ikada damo oružje u ruke*«.

Dakle, junaštvo kojim je prožeta naša vojska ne sme da bude pokolebano. Nijedan narod do danas nije dobio takvo vaspitanje kakvo ima naš blagodareći opštoj vojnoj obavezi. Nije lako od regruta stvoriti vojnika, tj. čoveka koji se vežba ne samo u marširanju i stražarskoj službi, već temeljno poznaje svoje komplikovano oružje i, budući potpuno siguran u njega, da ume samostalno da dejstvuje čak i u najtežim situacijama; nije lako osposobiti vojnika da ume i da sluša i da zapoveda, jer i najslabiji vojnik postaje starešina kada se postavi na stražarsko mesto ili kad vodi patrolu. Sve to nije tako jednostavno kao što, može biti, izgleda za pisačim stolom.«

»Kod nas« — produžava Moltke — »ne zadaje glavnu brigu tehnička obuka trupa, već pre stvaranje i učvršćenje moralnih kvaliteta — vojničko vaspitanje mladića. To nije moguće postići muštranjem, to treba da se upije u telo i krv.«

»Istine radi treba naglasiti da služba u vojsci u suštini nije svakodnevni, vidljivi, produktivni rad, ali je njen cilj bezbednost države, bez koje svaki produktivan rad postaje nemoguć, a ona taj cilj i postiže. Ona je za generacije mladića škola urednosti, tačnosti u izvršavanju zadataka, čistoće, poslušnosti i vernosti, tj. kvaliteta koji nisu na odmet za kasniji produktivan rad«.

»Govore« — piše Moltke — »da je upravo školski učitelj dobio naše bitke. Ipak, samo znanje ne uzdiže još čoveka do spremnosti da žrtvuje život u ime ideje, radi ispunjavanja svoga duga, za čast i otadžbinu; to se postiže — *njegovim vaspitanjem*.«

»Naše bitke nije dobio *naučnik*, već *vaspitač*, tj. *vojni stalež* koji daje naciji fizičku snagu, uliva duhovnu bodrost, ljubav prema otadžbini i hrabrost. Prema tome, mi ne možemo biti bez vojske ni u unutrašnjoj politici — *radi vaspitanja nacije*, a tim pre ni u spolnoj — radi odbrane države«. (Kurziv je svuda naš — B. Š.)

»Armija« — završava Moltke — »ne može biti privremena ustanova; nju je nemoguće improvizovati u toku nedelja ili meseci; nju je neophodno vaspitavati niz godina i generacija, jer vojna organizacija treba da počiva na čvrstini i trajnosti.«

»Snaga Nemačke« — po mišljenju načelnika generalštaba — »sastoji se, u suštini, u tome što je jednonacionalna država.«

Dozvolili smo sebi da se tako dugo zadržimo izlažući Moltkeove misli, jer: 1) one nam daju predstavu o pogledima nemačkog generalštaba na unutrašnju politiku i vojsku i 2) njih su smatrali kao pravilo i načelnici generalštabova drugih vojski Evrope.

Zloupotrebljavajući pažnju čitaoca, mi ćemo produžiti sa razmatranjem izloženih gledišta načelnika nemačkog generalštaba.

Dakle, videli smo da je načelnik pruskog generalštaba prožet idejom o naoružanom narodu, kao što to zahteva karakter savremenog rata. On smatra da je vojska oslonac za očuvanje mira i najneophodnija i najvažnija ustanova u državi. Još više, po njemu je vojska — vojni stalež, vaspitačica nacije i dobitnik pobeda koje je Pruska odnela 1866. i 1870—1871. godine. Razne priče o seoskom učitelju, koji je pripremio te pobede, treba jednom za svagda odbaciti. Vojska mora da bude sposobna za borbu, ali pre svega poslušna prema vlasti i osigurana od »nepouzdanih« elemenata, kojima »sačuvaj, bože« dati oružje u ruke. Najzad, »mi ne možemo biti bez vojske... U unutrašnjoj politici — radi vaspitanja nacije« — kaže Moltke stariji.

Mi smo malo pre naveli Klauzevicevo mišljenje o unutrašnjoj politici, i moramo da ukažemo da je ono daleko od gledišta njegovog sunarodnika u mundiru pruskog generalštaba. Dok je filozof rata smatrao da unutrašnji interesi građana treba da budu izjednačeni i da sama politika nije ništa drugo nego zastupnik interesa svih građana, dotle Moltke ima suprotno gledište i u vojsci vidi samo oružje »pouzdanih« elemenata nemačke nacije, drugim rečima, njene buržoaske klase i njoj naklonjenih seljaka. U strukturu vojske se unosi međusobni odnos klasa u zemlji, i vojska treba da ima ulogu *vaspitačice* nacije. U kritici vojske Konventa i Pariske komune Moltke je

jasno pokazao da daje prednost vojsci, makar i sa kadrovskim sistemom, ali koja kao i pre mora da zadrži odlike »vojničke« Napoleonove armije.

Mi nikad nismo imali nameru da »otkrivamo Ameriku«, jer je davno otkrivena. Zbog toga bismo nečasno postupili ako bismo počeli kritikovati Moltkeova gledišta, kada je umesto nas to neuporedivo bolje učinilo vredno pero Engelsovo, koji je uz to bio savremenik načelnika nemačkog generalštaba.

Budući »da je bio najveći poznavalac te politike, kojoj je, u krajnjoj liniji, vojska potčinjena«, a u isto vreme »shvatajući duboko samostalni karakter vojske sa njenom tehnikom, strukturom, metodom, tradicijama i predrasudama«, Engels je u svojim člancima o ratu 1870—1871. godine podvrgao kritici gledišta pruskog generalštaba, koja smo gore naveli.

»Pravednu« politiku Nemačke Engels definiše kao produkt »novog nemačkog šovinizma«, a ne kao težnju Viljemove vlade za učvršćenjem mira u Evropi.

Ukazavši na oštru neophodnost da Pruska posle poraza 1806—1807. godine uvede kratak rok služenja u vojsci, radi prikupljanja »velikih bataljona«, Engels kaže da je posle 1813. godine »taj isti princip kratkoročne službe u kadru i dugotrajne službe u rezervi bio potpunije razvijen, a pored toga i usklađen sa potrebama apsolutističke monarhije. Ljudstvo je zadržavano u pukovima od dve do tri godine ne samo radi dobrog obučavanja, već i zato da se potpuno privikne na bezuslovnu poslušnost«.*)

»U tome i jeste slaba strana pruskog sistema. On treba da uskladi dva razna i potpuno nepomirljiva zadatka. Sa jedne strane on računa na to da od svakog fizički zdravog muškarca stvori vojnika, da ima stajaću vojsku, čiji je jedini cilj da bude škola u kojoj građani uče da rukuju oružjem i da bude jezgro oko koga će se okupiti u slučaju napada spolja. S te strane, ovaj sistem je čisto odbrambeni. Ali, s druge strane, ta ista vojska treba da bude oružana potpora, glavni oslonac kvaziapsolutističke vlade; a za taj cilj škola za vojnu obuku građana treba da bude pretvorena u školu apsolutne pokornosti rukovodiocima, u školu monarhističkih osećanja. To se može postići samo dugovremenim rokom službe. Tu se i ogleda nepomirljivost tih dvaju zadataka. Odbrambena spoljna politika zahteva da se za kratko vreme obuči velik broj ljudi kako bi se raspolagalo veoma brojnom rezervom u slučaju napada spolja; unutrašnja politika, pak, zahteva da se za duže vreme obuču ograničen broj ljudi kako bi se imala pouzdana vojska u slučaju unutrašnjeg ustanka. Kvaziapsolutistička monarhija je izabrala sredinu. Ona je zadržavala ljude pune tri godine pod oružjem i ograničavala broj regruta prema svojim finansijskim mogućnostima. Hvaljena opšta vojna obaveza u suštini ne postoji (kurziv naš — B. Š.). Ona je pretvorena u pozivanje re-

*) Vidi: Engels, *Izabrana vojna dela II*, izdanje »Vojnog dela«, 1960, str. 482. — Prim. red.

gruta, koje se samo većom strogošću razlikuje od poziva regruta... u drugim zemljama... A, u isto vreme, sada se narod, koji je prvobitno bio naoružan za sopstvenu odbranu, pretvorio u spremnu i poslušnu vojsku, u političko oruđe vlade«.*)

Ukazujući da rat 1870—1871. godine nije zahvatio unutrašnji život zemlje, Engels kaže, da se »pretvaranje građana u vojnike vršilo, naravno, u takvim razmerama o kojima ljudi van Nemačke nisu imali nikakvog pojma; ali, ako sada ti isti pisci pogledaju na Nemačku (za vreme rata — B. Š.), posle odvajanja preko milion ljudi od građanskog života, oni će naći da fabrike rade, da je letina sakupljena, da su trgovačke radnje i poslovnice otvorene. Ako je proizvodnja sasvim zastala, onda je to usled nedostatka porudžbina, a ne usled nedostajanja radne snage; na ulicama se može videti dosta zdravih mladića isto toliko sposobnih da nose oružje koliko i oni koji su otišli u Francusku da ratuju«.**)

Zatim, na osnovu statističkih podataka, Engels dokazuje da pruska vlada nije iscrpljivala sav jednogodišnji kontingent ljudstva sposobnog za vojsku, mada vojska, prema rečima generalštaba, nije »ništa drugo nego škola u kojoj se ceo narod priprema za rat«, »ipak samo mali procenat stanovništva prolazi kroz tu školu«, zaključuje Engels.

Uzrok ovome on vidi u tome što su »to ograničavanje broja regruta nametale, s jedne strane, dinastičke a s druge strane, finansijske potrebe. Vojska je ostala poslušno oružje za apsolutističke zadatke u samoj zemlji i za ratove izvan granica, u interesu vladajuće oligarhije. Međutim, puna nacionalna snaga nije bila ni približno osposobljena za odbranu«.

»Naoružani narod — to je čista obmana« — kaže Engels na drugom mestu i objašnjava: »Dotle dok pruska dinastija i pruska vlada budu i dalje vodile svoju tradicionalnu politiku biće im potrebna vojska koja će biti poslušno oruđe te politike... Iza fraze *naoružani narod* prikriva se stvaranje velike vojske za vođenje oligarhijske spoljne i reakcionarne unutrašnje politike. Naoružani narod ne bi bio pogodio oružje za Bizmarkove ciljeve***)

Pošto je bio pristalica stvarnog primenjivanja principa opšte vojne obaveze, Engels kaže: »Kao što je pruski landver bio korak napred u upoređenju sa francuskim kadrovskim sistemom, jer je smanjivao rok službe a povećavao broj ljudi sposobnih za odbranu svoje otadžbine, — tako će i novi sistem opšte vojne obaveze biti progres u upoređenju sa pruskim sistemom«. Postavljajući pitanje može li Pruska potpuno sprovesti ideju o naoružanom narodu, Engels odgovara: »Naravno, ali bi ona tada prestala da bude sadašnja Pruska. Ona bi dobila u odbrambenoj a izgubila u napadnoj snazi; ona bi imala više vojnika, ali sa njima ne bi bilo tako lako rukovoditi

*) Ibid., str. 482 i 483.

**) Ibid., str. 496.

***) Ibid., str. 497.

prilikom invazije u početku rata. Pruska bi morala odustati od svake osvajačke pomisli, a što se tiče njene sadašnje unutrašnje politike, ona bi bila izložena ozbiljnoj opasnosti.*)

Kao što je poznato, zbog ove opasnosti ni Bizmark ni Moltke nisu mogli ići na naoružavanje svih elemenata nemačkog naroda, a načelnik generalštaba je neke od njih potpuno isključivao iz redova vojnih obveznika.

Teško je naći bolju analizu Moltkeovih gledišta od navedene potpuno iscrpene Engelsove. On savršeno jasno otkriva zavojevačke težnje načelnika generalštaba u spoljnoj politici i težnju da ima vojsku vaspitačicu jedino u interesu vladajućih klasa, oslobođenu »nepouzdatih« elemenata, tj. politički nesigurnih slojeva stanovništva.

Radnički pokret u Nemačkoj, koji je počeo u njegovo vreme, zabrinjavao je Moltkea, ali je »vojni stalež« bio obavezan da građane koji su prošli kroz vojsku vaspita za budući rat u duhu pokoravanja dinastiji i vladi.

Bizmark je čvrsto držao u svojim rukama poslove unutrašnje politike, te je načelnik generalštaba izbegavao da se u nju meša, a i sam »gvozdeni kancelar« to nije dozvoljavao.

Ali, kako smo videli u prethodnim glavama, još za života Moltkea starijeg njegovi pomoćnici, »polubogovi« iz generalštaba, uz visoko pokroviteljstvo u početku princa, a zatim cara Viljema II, prešli su u napad protiv kancelarove unutrašnje i spoljne politike. Mi se nećemo upuštati u peripetije te borbe. Jedino ćemo navesti da su i oni, zbacivši Bizmarka, pošli njegovim stopama, jer »politika nije bojno polje«. Dok su na bojnopolju bili majstori svoga zanata, u politici su trpeli poraz zbog razvoja onih proizvodnih snaga koje su se nagomilavale i razvijale u Nemačkoj, plašeći toliko Moltkea starijeg.

»Polubogovi« na kancelarskim položajima i kao tajni rukovodioci unutrašnjeg života zemlje nisu hteli da menjaju unutrašnju politiku, dok su u spoljašnjoj išli za osvajanjima, te su, prema Engelsovoj analizi, morali tražiti povećanje stalne vojske. Oni su taj put i izabrali. Nama već poznati ministar vojske Verdi bio je taj koji se zauzimao za povećanje vojnih kredita.

U »Memoarima« Bizmark navodi svoj razgovor sa Viljemom o povećanju vojnih kredita. »A hoćete li još sprovesti vojne kredite u Rajhstagu?« — zapitao ga je Viljem kad je 1890. godine kancelar pokrenuo pitanje o svojoj ostavci. »Ja sam odgovorio« — produžava Bizmark — »da ću rado podržati njihovo sprovođenje, mada nisam ni znao sumu koja je tražena. Pitanje o socijalistima bilo je za mene važnije od vojnog pitanja, pošto smo bili dosta snažni, zaključno sa artiljerijom i oficirima... Ja nisam smatrao za potrebno da se u prvom redu borim za široke planove koji su *nomine* kralja ili Verdija proglašavani 'neodložnim'. Traženih 117 miliona izazvali su na borbu

*) Ibid., str. 498.

pre svega ministra finansija, zatim federalne vlade i, najzad, Rajhstag. Za mene, koji sam vodio zaštitničku borbu, pitanje o socijalistima je bilo važnije nego Verdijev projekat, i u suštini to je i bilo tako«.

Bizmark se potpuno predao borbi sa socijaldemokratima, i za njega »pitanje vojske nije bilo dovoljan razlog za raskid sa Rajhstagom«. Kancelarova unutrašnja politika izdržala je ozbiljne borbe, zahtevala je korekciju, što je za »polubogove« generalštaba bilo potpuno nerazumljivo, kao što to danas ne razume ni svrgnuti »bog« Ludendorf.

Pod uticajem misli o vezi unutrašnje politike i rata, koje je izneo Kraus u svom dehu »Uzroci naših poraza«, Ludendorf je 1922. godine izdao knjigu »Vođenje rata i politika«. Mi smo o njoj već delimično govorili, a sada ćemo je malo podrobnije razmotriti, uzimajući u obzir i Ludendorfovo otkriće u pogledu unutrašnje politike, koje je izneo u svojim »Memoarima«.

Od njih i moramo da počnemo, jer se njegov rad »Vođenje rata i politika« pojavljuje posle izučavanja nekih političkih dela, istina, jednostrano odabranih.

Mi smo upoznati sa Ludendorfovom političkom pripremljenošću do rata, kada se on nije interesovao za političke partije, a politiku je smatrao za nadležnost civila. Ispostavlja se da on nije bio ni dvorski čovek. »Napoleonovski planovi čitavog sveta nisu me zanimali« — danas sam izjavljuje.

Jednom rečju, bivši prvi general-kvartirmajstor stajao je po strani od politike, ali ju je ipak uzimao u obzir. »Kao i uvek« — kaže on — »ja sam zastupao gledište da određivanje osnova politike spada u kompetenciju državnog kancelara, samo one ne smeju da budu u suprotnosti sa zahtevima vojne bezbednosti«. »... U svim merama koje smo preduzeli polazili smo isključivo od vojnih zahteva«. (Kurziv naš — B. Š.)

Ispostavlja se da o pitanjima unutrašnje politike ni car ni kancelar nisu čak ni razgovarali sa Hindenburgom — Ludendorфом. »Ja (Ludendorf) nisam ni težio takvim razgovorima, pošto sam bio veoma daleko od unutrašnje politike. (Kurziv naš — B. Š.)

Ali: »Moje je ubeđenje uvek bilo da su narod i vojska jedno telo i duša; prema tome, vojska nije mogla dugo da ostane zdrava ako je zemlja bila bolesna«. Iz tih razloga Ludendorf počinje, prvo obilaznim putevima a zatim i neposredno, da zadire u unutrašnju politiku. »Istorijskom rukovodstvu Nemačke nedostajala je jaka ruka koja bi zapovednički upravljala zemljom« — izjavljuje on. — »Da bi se pobedilo na bojnopolju, vrhovnoj komandi je nedostajala saradnja državnika; meni je to postajalo sve jasnije ukoliko sam više ulazio u svoju dužnost i svestranije shvatao situaciju«. (Kurziv naš — B. Š.).

Počeo je napad na kancelara Betmana, koji je, iako je u svoje vreme, za ljubav unutrašnje politike, srušio Falkenhajna i pozvao Hindenburga-Ludendorfa, pao na zahtev ove dvojice.

Smatramo za izlišno opširno govoriti o mešanju Ludendorfa u unutrašnji život Nemačke, jer, u svojoj naivnosti, on i sam izjavljuje da se nekako slučajno događalo da su se svi njemu obraćali, dok je, po memoarima Erbergera, »*bio skoro neograničeni vlastodržac Nemačke i delom sam rešavao politička pitanja, a delom bitno uticao na njihovo rešenje*«. (Kurziv je naš — B. Š.).

Mi se možemo saglasiti sa Ludendorфом da je Nemačkoj stvarno nedostajao Bizmark, koji bi brzo srušio »neograničenu vlast« generalštaba u ratu.

Osvrnuvši se na pređeni put, Ludendorf je, nadahnut Krausom, obogatio literaturu knjigom o vođenju rata i politike.

Mi smo ranije naveli da se, po njegovom mišljenju, Klauzevic pokazao nedalekovid, jer nije predvideo uticaj unutrašnje politike na vođenje rata. Ludendorf žuri da popuni prazninu i da razjasni to pitanje. On svoju studiju počinje od doba Fridriha II, koristeći ga uglavnom kao argumenat za odbranu od napada strategije uništavanja, koja je bila dogma samog Ludendorfa.

Prelazeći potom na doba Bizmarka i Moltkea, bivši »vlastodržac« Nemačke dolazi do zaključka da je kancelar smatrao rat spoljnom politikom koja se vodi drugim sredstvima, dok je u unutrašnjem životu Nemačke usmeravao sve snage na konsolidaciju nacije i borbu sa socijalnim pokretom koji se razvijao. Uspeh Bizmarkove unutrašnje politike Ludendorf pripisuje tome što je on, oslanjajući se na većinu u Rajhstagu, vodio ovaj za sobom.

Ranije smo pokazali da je Bizmark u poslednjim godinama svoga rada na dužnosti kancelara stvarno preneo težište na unutrašnju politiku, ali teško da je u tome uspeo. Nemačka je bila pred prelomom svoga unutrašnjeg života, jer su proizvodne snage prerasle njene nacionalne okvire.

Bizmarkova politika konsolidacije nije mogla da savlada sve veći revolt radnika u Nemačkoj i, kao što je Engels pisao Zorgeu 7. januara 1888, »gomilama je terala radničke i građanske mase u naš zagrljaj«, zbog čega je Engels smatrao »sveopšti rat« nepoželjnim za razvoj revolucije. Za Ludendorfa je, naravno, to gledište neshvatljivo, jer je u »sveopštem ratu« video završetak celokupne mirne delatnosti Nemačke.

Bizmarkovim odlaskom, po Ludendorfovom mišljenju, počelo je rasparčavanje Nemačke: videlo se koketiranje vlade sa levim krilom Rajhstaga, koje se svake godine sve više učvršćivalo. Danas Rajhstag rukovodi vladom, a ne obratno, kako je bilo za vreme Bizmarka. U rukovodećim krugovima i među partijskim vođama Rajhstaga preovlađivala su internacionalistička i pacifistička stremljenja, kojima se razario i kancelar Betman Holveg, koji nije verovao u politiku »sile« i »groznicu naoružanja«.

Jednom rečju, »*nacija se raspadala ni zbog koga drugog nego zbog vlade, koja nije želela da poveća vojsku*«.

Sam Ludendorff je bio vatreni pristalica povećanja vojske, autor referata 1912. godine i, najzad, ličnost koja je snosila posledice. Ipak, dužni smo da ukažemo da je Ludendorff, plaćući zbog raspadanja nacije, a s njom i vojske, za njeno ozdravljenje ponovo izabrao put koji je predskazivao Engels, i vojska koja se brojno povećavala ni u kom slučaju nije predstavljala narod, niti je politika bila »zastupnik« »svih građana Nemačke«. Odsustvo političkog osećanja i jake volje kod kancelara u pogledu razvoja oružanih snaga jeste žalosna pojava u Nemačkoj pred svetski rat. Ona pokazuje slabost vlade u unutrašnjoj politici, zbog čega pitanje odbrane kod nas, na žalost, nisu sačinjavala glavni deo unutrašnje politike. Ona nije ništa drugo već žalosna posledica internacionalističkih i pacifističkih raspoloženja onog koji se nalazio na čelu vlade, tj. kancelara Betmana-Holvega. Jednom rečju, Bizmarkova vremena su otišla u nepovrat. »Nemački narod je išao nizbrdo i srozavao se sve niže. On duhovno nije bio pripremljen za događaje koji su dolazili.« Takav je Ludendorfov sud o stanju Nemačke pred rat.

»Unutrašnja veza između politike i vođenja rata, i obratno, u svim oblastima toliko je duboka i sveobuhvatna da ih treba razmatrati kao zajedničko dejstvo« piše Ludendorff.

Pošto je dalje ispitao tu vezu u vreme rata, Ludendorff za nemački narod daje sledeći recept. »Ne govori ovde *surovi militarista*, već čovek kome je sudbina mimo njegove volje, u toku događaja, dala više pouka nego drugima i koji vidi koliko je neophodno da narod i njegov vođa jasno shvate uzajamnu vezu politike i vođenja rata i poznaju suštinu poslednjeg«. To poznavanje je kudikamo korisnije nego verovanje raznim obećanjima. Nezahvalna je to stvar. Kraće rečeno, »narod je sam dužan da upozna suštinu rata«. »Samo ćemo tada pomoći sami sebi, samo u tom slučaju nećemo slediti za lažnim vođama, kao pred svetski rat, i nećemo pasti na kolena pred zlatnim teletom, kao što se to čini poslednjih godina. Narod izražava svoju volju preko *vođe*, koji obavezno mora da bude Nemač, pun snage i ljubavi prema otadžbini, koju izdiže iznad sopstvenog ja i koji je dužan da snosi odgovornost samo pred bogom, narodom i sopstvenom savešću.«

Tako je mislio Ludendorff 1921. godine, a kasnije, 1923, kao što je svima poznato, pokušao je i sam da postane takav vođa, ali je pretrpeo neuspeh.

Ludendorff nije usamljen u svojim zaključcima.

Ferster u svom delu »Grof Šlifen i svetski rat«, govoreći o organizaciji rukovođenja ratom, kaže: »Ne može se reći da u ratovima Viljema I nije bilo trvenja i sukoba između monarha i političkog i vojnog rukovodstva. Oni su dosta poznati, ali je takođe poznato da su bili srećno likvidirani i nikada nisu imali uticaja na konačan uspeh. Bizmarkov genije je umeo, bez obzira na suprotstavljanje svog kralja i načelnika generalštaba, da odbrani i ostvari princip da se za vreme

rata strategijski razlozi moraju potčiniti shvatanjima vojne politike. Jer, kako kaže Klauzevic, *politika rađa rat, ona je mozak; rat je, pak samo njeno sredstvo, a ne obratno*«.

»Nemci su za vreme svetskog rata« — produžava Ferster — »pokušavali da formalno reše problem komandovanja po tipu triumvirata, koji je predložio Šliften, a koji bi se sastojao od monarha, šefa vlade i načelnika generalštaba. Ali, u političkom i vojnom rukovodstvu nedostajalo je jedinstvo misli i akcije i nije ga bilo već dugo vremena do početka rata. Moltke mlađi je činio ozbiljne pokušaje da to jedinstvo ostvari još u miru, ali bez rezultata: po našem ubeđenju, zasnovanom na faktima, krivica zbog toga je u prvom redu ležala na šefu vlade.«

»Nedostatak sadejstva među odgovornim političkim i vojnim rukovodiocima Nemačke u godinama koje su prethodile ratu pokazao se bremenit posledicama, a naročito se ispoljio za vreme svetskog rata. Još je gore bilo to što su se od samog početka rata pravile nove greške u tom pravcu. Uz to u nemačkom triumviratu od 1914. do avgusta 1916. godine nijedan od članova komiteta, koji danas zamenjuje vojskovođu, »nije dobio malo Samuilovog miropomazanja.«*)

»Stanje se izmenilo« — produžava Ferster — »tek posle stupanja u taj komitet Hindenburga i Ludendorfa. Nije važno što je on sada imao četiri člana — Hindenburg i Ludendorf su oličavali jedinstvo misli, volje i cilja. Pa ipak se u praksi pokazalo da je nedovoljno, kao što je to mislio Šliften, ako je jedan od članova komiteta obdaren božjom iskrom. Nedostajao je šef vlade Bizmarkovog tipa, sposoban da upravlja narodom, da javno postavlja i ostvaruje ciljeve spoljne politike. Nedostajao je državnik koji bi se saglasio sa vrhovnom komandom u uslovima kada je bila neophodna pobjeda.«

»Zavisnost između politike i strategije« — nastavlja Ferster »pokazala se za vreme svetskog rata znatno mnogostranijom nego što je to bilo ranije. Odlučujuću ulogu igrala su pitanja unutrašnje i ekonomske politike. Zbog toga je veza između politike i strategije bila drukčija nego što je to rečeno u gore navedenoj Klauzevicevoj definiciji. Šef vlade se već javlja kao pomoćnik vrhovne komande; on je dužan da vrhovnoj komandi ukazuje najširu materijalnu, intelektualnu i moralnu pomoć. A taj zadatak državni rukovodioci nisu ni izdaleka izvršili u punom obimu. Metodi koje su oni primenjivali u nekim pitanjima unutrašnje politike išli su na štetu strategije i, bez obzira na napore, vrhovnoj komandi nije pošlo za rukom da to izmeni«.

Neuspesima pomračeni mozgovi sadašnjih nemačkih »polubogova«, izvrćući Klauzeviceve misli, traže spasenje u vojnoj sili. Bernhardi u svom delu »O budućem ratu« piše: »U unutrašnjoj politici isto tako se ne smeju stvarati nikakve iluzije. Treba tačno znati šta se može očekivati od svoga naroda i šta prevazilazi njegovu snagu.

*) Vidi članak »Vojskovođa« u Šliftenovoj knjizi, Kana, izdanje »Vojnog dela«, 1953, str. 225—231. — Prim. red.

Treba jasno shvatiti da masa nikada ne predstavlja interese celine, mada je sposobna da se privremeno oduševi idealnim ciljevima; ali, nikada nema snage da sačuva to oduševljenje sa svesnom upornošću; ona još i može da dà izvesnu žrtvu, ali, uopšte uzev, teži samo ličnoj materijalnoj koristi. Onog državnika koji ima u vidu opšte blagostanje, masa neće razumeti, i zbog toga u izvesnim situacijama on mora da pribegava nasilnim merama da bi ostvario svoju zamisao... *Politički rukovodilac mora da ima hrabrosti da u izvesnim situacijama nemilosrdno istupi protiv sopstvenog naroda*. (Kurziv naš — B. Š.)

Da bismo završili sa iznošenjem gledišta bivših korifeja generalštabova na unutrašnju politiku i rat, potrebno je da saslušamo poznatog nam Ludendorfovog nadahnjivača Krausa.

»Politika i rat su borbena dejstva u kojima se rat javlja kao krajnost, kao najveće naprezanje snaga« — piše Kraus u »Uzrocima naših poraza«.

»Rat, kao najviši stepen naprezanja snaga jedinstvenog borbennog dejstva politike — rata, zahteva sveobuhvatno iskorišćavanje svih snaga i sredstava države. Sve: spoljna i unutrašnja politika, finansije, zemljoradnja, trgovina, sirovinska baza, industrija, narodna privreda — mora da ima određeno upravljanje i da bude potčinjeno vođenju rata.«

»Taj zajednički rad ne treba da se ostvaruje u poslednjim minutama pred početak rata. On mora da bude pripremljen u dugom mirnodopskom periodu. Zahteva da svi ljudi na visokim dužnostima shvate svu ozbiljnost rata i potčine svoju delatnost njegovim interesima«.

»Jasno shvatanje ratnih pojava i zajednički rad sa vojnim rukovodstvom jesu zakon rata. Nejasnost razlika u gledištima i razmimoilaženja u mišljenjima ne smeju da postoje.«

»U oblasti unutrašnje politike rat treba da bude najbolje pripremljen. Vojska i mornarica, razume se, moraju uvek da budu spremne za rat; što je rat bliži, treba više pojačati oružane snage naroda. Svi unutrašnji nedostaci treba da budu odstranjeni; samo narod sjedinjen u stremljenju ka boljem, ka ostvarenju svoje budućnosti, može s punim naprezanjem snaga da stupi u odlučujuću borbu. Zbog toga politika mora blagovremeno da odstrani i potpuno iskoreni sve što smeta ovoj borbi. Unutrašnja borba, ne isključuje ni borbu političkih partija, samo slabi snagu otpora naroda, uništava je.«

»Snažnu politiku sprovodi samo snažna država. Snaga i moć države zasnivane su na unutrašnjim odnosima u njoj. Samo država koja ima jedinstvenu unutrašnju organizaciju i čvrste unutrašnje odnose može da se smatra snažnom i da vodi isto takvu vojnu politiku«. (Kurziv je naš — B. Š.).

Ovim završavamo naš osvrt na istoriju. Nećemo poricati da je on možda jednostran, da smo obuhvatili uglavnom samo nemački generalštab, a nismo zavirili u ostale zemlje Evrope, gde su, vrlo verovatno, važili drugi pogledi i misli o vezi strategije sa unutrašnjom

politikom. Mi to namerno nismo učinili i zato smo ovom poglavlju dali naslov »osvrt«, a ne detaljan pregled istorijskih anala. Razlozi su za to bili: stabilnost nemačke vojne misli, njena sličnost sa gledištima austrougarskog generalštaba koji proučavamo i, najzad, okolnost što se i u drugim zemljama vojna misao u suštini usmeravala istim pravcem kao i na reci Spreji.

Postojali su i izuzeci. Tako nam A. Svečin u svojoj »Strategiji« navodi misli francuskog generalštabnog majora Dipijia koji je, uzimajući za osnovu istoriju Konventa i njegove vojske, o čemu smo ranije govorili, još 1912. godine predlagao da se »neograničena vlast« zameni »saradnjom lica, delegiranih od političke vlasti, s tim da žive u neposrednom kontaktu sa starešinama i vojnicima«.

Misli toga »istaknutog naprednog vojnog teoretičara«, naravno, nisu bile priznate ni u samoj Francuskoj, a kamoli u inostranstvu, i videli smo da »brevte« republike ne samo da nisu hteli da prihvate takvu »saradnju«, već su smatrali da je moguće i samu vladu da proteraju... u kolonije!

A. Svečin, spominjući Dipijia, dolazi do zaključka da je »neograničena vlast, tako umesna u nižim i srednjim komandnim instancama, neostvarljiva u vrhovima rukovodstva ratom«.

Osvrćući se na istoriju, mi smo usredsredili pažnju samo na opšti uticaj unutrašnje politike na vojsku i ratnu veštinu i gotovo nismo ni pomenuli takva pitanja kao što su disciplina, stanje komandnog kadra, odnos prema štampi, koja su neosporno važna, ali, čije bi nas istorijsko rasvetljavanje vrlo daleko odvelo i zamorilo čitaoca.

I ovako smo zloupotrebili njegovu pažnju, prisilivši ga da sluša pouku senki prošlosti i izabravši način upoznavanja sa istorijom koji se danas u našoj literaturi smatra zastarelim. Ali, mi smo u uvodu otvoreno napomenuli da nemamo nameru da otkrivamo Ameriku i da od Kolumba krademo njegovu slavu.

Nas više zabrinjava sledeće poglavlje u kojem moramo razmišljati o idejama junaka našeg dela — Konrada. Nećemo kriti da i mi, slično načelniku austrijskog generalštaba, nismo dobili visoko političko obrazovanje i da smo isto tako svašta pomalo učili. Prema tome naši pogledi u oblasti politike mogu biti ne samo pogrešni već i detinjasti... I ovde mi samo probamo svoje snage.

GLAVA XII

UNUTRAŠNJA POLITIKA I GENERALŠTAB

Ekonomika i politika. Generalštab uzima u obzir uticaj ekonomike na politiku. — Spoljna i unutrašnja politika, njihov međusobni odnos i odnos sa ekonomikom. — Rat je proizvod ekonomike. — Unutrašnja politika određuje karakter rata. — Lenjinove misli. — Rat je rezultat unutrašnje politike. — Vojska je odraz karaktera države. — Politički lik vojske i unutrašnja politika. — Konradove misli o političkoj pripremi vojnih obveznika do stupanja u vojsku. — Nacionalno pitanje i vojska. — Socijalni pokreti i vojska. — Štampa i generalštab. — Politički rad u vojsci. — Jedinstvena politika u vojsci i zemlji. — Specijalni politički organi u vojsci. — Uloga komandnog kadra u političkom radu u vojsci i zahtevi koji mu se postavljaju. — Disciplina. — Dislokacija jedinica. — Uloga generalštaba u unutrašnjoj politici države. — »Principijelno nemešanje« generalštaba u unutrašnju politiku i njegovo naličje. — »Nacionalni saveti odbrane« i njihova uloga u vođenju rata. — Generalštab dobija orijentaciju u unutrašnjoj politici od državnog organa koji priprema i vodi rat. — Uloga specijalnog političkog organa u vojsci. — Generalštab i štampa. — P. P. Lebedev i A. Svečin o značaju unutrašnje politike u pripremi za rat. — Proricanje Blioha o uzrocima prekida svetskog rata.

U jednom od poglavlja bacili smo krivicu na generalštab zato što nije jasno shvatio osnovu »politike«, što je tom osnovom smatrao osećanja, ideje i slične elemente, koji su u stvari rezultat nečega »primarnog«, što je prelazilo okvire shvatanja »polubogova«.

»Zavisno od karaktera sredstava za proizvodnju menjaju se i međusobni društveni odnosi proizvođača, odnosi njihove zajedničke delatnosti i učešća u procesu proizvodnje« — kaže Marks. »Društveni odnosi proizvođača« — produžava on — »menjaju se, dakle, sa promenom i razvojem materijalnih sredstava za proizvodnju, tj. proizvodnih snaga. Proizvodni odnosi u njihovoj celokupnosti stvaraju ono što se naziva društvenim odnosima, društvom, i to društvom koje se nalazi na određenom stepenu istorijskog razvitka — društvom određenog karaktera.«

Na drugom mestu Marks ukazuje da »u društvenoj proizvodnji svoga života ljudi stupaju u određene nužne, od njihove volje nezavisne odnose, — proizvodne odnose koji odgovaraju određenom stepenu razvitka njihovih materijalnih proizvodnih snaga. Sveukupnost tih proizvodnih odnosa sačinjava ekonomsku strukturu društva, realnu osnovu na kojoj se diže pravna i politička nadgradnja«.

»Pravne i političke ustanove se stvaraju na osnovi stvarnih odnosa ljudi u društvenom procesu proizvodnje« — zaključuje Marks.

Razvijajući njegovo učenje, Plehanov nam daje sledeću orijentaciju: »Svaki dati stepen razvoja proizvodnih snaga nužno stvara određeno grupisanje ljudi u društvenom procesu proizvodnje, tj. određene proizvodne odnose, odnosno određenu strukturu čitavog društva. A kad je već stvorena struktura društva, nije teško shvatiti da će se njen karakter odraziti na psihologiju ljudi, na sve njihove navike, običaje, osećanja, poglede, težnje i ideale. Neophodno je da se navike, običaji, pogledi težnje i ideali prilagode načinu života ljudi, načinu dobijanja sredstava za život. Psihologija društva je uvek u skladu sa ekonomikom, uvek joj odgovara, uvek se određuje njome«.

Na drugom mestu Plehanov uči da »od karaktera proizvodnih snaga zavise unutrašnji odnosi određenog društva. Svakako, od tog karaktera zavise i njegovi spoljni odnosi prema drugim društvima. Na osnovi tih odnosa u društvu se pojavljuju nove potrebe, za čije ispunjenje izrastaju novi organi. Pri površnom gledanju na stvar uzajamni odnosi pojedinih društava izgledaju kao niz političkih radnji koje nemaju neposredne veze s ekonomikom. U stvari, međudruštveni odnosi se zasnivaju baš na ekonomici, koja određuje kako stvarne (a ne samo formalne) uslove za međuplemenske i međunarodne odnose, tako i njihove posledice. Svakom stepenu razvoja proizvodnih snaga« — zaključuje Plehanov — »odgovara svoj sistem naoružanja, svoja vojna taktika, svoja diplomatija, svoje međunarodno pravo«.

Dozvolili smo sebi da pomenemo to učenje o »ekonomici« kao o »primarnom« u odnosima pojedinaca i društva, da bi čitalac našeg dela sam izveo zaključak koliko je generalštab površno gledao na stvari, ceneći uzajamni odnos snaga u državi kao niz »političkih« radnji koje nemaju neposredne veze sa »ekonomijom«. Ako letimično pogledamo ovo što je gore izneto o unutrašnjoj politici i njenu ocenu od strane generalštaba, vidićemo da su se sve mere koje je on predlagao svodile na direktno menjanje svesti društva ili partija, ali nisu nikako doticale ekonomsku strukturu, na čijim su se osnovama stvarali njihovi unutrašnji odnosi. Generalštabovima je bio potpuno nerazumljiv proces razvoja proizvodnih snaga u Evropi, a kao posledica toga i promena društvene svesti države. U Nemačkoj se ta promena najviše ispoljila u socijalnom pokretu, a u Austro-Ugarskoj je uticala na zaoštavanje nacionalne mržnje, koja je išla u korak sa razvojem klasnog pokreta. Istina, čuli smo da je Konrad govorio o postepenom uzdizanju nacionalnosti u monarhiji, ali on to poistovećuje sa njihovim kulturnim razvitkom, sa obrazovanjem, a nikako sa ekonomskim životom. U novoj društvenoj svesti — u klasnom raslojavanju društva, bivši načelnik generalštaba je video samo silu koja ruši a ne izgrađuje državu, imajući o tome isto mišljenje ne samo kao Bizmark i Moltke, a danas i Ludendorff, već i kao širi krug buržoaskih političara i generala. Ne znamo da li smo jasno izneli svoju misao da je za pravilnu orijentaciju u unutrašnjoj politici, u unutrašnjim

odnosima u državi, neophodno duboko ući u suštinu proizvodnih odnosa koji danas postoje, a isto tako shvatiti i proces njihovog razvoja u budućnosti. Samo na toj osnovi treba da bude sastavljen takozvani »politički program«, danas neophodan za vođenje rata.

U našoj savremenoj literaturi postoji o tom pitanju potpuno određen i zdrav pogled. A. Svečin u »Strategiji«*) kaže: »Pošto osnovu svakog programa (političkog — B. Š.) čine ekonomski interesi i pošto je ekonomika baza razvoja istorijske ekspanzije, politiku možemo smatrati kao koncentrisani izraz ekonomike«. Mi se ne pozivamo na ostala dela naše vojne literature jer smatramo da je dovoljno i ono što je rečeno u ovom kapitalnom delu o strategiji.

Mada smo obećali da ćemo o *spoljnoj* politici govoriti nešto kasnije, ipak smatramo za potrebno da sada kažemo nekoliko reči o njenim odnosima sa *unutrašnjom* politikom. Napred je navedeno mišljenje da dati stepen razvoja proizvodnih snaga stvara određeno grupisanje ljudi, društava i određuje spoljne odnose sa drugim državama. Drugim rečima, iz unutrašnjih odnosa u državi treba da proizilaze i odnosi sa susedima. Jedno je u tesnoj vezi s drugim, i narušavanje te veze dovodi obično do neuspeha na ovom ili onom frontu. Osnova i unutrašnje i spoljne politike je jedna te ista — postojeći stepen razvoja proizvodnih snaga.

Danas se ne može smatrati zdravom spoljna politika države koja ne odgovara interesima pokretačkih snaga njenog stanovništva. Ako se u istoriji vrlo često događalo suprotno, onda je ranije ili kasnije, po zakonitosti, dolazilo do kraha unutrašnje politike. Za to bi se moglo navesti dosta primera. Mi ćemo se ograničiti samo na epohe o kojima smo govorili ranije. Napoleonova spoljna politika je pretrpela slom kada za nju u Francuskoj više nije bilo razumevanja, kada se razišla sa interesima francuske buržoazije i seljaštva koji su činili pokretačku snagu države. Radne mase u Nemačkoj, Austro-Ugarskoj, u kojoj se, pored ostalog, zaoštrila i nacionalna borba, shvativši najzad svu besmislenost pokolja, sa negodovanjem su dočekale četvrtu godinu imperijalističkog rata centralnih država. Osvajачke težnje buržoaskih klasa u tim državama su se razbile o novu svest radnih masa, stvorenu ekonomskim uslovima.

Filozof rata Klauzevic, potčinjavajući rat *spoljnoj* politici, postavljao je kao obavezan uslov da ona bude predstavnik svih građana, da njihovi unutrašnji interesi budu izjednačeni, drugim rečima, smatrao je da se rat može voditi onda kada u zemlji vlada red.

Čuli smo kako Ludendorf, koji ga je neopravdano prekoreo, sada vatreno dokazuje neophodnost najtešnje veze između unutrašnje i spoljne politike, a njegov inspirator — Kraus, pa i junak našeg dela Konrad, priznaju da samo iznutra zdrava država može da vodi snažnu i aktivnu spoljnu politiku.

*) Vidi: Svečin, *Strategija*, izdanje »Vojnog dela«, 1956, str. 34. — Prim. red.

Mi razumemo izjavu bivšeg načelnika austrijskog generalštaba da su se unutrašnja i spoljna politika monarhije tesno preplitale, jer, u suštini, naročito u Austriji, nije ni moglo biti drukčije.

Prema tome, smatramo za potrebno da se pridružimo Krausovom mišljenju da »snažnu politiku sprovodi samo snažna država. Sila i moć države zasnivaju se na njenim unutrašnjim odnosima«.

Danas je svakome jasno da je »rat produženje politike drugim sredstvima«, da »rat nije samo politički akt, već pravi politički instrument.« Te su Klauzeviceve misli danas opštepriznate, te smatramo za izlišno da to dokazujemo. Za nas je sada interesantnije rasvetliti misao da je rat »nadgradnja« ekonomike, kao i politika. Takvo tumačenje rata se još ne prihvata svuda, ali je u svim zemljama, naročito posle prvog svetskog rata, čvrsto usvojeno da on potiče od politike.

Veliki pacifista Niti izjavljuje: »Rat i bitka su dve različite stvari. Bitka je činjenica isključivo vojnog karaktera, a rat je uglavnom politički akt. Rat se ne rešava samo ratnim dejstvima«.

Još mnogo pre svetskog rata vojni pisac Puzirevski tvrdio je da se »rat ne vodi radi dokazivanja poznavanja apstraktnih akademskih istina, već radi izvesnih političkih ciljeva«.

Po Marksu politika se iz samostalne oblasti života čovečanstva pretvorila u »nadgradnju« ekonomike, a za tim je usledio i rat. Ne može se govoriti o uticaju politike na rat, a pri tome zaboravljati postojeći stepen razvoja proizvodnih snaga. »Period čisto političke demokratije se završava i smenjuje ga socijalni« — pisao je Žores u svojoj »Novoj armiji«.

Lenjin je objašnjavao da »rat nije slučajnost, nije greh, kao što misle hrišćanski popovi (koji ništa gore od oportuniste propovedaju patriotizam, humanizam i mir), već neizbežna etapa kapitalizma, isto toliko poznata forma kapitalističkog života kao i mir«.

Smatrajući politiku nadgradnjom ekonomike, Lenjin je govorio: »Rat nije samo produženje politike, već i sumiranje politike«.

Nećemo se zadržavati dalje da to dokazujemo i vrat ćemo se unutrašnjoj politici.

Smatrajući da ona treba da bude »zastupnik« svih građana čiji su »unutrašnji« interesi izjednačeni, filozof rata Klauzevic došao je do zaključka da karakter rata određuje politika, podrazumevajući tu spoljnu politiku. »Ceo ratni plan neposredno proističe iz političke stvarnosti obeju zaraćenih država i iz njihovih odnosa sa drugim državama« — pisao je on.

Tim se principom i rukovodilo do svetskog rata prilikom određivanja njegovog karaktera u »organskoj« epohi, kako se ona može definisati. U to vreme u Evropi su se tek prikupljale snage za »kri tične dane«, koji još nisu prošli.

Posle francusko-pruskog rata 1870—1871. godine i Pariske komune nastupilo je »političko zatišje«, kojim je završena epoha stvaranja evropskih nacionalnih država. Ipak, uz prividno spokojstvo, u kapitalističkom društvu se, s jedne strane, razvijao antagonizam, a s druge, narastale su snage socijalnog pokreta. Vladajuće klase

evropskih država su težile da otklone suprotnosti koje su se stvorile kako u međunarodnim tako i u unutrašnjim odnosima. Revolucija 1905. godine u Rusiji i rusko-japanski rat uzdrmali su ne samo evropske države već i ceo svet. U zapadnoj Evropi svuda je jačao socijalni pokret, ali do otvorene borbe sa vladom, kako je to bilo u Rusiji, nije došlo. Revolucija u Rusiji 1905. godine bila je ugušena, odjeknuvši ipak na istoku — u Turskoj, Persiji i Kini.

Svetski rat pojačao je revolucionarne pokrete i preneo nas iz »političkog zatišja« u »kritične dane«.

Mi smo već napomenuli da je za vreme »političkog zatišja« karakter rata uslovljavala spoljna politika, kako je o tome pisao i Klauzevic, svodeći unutrašnju politiku zaraćenih država baš na stanje »zatišja«.

Danas se slika znatno izmenila. Gore je navedeno da *spoljna politika normalno treba da proističe iz unutrašnjih odnosa u državi*. Svima je, naravno, poznato da države savremene političke karte sveta preživljavaju u sebi »kritične dane«, te se ne može ni govoriti o njihovom unutrašnjem »političkom zatišju«.

Iz tih razloga mi odbacujemo formulaciju Klauzevica i potpuno se slažemo sa Lenjinovim mišljenjima, navedenim na početku ovog poglavlja, koje sada ponavljamo.

Lenjin uči da »*karakter rata i njegov uspeh najviše zavise od unutrašnjeg poretka zemlje koja stupa u rat*«, da je »*rat odraz one unutrašnje politike koju vodi data zemlja*«. (Kurziv naš — B. Š.). »Sve se to neizbežno odražava na rat« — zaključuje Lenjin.

Kad se uzme u obzir ono što je gore izneto o karakteru naše epohe, Lenjinovi zaključci su potpuno shvatljivi. *Unutrašnja politika kako svoje, tako i neprijateljske zemlje odrediće karakter rata i pokazaće koliko je moguće računati na uspeh.*

Počevši od Marksa za marksistu je takvo shvatanje odnosa unutrašnje politike i rata bilo uvek jasno. Danas, posle preživljenih bura svetskog rata, iz usta čak i takvih ljudi kao što su Kraus i Lüdendorf čujemo otkrovenja o važnoj ulozi unutrašnje politike u spoljnim odnosima države i u vođenju rata. Zato, istine radi, junaku našeg dela Konradu ne možemo poreći njegovo pravilno mišljenje da je za uspeh na spoljnjem frontu neophodno pre svega, učiniti zdravijom unutrašnju politiku Austro-Ugarske. Predstavnici generalštabova drugih zemalja, vaspitani u »organskoj« epohi, smatrali su unutrašnji poredak u zemlji nepromenljivom veličinom u vođenju budućeg rata, izjavljivali o svom »principijelnom« nemešanju u stvari unutrašnje politike i vezali rat uglavnom za spoljne odnose države. Čak ni Konradu pokatkad nije bila tuđa ova tradicija.

U našoj literaturi A. Svečin u delu »Strategija«, ukazavši da je »značaj zdrave unutrašnje politike za vođenje rata bio shvaćen još od davnina«, dolazi do zaključaka da se »danas značaj pozadine zemlje, a s njom i unutrašnje politike, mnogo povećao u upoređenju sa prošlošću; njen uticaj se povećao, povećale su se i njene patnje za vreme rata. Pozadina se sada često prva izlaže raspadanju...

Danas se uspeh u ratu može postići samo u slučaju ako u pozadini vlada visoka disciplina. O održavanju discipline u armiji, koja zavisi od svesti vojnika, stara se prvenstveno njen komandni sastav. Održavanje discipline u pozadini stvar je naroda, organa njegovih civilnih vlasti.*)

Na drugom mestu A. Svečin ukazuje da je »spoljna politika produženje unutrašnje politike i zbog toga daleko monje slobodna u svojim kombinacijama«.

Pretpostavljamo da će posle svega rečenog značaj unutrašnje politike kao faktora koji pre svega određuje karakter rata postati za nas jasan i neopovrgljiv.

Mi smo bacili krivicu na generalštab zbog njegove političke nepripremljenosti, jer, kao što smo videli, Bizmark je već dvadeset godina posle početka »političkog zatišja« vodio borbu sa socijalnim pokretom koji se razvijao, dok su u Austriji iz dana u dan narastali nacionalni konflikti. »Kritični dani« su kucali na vrata pre svetskog rata i bilo je vreme da se izađe iz »političkog zatišja«, ali su za to bili potrebni krupni potezi u unutrašnjoj politici, a ne preporučivanje famoznog člana 14.**)

Lenjin nas je učio da »pitanje koja je klasa vodila rat i koja ga produžava jeste važno pitanje«. Stvarno, šta su drugo mogli da preporuče zapadnoevropska buržoazija i carizam nego član 14. sa njegovim represalijama. I sa te tačke gledišta nophodno je ceniti poglede rukovodećih vojnih krugova na unutrašnju politiku.

Molimo da se dobro zapamte reči druga Lenjina, jer će nam poslužiti kao polazna tačka na našem putu po kancelarijama buržoaskog generalštaba.

Računajući na »političko zatišje« unutar države ili obećavajući »reformе« u unutrašnjoj politici posle »pobede« na spoljnjem frontu, vlade država epohe imperijalističkog rata bile su izbačene iz kolo-seka kada su nastupili »kritični dani«, kada je unutrašnja politika postala akutan problem.

Počelo je traženje novih puteva, koje se u zemljama ekonomski iscrpljenim ratom završilo revolucionarnim pobunama. Smatramo da uvek mora da postoji određen program unutrašnje politike države, ali se on ne može smatrati nepromenljivim, jer će se u toku rata neminovno menjati. Lenjin je govorio: »Rat nije samo produženje politike, već i sumiranje politike«. Tako jedna pojava neposredno utiče na drugu. Politika rukovodi ratom, ali ona iz njega crpi i nove smer-nice koje obavezno treba slediti.

Takvu vezu nisu shvatili ni poznati političari svetskog rata, ni »polubogovi« u uniformi generalštaba, koji tek danas postepeno dolaze do zaključaka koje je izneo Lenjin.

*) Vidi: Svečin, *Strategija*, izdanje »Vojnog dela« 1956, str. 67 i 68. — Prim. red.

**) Misli se na član 14. Ustava Austro-Ugarske od 1867. godine, prema kojem je car imao pravo da lično izdaje zakone. — Prim. red.

Dok su se predstavnici generalštaba izjavama ograđivali od unutrašnje politike države, dotle su *smatrali svojom prvenstvenom i glavnom obavezom da toj istoj politici postavljaju zahteve koji bi doprineli jačanju oružanih snaga zemlje.*

Pred nama je prošlo više načelnika generalštabova i vojskovođa; svi su se starali da stvore potreban instrument za rat, što je potpuno razumljivo i bez naših objašnjenja.

Mi smo namerno pretresli poglede na vojsku od vremena velike francuske revolucije do naših dana. Ispred nas je prošla i Napoleoнова »vojnička« armija, i klasna vojska kadrovskog sistema, takozvani »naoružani narod« i, najzad smo čuli i savremena mišljenja o vojsci.

Vojska određenog sistema postojala je pri određenim unutrašnjim odnosima u državi, a vaspitavala se u svom zatvorenom krugu.

Sumnjamo da je potrebno ponavljati i dokazivati da je »vojska odraz društva«. Videli smo kako je Napoleon težio da stvori nešto posebno i pretrpeo slom u svojim pokušajima. Mi smo podrobno izneli Engelsovu kritiku pruskog vojnog sistema, odnosno, u suštini, pogleda Moltkea starijeg, koja se može proširiti i na nemačku vojsku na pragu svetskog rata. Prikazali smo vojsku Konventa i, najzad, podrobnije austro-ugarski sistem. Sve su te vojske bile odraz karaktera države i u tom pogledu je načelnik austrijskog generalštaba imao potpuno pravo govoreći da vojska Habzburgovaca mora da bude slika skrpljene carevine, a ne da se organizuje slično nemačkoj.

Ako čak i takav konzervativni vojskovođa kakav je Ludendorf izjavljuje da su vojska i narod sinonimi, onda se u buduće ni u kom slučaju ne može računati na obnavljanje »vojničkih« armija.

Mi smo na primeru Konventa videli da je vojska bila sa narodom, jer je socijalno-ekonomska politika Konventa sledila želje naroda.

Analizirajući prusku vojnu misao, Engels je dokazivao da je pruska vlada bila daleko od ostvarenja ideje o naoružanom narodu i da je stvarala vojsku pokornu i unutrašnjoj politici i spremnu za osvajanja spolja. Konrad je takođe hteo da ima »jedinstvenu« vojsku koja bi jasno izražavala ideju habzburške monarhije. Čuli smo kako je Moltke imao nameru da za vaspitača nemačkog naroda odredi nikog drugog nego vojsku, da propusti ceo nemački narod kroz kasarnu.

Ako se setimo Lenjinovih reči da »pitanje koja je klasa vodila rat... jeste važno pitanje«, onda će nam biti potpuno razumljiva težnja proslavljenog načelnika nemačkog generalštaba da stvori vojsku koja bi odgovarala unutrašnjoj politici Pruske. On ni sam to ne krije i izjavljuje: »Mi ne možemo biti bez vojske... iz unutrašnjo-političkih razloga — radi vaspitanja naroda« i zbog toga ne treba dozvoliti da u vojsku uđu »nepouzđani« elementi, koje Moltke nije hteo čak ni vaspitavati, toliko su bili opasni za režim »političkog zatišja« u Nemačkoj, čiji je pristalica bio »ćutljivi« feldmaršal.

Heroj našeg dela — Konrad drukčije je zamišljao »naoružani narod«. Po njemu je vojska morala da bude moralno jaka. To su uzimale u obzir sve vojskovođe i obraćale naročitu pažnju na moralne osobine vojske, misleći čak da će pomoću nje vaspitati narod. Nasuprot takvim gledištima, načelnik austrijskog generalštaba zahteva da mu društvo upućuje u vojsku politički već pripremljene građane. Na tome se uglavnom zasnivaju njegovi zahtevi prema unutrašnjoj politici države.

Pristalica »naoružanog naroda« Konrad, kao što ćemo videti kasnije, čak se nosio mišlju da se u Austro-Ugarskoj pređe na milicijski sistem oružanih snaga, koji najbolje odražava »naoružani narod«. Međutim, opet zbog unutrašnje politike, vodeći računa o interesima dinastije i vladajućih klasa monarhije, načelnik generalštaba je morao da odustane od milicijskog i ostane na kadrovskom sistemu vojske, s tim da kroz nju prođe što je moguće više vojnih obveznika.

Uzimajući u obzir specifičnosti državnog uređenja carevine, Konrad je opravdano govorio da se na nju ne može navući pruski vojni mundir, već da se on mora sašiti po austrougarskoj meri. Razloge je video u unutrašnjoj politici koja je najviše odgovarala državi na obalama Dunava.

Ranije smo naveli da su za Austro-ugarsku nastupili »kritični dani« u kojima se sve više rasplamsavala nacionalna mržnja i produbljivala klasna podvojenost.

Ta su dva faktora određivala unutrašnju politiku, a prema tome i političko raspoloženje vojske Habzburga. Ponovo navodimo da u svemu tome Konrad, naravno, nije video ekonomsku osnovu, već samo njenu nadgradnju, tj. društvenu svest nacija i partija koje se bore.

Po Konradovom mišljenju bilo je neophodno spolja lečiti politički bolesnu vojsku, tj. na odgovarajući način promeniti društvenu svest vojnih obveznika pre njihovog stupanja u vojsku, a zatim produžiti taj rad u samoj vojsci. To su suprotni i pravilniji metodi rešavanja pitanja od onih Bonapartinih ili Moltkea starijeg, koji su želeli da od kasarne stvore vaspitačicu naroda.

Ali, načelnik austrijskog generalštaba ni najmanje nije bio sklon da sledi Engelsa i nije imao nameru da radikalno menja unutrašnju politiku vladajućih klasa, dok je u spoljnoj pošao putem osvajanja. Austrija mora da ostane ono što je, sa svojom apsolutističkom politikom, sa svojim osvajачkim težnjama na spoljnjem planu, za šta je neophodna jaka i jedinstvena vojska. Stvaranje takve vojske Konrad postavlja kao prvenstveni zadatak države i smatra da se tu može primeniti i član 14, raspustiti kabinet ministara, preduzeti najrepresivnije policijske mere itd.

Konrad je priznavao »ravnopravnost« pojedinih nacionalnosti, kako u vojsci, tako i u državi, samo kao neophodan ustupak zahtevima života, ističući da se treba boriti protiv zahteva pojedinih nacionalnosti za proširenje svojih prava.

Čitalac ovih redova zna da se socijalno-ekonomska politika buržoaskih vladajućih slojeva monarhije oštro razilazila sa težnjama pojedinih nacionalnosti i radnih masa. Bez daljih razjašnjenja je jasno da vojska delimično nije bila uz vladu i da je održavala one unutrašnje protivrečnosti koje su postojale u monarhiji.

Prema tome, mi možemo da tvrdimo: 1) *savremena vojska ne živi odvojeno od unutrašnje politike*; 2) *vojska je odraz države*; 3) *političko raspoloženje vojske zahteva da se u njoj sprovodi specijalan rad, identičan sa unutrašnjom politikom u državi*; 4) *nije vojska vaspitačica društva, već, obratno, društvo je vaspitač vojske*.

Austrougarska vojska je interesantan pokušaj da buržoazija reši princip *samoopredeljenja nacija*. Ako se setimo Konradovih razmatranja o tom pitanju, uvidećemo iste one protivrečnosti kojih je uvek bilo u njegovim raspravljanjima o »jedinstvu« vojske i »ravnopravnosti« nacionalnosti u državi i vojsci. Načelnik austrijskog generalštaba nije bio za stvarnu ravnopravnost ni u zemlji, ni u oružanim snagama. Ne može se, naravno, odricati ispravnost njegovih navoda o neophodnosti jedinstvenog »službenog jezika«, koji moraju da prihvate pripadnici svih nacionalnosti kad su na visokim vojnim položajima, ali koji ne treba da prodre i u najmanje jedinice. Tako se značaj »maternjeg« jezika svodio gotovo na nulu. Zatim, komandni kadar, tuđ nacionalnom sastavu jedinice, na čemu je insistirao Konrad, neće doprineti poboljšanju političkog stanja u njoj, jer uvek može povrediti nacionalnu osetljivost. Prema svemu rečenom jasno je da je glavni zalog za uspeh u formiranju nacionalnih jedinica pre svega u unutrašnjoj politici koju država vodi tako da odgovara *samoopredeljenju nacija*. Politika Habzburga je bila daleko od toga, a u početku svetskog rata postala je toliko beznadežna da je poznati Černin*) izrazio sumnju da li se uopšte moglo govoriti o ozdravljenju »bolesnika« — Austro-Ugarske. Ona je već davno izašla iz unutrašnjeg »političkog zatišja« i buržoazija »staromodnim« metodima nije mogla da spasi državu koja se raspadala, a sa njom ni vojsku. Propadanje i jedne i druge bilo je predodređeno još pre svetskog rata, i naponi načelnika generalštaba da taj proces zaustavi mogli su se unapred smatrati besplodnim.

Od sredine XIX veka *socijalni pokret* u Evropi postaje sve izrazitiji. Čuli smo kako je Moltke stariji plašio užasima Pariske komune i preporučivao spasavanje vojske od »nepouzdatih« elemenata. Socijalni pokret, koji se iz godine u godinu sve više razvijao obесpokojavao je buržoaske političare i načelnike generalštabova, koji su videli da on zahvata i vojsku. Godine 1905. Rusija je na primeru pokazala da vojska više nije toliko sigurno oruđe u rukama buržoazije koliko je bilo ranije. Zbog toga je načelnik austrougarskog generalštaba neumorno govorio o opasnosti revolucionarne propa-

*) Černin (Czernin Ottokar, 1872—1932) — austrijski političar i diplomata. Od 1913 do 1916. — austrougarski ambasador u Rumuniji; od decembra 1916. do aprila 1918. — ministar inostranih poslova Austro-Ugarske. — Prim. red.

gande, koja dezorganizuje vojsku. U socijalnom pokretu Konrad vidi samo snagu koja vojsci Habzburga oduzima njene vojničke vrline. Teško je, naravno, od načelnika generalštaba, koji predstavlja vladajuću klasu, zahtevati neko drugo mišljenje. Za njega je bilo nerazumljivo da »radnički socijalizam krije u sebi ogromnu rezervu moralnih snaga«, kako je to predskazivao Žores u svojoj »Novoj armiji«. Po Konradovom mišljenju socijalizam je upravo rušio moralne temelje vojske. Nama koji smo preživeli herojsku epohu revolucionarne borbe Crvene armije, naravno, ne treba objašnjavati Žoresove misli, koje su i bez toga jasne.

Jedno od sredstava borbe i kapitalističke vlade prema njoj opoziciono raspoloženih nacionalnosti i raznih partija bila je štampa. To moćno oružje su obe strane uveliko koristile u unutrašnjoj politici, i mi smo već čuli kako ga je Konrad preporučivao vladi Franca Jozefa.

Opoziciona štampa se svim merama starala da iznese na videlo rane državnog režima, kao i njegovih organa, u koje spada i vojska. Ovakav pravac štampe je nailazio na oštar otpor vladinih krugova, kako u cenzuri, tako i u štampi. Smatramo da ne treba dalje razvijati to pitanje jer je ionako jasno.

Mi ćemo izneti samo jednu opštu pojavu za sve generalštabove: javna štampa je bila u njihovim rukama sa specijalnim zadatkom da javnom mnjenju prikaže neophodnost naoružavanja, da otvoreno propagira militarizam. Jednom rečju »mozak vojske« je pokušavao i tim putem da utiče na unutrašnju politiku, u isto vreme *cinično* izjavljujući o svom »principijelnom« nemešanju u život zemlje. Mi ćemo se još vratiti na ovo a ovde ćemo reći da se mišljenje i ponašanje generalštaba u unutrašnjoj politici države nisu uvek poklapali sa vladinim. Otuda čujemo optužbe upućene generalštabu da se izrođava u »kastu«, da formira posebnu »vojnu partiju«. Heroj našeg dela Konrad protestuje protiv takvih napada na austrougarski generalštab, a posebno na njega lično, ali se slava načelnika generalštaba dunavske carevine kao lidera »vojne partije« uporno održavala u inostranstvu, i to, možda, ne bez osnova.

Mi smo do sada razmatrali pojave društvenog života Austro-Ugarske, čije je usmeravanje u skladu sa težnjama buržoaske klase trebalo da bude obaveza svih njenih političkih radnika. Ali, i u *samoj vojsci moralo se raditi na sprečavanju uticaja koji su podrivali vlast buržoaske klase.*

Taj se rad sastojao: 1) u političkom radu u vojsci; 2) u specijalnim merama pri izboru komandnog kadra vojske; 3) u razvijanju vojne discipline; 4) u odgovarajućoj dislokaciji jedinica.

Otvoreno rečeno, politički rad se sprovodio uvek i u svakoj vojsci. Mi smo ga zapazili u vojsci Konventa; u Napoleonovoj armiji se manifestovao u ubijanju u vojniku svakog interesa za unutrašnji život zemlje; razvijajući »poslušnost« ne samo vojske već kroz nju i naroda Moltke stariji je u stvari težio da ostvari određeni politički

program što je ostalo kao princip u pruskoj vojsci sve do početka svetskog rata i, najzad, Konrad je zahtevao politički rad ne samo u vojsci već i u celoj državi u duhu »jedinstva« vojske.

Razume se da je u »organskoj« epohi taj politički rad bio lakši, ali sa približavanjem »kritičnih dana« pitanje o nadležnosti rukovođenja tim radom postaje sve oštrije.

U Napoleonovoj »vojničkoj« armiji i u vojsci »pseudonaoružanog naroda«, koja je ovu zamenila, unutrašnja politika se odražavala ili u kultu vojničkih vrlina ili, pak, u »poslušnosti« vladajućoj buržoaskoj klasi, te je u tom smeru i sproveden politički rad.

Ovaj rad je morao da sprovodi komandni kadar, koji je u celini pripadao ili plejadi »heroja« ili vladajućoj klasi. Povezan klasnim interesima sa programom unutrašnje politike, komandni kadar ga je uvodio u vojsku bez prigovora.

U revolucionarnoj epohi Konvent nije raspolagao takvim komandnim kadrom, i poveravanje političkog rada u vojsci njemu moglo bi samo da dovede do njenog odvajanja od revolucije i da ovu neposredno ugrozi. Sprovodeći određenu socijalno-ekonomsku politiku, napredna partija revolucije — jakobinci, težila je da sjedini vojsku sa narodom, te je politički rad u njoj sprovodila preko specijalnih organa.

Za Austro-Ugarsku su nastupili kritični dani ranije nego za Nemačku i odrazili su se u vojsci kao u ogledalu. Komandni kadar vojske Habzburga gubio je autoritet tumačeći vojničkoj masi unutrašnju politiku, jer ona ni izdaleka nije bila u interesu pojedinih nacionalnosti u zemlji. Pa i sam se komandni kadar našao u borbi, primajući blisko k srcu interese one nacionalnosti ili radničke klase iz čijih je nedara izašao. Konrad je smatrao da je nemoguće oslanjati se na takav komandni kadar u političkom radu u vojsci i zahtevao je: 1) njegovo mešanje radi uništenja ultranacionalističkih tendencija u pojedinim jedinicama, 2) izbor prema klasnoj pripadnosti i 3) poboljšanju moralnih kvaliteta.

Prema tome, predstavnici vlade Habzburga više nisu mogli da ostave vaspitanje vojske komandnom kadru, i načelnik generalštaba je tražio izlaz ne samo u ovim navedenim merama nego i u *političkom radu van vojske*, smatrajući to kao važnije. On je, možda, instinktivno osećao da se u vojsci ne može voditi *posebna* politička propaganda, drukčija od one koja se sprovodi u celoj zemlji. Doveden do očajanja što nije usvojen savet da se popravi unutrašnje stanje u monarhiji, Konrad je bio spreman da otpočne rat na spoljnjem frontu, samo da bi spasio dinastiju, »jedinstvenu« državu i svoje voljeno čedo — vojsku.

Ideja o »naoružanom narodu« može se ostvariti samo ako se unutrašnja politika oslanja na radne mase. One su vaspitači svojih oružanih snaga, a ne obratno. Drukčije rečeno, zadatak koji je pokušao da reši buržoaski generalštab trebalo je da reše radne mase.

Treba smatrati da načelno komandni kadar sprovodi unutrašnju politiku u vojsci. Ali se ne treba kruto pridržavati ovog načela.

Pre svega, treba da bude *zagaranтовано јединство* političkog rada u vojsci i zemlji. U načinu političkog rada u vojsci Konventa videli smo jedan put koji je zahtevala situacija, ali koji nije isključivao već samo usmeravao rad komandnog kadra. U »vojničkim« i »buržoaskim« vojskama postojao je način »vaspitanja« nacije kroz vojsku, uz pomoć komandnog kadra, ali se približavanjem »kritičnih dana« u Austro-Ugarskoj on učinio pogodnim načelniku generalštaba.

Autor ovog dela nema nameru da čitaoca dovede u položaj vi-teza na raskrsnici, koji razmišlja o izboru puta ka istini. Mi preporu-čujemo da se treba *čvrsto držati načela јединствене политике u vojsci i zemlji, tesne veze među njima, i smatramo da je neophodan specijal-ni organ za sprovođenje te јединствености, sa kojim rame uz rame tre-ba da radi komandni kadar vojske.*

Da je za takav rad komandni kadar morao da bude politički pripremljen i da ima moralni autoritet, zasnovan ne samo na »bezu-slovnoj«, već i na razumnoj »poslušnosti«, o tome ne treba mnogo govoriti, jer je to samo po sebi jasno. »Ljudima koji zahtevaju punu političku i socijalnu slobodu ne treba naturati poslušnost, disciplinu, pa čak ni patriotizam u njihovim zastarelim formama« — pravilno kaže Žores. Od komandnog kadra savremene vojske zahtevaju se drukčiji metodi sticanja autoriteta od onih starih u buržoaskim voj-skama, čiji su se generalštabovi bojali da se odvoje od tradicionalnih sredstava i tražili izlaz u strogosti i bezuslovnoj disciplini. Videći da optužbe imaju osnova, a težeći da održi poljuljani autoritet koman-dnog kadra, generalštab je pokušao da ga zaštiti od napada društva i štampe. Uzimajući to u obzir, on je iznosio predloge o izboru odgova-rajućeg komandnog kadra, ali potpuno lečenje nije se sastojalo u tome.

Mi iz razumljivih razloga ne možemo detaljnije govoriti o *dis-ciplini*, jer bi to proširilo okvire našeg dela. Bez sumnje učvršćenje discipline je neophodno u svakoj vojsci, ali danas treba da postoje i odgovarajući metodi za to.

Ranije smo rekli da je pitanje *dislociranja* jedinica takođe te-sno povezano sa unutrašnjom politikom i ukazali da se njeni zahtevi sukladjavaju sa čisto vojnim zahtevima brze borbene gotovosti voj-ske. U suštini, takvo se pitanje jasno ističe tamo gde, po mišljenju Moltkea, ima u stanovništvu »nepouzdanih« elemenata koji se ne smeju naoružati, tamo gde je vojska odvojena od naroda i namenjena za zaštitu politike buržoaskih slojeva stanovništva. U zdravom držav-nom organizmu, a prema tome i u zdravoj vojsci, treba da prevagnu interesi borbene gotovosti oružanih snaga, a ne njihovo slabljenje. Samo se u takvim zemljama može potpuno ostvariti ideja »naoruža-nom narodu«.

S pravom nam se može prebaciti što smo, zanevši se razmatra-njem značaja unutrašnje politike, skrenuli od pravog zadatka da rasvetlimo ulogu generalštaba u njoj. Da ne pomisle čitaoci da nam književničke lovorike Ludendorfa, Krausa i sličnih modernizovanih ostataka prošlosti ne daju mira. Ne... Nas nije obuzelo osećanje

zavisti, nego smo smatrali za neophodno da iznesemo određeno gledište na unutrašnju politiku i na rat, da bi se lakše shvatila delatnost generalštaba u toj oblasti života.

Sve izneto govori o tome da *unutrašnji odnosi u državi stavljaju pečat na njenu spoljnu politiku i na vojnu delatnost, ili, drukčije rečeno, u ovoj poslednjoj se, kao u ogledalu, odražava unutrašnja politika zemlje.*

Prema tome, ako unutrašnji odnosi u državi, koji sa svoje strane proističu iz njene ekonomske strukture, tako široko utiču na druge delatnosti zemlje, onda je teško dopustivo da se od njih ograđuje generalštab — organ koji se u svakidašnjici naziva »mozak vojske«.

Ako se danas sa sigurnošću može tvrditi da je »vojska odraz društva«, da je »rat politički akt« a ne samo ratno dejstvo, onda je izlišno dokazivati istinu da rat vodi država u celini, a ne samo njene oružane snage, bačene na front.

Mi smo navedenim primerima posmatrali i obratan slučaj — da su se oružane snage određivale za pobedu na spoljnim frontovima, dok je pozadina živela svojim sopstvenim životom. Ali, na tim istim primerima videli smo i to da je takvo razdvajanje napora država vodilo porazima, kada su unutrašnji odnosi izlazili iz okvira »političkog zatišja«.

Ako su pred kraj XVIII veka kabinetski ratovi postajali istorija, a vojni rukovodioci sredine XIX veka nagoveštavali vlast naroda u stvarima rata i mira, onda se mora naglasiti da se u njihovom shvatanju »narod« izjednačavao sa snažnom vladom, koju je obično predstavljala dinastija, i da je ona sprovodila volju vladajuće buržoaske klase u zemlji. Jednom rečju, opet su rat vodile vladajuće klase sa svojom vladom kao nadgradnjom, a ne država.

Danas se opet govori o »naoružanom narodu«, »naoružanoj naciji«, »nacionalnim vojskama«, »državnoj strategiji« i sličnim formulacijama starim koliko i vasiona.

Iz njih se jasno vidi samo jedno: da je *nemoguće rat svesti samo u okvire strategije, koja je nadležnost vojnika, jer je on određen vid društvenog odnosa, a ne samo borba sa oružjem za istrebljenje sebi sličnih.*

Međutim, već su u XIX veku načelnici generalštabova izjavljivali o nemešanju u unutrašnju politiku, prepuštajući rukovođenje u toj oblasti civilnoj vlasti. Ipak, u pitanjima koja se tiču neposredno vojske njen »mozak« je težio da proširi svoj uticaj i na unutrašnje odnose u državi. Pošto je vojska bila »točak zamajac«, bez koga bi se mogla zaustaviti državna mašina, uticaj generalštaba na unutrašnju politiku zalazio je mnogo dublje nego što su o tome govorili njegovi predstavnici.

Stvarno, generalštab se nije zaustavljao na preporučivanju vrhovnoj vlasti samo onih mera koje su zadirale u osnove uređenja države, nego i onih koje su uticale na sastavljanje vladinih kabineta i uvođenje takvog režima u zemlji koji bi odgovarao gledištima generalštaba.

Sa lozinkom o spasenju vojske od štetnih uticaja unutrašnje politike, a želeći da se narod vaspitava kroz kasarnu, »polubogovi« generalštabova su intrigirali protiv onih lica u čije se poslove »principijelno« nisu hteli mešati. Gore smo objasnili to »principijelno« ogradiivanje generalštaba od unutrašnje politike time da je on, pošto je zakonom bio odstranjen od unutrašnjih poslova u zemlji, u stvari za nju bio jako zainteresovan.

Kada se unutrašnja politika države usmeravala putevima koji nisu odgovarali planovima generalštaba, u njemu je sve više jačao opozicioni duh, dovodeći ga do aktivne kampanje u štampi, do usmeravanja »javnog mnjenja« u željenom pravcu, a da i ne govorimo o zakulisnim intrigama kojima je bilo sklono »mnoštvo« vojski raznih zemalja.

Mi nećemo navoditi dokaze za ono što je rečeno; oni su izloženi u ovom i prethodnom poglavlju, ako se samo čitalac našeg dela seća Moltkea starijeg, Valderzea, Kaprivija, Konrada, Ludendorfa i drugih predstavnika generalštabova Nemačke i Austro-Ugarske, kao i »brevtea« francuskog generalštaba, koji su imali nameru da svoju vladu proteraju ... u kolonije.

Čitalac je čuo i o Ludendorfovom uzdanju u posebnog narodnog vođu (po svoj prilici u generalštabnoj uniformi); on će se, naravno, setiti kako stari Bernhardi otvoreno savetuje takvom vođi da primeni čak i silu protiv masa, pošto one nisu svesne.

Jednom rečju, i danas, posle poraza u svetskom ratu, generalštab nipošto neće da ispusti iz ruku unutrašnju politiku, kao što je ni ranije nije ostavljao bez svoga uticaja, izjavljujući licemerno da ne želi da se u nju meša.

Savremeni događaji u Nemačkoj potvrđuju rečeno, jer propali generalštab, u ime »spasenja vojske«, zapovednički stavlja svoju ruku na unutrašnje poslove zemlje, dejstvujući u duhu učenja Moltkea starijeg. A zar samo u Nemačkoj generalštab zauzima takvu poziciju?! Ne, tako je i u ostalim zemljama zapadne Evrope.

Pošto »rat vodi cela država«, što je svuda priznato, teško se može opravdati ranije i sadašnje mešanje generalštaba u unutrašnju politiku.

Odali smo Konradu dužno priznanje zbog njegovog pravilnog mišljenja da u krajnjoj liniji ne pobeđuje vojska, niti trpi poraze u ratu, već narod, a s njim i ceo državni aparat, koji danas rukovodi ratom.

U ranijim poglavljima je izneto kako je vojskovođa, koji je pre bio jedini i neograničeni zapovednik u ratu, danas »rašćlanjen« i pretvoren u kolektiv.

Kroz teško i krvavo iskustvo imperijalističkog rata evropske države su došle do te istine i odale podjednako priznanje herojima u pozadini, koji su samopožrtvovano radili za pobeđu, kao i herojima na frontu.

Gore rečeno o unutrašnjoj politici i njenom uticaju na spoljne odnose države i na rat dovoljno ubedljivo, po našem mišljenju, govori da se može ograničiti vlast generalštaba, tim pre što je to danas već i bez nas učinjeno.

Skoro u svim državama u miru postoje ili će biti stvoreni pred početak rata *nacionalni saveti odbrane*, koji će i preuzeti rukovođenje ratom u celini, a prema tome odrediti i odgovarajući pravac unutrašnjoj politici zemlje.

Mi smo, istina, naglašavali da je generalštab, pretvorivši se u nadgeneralštab, pokušavao da odbranu države opet potpuno uzme u svoje ruke, ali treba računati da su njegove ranije pozicije oslabljene.

Reći će nam da su, prema tome, izjave starog generalštaba o nemešanju u unutrašnju politiku bile pravilne, pošto i sam autor isključuje njegov rad u toj oblasti državnog života. Mi smo daleko od strogog ograđivanja generalštaba od unutrašnjih odnosa u državi; naprotiv, postavljamo kao neophodan uslov da *generalštab, kao organ vojnog rukovođenja, bude uvek u toku unutrašnje politike i da je uzima u obzir u svim svojim pretpostavkama*.

Takvim rešenjem pitanja čuvamo danas usvojen princip da ratom rukovodi država, štitimo je od upada generalštaba, približavamo mirnodopsku vojsku radnim masama, koje stvarno nose sav teret rata i za postizanje pobeđe daju svoj rad i svoje živote, najzad, doći ćemo do onog čemu je težio i Konrad, tj. do potpunog ostvarenja ideje o »naoružanom narodu«.

Nije potrebno ponavljati da »naoružani narod« sam vaspitava svoje kadrove u miru, sam ih politički priprema, i u isto vreme dobija tehnički obučene kadrove za rat.

Napred je rečeno da *rukovođenje* političkim radom u vojsci treba da bude predano u ruke *specijalnog* organa, a ne da sačinjava prerogative generalštaba. Generalštabu se teško odreći takvog snažnog uticaja, i danas u buržoaskim zemljama taj organ vojnog rukovođenja kao i ranije pokušava da se nađe u ulozi vaspitača naroda, što je preporučivao još Moltke stariji. Kod savremenih generalštabova mogu se naći specijalne uprave i odeljenja za rukovođenje političkim radom u vojsci. Istina, one su slabe po svome sastavu, ali već samo njihovo postojanje ukazuje na to da generalštab nema nameru da se odrekne izbornih prava u toj oblasti.

Slično se može reći i u pogledu uticaja generalštaba na *štampu*. Mi ne odričemo njegovu obavezu da pazi na očuvanje vojne tajne i da u tome pravcu čini pritisak na štampu. Ali, mi ipak ne smatramo da generalštab treba da vodi vlastitu agitaciju, da ima pravo da daje »potpunu orijentaciju« štampi, da poseduje specijalan organ za štampu, koji odražava njegovo gledište na unutrašnju i spoljnu politiku zemlje. Štampa treba da dobija direktive neposredno od vladinih organa, kao što ih dobija i generalštab, a nipošto od generalštaba. Da bi nas potpuno shvatili, smatramo za dužnost da objasnimo da se ovo odnosi na civilnu štampu, a ne na čisto vojnu, koja tretira stručna

vojna, tehnička pitanja. Mi nemamo nameru da u ovome obuzdavamo generalštab, naprotiv, nalazimo da je njegov uticaj neophodan za jedinstvo vojnih misli.

Generalštab treba da zauzme odgovarajuće mesto u rukovođenju ratom i pripremi zemlje za njega, pamteći da je rat istorijska pojava, da se on ne rešava samo bitkama, da je po Lenjinovim rečima »rat u današnje vreme narodni rat« i da *rukovoditi njime može samo državna vlast, a ne čisto stručni vojni organ.*

Samostalnu ulogu u pripremi za svetski rat, koju je pokušao i da zadrži, generalštab je tako slabo odigrao da su još u toku samog rata bile preduzete mere za smanjenje vlasti »polubogova« i za njeno konačno prenošenje na više državne organe.

Naša savremena literatura o ratu, priznajući bez pogovora veliki značaj unutrašnje politike u pripremi i vođenju rata, ne daje još tako jasnu i odlučnu formulaciju kao što je dao Lenjin, ukazavši da karakter rata određuje unutrašnja politika, ili toj formulaciji prilazi oprezno. Tako P. P. Lebedev u svojoj brošuri »Odbrana države« kaže: »Uticaj unutrašnjeg stanja naroda na rat tako je veliki da može predodrediti karakter rata. On može da ga pretvori u imperijalistički ili nacionalni rat, koji je u nedavnoj prošlosti bio normalna pojava, ili čisto unutrašnju revolucionarnu borbu«. Ukazujući dalje da »unutrašnje stanje u državi ne može da se stavi u potčinjeni, službeni položaj u odnosu na ma koju drugu stranu narodnog života, pa ni na zadatke njene odbrane«, Lebedev dolazi do zaključka: »Naprotiv, baš ono treba da bude rukovodeće načelo za sve ostalo. Ko to ne uvidi njegovi će poduhvati biti osuđeni na neuspeh pa ma kakve titanske napore u njih ulagao. Kao izrazit primer za to može da posluži nemačka vrhovna komanda u poslednjem ratu«. Nabrajajući zadatke unutrašnje politike u odbrani zemlje, u koje »ulazi i određivanje samog karaktera predstojeće borbe u zavisnosti od toga (unutrašnjeg — B. Š.) stanja«, Lebedev nalazi da će »ti važni zadaci, prirodno, naći najpotpunije i obrazloženo rešenje u slučaju kad rukovodstvo nadležno za njih bude objedinjeno u istom organu koji je odgovoran za pripremu za odbranu, u kojem su sasređene sve druge strane toga mnogostranog posla«. P. P. Lebedev pod takvim organom podrazumeva savet odbrane, tj. državni organ, a ne nikako generalštab.

Ranije smo izneli mišljenje A. Svečina o značaju unutrašnje politike i čvrste pozadine, u kojoj je »održavanje discipline stvar naroda, organa njegove civilne vlasti«. »Buduću ratovi« — piše A. Svečin — »vodiće se, bez sumnje, u atmosferi vrlo oštire klasne borbe, koja će u svim zaraćenim državama stvoriti više ili manje jake kapitulantske grupacije. Zbog toga raste značaj unutrašnje politike do vrlo visokog stepena«.

Ne slažući se sa postavkom P. P. Lebedeva o strukturi civilnog aparata za rukovođenje ratom, koji bi obuhvatao savet rada i odbrane, savezni sekretarijat odbrane, mobilizacioni komitet itd., A. Svečin

piše: »Nije potreban takav parlament ustanova koje odražavaju sve centrifugalne tendencije, kao što je predloženi mobilizacioni komitet, već je potreban *generalštab*«. (Kurziv je naš — B. Š.).

Ako se setimo da A. Svečin stavlja generalštabu u zadatak: »koordiniranje, usklađivanje ratnih priprema koje su toliko obimne i raznovrsne i upravljene u mnogo raznih pravaca«, da tvrdi da je generalštab organ jednog uskupnog najvišeg komandovanja, onda mi, kako izgleda, nećemo pogrešiti ako smatramo da A. Svečin ponovo zadužuje za usmeravanje unutrašnje politike generalštab. Međutim, po njegovim rečima, »održavanje discipline u pozadini je stvar naroda, organa njegovih civilnih vlasti«. Bojimo se da nismo dobro shvatili autora »Strategije« i mislimo da je on ipak daleko od onog »principijelnog nemešanja« u unutrašnju politiku, koju je sprovodio generalštab pred svetski rat.

Mi se pre slažemo sa Lebedevljevim tumačenjem ovog pitanja, ali smo za odlučniju formulaciju njegove definicije karaktera budućeg rata. Bez »parlamenta ustanova« danas se ne može biti jer ni »generalštab«, ni »opunomoćeni službenici« svakako neće moći da ga zamenе, niti da usklade sve pripreme zemlje za rat. Njihovo usklađivanje može i mora da vrši vrhovni savet državne odbrane i nikoji drugi organ.

Ranije smo govorili o pokušajima generalštaba da podvrgne sebi unutrašnju politiku radi odbrane zemlje i pokazali šta je iz toga proizašlo.

Takođe smo čuli savremene istine Ludendorfa, Krausa i drugih modernizovanih generala o ogromnom uticaju unutrašnje politike i ekonomike na rat. Danas svi izriču istine koje »poražavaju um«, međutim, kolektivno delo »Budući rat«, objavljeno 1898. godine pod firmom Blioha, upozoravalo je da se »budući rat, po svoj prilici, neće završiti zbog toga što će jedna zaraćena strana postići veći ili manji broj krupnih pobeda nad armijama druge strane, već zbog raspadanja vojnog aparata, baš usled ekonomskih i socijalističkih uticaja«.

Ali, da bi došao do takvih zaključaka, generalštab bi morao da prestane da bude ono što je bio, tj. zatvoren i kastinski vojni organ.

Za takav preokret generalštab je bio nesposoban, a niko nije ni težio da ga prevaspita.

Pošto je u ratu državom počeo da upravlja »poludeli kadet« iz uzornog generalštaba, plodove njegovog upravljanja danas bere Nemačka sa raznim vojnim okupacijama, planovima Dauesa, Lokarna... i nepoznatim budućim projektima o »uspostavljanju« nemačke republike od strane kapitalista, koji zastrašuju čak i samog Ludendorfa.

GLAVA XV

ISTORIJSKI PODACI

Ekonomika i doba kabinetskih ratova. — Uticaj ekonomske moći na rat u doba francuske revolucije i Napoleona. — Strategija iznuravanja i strategija uništavanja. — Engels o ulozi vojskovođe. — Klauzevic o uticaju ekonomike na rat. — Značaj rata 1870—1871. godine. — Moltke stariji o karakteru i trajanju budućeg rata. — Pojava strategije iznuravanja. — Šlifen o karakteru i trajanju budućeg rata. — Šlifenove greške. — Gledišta nemačkog generalštaba i političara posle 1905. godine na trajanje rata. — Bliohova »proročanstva« o budućem ratu. — Sadašnji naponi zvaničnih nemačkih istoričara.

Posle svetskog rata ekonomska moć se smatra glavnim faktorom u ratovodstvu.

Sada nas interesuje pitanje: kako se onda moglo desiti da je takav odlučujući faktor u ratu kao što je ekonomika ispušten iz vida, te je svojim uticajem iznenadio zaraćene strane u svetskom ratu.

U doba *kabinetskih ratova* ekonomika je nesumnjivo uticala na karakter rata, ali nije predstavljala faktor presudnog značaja, pošto je, prvo, tehnika bila na niskom stepenu razvitka i, drugo, neznatne vojske iz tog doba malo su uznemiravale stanovništvo neprijateljskih zemalja, jer su bile najamničke i snabdevale su se iz svojih magacina.

Ali je i tada rat predstavljao težak teret za stanovništvo, koje je moralo da popunjava vojne magacine i daje vladi novac za vođenje rata.

I u to vreme je bolje naoružanje doprinosilo postizanju pobeđe.

Sa epohom kabinetskih ratova danas se *povezuje podela strategije na dva vida*: strategiju uništavanja i strategiju iznuravanja.

Smatrajući takvu podelu prirodnom, ne možemo dublje ulaziti u detaljnu analizu epohe kabinetskih ratova i njenoga izrazitog predstavnika — Fridriha Velikog. Treba samo da istaknemo da je taj vojskovođa primenjivao strategiju iznuravanja iz razloga koji se donekle razlikuju od onih koji su doveli do nje nemačke stratege naših dana u svetskom ratu. Vojskovođa iz doba kabinetskih ratova nije mogao da slobodno rizikuje svoju vojsku u tako odlučujućim momentima, kao što je bitka, te ju je zbog toga koristio kao »sredstvo za povraćanje«. Poznati istoričar Delbrik piše o Fridrihu Velikom: »On je, nesumnjivo, bio pod uticajem gledišta o strategiji iznuravanja, ali se na

vrhuncu svoje karijere toliko približio shvatanjima o odlučujućoj bici, da se moglo steći mišljenje, da je bio pristalica strategije uništavanja, i da je kao takav preteča Napoleona... Da bi se postupalo po načelima strategije uništavanja, neophodne su pretpostavke koje su nedostajale Fridrihovom shvatanju o državi i vojsci. Fridrih je korak po korak neizbežno izostajao od zahteva strategije uništavanja... Ako, pak, pravilno postavimo Fridriha na tlo strategije iznuravanja, dobiće se živ i impresivno velik lik«.

Francuska revolucija, pošto je uvela u borbu mase, učvrstila je njihov značaj ekonomskim razvitkom zemlje. Svima je poznata ona široka organizaciona delatnost Konventa radi podizanja i razvitka francuske vojne industrije, koja je i činila materijalnu osnovu budućih pobeda armija revolucije i Napoleona.

Ma koliko bilo privlačno udubiti se u istraživanje uticaja ekonomske snage na ratnu veštinu u vreme francuske revolucije i Napoleona, prinuđeni smo da se od toga uzdržimo. Umesto nas to je majstorski uradio Engels, koji je, proučavajući tu epohu, došao do zaključka da »naoružanje, sastav, organizacija, taktika i strategija pre svega zavise od postojećeg stepena proizvodnje i od komunikacija«.

Marks je govorio da se »sa pronalaskom novog borbenog sredstva — vatrenog oružja nužno izmenila čitava unutrašnja organizacija vojske, kao i svi uzajamni odnosi ličnosti u sastavu vojske, usled kojih ona čini organizacionu celinu; najzad, promenili su se i uzajamni odnosi čitavih vojski«.

Odavno su osnivači marksizma isticali odnos ekonomske snage i vojne delatnosti. Mi nećemo da detaljno analiziramo uticaj ekonomike na rat u navedenoj epohi, već ćemo samo podsetiti da se zavisno od nove vrste oružja i novog materijala pojavila nova taktika Francuza, a za njom i nova strategija — Napoleonova strategija uništavanja. Ako se udubimo u osnove koje su primorale Korkizanca da primenjuje gromovne udare u težnji da za što kraće vreme završi rat, onda ćemo u njima naći ili neposredan uticaj ekonomske snage, ili njegove posledice. Iako je shvatila značaj »industrijske revolucije«, Francuska ipak nije mogla da u industriji konkuriše Engleskoj, koja se nalazila na višem stupnju razvika proizvodnje. Ali, u Evropi je Francuska u ekonomskom pogledu bila ispred drugih zemalja. Snaga tih zemalja zasnivala se na vojskama koje su pripadale dinastijama, a nipošto narodu. Posle poraza vojski, dinastije su jedva mogle da obnove svoje oružane snage, ili uopšte nisu bile u stanju da to učine.

Tako je bilo u Evropi do 1812. godine, kada su se isprva u Španiji a zatim u Pruskoj pojavili začeci narodnih vojski. Sve do te godine Napoleon je uspešno primenjivao strategiju uništavanja: jedan do dva poraza oružanih snaga neprijatelja vodili su do zaključenja mira. Od 1812. godine u španskim ratovima i u pohodu na Rusiju mali kaplar se suočio sa strategijom iznuravanja. Istina, u to vreme nisu znali za takve naučne termine, ali činjenice ostaju — strategija gromovnih udara nije urodila plodom; ispred Napoleonovih armija izrastale su nove

snage njegovih neprijatelja i najzad kod Vaterloa »bóg rata« je završio svoju slavnu vojničku karijeru, jer mu ekonomski iscrpljena Francuska nije mogla dati nove legije.

Ovom što je rečeno treba dodati da je u vreme izlaska Napoleoneve zvezde na bojištima Italije, Francuska republika doživljavala tešku ekonomsku krizu, blagajna bila prazna a revolucionarne armije sve su teže podnosile dugu borbu. Bile su potrebne pobeđe, osvajanja teritorija, da bi se poboljšao ekonomski položaj. Bonaparta je to shvatio i njegovi italijanski ratovi su bili izvor iz kojeg su počele da se prelivaju finansije bogatih oblasti u praznu kasu republike, omogućavaju nastavljjanje ratova i otpočinjanje novih.

Francuska revolucija je izbacila novu parolu: »Rat se hrani ratom«, tj. vojska živi od mesnih sredstava. Ako se bliže prouče ratovi armija revolucije, armija Napoleona, vidi se da se u pravom smislu to načelo nikad nije primenjivalo i da francuske armije nisu gubile vezu sa svojom zemljom. Iz nje su one crpile, uglavnom, popunu u ljudstvu i materijalu. Daleko smo od toga da pripisujemo Napoleonu onakvu ekonomsku pripremu za rat kakvu je mi danas podrazumevamo, ali da mali kaplar nikada nije gubio iz vida ekonomski razvoj Francuske i drugih osvojenih oblasti, videći u njima osnovu svojih pobeđa, — to je takođe istorijska činjenica. Smatra se da je posle 1807. godine vojni genije Napoleona počeo da gasne, ali je približno od te godine otpočelo i ekonomsko iscrpljivanje Francuske. U tome treba tražiti uzroke daljih neuspeha Napoleona, čiji je genije bio nemoćan pred slabljenjem ekonomske snage republike i novom vojskom koja se pojavila u neprijatelja.

Analizirajući ulogu vojskovođa u razvitku ratne veštine, Engels kaže: »Svaki veliki vojskovođa novim kombinacijama stvara epohu u vojnoj istoriji, ili sam pronalazi nova materijalna sredstva, ili na nov način primenjuje postojeća«. Napoleon je iskoristio razvoj proizvodnih snaga u vreme francuske revolucije. »Napoleonova zasluga u stvaranju epohe u ratnoj veštini« — rekao je Engels — »u tome je što je on za već stvorene ogromne vojske našao jedino pravilnu strategijsku i taktičku primenu i što je to izveo tako dobro da čak i najbolji savremeni generali teže samo da ga imitiraju u svojim najveštijim i najbolje zamišljenim operacijama.«

Ako su u epohi kabinetskih ratova, prema rečima Delbrika, »vojske starih monarha bile suviše male, taktički suviše nemoćne i prema svom sastavu suviše nesigurne da bi mogle da sprovedu te principe (uništavanja — B. Š.) u svojoj strategiji«, onda je »Napoleon smatrao da je oslobođen ovih okova i od početka ulagao sve svoje nade u taktičku odluku, koja je trebalo da izbací iz igre angažovane neprijateljske snage, pa je zatim razvijao pobeđu sve dok se neprijatelj nije pokorio njegovim uslovima«.

Govoreći o tome da je »Napoleon svoje ratove dovodio do kraja ne samo pobeđama već i pomoću politike« — Delbrik dolazi do za-

ključka da je »u najskrivenijim dubinama svog bića Napoleon bio daleko više *državnik nego ratnik*. I u mladosti i kasnije on nije poklanjao pažnju ni vojnoj istoriji ni vojnoj teoriji«.

Drugim rečima, Napoleon je bio »državnik« koji je dobro shvatio značaj porasta proizvodnih snaga i bio odlično orijentisan u ekonomskom razvitku kako Francuske tako i susednih zemalja. Delbrik pripisuje pojavu »nove strategije« »geniju Napoleona«, ali mi stojimo na stanovištu Engelsa, koji je u Napoleonu video samo čoveka koji je za svoje armije »našao jedino pravilnu primenu strategije i taktike«. »Nova strategija« bila je produkt ekonomike Francuske, a ova je činila osnovu Napoleonovih pobeda.

Ovde završavamo sa epohom francuske revolucije i Napoleonovim dobom.

Prema navedenim gledištima Engelsa i Marksa vidi se koliko je snažan uticaj ekonomike na rat. »Organizacija i borbeni metod vojske, a uporedo s tim njen uspeh i poraz zavise od materijalnih, tj. ekonomskih uslova, od ljudskog materijala i od naoružanja, prema tome — od kvaliteta i kvantiteta stanovništva i od tehnike« — tako na drugom mestu objašnjava Engels.

Zato neki s čuđenjem zastaju pred činjenicom da Klauzevic, kao filozof rata i poeta Napoleonove strategije nije ukazao na uzajamni odnos ekonomike i rata. U svom delu »Vođenje rata i politika« Ludendorff ističe taj nedostatak stratega nemačke škole, ukazujući da je i u njegovo vreme ekonomika imala veliki značaj. Dok je poslednji zaključak Ludendorfa tačan, dotle prvi treba korigovati. Mi filozofu rata nećemo da pripisemo »monističko« gledište na ratnu veštinu, ali se »hegelijancu« ne može odricati pravilno gledište na ulogu ekonomske snage u ratu. Poznato je da je Klauzevic smatrao rat društvenom pojavom i toliko ga materijalizovao da ga je upoređivao sa bankarskom kućom. »Rat se proširuje skoro na sve strane, ne nalazeći sebi određenih granica« — kaže Klauzevic, podrazumevajući pod tim prodiranje rata u sve oblasti života zaraćenih strana. Čuli smo ranije u kakvoj zavisnosti, prema shvatanjima Klauzevica, treba da stoje rat i unutrašnja politika. Karakter rata on nije ničim drugim određivao nego spoljnom politikom i isticao je dva vida rata, koje mi danas zovemo strategijom uništavanja i strategijom iznuravanja. Napoleonov savremenik Klauzevic bio je daleko od toga da bez ikakvih rezervi priznae samo strategiju uništavanja kao jedan zauvek ustaljen metod dejstva.

»Niko ne počinje rat, ili bar ne bi trebalo da ga počne, ako je pametan, a da samom sebi ne kaže: što želi da postigne njime i u njemu; ono prvo je svrha, drugo je cilj. Ova osnovna misao otkriva sve smerice, određuje obim sredstava, meru energije i njen se uticaj ispoljava čak i na najmanje delove ratne delatnosti«.*)

*) Vidi: Klauzevic, *O ratu*, izdanje »Vojnog dela«, 1951, str. 498, — Prim. red.

Ukazujući dalje da rat može imati »apsolutan oblik« (odlučan, do najveće mere naprègnut) ili pak »više ili manje udaljen od apsolutnog«, Klauzevic nalazi da je potrebno da se »prvo shvatanje, kao osnovno, stavlja svuda i na svakom mestu u osnovu, smatrajući drugo samo kao varijantu prvog, koja može biti opravdana specijalnim uslovima situacije.*)

Pošto je priznavao dva vida rata, Klauzevic kaže: »Teorija dakle zahteva da se kod svakog rata prema verovatnoći koju daju političke činjenice i odnosi prvo shvate njegov karakter i njegove glavne crte.«

»Cilj rata, prema njegovom pojmu, treba da bude savlađivanje neprijatelja« — uči Klauzevic. »Ovo je osnovna misao od koje polazimo.« »Što ovde može reći teorija, to je: glavna je stvar da se imaju pred očima najvažnije okolnosti obeju država. One će same obrazovati izvesno težište, centar snage i pokreta, od čega zavisi sve, a na ovo protivnikovo težište mora biti upravljen ukupan udar svih snaga.«

Ali ma kakvo bilo protivnikovo težište protiv koga valja upraviti naše dejstvo« — nastavlja on — »ipak je pobeđivanje i uništavanje njegove oružane snage najsigurniji početak i u svim slučajevima ono što je najbitnije.*)

Govoreći o silama i sredstvima neophodnim za rat, Klauzevic tu podrazumeva »oružane snage u užem smislu, zemlju sa njenim prostorom i stanovništvom i saveznike«, dodajući da »zemlja sa svojom površinom i stanovništvom predstavlja izvor svih borbenih snaga«. Klauzeviceva definicija sile ne ograničava se na tome, već ide dalje. »Sila se služi pronalascima veština i nauka da bi se suprotstavila sili.*) — konstatuje on.

Prema mišljenju filozofa rata snage i sredstva treba da budu u srazmeri sa ciljem za koji su namenjeni. On kaže: »Da bismo upoznali meru sredstava koja treba da pokrenemo za rat, moramo uzeti u obzir politički cilj rata kako s naše, tako i s neprijateljske strane; moramo se obazreti na snage i prilike u neprijateljskoj državi, kao i na naše; voditi računa o karakteru njegove vlade, njegovog naroda i njihovih sposobnosti; najzad, i na političke veze kod drugih država, kao i na dejstva koja tu rat može da učini. Lako je pojmiti da je procena ovih raznolikih i raznoliko isprepletenih stvari velik zadatak. . . i bilo bi potpuno nemoguće savladati ovu raznolikost običnim školskim načinom mišljenja.*)

»Pre svega, moramo, dakle, priznati da sud o predstojećem ratu, o cilju koji on sme da ima, o sredstvima koja su potrebna, može postati samo iz ukupnog pregleda svih odnosa, u koje su upletene i najindividualnije crte trenutka i da ovaj sud, kao i svaki drugi u ratnič-

*) Vidi: Klauzevic, *O ratu*, izdanje »Vojnog dela«, 1951, str. 501.

*) *Ibid.*, str. 513.

*) *Ibid.*, str. 46. i 41.

*) *Ibid.*, str. 504.

kom životu, nikad ne može biti sasvim objektivan, već će biti određen duhovnim i duševnim osobinama vladalaca, državnika i vojskovođa, bilo da su one združene u jednoj ličnosti ili ne.

Tako uči Klauzevic. Od njega nismo čuli pojam »ekonomska snaga«, naprotiv, on je za osnovu svega smatrao »politiku«, jer se u to vreme »industrijska revolucija« nije pokazala u svojoj punoj snazi, a »politički uzroci« više su se uočavali nego promene u ekonomskom razvitku.

Smatramo da suština nije u tome nego u biti teorije filozofa rata. Pre svega, on predlaže da se odredi »težište«, »centar snage i pokreta, od čega zavisi sve«, i pod njim ne podrazumeva uvek neprijateljsku vojsku. Videli smo da je za vreme Napoleona ona u većini slučajeva upravo to i bila, ali sa razvitkom tehnike to težište prelazi u oblast ekonomskog života neprijatelja. Klauzevic je u svoje vreme savetovao da je potrebno ulaziti u »sve odnose u koje su upletene i naj-individualnije crte trenutka« i obavezao je one koji rukovode ratom da ih pravilno shvate i ocene da bi našli »centar snage neprijatelja«. Najzad, kod Klauzevica nalazimo i uticaj tehnike na jačinu vojske, a »izvor borbenih snaga« jesu — »čitava zemlja i njeno stanovništvo«.

Pošto je Ludendorf očekivao da će Klauzevic dati savremeno razjašnjenje uticaja ekonomskog faktora na rat, onda možemo samo da istaknemo da on, kao bivši diktator Nemačke, nije još ni danas prešao okvire »školskog načina« shvatanja teorije filozofa rata.

U prvoj polovini XIX veka u Evropi nije bilo velikih ratova.

Vođeni su ratovi 1855—1859. i 1866. godine i u njima su pobedile zemlje koje su raspolagale savršenijim oružjem i razvijenijom tehnikom. Tako je tok istorije doveo do rata 1870—1871. godine, koji je Moltke vodio po načelima strategije uništavanja, kako je to bilo nekada, u Napoleonovoj episi.

Iako su se na bojištima pojavile masovne vojske, organizovane na principu opšte vojne obaveze, to je u borbu ušao »naoružani narod«, njihova je veza sa pozadinom, sa svojom zemljom, bila slaba. Čuli smo Engelsovo mišljenje da je u Nemačkoj ostalo još mnogo »dobrih momaka« i da je rat malo pogodio zemlju, koja je živela normalnim životom, ako su se tu i tamo i smanjile privredna proizvodnja i trgovina, ratne operacije nisu bile tome uzrok.

U svojoj knjizi »Vođenje rata i politika« Ludendorf ističe da Francuska, iako je priznala da je pobeđena, ipak nije utrošila sve svoje snage i sredstva za pružanje otpora, kao što se ni Nemačka nije naročito naprezala i nesmetano je održavala veze sa inostranstvom. Rat je započet i završen onim snagama i sredstvima koji su bili pripremljeni u miru. Bitke nisu bile česte, a gubici u ratnim rezervama bili su neznatni. Tehnika nije imala nikakvu ulogu. O takvom naprezanju stanovništva koje je bilo potrebno u svetskom ratu nije se moglo ni govoriti. Vođenje rata u oblasti privrede bilo je nepoznato. 1870—1871. godine zemlja je malo osećala rat koji je vodila vojska svojim snagama i sredstvima.

Ima dosta istine u Ludendorfovima razmišljanjima, ali ima i grešaka. Rat 1870—1871. godine vojnom istraživaču je već nagoveštavao novi karakter rata. Pod uticajem tehnike izmenio se borbeni poredak, pa se, prema tome, ne može reći da tehnika nije odigrala nikakvu ulogu. Novo oružje je zahtevalo veliki utrošak metaka i granata, i poznati nam Kraus kaže da se već u ratu 1870—1871. godine pokazalo da je norma obezbeđenja borbenim potrebama predviđena za nemačku vojsku, bila nedovoljna.

Najglavnije je to da je rat 1870—1871. predodredio pojavu strategije *iznuravanja*. Pošto je razbio regularne armije Francuske na »napoleonovski« način, Moltke se našao lice u lice sa nanovo formiranim francuskim armijama i nije potrebno skrivati činjenicu da za nastavljanje rata nemačka vojska ne bi imala rezervi i mobilizacijskih zaliha za rat, da vlada republike nije kapitulirala. A. Svečin armije Gambete smatra »drugim ešelonom«, za čije je stvaranje »bilo potrebno četiri meseca«. Francuska nije bila uništena, ona je još bila ekonomski jaka i za pobeđu bi Nemačka morala da se više napregne. Drugi period rata bio je dobro iskustvo za nemačkog feldmaršala, što je ovaj i uzeo u obzir. A. Svečin opravdano smatra da je »to iskustvo, kako se to nama čini, i bila osnova za gledište Moltkea na budući rat Nemačke na dva fronta kao na borbu za *iznuravanje*«.

Što se tiče Moltkeovih gledišta o značaju ekonomske moći u ratu, svima nam je poznato da je on pridavao veliki značaj razvoju železnica, ističući da to novo sredstvo predodređuje i novi način vođenja rata, te se u tome podudarao sa Engelsonom.

»Za vođenje rata sada su potrebna nova pomoćna sredstva. Sada se ne može bez pomoći nauke i tehnike u svim njihovim vidovima. Svi moraju da deluju zajednički da bi izašli kao pobednici iz velike borbe naroda« — tako poučava Moltke.

»Ali to je još nedovoljno da bi se sve te snage i ujedinile. Kao i u politici tako i ovde« — nastavlja feldmaršal — »koalicija će biti uvek slabija od zbira pojedinih snaga... Zato za uspešno vođenje rata tehnika i nauka treba da budu vazali vojnog rukovodstva, a ne saveznici«.

Nećemo navoditi Moltkeovo mišljenje o značaju železnica. »Srećan je onaj narod koji blagovremeno prouči tu snagu i čije će sve klase podržati u tome jedna drugu« — izjavljuje stari feldmaršal.

Moltke je zapazio i imperijalistički karakter budućih ratova i istakao da »danas ima uticaja i *berza*, koja može da pozove oružanu snagu za zaštitu svojih interesa«.

Dokazujući da je za vođenje rata potrebna dobro pripremljena vojska, feldmaršal je predskazao karakter i trajanje budućeg rata. 1890. godine on je rekao u Rajhstagu: »Ako rat, koji više od deset godina visi iznad naših glava kao Damoklov mač, ako taj rat najzad otpočne, onda niko neće moći da predvidi njegovo trajanje i njegov kraj. Najveće evropske zemlje će stupiti u borbu jedna protiv druge, naoružane kao nikad do tada. Nijedna od njih neće biti u tolikoj meri

uništena u toku jedne ili dve bitke da bi priznala da je pobeđena, da bi bila prinuđena da zaključi mir uz teške uslove, da ne bi bila u mogućnosti da se podigne i obnovi borbu . . . To će biti možda sedmogodišnji, a možda i tridesetogodišnji rat, i neka se čuva onaj ko zapali Evropu, ko prvi baci varnicu u bure baruta. (Kurziv je naš — B. Š.)

Na taj način je iskustvo iz rata 1870—1871. godine, a zatim i uzimanje u obzir najnovijih činilaca — berze, kao regulatora u ratu, i uticaja rata na državnu privredu, navelo Moltkea na zaključak da će predstojeći rat biti rat *iznuravanja i da će duže trajati.*

Na drugom mestu on podvlači: »Pretpostavimo da se neće ponoviti ni tridesetogodišnji ni sedmogodišnji rat. Pa ipak, kada milioni ljudi stanu jedni naspram drugih u žestokoj borbi, ne može se tvrditi da će stvar biti rešena samo sa nekoliko pobeda«.

Tako je oštri um starog feldmaršala predvideo pojavu strategije iznuravanja u vođenju rata, odričući se onih metoda koji su mu doneli neprolaznu slavu.

Da bismo bili dosledni, čini nam se da je dozvoljeno da pitamo: na koji način je mislio Moltke da u toku sedmogodišnjeg ili tridesetogodišnjeg napregnutog rata obezbedi vojsku borbenim potrebama iz ranije pripremljenih rezervi i koliko bi toga trebalo. Izgleda da se ovo bez korišćenja celokupne privrede zemlje ne bi moglo postići. »Sudbina svake nacije zasniva se samo na sopstvenoj snazi« — kaže Moltke. Kako je on hteo da iskoristi tu snagu — nama je nepoznato. Tu tajnu starac je poneo sa sobom u grob.

Međutim, kao uputstvo svome generalštabu on je ostavio potpuno određeno mišljenje o napregnutom karakteru rata, njegovom trajanju, o nemogućnosti da se sa nekoliko pobeda odluči sudbina rata sve dok se ne slomi ekonomska snaga neprijatelja.

Da li će generalštab iskoristiti to uputstvo, ili će ga staviti u arhiv — bila je njegova stvar.

Početkom devedesetih godina prošloga veka Nemačka je pošla putem imperijalističke politike, jer su njene proizvodne snage rasle svakog dana, a isto tako brz privredni progres doživljavale su i druge zemlje Evrope, budući neprijatelji centralnih država.

Izgleda da je trebalo slušati Moltkeove reči o karakteru i trajanju rata. Ali »njegov genijalni naslednik general-feldmaršal grof Šliften — kako piše Riter u svojoj »Kritici svetskog rata« — zauzeo je potpuno suprotno gledište, govoreći: »Dugotrajni ratovi su nemogući u sadašnje vreme, kada se život nacija zasniva na neprekidnom progresu trgovine i privrede; brzom odlukom zaustavljeno kretanje treba da se ponovo nastavi.« (Kurziv je naš — B. Š.)

Težeći i dalje da opravda Šliftena koji je — sa vojnog gledišta — predviđao dosta dug rat, Riter ne skriva da je »načelnik generalštaba, zbog čisto ekonomskih razloga, potpuno negirao mogućnost dugotrajnog evropskog rata, koja je sama po sebi bila tesno povezana sa čisto vojnim uslovima. Polazeći od toga da će nemačke armije u pogledu

kvaliteta u prvom periodu rata imati preimućstvo, Šliften je izneo svoju »Kanu« kao metod vođenja strategije uništavanja. »Međutim, zbog shvatanja da je Nemačka morala da što pre završi rat nije trebalo zanemarivati činjenice koje su ukazivale na to da on može duže trajati, ili bar nije trebalo na silu pronalaziti one koje bi išle u prilog mišljenju da će on biti kratak«.

»U stvarnosti je baš tako i bilo — nastavlja Riter. »Nemački generalštab nije se spremao za dugotrajni rat. Na taj način on je sve stavio na kartu, na kartu nezadržive težnje ka pobjedi nemačke vojske uz njeno preimućstvo duha, znanja, borbene pripreme i komandovanja. Proračun se temelji na labilnom tlu«.

»Genije« Šliftena kao »državnika« ispoljio se u pogrešnoj oceni uticaja ekonomske snage na rat. Nemci, naši savremenici, žale što Šliften nije uspeo da dovede do kraja svetski rat; mi takođe žalimo, jer bi tada »genije« platio svoju ograničenost, pošto bi to osetio na sopstvenim leđima. Pošto je od Moltkea nasledio pravilnu orijentaciju, novi »genije« je odlučio da bude samostalan u sudovima i izvodio je zaključke u oblasti koju je, izgleda, nedovoljno poznao.

Međutim, ekonomski razvoj proizvodnih snaga išao je do te mere napred da je 1905. godine (godine kada je Šliften podneo ostavku) u onom istom nemačkom generalštabu nikla misao o ekonomskoj pripremi rata, naime o pripremi prehrambenih sredstava za rat i formiranju ekonomskog saveta pri pruskom ministarstvu vojske ili specijalnog »ekonomskog generalštaba«.

U poznatoj nam knjizi »Vođenje rata i politika« Ludendorf ističe da se pretpostavka generalštaba nije ostvarila, jer se računalo na stalnu vezu sa Rumunijom i Amerikom, odakle bi dotur životnih namirnica obezbedilo potrebe. Dok je priprema u finansijskom pogledu bila sprovedena dotle u ekonomskom nije bila izvršena i Ludendorf smatra da je tu generalštab trebalo da bude uporniji.

U knjizi »Rat i narodna privreda« Artur Diks piše: »Tek poslednjih pet godina pred rat pojavila se (u Nemačkoj — B. Š.) opširna ekonomska literatura koja je razrađivala pitanja privredne pripreme rata u celini«. Govoreći o svojoj knjizi iz tog područja, koja je štampana 1909. godine, Diks kaže da je on u njoj »isticao potrebu da se pri ministarstvu vojske ustanovi stalan ekonomski savet«.

»Taj predlog, kasnije dopunjen i razrađen u drugim mojim člancima — nastavlja on — naišao je na zadovoljavajući primer u Velikom generalštabu, i u časopisu koji je on izdavao objavljen je u julu 1913. godine moj članak o ekonomskoj pripremi za rat«.

»Na žalost, u Velikom generalštabu je preovlađivalo mišljenje da praktičan rad na ekonomskoj pripremi za rat spada u nadležnost najvišeg organa za vojno rukovođenje — pruskom ministarstvu vojske; a ono je, sa svoje strane, smatralo da je to stvar civilnih organa, specijalno — ministarstva unutrašnjih poslova. Ministar unutrašnjih poslova odnosio se prema tom pitanju negativno, pa je još u maju

1914. izjavio da on ne vidi potrebu za specijalnim ekonomskim pripremama za rat«.

»Stvarnim svestranim ekonomskim pripremama Nemačke za rat nije se pristupilo ni u leto 1914. godine... Vojni ekonomski savet za opštu mobilizaciju narodne privrede i radne snage ne samo da nije bio osnovan nego je njegovo formiranje, kao što je to napred izneto, krajem maja 1914. godine bilo kategorički odbačeno od ministarstva unutrašnjih poslova«.

Kao što je napred istaknuto, Ludendorff priznaje da u nemačkom generalštabu nije bilo »upornosti« u sprovođenju ekonomske pripreme za rat, u obrazovanju specijalnog »ekonomskog štaba«. Uzroke te neupornosti vidimo pre svega u tome što je nemački generalštab smatrao da će »uništavanjem« dobiti rat, a prema tome, i završiti ga u kratkom vremenskom roku.

Pre odlaska na front ministar vojske Falkenhajn govorio je svojim saradnicima: *Ovaj rat trajaće najmanje godinu i po*«. To je ono trajanje rata koje je određivao budući adept strategije iznuravanja Falkenhajn, koji je većini Nemaca ostao još i danas u lošoj uspomeni.

Ne može se, naravno, reći da generalštab nije uzimao u obzir značaj privrede za vođenje rata.

Ma kako da je Moltke mlađi malo odgovarao svome mestu, prema rečima tog istog Ludendorffa on je ispoljavao posebnu brigu za zaštitu privrednih područja Nemačke u slučaju rata, pa je izmenio čak i plan »genijalnog« Šlifena, određujući više snaga za zaštitu Elzasa i Lorena. Poneko od savremenika smatra da je to veliki propust bivšeg načelnika generalštaba, ali i sam Ludendorff ima o tome drukčije mišljenje i smatra da Nemačka ne bi bila u stanju da vodi rat onoliko vremena koliko ga je stvarno vodila da je neprijatelj, makar i privremeno, zauzeo ta područja.

Bivši državni sekretar Nemačke *Helferih* u svojim memoarima ističe dobru finansijsku pripremu za rat i potpunu odsutnost takve pripreme u ekonomici. Odajući priznanje nemačkoj privredi i narodu, koji su u nuždi ispoljili veliku energiju, *Helferih* nalazi za to opravdanje u rasprostranjenom mišljenju, kako kod vojnika tako i u privrednim krugovima, da budući rat neće biti dugotrajan, te su zbog toga sve diskusije o ekonomskom generalštabu samo to i ostale. »Ja mislim da u Nemačkoj niko ne može reći da je u početku rata računao da će on biti toliko dug a blokada tako tesna. Mišljenje da će savremeni rat biti *kratkotrajan preovlađivalo* je u vojnim i ekonomskim krugovima« — kaže *Helferih* i kao potvrdu za to navodi svoj razgovor u vrhovnoj komandi novembra 1914. godine, kada je ova izjavila da će rat završiti do kraja 1915. godine. Čak i u aprilu 1915. ona je bila ubeđena da će rat biti završen kroz nekoliko meseci.

Sam svetski rat je, naravno, bolje od nas opovrgao sva nagađanja nemačkog generalštaba o trajanju rata i uticaju na njega eko-

nomske snage. Savremena kritika generalštaba bila bi nepravedna. Čuli smo od Helferiha da u Nemačkoj čak ni ekonomisti nisu verovali da će budući rat biti dugotrajan. Potpuno je razumljivo da za današnje Nemce predstavljaju »proročansko otkrovenje« neka mesta iz pomenutog kolektivnog dela Blioha, »Budući rat«, objavljenog 1898. godine, baš u vreme kada je »genije« Šlifen takođe »prorokovao« o karakteru i trajanju budućeg rata.

U jednoj od Bliohovih knjiga je napisano: »Pre svega treba da podvučemo činjenicu da većina vojnih pisaca, stručnjaka, obraća glavnu pažnju na tehničke uslove, posmatra budući rat i planove dejstva imajući u vidu samo *postizanje ratnog cilja oružjem, kao sredstvom za uništenje neprijateljske vojske, a ekonomske i društvene promene koje će da nastanu od momenta mobilizacije, kao i posledice rata, ako i razmatra, onda samo kao nešto drugostepeno*«.

»Međutim, procena samo vojnotehničke strane toka i rezultata operacija je sasvim nedovoljno. Nasuprot onome što se u prethodnim ratovima dešavalo, budući rat će se verovatno, završiti ne zbog toga što će jedna od zaraćenih strana imati više ili manje krupnijih pobeda nad armijama druge, nego zbog raspadanja vojnog aparata baš usled ekonomskih i društvenih uticaja«.

»Savremene milionske vojske neće moći da se hrane i snabdevaju svim potrebama poglavito sa terena, kao što je to bilo ranije. One će biti u stanju da se bore samo ako budu snabdevene iz baza razmeštenih u unutrašnjosti njihovih zemalja«.

»Nedostatak sredstava, ili makar samo i teškoće u njihovom blagovremenom doturu, usled prekida saobraćaja ili rđave administracije, izazvalo bi u sadašnjoj masovnoj vojsci glad i oskudicu, koje bi njenog neprijatelja dovele do cilja uz manje opasnosti i brže nego dejstvo oružja. Zbog toga u budućem ratu neki narodi posle pokušaja da se spor reši oružjem, što će zahtevati isuviše velike žrtve, a drugi zbog sigurnosti u neka preimućstva svoje organizacije mogu da ispolje namere da reše sudbinu rata *iscrpljivanjem sredstava svoga protivnika, koristeći oružje samo kao pomoćno sredstvo*«.

Pošto je, uviđajući veliki uticaj ekonomske moći, došao do takvih zaključaka o trajanju budućeg rata, anonimni autor »Budućeg rata« je postavljao pitanje: da li se u državama vrši industrijska i uopšte ekonomska priprema za rat.

»Opšti planovi operacija za rat sa ovim ili onim neprijateljem nesumnjivo su izrađeni u glavnim štabovima svih vojski« — tako je navedeno u »Budućem ratu«. »U tim planovima je verovatno približno proračunato i vreme potrebno da bi se postigao ovaj ili onaj cilj. Ali, nek nam je dozvoljeno da posumnjamo da su u ovim planovima dovoljno uzeti u obzir *ekonomski uslovi*«.

Nekoliko puta smo o tome govorili sa bivšim ministrom mornarice (kasnije predsednikom saveta) Birdoom, čovekom vanrednih sposobnosti. On je otvoreno priznao da je u Francuskoj dok je mini-

star vojske bio Frejsine bilo predviđeno da se razmotre ekonomski uslovi koji bi pratili rat, ali je taj predlog izostavljen usled *opozicije vojnih krugova*.

»Da bi se sprovelo istraživanje bilo bi potrebno da se pozovu i *ekonomisti, što ne bi moglo da ostane tajna*. Međutim, ni o čemu sličnom nije se čulo. Ako zvanična istraživanja i ne bi došla do kakvih određenih rezultata, i samo objašnjavanje i upoređenje svih ekonomskih pojava i uslova povezanih sa ratom moglo bi da dovede do opreznijeg vođenja međunarodnih pregovora o onim pitanjima zbog kojih može da otpočne rat; u krajnjem slučaju, kada bi rat postao neizbežan, zemlje bi ga vodile *potpuno svesne njegovih ekonomskih posledica*, a ne zatvorenih očiju, kako je to u većini slučajeva do sada bilo«.

Nemački generalštab može da se teši da su i ostali »mozgovi vojske« imali konzervativne poglede na karakter budućeg rata i da se, zbog čuvanja tajne, nisu povodili za predlozima »civila«. Tu tajnu jedva da je pažljivo čuvao francuski generalštab, a šteta zbog nepostojanja ekonomske pripreme rata bila je velika.

Mi ne verujemo u razna »proročanstva«, a mišljenje ekonomista o karakteru i trajanju budućeg rata, koje smo napred naveli, primamo isključivo kao promišljeno uzimanje u obzir ekonomske snage i njenog uticaja na rat.

Ono što smo rekli o dva vida strategija, naravno, nije bila tajna ni pre svetskog rata. Kao što je poznato, profesora Delbrika, koji je propagirao strategiju iznuravanja, oštro je napao nemački generalštab još davno pre svetskog rata. Ne može se reći da je taj napad i danas završen.

Zanesene pristalice strategije uništavanja, ubrajajući tu i mnoge istaknute vojne umove, bile su jake ne samo na obalama Špreje već i u ostalim zemljama Evrope. Kao dokaz da su njihove postavke pravilne oni su u strategiju uništavanja ubrajali istu onu ekonomsku bazu od koje je polazio i Delbrik.

A. Svečin opravdano piše da su »generalštabovi svih zemalja, organizujući pripremu za svetski rat, čvrsto uvereni u strategiju uništavanja, doživeli žestoko razočarenje; u toku samog rata oni nisu mogli da orijentišu svoje veštački izgrađeno i jednostrano mišljenje u stvarnim uslovima rata za iznuravanje«.

Treba da istaknemo da u Nemačkoj i *posle* rata, deset godina kasnije, pisci istorije svetskog rata, pod firmom »Državnog arhiva«, neće da priznaju učinjenu grešku u određivanju karaktera prošlog rata.

U prvom tomu »Istorije Rajhsarhiva«, posvećujući poglavlje »trajanja rata i ekonomici«, istoričari sa obala Špreje dokazuju da Nemačka nije mogla dugo da opstane sa svojim rezervama hrane i industrijskih sirovina. Nije se moglo duže ostati bez veze sa spoljnim svetom, jer bi bio podriven duh naroda. »U tom smislu« — piše u

»Istoriji« — sve nadležne državne ustanove, a isto tako i privredne, bile su mišljenja da je u slučaju rata neophodno što pre postići rešenje. I iz ekonomskih razloga bilo je potrebno što pre pobediti«.

Zaboravljen je stari Moltke i njegovo proročanstvo o karakteru i trajanju svetskog rata, a da i ne govorimo o Klauzevicu, čijeg su se imena sećali sa poštovanjem, ali po tradiciji. Međutim, duh učenja tog filozofa u svojoj osnovi bio je tuđ nemačkom generalštabu, koji je i samog Fridriha Velikog okrenuo naopako.

»Može li biti išta čudnije« — piše Delbrik, — »nego to da je sto godina posle Fridriha pruski generalštab prestao da shvata njegovu strategiju... Ma kako da je to čudno, to je ipak činjenica...«

Sada se mi ponovo nalazimo pred značajnim faktom da je nemački generalštab, koji je nestao sa pozornice, u vidu svojih ostataka — ljudi iz arhiva »prestao da shvata strategiju« ne samo epohe Fridriha nego i naših dana.

Do te mere deluje priviđenje »uništavanja« ...

GLAVA XVI

EKONOMIKA I RAT

»Primarno« u ratu. — Karakter rata. — Klauzevjeva postavka. — Greške u određivanju karaktera svetskog rata. — Ko određuje karakter rata i primenu strategije uništavanja ili strategije iznuravanja. — Karakter rata i ekonomika. — Karakter budućeg rata. — Priprema rata na ekonomskom frontu. — Ekonomski plan rata. — Rezerve sirovina. — Finansijska priprema. — Transport. — Mobilizacija civilne industrije. — Ekonomska mobilizacija. — Rukovođenje ekonomskim pripremama za rat. — »Ekonomske generalštab«. — »Integralni generalštab«. Organi države, a ne generalštaba, rukovode pripremama za rat na ekonomskom i političkom frontu. — Zadaci generalštaba u ekonomskoj pripremi države za rat. — Ratni plan snabdevanja vojske. — Učešće generalštaba u njemu. — Konradova delatnost na materijalnom opremanju austrougarske vojske. — »Realni« plan snabdevanja vojske. — Vojni budžet. — Njegovo određivanje pre svetskog rata i danas. — Vojni budžet i brojno stanje vojske. — Vojni budžet i cena rata. — Odnos vojnog budžeta prema privredi zemlje. — Generalštab — »zelenoš«. »Budžetsko brojno stanje« oružanih snaga. — Vojni budžet i režim štednje. — Odnos osnovnih elemenata oružanih snaga i vojni budžet. — Podela ratnog plena po godinama. — Sastavljanje i odobravanje vojnog budžeta. — Uloga generalštaba u tome.

Surova škola svetskog rata potpuno je potvrdila postavku Marksa i Engelsa da je ekonomska moć ono što je »primarno« u društvenim odnosima, pa prema tome i u ratu.

Teško je iscrpnije od Engelsa pokazati uticaj ekonomske snage na rat. »Naoružanje, sastav, organizacija, taktika i strategija zavise pre svega od postignutog, u datom momentu, stepena razvoja proizvodnje i od komunikacija« — kaže osnivač marksizma.

Kao što je poznato, sva ta pitanja u svojoj osnovi spadaju u nadležnost generalštaba, te smatramo da je pri njihovom rešavanju neophodno potrebno pravilno shvatiti porast proizvodnih snaga.

Radi rešavanja svega ovoga, prema savetu Klauzevica, pre svega treba odrediti »karakter budućeg rata i opšte prilike u krupnim crtama«. Uspeh ili poraz umnogome će zavisići od pravilne procene. Na primeru nemačkog generalštaba videli smo kako je Šlifanova greška dovela do prekomernog naprezanja zemlje, koja za to nije bila pripremljena, i do njenog poraza u ratu. I u Austro-Ugarskoj nije bio pravilno procenjen karakter budućeg rata. Ne možemo tačno reći ko-

liko je Konrad računao da će trajati rat. Ali, po njegovom mišljenju, rat je mogao biti jedva nešto duži nego što je pretpostavljao njegov kolega iz generalštaba u Berlinu.

U našim razmatranjima bili smo strogi prema pogrešnom određivanju karaktera svetskog rata od strane raznih generalštabova. Uzrok njihovoj grešci je nejasna predstava o postignutom stepenu razvoja proizvodnih snaga, o ekonomskoj snazi koju su prikupile zaraćene zemlje i o njenom uticaju na rat. Teško je bilo tražiti od »polubogova« da pravilno procene karakter rata, jer, kao što nam to objašnjava Riter, »u miru je generalštab (nemački) održavao samo beznačajne direktne veze sa civilnim upravama i nadležstvima«.

Ta povučенost »kaluđerâ« bila je jedan od uzroka njihove zaostalosti u pitanjima savremene ekonomike.

Ako je još Klauzevic ukazivao da će rat obuhvatiti sve grane života, onda je, posle promene karaktera rata, već u doba Moltkea starijeg bilo moguće doći do zaključka da rukovođenje pripremama i vođenje samog rata nije više stvar samo generalštaba. Danas svi složno izjavljuju da to pre svega treba da se nalazi u rukama vlade. Samo ona, pošto proceni sve činioce ekonomskog razvitka svoje zemlje i zemalja verovatnih neprijatelja, može da da tačnu prognozu karaktera budućeg rata. Jedino vlada određuje primenu strategije uništavanja ili strategije iznurivanja.

Mi smo sa zadovoljstvom slušali pouke civila-učesnika na savetovanju ministara Austro-Ugarske, koji su načelniku generalštaba poručili da pri novčanim zahtevima uzima u obzir faktore spoljne i unutrašnje politike i stepen ekonomskog razvoja monarhije Habzburga, pravilno stičući da sama vojna gotovost malo znači za uspeh ako zemlja nije pripremljena u ekonomskom pogledu.

Sada možemo potpuno određeno kazati da će karakter budućeg rata odrediti ekonomika.

Svetski rat je završen i mi se ponovo nalazimo na pragu predstojećeg rata, čiji se karakter mora odrediti, da bi se u skladu s tim izvršila pravilna priprema.

Čitaocu našeg dela je, naravno, poznato da je napisano mnogo stranica, kako u literaturi tako i u zvaničnim dokumentima raznih zemalja, o karakteru budućeg rata. Ova tema interesuje sve, i često se u raznim auditorijumima čuju mišljenja govornika o ovom ili onom karakteru budućeg rata.

Pošto smo kritikovali bivši generalštab, smatramo da smo obavezni da iznesemo i svoje mišljenje o tom pitanju. Daleko smo od toga da želimo biti proroci, ali kao osnovnu postavku za naše razmatranje uzimamo ekonomsku moć.

Njen razvoj nam ukazuje: 1) da će budući rat neizbežno povući sa sobom i ekonomsku borbu, koja će zahvatiti pozadinu u istoj, a možda čak i većoj meri nego front; 2) da će ekonomska borba zaoštriti proces klasnog raslojavanja, te, prirodno, može pretvoriti rat u revo-

luciju; 3) da će razvitak proizvodnih snaga pružiti zaraćenim zemljama nova borbena sredstva, još smrtonosnija od onih koja su se primenjivala u naše vreme.

Nas s pravom mogu upitati za koji *smo vid strategije*. Ne smatramo da je potrebno da zaobilazimo odgovor.

Razvoj ekonomske moći daje stabilnost zemlji koja ulazi u rat, obezbeđujući je najboljim oružjem.

Ali, isti taj razvoj ekonomike primorava nas da se setimo Lenjinovog učenja da je vrlo *važno znati koja klasa vodi rat*, jer će klasna borba, koja se razgara, smanjiti odbrambenu sposobnost države koja je stupila u rat.

Nećemo da budemo »proroci« ili »predskazivači«, jer se potpuno slažemo sa A. Svečinom da u oblasti strategije samo »prevaranti« mogu pretendovati na to.

Smatramo da je naša obaveza samo da podvučemo da će *budući rat*, najverovatnije, *imati karakter borbe za iznuravanje*, ali, zavisno od veličine neprijateljske zemlje, od njenog unutrašnjeg stanja, od klasne borbe u njoj, nije isključena mogućnost primene i strategije *uništavanja*. Nećemo da dajemo recepte, a »stvar je u tome« — kako kaže Klauzevic — »da je potrebno ostrim okom da se sagledaju najbliži odnosi obe zemlje. U njima će se pronaći neko težište, centar moći i kretanja, od kojeg zavisi čitava celina. Na to težište neprijatelja treba da se upravi zajednički udar naših snaga«.

Mi smo dosta detaljno razrađivali gledišta filozofa rata, te ih nećemo ponavljati, nego svakome ko bude želeo da razmisli o karakteru budućeg rata predlažemo da u svakom konkretnom slučaju potraži »težište« neprijatelja i da na njega usmeri »zajednički udar naših snaga«, pod kojima se danas ne mogu podrazumevati samo vojne snage, već i političke i ekonomske.

Razume se da će uništenje žive sile neprijatelja biti najbolji početak — kao što o tome kaže Klauzevic — ali to »uništenje« danas ne znači konačnu pobedu. Pobeda se može nalaziti u »drugim faktorima«. Mi smatramo da je za postizanje uspeha neophodna potpuna harmonija »svih faktora«, dobra priprema za rat u odnosu na svaki od njih.

Prema tome, nećemo da proričemo ni »sedmogodišnju« ni »tridesetogodišnju« borbu, već savetujemo da budemo spremni za *dugotrajno i intenzivno naprezanje* u budućem ratu. Ako je u svetskom ratu bilo potrebno četiri godine da se pokolebaju centralne zemlje »usled raspadanja vojnog aparata koje je izazvano baš ekonomskim i socijalnim uticajima«, kao što je to predkazivao Blioh, danas taj rok može biti i kraći.

Najsigurniji put za *određivanje karaktera budućeg rata*, kojim treba da ide »strateg« — »državnik« jeste *uzimanje u obzir ekonomske moći i činjenice koja klasa vodi rat*.

Napred smo izneli da je u Austro-Ugarskoj pred svetski rat bilo vrlo malo urađeno u pripremi borbe na ekonomskom frontu.

I ne samo u Austriji . . . Isto je bilo u Nemačkoj, Francuskoj i drugim zemljama. U Nemačkoj se, istina, pojavila čak i literatura i bilo je pokrenuto pitanje o »*ekonomskom* generalštabu«. U Francuskoj je na papiru postojao »Nacionalni savet odbrane«, koji, u stvari, nije funkcionisao.

Danas, naravno, ne treba dokazivati da je potrebna ekonomska priprema rata, izrada *ekonomskog* plana rata. To je svuda poznato. Istina, treba reći da između momenta saznanja i stvarnog izvršenja postoji izvesna praznina, koju još ni u jednoj zemlji ne mogu da prekorače.

Naravno, zbog obima našeg dela, ne možemo da detaljno razvijamo teoriju o ekonomskoj pripremi rata.

Kao što je napred istaknuto, određivanje karaktera budućeg rata zahteva pravilnu procenu ekonomske moći kako svoje tako i neprijateljske zemlje. Zato je razumljivo da u savremenim uslovima organ koji rukovodi ratom u celini, a isto tako i strateg, moraju biti u kursu svih tih problema. Drugim rečima, s jedne strane, oni treba da raspolažu potpunim podacima o stanju i razvitku proizvodnih snaga svoje zemlje, a, s druge, treba da su preduzete mere za izviđanje tog stanja kod neprijatelja. Ekonomsko izviđanje je danas isto tako nužno i neophodno kao i prikupljanje podataka o ostalim elementima moći i snage neprijateljske zemlje.

Isticali smo da načelnik austrougarskog generalštaba nije bio u kursu ekonomike ne samo stranih zemalja već i svoje zemlje. Istina, mi smo takođe istakli da su i politički rukovodioci, uključujući i finansijske strategijske, pogrešili u proceni platne sposobnosti Austrije, smatrajući da zemlja može da izdrži samo dva meseca rata.

Ekonomske plan rata treba ne samo da predviđa pripremu za rat oružanih snaga i ratišta, ne samo da sadrži »vojnu stranu«, snabdevanje vojske svim potrebama, nego i uopšte da obuhvata »ekonomsku politiku« zemlje u toku rata. U planu treba da se predvidi razvitak narodne privrede, da se promišljeno pripreme finansijska i ekonomska mobilizacija i transport.

Mi smo više puta ukazivali na to da su *rezerve sirovina* u Austro-Ugarskoj bile neravnomerno raspoređene i da je industrija, koja se razvijala, još u miru imala zbog toga poteškoća. Naravno da bi trebalo da se organ koji bi u tom smislu rukovodio pripremama za rat zamisli nad tom činjenicom, ali u habsburškoj monarhiji ovog nije bilo, a načelnik generalštaba nije toliko duboko ulazio u razvoj priprema.

Isto bi to trebalo reći i o *finansijskoj* strani ekonomskog plana, kada bi on u to vreme uopšte postojao na obalama Dunava. Dok su u Nemačkoj u tom smislu bile preduzete mere, te je na početku rata nemačka valuta bila mnogo stabilnija nego valuta njenih protivnika, dotle u Austriji to nije učinjeno. Iznosili smo Krausove izjave o njegovom predlogu o »ratnom« novcu, koji nije takao inertne mozgove generalštaba i finansijskih stručnjaka zemlje. Načelnik generalštaba je čak izjavio da on smatra da nema prava i da nije

kompetentan da ceni finansijske mogućnosti zemlje. Naravno, takva izjava »državnika« ne može se smatrati pravilnom, te je on dobio zaslužen prekor od drugih državnih rukovodilaca prilikom diskusije o vojnom budžetu.

Nismo se doticali pripreme *transporta* za rat, jer ćemo to pitanje osvetliti u posebnom poglavlju. Međutim, ovde smo ukazali na mere koje je u tom pogledu preduzeo austrougarski generalštab. Za to mu moramo odati priznanje. Transport, kao važan faktor u ratu, uziman je u obzir u svim generalštabovima i u tome Konrad nije bio izuzetak.

Prelazeći na pitanje mobilizacije *civilne* industrije za ratne potrebe, danas možemo reći da uoči svetskog rata nijedna zemlja nije uzela u obzir svu važnost takve pripreme. Zbog toga je neumesno postavljati stroge zahteve u tom smislu načelniku austrougarskog generalštaba.

Čuli smo kako se on brinuo o materijalnoj pripremi vojske za rat, kako je uporno ukazivao na potrebu prikupljanja mobilizacijskih rezervi, njihove blagovremene koncentracije i obezbeđenja proizvodnje za vreme rata.

Pošto od ministra vojske nije dobijao podatke o proizvodnoj moći vojnih fabrika, načelnik generalštaba se sam dovijao da ih pribavi, određivao norme ratne produkcije, uzimao u obzir potrebu da se proizvodnja u vojnim fabrikama potpomaže narudžbinama u toku mira, da bi se u njima sačuvala kvalifikovana radna snaga potrebna za rat.

Jednom rečju, ne možemo tvrditi da se Konrad nije brinuo o pripremi *vojne* industrije za rat i o njenom obezbeđenju radnom snagom, pa čak i sirovinama za izradu potrebnih proizvoda.

Opšta crta svih generalštabova i vojnih uprava pred svetski rat bila je baš ta nada da će *samo vojna* industrija podmirivati sve potrebe rata. Danas je, naravno, dobro poznato da ona obezbeđuje ratne potrebe samo za 10—15%, a da se ostali deo dobija iz *civilne* industrije, koja se mobilise prvih dana rata.

Nemamo pravo da pred čitaocem razvijamo punu sliku pripreme i mobilizacije civilne industrije, onako kako ih danas zamišljamo. Onima koji su željni takvih znanja preporučujemo odgovarajuću literaturu o tom pitanju, koje danas ima dovoljno na svim jezicima.

Hteli bismo samo da istaknemo da industrijska mobilizacija treba da bude pedantno pripremljena, tesno usklađena sa vojnim zahtevima da bi u potrebnim količinama davala ono što je neophodno vojsci i što ona može upotrebiti, a ne radi prikupljanja rezervi uopšte. Ni pošto ne sme doći do »hiperprodukcije ratnog materijala«, kako to pravilno ističe A. Svečin, jer to vodi prenaprezanju industrije i čitave zemlje i slabljenju njene odbrambene sposobnosti i otpora. »Veliki Hindenburgov plan« u Nemačkoj umnogome je doprineo unutrašnjoj krizi zemlje i njenoj kapitulaciji pred Antantom.

Mobilizacija civilne industrije i priprema za nju danas je toliko neophodan i važan zadatak da proučavanje i upoznavanje njenih

osnovnih načela, pa čak i detalja, treba da bude dužnost svakog državnika i odgovornog vojnog rukovodioca, nezavisno od toga da li je on delić »mozga vojske« ili ne. Neophodno je poznavati vreme trajanja industrijske mobilizacije, način njenog sprovođenja, njenu obezbeđenost potrebnom crtežima, modelima za otpočinjanje nove, ratne proizvodnje, obezbeđenost odgovarajućom radnom snagom uopšte, a kvalifikovanom posebno, itd.

Pitanja koja su brinula načelnika austrijskog generalštaba zbog vojnih fabrika, danas se odnose na čitavu industriju jedne zemlje.

Sem mobilizacije civilne industrije treba izvršiti *ekonomsku mobilizaciju* cele zemlje. Čuli smo od austrijskih vojnih pisaca da se ovo pitanje u Austro-Ugarskoj uopšte nije razrađivalo, a tako je bilo i u drugim zemljama. Danas u teoretskim radovima iz strategije nailazimo na pojam »ekonomska ravnoteža između gradova i sela«, na isticanje potrebe da se pripreme prehrambeni artikli za rat itd. Pre dvanaest godina o tome nisu pisali. Skupo je plaćeno iskustvo da bi se došlo do istine koja se danas smatra novom, a koja je u stara vremena bila dobro poznata državicima zemalja koje su stupale u rat.

Sa ovim ćemo prekinuti naše izlaganje o pripremi čitave ekonomike države za rat, ponavljajući da se, bez obzira na aktuelnost ovog pitanja u naše vreme, ne možemo upuštati u njegovu detaljnu razradu.

Skrećemo pažnju čitaoca na pitanje — *ko treba da rukovodi takvom pripremom*.

U ovom radu više puta smo izneli naše mišljenje o rukovođenju pripremom čitave države za rat i rekli da je to danas stvar »kolektiva«, vlade ili organa koji je specijalno za to stvoren, da u svim zemljama postoje ili će, od prvih dana rata, obavezno postojati razni »saveti za odbranu«.

Sličan organ, stvoren pre svetskog rata u Francuskoj, bio je »mrtav«.

Napred je istaknuto da se *prema vojnim zakonima pre svetskog rata smatralo da su generalštab i ministarstvo vojske odgovorni za pripremu zemlje za rat*. Ova odgovornost nije ležala ni na jednom drugom državnom organu, ako ne računamo odgovarajuće obezbeđenje pravilnog toka mobilizacije — upućivanje ljudi, konja i kola — za što je bilo odgovorno ministarstvo unutrašnjih poslova i njegovi organi, kao i odgovarajuće prikupljanje novčanih sredstava, koji su obavljali finansijski organi države. Ekonomska priprema se svodila na rad snabdevačkih organa vojne uprave, na povećanje delatnosti vojnih fabrika i preduzeća.

Generalštabovi raznih zemalja u ovim okvirima su i shvatali pripreme za rat. Čitaoca ovog dela upoznali smo detaljno sa delatnošću načelnika austrougarskog generalštaba u tom smislu. Čuli smo da Veliki nemački generalštab, iako se u načelu slagao sa potrebom ekonomske pripreme za rat i sa mišljenjem da za to treba da postoji specijalni organ, nije nameravao da takav organ uključi u svoj sastav,

prebacujući to na ministarstvo vojske; ovo ministarstvo, pak, smatralo je da taj organ treba uključiti u sastav ministarstva unutrašnjih poslova, a ovo ga se konačno otreslo. Takva je »istorija« ekonomske generalštaba« pre svetskog rata.

Danas ne postoje suprotna mišljenja o značaju ekonomske pripreme za rat — ona se svuda smatra važnom i neophodnom. Ali o pitanju ko njome da rukovodi — postoje različita gledišta.

U poglavlju o generalštabu i unutrašnjoj politici mi smo već izneli dva gledišta na rukovođenje pripremom za rat koja postoje u našoj literaturi: P. P. Lebedeva i A. Svečina. Dok prvi ovo rukovođenje stavlja u nadležnost »kolektivnog« organa — »mobilizacijskog komiteta«, koji usklađuje pripreme za rat, dotle A. Svečin smatra da pripremama za rat treba da rukovodi »generalštab«.

Konkretno, o ekonomskoj pripremi za rat A. Svečin, u svome delu »Strategija«, kaže: »*Ekonomski generalštab* je izraz savremene šire predstave o ratnom rukovodstvu. Ako u toku rata predstoji rešavanje borbenih zadataka ne samo na frontu oružane borbe, nego i na klasnom i ekonomskom frontu, potrebno je na vreme oformiti *ratne organe* koji će rukovoditi pripremama, a istovremeno pripremati i sebe za rukovođenje odgovarajućim frontom. Stvaranje ratnog ekonomskog štaba je jedna od mera koje će se ostvariti u najbližoj budućnosti«.*)

»Iskustvo iz prošlosti pokazuje da se bez naročitog ratnog organa može ukočiti delatnost raznih visokih samostalnih organa koji rade na opštoj pripremi za rat«...*)

»Ekonomski generalštab« — nastavlja A. Svečin — »ne treba da bude glomazan, ali stručnost njegovih članova mora da bude na vrlo visokom nivou. Smatramo da u njegov sastav treba da uđu: lica koja su svojom spremom i službom u tesnoj vezi sa Crvenom armijom, a imaju višu vojnu spremu dopunjenu stažom u industriji i posebnim radovima iz oblasti ratne ekonomike, i istaknuti ekonomisti i praktičari širokog vidokruga, koji su specijalno razrađivali ekonomska pitanja u vezi sa ratom, a koji su izvesno vreme posvetili upoznavanju istorije poslednjih ratova, strategije i vojne administracije«.**)

Čitalac našega dela se možda seća Bliohovih saveta pre svetskog rata da se angažuju istaknuti ekonomisti i sociolozi za rad na ratnim pripremama. Dok u ono vreme »vojnici« nisu dozvoljavali »civilima« da se mešaju u odbranu zemlje, bojeći se da se ne otkrije vojna tajna, dotle se danas, kao što vidimo, takva integracija smatra ne samo poželjnom nego i obaveznom.

Za nas je ovoga trenutka interesantno da se odredi mesto »ekonomskog generalštaba« u sistemu vojne uprave i državnog aparata.

*) Vidi: A. Svečin, *Strategija*, izdanje »Vojnog dela«, 1956, str. 106. — Prim. red.

**) *Ibid.*, str. 107.

Ranije smo naveli misli A. Svečina o generalštabu uopšte, pa ćemo ih sada spomenuti.

A. Svečin kaže da je »kolektiv potreban i za samo unapređenje ogromnog rada oko pripreme za rat. Koordinirati, uskladiti ratne pripreme, toliko obimne i raznovrsne, upravljene u mnogo raznih pravaca, može samo generalštab...«*)

Na taj način, ako pravilno shvatamo autora »Strategije«, za izvođenje priprema za rat »potreban je generalštab, a ne nešto nalik na parlamenat ustanova, koje održavaju sve centrifugalne težnje, kao što bi to bio mobilizacijski komitet.«

Drugim rečima, rukovođenje pripremama za rat treba ponovo preneti u nadležnost generalštaba.

Međutim, današnji generalštab, kao što je to ranije objašnjeno, nije vojskovođa iz prošlih vremena, i kad smo došli do »integralnog vojskovođe«, onda smo se, takođe, potpuno približili i »integralnom generalštabu«. Danas uporedo sa »operativnim« generalštabom mora da postoji »ekonomski« generalštab, a pošto se rat vodi i na političkom frontu, pojaviće se, naravno, i »politički« generalštab. Ali, pošto neki organ treba da uskladi rad sva tri generalštaba, neophodno je da postoji »nadgeneralštab«. Moramo napomenuti da su ovo naše misli, i da smo daleko od toga da ih pripišemo poštovanom autoru »Strategije«.

Dok se »operativni« generalštab može uporediti sa predašnjim »mozgom vojske«, dotle »ekonomski« i »politički« generalštabovi treba da čine, po našem mišljenju, »mozak države«, a »nadgeneralštab« može biti samo vlada.

Nećemo poricati da će »službenici jedne celine« — predstavnici »operativnog« generalštaba — ulaziti, i da čak moraju ulaziti u sastav »ekonomskog« i drugih generalštabova radi usklađivanja rada, ali ćemo se ipak uzdržati da »ratni organ« koji rukovodi pripremama za rat na »ekonomskom« i »političkom« frontu nazovemo generalštabom.

Jednom rečju, mi smatramo da rukovođenje pripremama za rat na političkom i ekonomskom frontu treba da se stavi u dužnost specijalnim organima zemlje, a ne vojsci i nipošto ne generalštabu, pa makar i »integralnom«. Generalštab ima dovoljno posla na polju operativne pripreme.

Drugo je pitanje — šta u stvari treba da predstavljaju takvi organi: »da li treba da liče na parlamenat ustanova«, kao što to ističe P. P. Lebedev, ili, pak, da budu specijalni državni organi, kao što to misli A. Svečin. Mi smatramo da stvar ne može da prođe bez »parlamenta ustanove«, ali uporedo sa ovim treba da postoje i državni aparati koji bi u sebi koncentrisali pripremu za rat na ovom ili onom frontu; kao što to na vojnom frontu čini »mozak vojske«.

Može nam se opravdano ukazati na to da je generalštab, koji je do svetskog rata u pripremi rata bio zainteresovan za snabdevanje

*) Ibid., str. 391.

vojske, danas ništa manje, ako ne i više, zainteresovan za opštu pripremu za rat čitave zemlje, posebno na ekonomskom frontu. Daleko smo od toga da negiramo takav interes, jer engleska Ratna služba potpuno opravdano stavlja u dužnost generalštabu »da izabere takav način dejstva koji bi, s obzirom na kvalitet oružane sile pripremljene za rat, mogao da u najkraće vreme ispolji na neprijateljski narod dejstvo u željeznom pravcu«. Ali ta ista Ratna služba takođe opravdano ističe: »pošto na ratni plan utiču razne okolnosti, koje se tiču pomorskih i kopnenih snaga, ratnog vazduhoplovstva i politike, odgovornost za usvajanje, izmenu ili preradu ovog plana pada na vladu, koja, pošto odobri plan, u načelu prima na sebe odgovornost za obezbeđenje njegovog izvršenja potrebnim snagama«.

Uopšte i u celini uzeto, rat priprema, vodi i snosi odgovornost za uspeh ili neuspeh u njemu vlada jedne zemlje, a ne generalštab, koja sama, ili preko specijalnog organa (saveta odbrane) usklađuje pripreme na raznim »pravcima«.

Što se tiče generalštaba, on preko svojih predstavnika u »ratnim organima«, koji u raznim domenima rukovode pripremom za rat, treba da je u toku njihovog rada i obavezan je da daje ove ili one predloge radi najboljeg zadovoljavanja operativnih zahteva, ali u odnosu na ove ne sme da bude diktator, imajući u vidu da je konačno odobravanje *ratnog plana* stvar vlade, da je prenaprezanje ekonomske snage države bremenito opasnošću gubitka rata, ma kako da su sjajne pobeđe na bojnomo polju.

Nekad je Bizmark govorio da »politika nije bojno polje«. Mi smatramo da se ta izreka odnosi na čitav rat, jer se danas on ne koncentriše samo na ratištu. Dokazuje za ovo nećemo navoditi, jer je to ionako jasno.

Prema tome, dok Konrad nije smatrao obaveznim da ulazi u razmatranje ekonomske moći Austro-Ugarske, njenih sposobnosti, kao države, za rat, ali je istovremeno nalazio da može državi postavljati velike zahteve u pogledu troškova za vojsku, dotle bi danas ovakvi postupci načelnika generalštaba bili oštro i odlučno osuđeni.

Dotičući se pitanja *ekonomskog ratnog plana*, koja smo napred nabacili, treba da ukažemo da će za njih savremeni generalštab biti zainteresovan, te svako od njih treba da uzme u obzir i da pomogne njihovom rešavanju. Opšta orijentacija u ekonomskom ratnom planu pružiće generalštabu, u vidu zaključka, predstavu o ekonomskoj moći države, koja će, sa svoje strane, dati podatke vladi radi određivanja karaktera rata i »izbora načina dejstava oružanih snaga« u celini.

Takva su naša razmišljanja o generalštabu i ekonomici države u pripremi za rat. Ona nisu originalna, mogu biti i pogrešna — mi ne pretendujemo na njihovu apsolutnu tačnost, jer ta pitanja rešavaju »pametnije glave« no što je naša.

Da bi završili izlaganje o industrijskoj mobilizaciji, zaustavićemo se na njenom *operativnom zaštiti od neprijateljskih udara*. Treba: 1) preduzeti mere da se fabrike i preduzeća koja će raditi za odbranu zemlje prebace u dubinu teritorije, a da i ne govorimo o čisto voj-

nim fabrikama; 2) preduzeti posebne mere za zaštitu industrije i sirovinske baze, ako se takva nalaze blizu granice (rekli smo da je Moltke mlađi morao menjati ideje Šlifenovog plana, jer je uzimao u obzir mogućnost upada Francuza u industrijske rejone Nemačke); 3) preduzeti mere za zaštitu takvih centara od napada neprijatelja iz vazduha, mere protivhemijske zaštite i mere unutrašnje bezbednosti. O svemu tome mora da promisli generalštab, da izda osnovne direktive u tom pravcu i da uvek ima neophodnu orijentaciju u stvarnom sprovođenju preduzetih mera.

Moćni Rim imao je snažne legije, govorio je načelnik austrijskog generalštaba, pa su i on i vojskovođe nemačke škole smatrali da je za rat pre svega neophodno da se *priprema jaka i za borbu spremna vojska*. U tom pogledu pre svetskog rata nigde nisu postojala dva mišljenja. *Svuda su težili da vojsku što bolje naoružaju, da je opreme i da joj pripreme potrebne rezerve.*

»Nezavisno od plana ekonomske mobilizacije, plana koji se razrađuje u opštedržavnom obimu, ministarstvo vojske u slučaju rata treba da ima svoj plan snabdevanja oružanih snaga« — opravdano kaže A. Svečin u svojoj »Strategiji«.

Generalštabu se apsolutno ne može zameriti da nije aktivno učestvovao u sastavljanju i sprovođenju ratnog plana snabdevanja. Svaki generalštab je znao da savremena vojska, u slučaju rata, treba da bude dobro materijalno obezbeđena, a da u pogledu naoružanja i tehničkih sredstava mora ne samo da ne zaostaje, nego čak, po mogućstvu, i da prevazilazi svoje verovatne protivnike.

U tom pogledu videli smo delatnost načelnika austrougarskog generalštaba, koja ovo iscrpno potvrđuje.

U svim zemljama se neposredna briga o materijalnom obezbeđenju vojske, kako u miru tako i za vreme rata, sticala u *ministarstvu vojske*, a u Austro-Ugarskoj u tri ministarstva (austrougarskom i u dva landverska).

Generalštab je, međutim, odlučno istupao sa predlozima kako iz oblasti naoružavanja tako i snabdevanja vojske uopšte. Poznato nam je kakvu je neprekidnu borbu oko toga morao da vodi načelnik austrougarskog generalštaba.

Da li je generalštab bio u pravu kada je započinjao tu borbu?

Neposredna obaveza generalštaba je priprema vojske za pobeđu na ratištu. Smatramo da je danas jasno, kao što je to govorio i Engels, da će pobeđu u većini slučajeva postići onaj koji proizvodi bolje i savršenije oružje. Zato generalštab nije mogao ravnodušno da se odnosi prema pitanjima *naoružanja vojske*.

Konradove težnje da preoruža pešadiju savremenijim puškama, njegova briga za razvoj artiljerije, za stvaranje teške artiljerije, koja bi vojskama centralnih država odmah na početku svetskog rata mogla da obezbedi uspeh, ukazuju na to da je on pravilno prišao rešavanju važnih pitanja naoružanja. Istina, zalažući se za razvitak artiljerije, načelnik austrijskog generalštaba je išao putem koji su ukazali

Nemci, ali ih je, u isto vreme, i prestigao. Danas je dobro poznato da je austrijska haubica 30 cm po svojim borbenim osobinama bila daleko bolja od nemačke haubice 42 cm.

Što se tiče *preoružanja* pešadije, Konrad je pravilno istraživao novi, bolji tip puške, ali je video da se i u svim drugim vojskama tom pitanju, koje zahteva velike troškove, pridaje ogroman značaj. Naveli smo ranije brojke koje je za tu svrhu predvideo načelnik austrijskog generalštaba, i one očigledno govore da Austro-Ugarska nije bila u mogućnosti da ostvari njegovu zamisao. O celishodnosti povećanja broja mitraljeza u pešadiji i konjici, na čemu je Konrad radio, ne treba mnogo ni govoriti.

Čuli smo kako ministar vojske nije hteo da upozna Konrada sa tokom izvršenja *artiljerijskog programa*, niti da mu kaže kakve su mogućnosti za proširivanje toga programa; nailazili smo na zastarela mišljenja birokrata u artiljerijskoj uniformi, na kancelarijsko odugovlačenje. Svega je toga bilo i u drugim zemljama, ne samo u Austriji. Načelnik austrijskog generalštaba, morao je da razgovara neposredno sa direktorom fabrike »Škoda«, da se brine i da instira na izvršenju utvrđenog artiljerijskog programa.

Konrad se energično zauzimao za *razvitak vazduhoplovstva* u Austro-Ugarskoj, zbog čega je stekao nadimak »fantasta«. Istina, nepostojanje industrijske baze u zemlji činilo je njegove planove »neostvarljivim«, ali moramo priznati da je generalštab monarhije želeo da pruži vojsci novo tehničko borbeno sredstvo i da je pravilno uočio značaj vazduhoplovstva u budućnosti.

Da bismo okarakterisali prepreke na koje je nailazilo širenje tehnike u vojsci, dovoljno je da se setimo činjenice da je bilo potrebno dokazivati preimućstvo automobila čak i samom Francu Jozefu, navikavajući ga na to novo transportno sredstvo. Čuli smo kako je Konrad ipak uspeo da opremi vojsku vojnim automobilima i da stvori dobrovoljački automobilski korpus.

Moramo da istaknemo da je generalštab u miru uložio sve snage da bi se vojska, u slučaju rata, *neprekidno snabdevala pešadijskom i artiljerijskom municijom*. Nećemo ponavljati ono što smo o ovom ranije izneli. Treba samo da istaknemo da su svi generalštabovi pogrešno proračunali potrebne norme municije, ali je od svih austro-ugarski generalštab bio najbliži stvarnosti.

Nedostatak municije je naročito jasan primer da je neophodno pravilno proceniti karakter budućeg rata i zavisno od njega, odrediti i norme borbenih potreba i načina njihove popune. Svetski rat je očigledno pokazao da sama vojna industrija ne može da zadovolji potrebe vojske u municiji, te je neophodna mobilizacija civilne industrije. Što se tiče mobilizacijskih rezervi, one treba da su proračunate tako da obezbede vojsku do onog vremena kada će mobilisana civilna i vojna industrija da prorade punim kapacitetom, redovno snabdevajući vojsku borbenim sredstvima.

Nemamo pravo da se dalje zadržavamo na tom pitanju.

Naš zaključak je jednostavan: u materijalnom obezbeđenju vojske generalštab treba da ispolji inicijativu, da učestvuje u određivanju opštih osnova toga obezbeđenja i da uvek bude u kursu njenog snabdevanja, predstavljajući u tom pogledu »mozak vojske«. Ne može biti ni reči o tome da se tu smeju graditi »kule od karata«, izmišljati neostvarljive ideje — sve ideje treba da se pokoravaju zakonima razvitka ekonomske moći zemlje, da budu strogo usklađene sa stvarnošću i »realne«. Smatramo da nije potrebno dokazivati svu korist od stvaranja »realnih« rodova vojske, »realnih« rezervi i od sprovođenja u ratovodstvu reformi koje se zasnivaju na materijalnoj bazi.

Bivši ruski generalštab, i ne samo on, u tome je naročito grešio. Čuli smo planove austrijskog generalštaba — bili su to dobri planovi, ali neostvarljivi usled ekonomske zaostalosti zemlje. Međutim Konrad je smatrao da je moguće i neophodno zahtevati novčane žrtve od stanovništva, polazeći od dosta pogrešne postavke: u svim zemljama stanovništvo prilaže novac na oltar boga rata, te ni Austrija ne sme da izostane.

A. Svečin u svojoj »Strategiji« opravdano kaže: »Važnost plana snabdevanja nalaže da u njegovoj izradi učestvuju lica koja rukovode sastavljanjem plana operacija; sa njegovim osobenostima — mogućnostima i potrebama — treba da budu dobro upoznate više komande i njihovi odgovorni saradnici. Pri sastavljanju plana snabdevanja oni treba da imaju ne pasivnu već veoma aktivnu ulogu.*)

Život svake zemlje mora da teče prema izvesnom planu, te i svaka od grana njenog života takođe zahteva planiranje, naročito ona koja je vezana za privredu.

Život zemlje nalazi svoj »odraz u brojkama« u budžetu, gde je u istom »obliku« pokazan i život pojedinih ministarstava državne mašine, odnosno njihovi planovi.

Jedan od takvih planova je i vojni plan, koji se »odražava« u vojnom budžetu zemlje.

Pre svetskog rata vojni budžet se shvatao kao plan izgradnje vojnog sistema od strane države, kao neka priprema za rat — kao »finansijski izraz« vojnog plana zemlje, pa je ova ili ona njegova visina, u odnosu na opšti budžet, označavala stepen intenziteta pripreme države za rat.

Danas vojni budžet ne može da pruži celokupnu predstavu o vojnom planu jedne zemlje, jer on obuhvata pripremu za rat čitave zemlje i mi smatramo da svako ministarstvo državnog aparata u svome budžetu treba da ima izvesne partije i pozicije namenjene za ratne pripreme.

Danas vojni budžet »odražava« samo pripremu oružanih snaga za rat, te smatramo da mu sa tog gledišta i treba prilaziti.

*) Vidi: A. Svečin, *Strategija*, izdanje »Vojnog dela«, 1956, str. 276. — Prim. red.

»Vojni plan«, ili »vojni budžet«, kao pokazatelj *vojnog naprežanja* zemlje, zasniva se na takozvanom *budžetskom brojnom stanju vojske*, odnosno na vojsci koju država drži u miru. Između brojnog stanja oružanih snaga i izdataka za njihovo izdržavanje postoji izvestan zakonit odnos, te se obično prema izdacima za jednog vojnika određuje visina celokupnog danka. Naravno, ovde se ne misli samo na one troškove koji idu neposredno za izdržavanje jednog vojnika — za njegovu ishranu i opremu. U *budžetsko* koštanje vojnika, ako se tako može reći, uključuju se i troškovi za izvršenje čitavog programa pripreme vojske za rat: za izdržavanje vojske, za stvaranje mobilizacijskih rezervi itd.

Ukoliko se oružane snage zemlje u miru pripremaju za rat, utoliko vojni budžet treba da sadrži deo rashoda za sam rat, da čini komponentu »*cene rata*«.

»Preimućstvo vojne ekonomike se ne sastoji u tome da izdržava trupe, nego da stvori državi mogućnosti da u teškom momentu raspolaže svim sredstvima (materijalnim i finansijskim) za rat« — kaže Stajin.

A. Svečin opravdano primećuje, da »vojni budžet treba da bude ne samo sredstvo da se pripremi jaka vojska već i da se snize troškovi budućeg rata«.

Povezanost vojnog budžeta sa cenom rata je velika. Što je vojni budžet veći, rat će biti jeftiniji. Veliki vojni budžet pruža mogućnost da se prikupe mobilizacijske rezerve, i A. Svečin čak predlaže da se »karakterise procentom koji je predviđen za pripremu mobilizacijskih rezervi i za kapitalnu izgradnju«. Stvarno, prema onom procentu budžeta koji je namenjen, i realizovan, za prikupljanje mobilizacijskih rezervi, kao i za pripremu ratišta, može se oceniti do koje mere i sa koliko naprežanja država priprema svoje oružane snage za rat. Budžet koji se potroši samo za izdržavanje trupa u miru neproduktivno je trošenje državnog novca i narodne imovine.

Na taj način smo istakli da je potreban veliki vojni budžet, naročito ako se ima u vidu da savremeni ratovi koštaju neuporedivo više od ranijih zbog široke primene tehnike. Mogu nam opravdano reći da su i pre svetskog rata svi generalštabovi istupali sa sličnim zahtevima za povećanje vojnog budžeta, pa su se države gušile pod teretom onog danka koji su generalštabovi, zbog međusobne konkurencije, tovarili na njihova pleća.

Mi ovo potpuno prihvatamo i pridružujemo se onim ministrima i političarima Austro-Ugarske koji su ukazivali Konradu da *vojni budžet*, pored zadovoljavanja vojnih uslova, mora uvek da se *usklađuje sa uslovima ekonomskog života zemlje i njenim razvitkom*. Ako se rat gubi zbog toga što je prenapregnuta ekonomska moć zemlje, onda taj gubitak može da otpočne još i pre početka rata zbog velikog vojnog budžeta, čija težina ne odgovara platežnoj moći stanovništva, i zbog toga što on nije u skladu sa privrednim razvitkom zemlje.

Napred su navedeni dokazi za ovo što smo rekli, pa smo i brojkama pokazali da je Austro-Ugarska bila na granici svoje finansijske moći, te se na njenu pleća nije mogao natovariti onaj »veliki program« koji je predlagao načelnik generalštaba. Objašnjenje takvih Konradovih planova dali smo više puta, pa ćemo ih ovde samo ponoviti: načelnik generalštaba nije poznavao, niti je hteo da upozna ekonomsko stanje zemlje, a nije smatrao ni da je obavezan da ga ocenjuje; on je svoje zahteve zasnivao samo na ratnim potrebama, na primeru drugih zemalja, čije je stanovništvo snosilo teret povećanih vojnih budžeta. Političari dunavske carevine bili su u pravu, a bio je u pravu i stari Habsburg, kad su ukazivali Konradu da je potrebno uzimati u obzir finansijsku moć monarhije i da je ta moć u drugim zemljama veća nego u državi na obalama Dunava. *Vojni budžet mora da odgovara privrednom razvitku zemlje, i to treba da bude dobro poznato savremenom generalštabu.* Čuli smo duhovito upoređenje »operativca«, tj. generalštaba, sa »zelenašom«, čovekom koji, štiteći svoje interese, postavlja teške zahteve. Smatramo da će se »razuman« zelenaš, pre nego što da pare na zajam, uvek raspitati o platežnoj moći onoga kome ih daje i koji će biti dužan da mu ih vrati, a i interes treba da je u skladu sa platežnom sposobnošću dužnika. U suprotnom, može se desiti da dužnik ne bude u stanju da vrati dug, pa može i da objavi bankrotstvo. Ne preporučujemo savremenom generalštabu da bude »zelenaš — derikoža«, da svojoj državi postavlja zahteve koji prevazilaze njenu ekonomsku moć. Ako je strategija, prema Klauzevicu, »bankarska kuća«, onda je danas, pre svega, potrebno dobro poznavati ekonomiku pa da se bude dobar bankar.

Mi ovde ne navodimo bilo kakve procentualne odnose vojnog budžeta prema opštem, jer smatramo da oni nisu izraziti pokazatelji. Visok procenat u tim odnosima u zemlji sa jakim ekonomikom još ne označava prenaprezanje zemlje; da bi se o tome doneo sud, treba uvek uzimati u obzir platežnu moć stanovništva.

Napred smo spomenuli *budžetsko brojno stanje vojske*. Moramo tome dodati i *budžetsko brojno stanje ratne mornarice*, a takođe i *ratnog vazduhoplovstva*, ako je ono poseban vid oružanih snaga.

Poznato je da je pre svetskog rata budžetsko brojno stanje vojske određivano u visini 1% od ukupnog stanovništva zemlje. Smatralo se da je država u stanju da, u skladu sa svojom ekonomskom moći, u miru izdržava oružane snage takvog brojnog stanja. Posle svetskog rata taj procenat je smanjen, što se, naravno, objašnjava jedino ekonomskim rastrojstvom države. Engels je opravdano govorio: »Kao što to, na žalost, svi znamo, vojska i ratna mornarica... staju, 'đavolski mnogo novaca'. Nikakve pacifističke ideje buržoaskih zemalja nisu ona snaga koja umanjuje brojnost njihovih oružanih snaga, nego samo baš taj 'đavolski novac'«. Posle svetskog rata, sem ekonomskog potresa koji su pretrpele države, čak i pobeđničke, na budžetsko brojno stanje oružanih snaga uticalo je i poskupljenje izdržavanja savremene vojske usled velike primene tehnike u njoj.

Zato danas svuda vidimo smanjenje budžetskog brojnog stanja oružanih snaga, koje se određuje svakojakim pregovorima, planovima i konferencijama o razoružanju.

Jednom rečju, u *vojnim budžetima* vidimo težnju za sprovođenjem *režima štednje*, što se opravdano može priznati kao pravilno. Zdrav režim štednje sastoji se u usvajanju pravilne organizacije oružanih snaga i takvog odnosa osnovnih elemenata u njima koji bi bio u skladu sa zadacima tih snaga. Ne možemo ovde detaljno govoriti o tom pitanju, ali treba da istaknemo da u savremenim oružanim snagama svaki čovek treba da se ceni sa gledišta koliko je neophodan u miru kao kadar za vojsku u ratu. Ne treba dozvoljavati da postoje suvišna usta u ratu, a tim pre u miru. U tom pogledu mi smo pokazali mere koje je preduzimao načelnik austrougarskog generalštaba da bi pronašao ljude za formiranje novih jedinica, a naveli smo i njegove misli o povećanju budžetskog brojnog stanja vojske. Isto tako su izneti prigovori mađarskog premijera Tise o necelishodnosti povećanja formacijskog sastava čete za 5 ljudi u miru. Sve ovo nam govori o tome da savremena organizacija vojske treba da bude vrlo dobro promišljena, proračunata, jer staje »đavolski mnogo novaca... kao što to, na žalost, svi znamo«.

Jednovremeno nastaje pitanje i o *odnosu kopnene vojske i mornarice*, koje se kao crvena nit provlači u diskusijama o vojnom budžetu Austro-Ugarske, a koje se pred svetski rat postavljalo i u Nemačkoj, i u Rusiji, i u drugim zemljama, i nije ni danas izgubilo svoj značaj.

Mora se priznati da su bila pravilna izlaganja načelnika austrougarskog generalštaba, koji je ukazivao da se suviše mnogo novca troši na ratnu mornaricu, dok će se sudbina zemlje u ratu odlučivati na kopnu. Ovde nećemo da ponavljamo sve razloge koje je iznosio Konrad, jer smo ih već ranije naveli. U savremenim uslovima, a pogotovu posle pojave *ratnog vazduhoplovstva*, treba vrlo oprezno, tek pošto se prouče svi zadaci koje treba rešavati oružjem, odrediti pravilan odnos osnovnih elemenata oružanih snaga. Neophodno je da se tačno shvati kakav će u budućnosti biti odnos između »vidova«, kojih je za vreme Petra Velikog bilo dva, dok ih danas, za sada, mi imamo već tri. Ako uporedimo cenu koštanja tih »vidova«, videćemo »na žalost«, da ratna mornarica posebno staje »đavolski mnogo novca«, te njen razvoj treba da strogo odgovara onim zadacima koje će izvršavati. Luksuz nije dozvoljen...

»Rat ne nastaje iznenada, njegova priprema nije stvar magnovenja« — kaže Klauzevic. Rat košta novca, i njegova priprema se može ostvariti bez velikog naprezanja ekonomske snage zemlje u najkraćem roku. S obzirom na to, svi vojni planovi, ovi ili oni programi, sastavljaju se za niz *godina*, a u vojni budžet se unosi samo deo opšteg plana vojne izgradnje. Na koliko godina se može razvući

ovaj poslednji — reći će samo vlada, koja u potpunosti može da ima u vidu verovatnoću izbijanja rata za ovo ili ono vreme.

Sa ovim ćemo da završimo sa razmatranjem opštih osnova vojnog budžeta i preći ćemo na način njegove *razrade i odobravanja*.

Napred je istaknuto da je odobravanje budžeta i njegovo razmatranje spadalo u nadležnost predstavničkih tela i vrhovne vlasti države. Naravno da tako nije bilo samo u Austro-Ugarskoj.

Danas ne postoje suprotna mišljenja o tom pitanju, naročito otkako je proglašen princip da rat vodi država u celini.

»*Brojno stanje oružanih snaga* koje je neophodno imati u miru ili mobilnosti za rat *određuje politika za koju odgovara imperijalna vlada* ili vlada odgovarajuće kolonije sa samoupravom«. Tako danas jasno govori engleska Ratna služba. Opravdanost takve postavke nije potrebno dokazivati, jer je to, i bez našeg dokazivanja jasno svakome »aksiomatičaru«.

Rekli smo da je vojni budžet »finansijski izraz vojnog plana«. Pridavanje »finansijskog izraza« vojnom planu bila je dužnost ministarstva vojske u svim zemljama, a u Austro-Ugarskoj čak i tri ministarstva vojske. Ministarstvo vojske je branilo vojne budžete pred predstavničkim telima, kao organima koji su prema ustavu bili za to odgovorni.

Međutim u svim vojskama generalštab je pretendovao na prvo-stepenu ulogu pri sastavljanju budžeta, vodeći na tom području oštre borbe sa ministarstvom vojske. Videli smo te sukobe u austro-ugarskoj vojsci, čuli vatrene Konradove govore u odbranu njegovih »velikih« i drugih programa, njegove molbe za ostavku kao i druge odlučne korake. Znamo za Konradove molbe da mu se, izuzetno od ustavnih odredaba, odobri da brani budžet, ako ne sa odlučujućim glasom, onda bar kao stručnjaku i na istom nivou sa načelnikom pomorskog odeljenja. Setimo se da je načelnik generalštaba, pošto je uspeo da izdejstvuje naređenje Franca Jozefa da njegov program sasluša savet ministara, govorio o svome programu na tom savetu. Jednom rečju, generalštab je dokazivao da je potrebno da on najaktivnije učestvuje u sastavljanju, razmatranju i odbrani vojnog budžeta. Kao što znamo, u Nemačkoj je vojni budžet takođe sastavljao i sprovodio ministar vojske, te načelnik generalštaba nije uvek uspevao sa svojim predlozima o vojnoj izgradnji. Svima je poznata sudbina Ludendorfovog referata od 1912. godine o formiranju tri nova korpusa. Ministar vojske je, prema izjavi kancelara Betmana, smatrao da ne treba usvojiti predlog načelnika generalštaba, te su baš ta tri korpusa nedostajala na Marni.

U svakoj vojsci smo zapazili borbu za vojni budžet ne samo u vladinim organima već, pre svega, u ministarstvu vojske. Generalštab je svuda nastupao sa »svojim« programom vojne izgradnje, pa

ga je čak izražavao i u brojkama — kao što smo videli na primeru austrougarskog generalštaba.

Jasno je da se ne može ni zamisliti negiranje svakog učešća generalštaba u sastavljanju vojnog budžeta. »Mozak vojske« to treba i da ostane. Generalštab ne samo da može već i mora da podnosi sve osnovne predloge za vojni plan. Ali nije njegova dužnost da detaljno razrađuje ekonomsku bazu ratnog plana, da daje njegov finansijski okvir, jer to spada u nadležnost ekonomskih organa vojne uprave, drugim rečima, predašnjeg ministarstva vojske. Naravno, nama odmah mogu reći da se takav rad generalštaba svodi na predašnje »fantaziranje«, na građenje »kule od karata«, na igru »razbojnika i vojnika«. Tako je bilo, a tako će i biti, ako generalštab u svojim osnovnim pretpostavkama ne bude uzimao u obzir ekonomsku moć zemlje, ako ne bude stvarao »realne« programe, ako ne bude smatrao da je obavezan da razmatra privredni život zemlje. Mi smo i ranije upozoravali na opasnost takvih zastranjivanja, a sada ćemo samo ponovo kazati da takav rad savremenog generalštaba ne priznajemo.

Smatramo da je njegova obaveza da dà impuls vojnom budžetu, koji će do detalja razmotriti privredni organi, pri čemu će, u procesu tog razmatranja, biti unesene ove ili one ispravke u saglasnosti sa generalštabom. U konačnoj formi vojni plan dolazi na razmatranje u vladine organe, a podnosi ga organ ili lice iz vojne uprave koji su, prema ustavu, pred vladom za to odgovorni.

Ne vidimo da je potrebno da načelnik generalštaba učestvuje u odbrani vojnog budžeta u vladinim organima, kao što je to tražio Konrad, jer pri normalnom stanju stvari u samoj vojnoj upravi, lice koje brani vojni budžet treba da ga brani onako kako bi to činio i sam načelnik generalštaba. Naravno, ako već u samoj mašini vojne uprave budu škripali točkovi, ako između generalštaba i privrednih organa uprave bude neprekidnih sukoba, onda će generalštab, možda, i morati da brani svoje pojedine postavke, ali u principu ne treba da ističe svoj pregled vojnih troškova, svoj »veliki« ili neki drugi program.

Nikad ne treba zaboravljati da »ratna veština nije osnov politike«, da vojni budžet nije čisto vojna stvar, već i politička, a pre svega ekonomska. Čuli smo kako su ministri Austro-Ugarske zahvaljivali načelniku generalštaba za »njegove« programe, zadržavajući pravo da ih usvoje ili ne, i time mu stavljali do znanja da je to pre svega stvar vlade, a ne generalštaba. »Mozak vojske« ne treba da se širi izvan svoje lobanje.

Sa ovim ćemo završiti naše kratko izlaganje o uticaju ekonomske moći na rat. Ne znamo da li smo uspeli da jasno sagledamo sav značaj tog uticaja, ali ga je znatno pre nas sagledao Engels.

Engels kaže: »U kom stepenu vođenje rata zavisi ... od proizvodnih snaga i sredstava za saobraćaj, sopstvene duboke pozadine kao ratišta, to nam može danas objasniti ... svaki revnostan podoficir.«*)

»Jednom rečju«, — nastavlja on — »ekonomski uslovi i sredstva su svuda i uvek ono što 'sili' pribavlja pobeđu, bez koje ona prestaje da bude sila, i onaj ko bi hteo da izvrši reformu ratne veštine, rukovodeći se suprotnim gledištem ... taj ne bi mogao da dobije ništa drugo sem batina ...«*)

*) Vidi: Engels, *Izabrana vojna dela* I, izdanje »Vojnog dela«, 1953, str. 17. — Prim. red.